

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

II International Science Conference
«Innovation and modern technologies for
the development of science»

January 12-14, 2026
Prague, Czech Republic

INNOVATION AND MODERN TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE

Abstracts of II International Scientific and Practical Conference

Prague, Czech Republic
(January 12-14, 2026)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-90070-287-2

The II International scientific and practical conference «Innovation and modern technologies for the development of science», January 12-14, 2026, Prague, Czech Republic, 259 p.

Text Copyright © 2026 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2026 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Mykaylo O.A., Kaynts D.I., Barchan A.I. problems of thermal energy metering and tariff formation in the heat supply system of the city of Uzhhorod in conditions of population growth. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. Prague, Czech Republic. Pp. 17-19.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/innovation-and-modern-technologies-for-the-development-of-science/>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURE		
1.	Рябий М.І., Зеленьянська Н.М. МЕТОД ТЕРМОТЕРАПІЇ ДЛЯ ОЗДОРОВЛЕННЯ ВИНОГРАДУ ВІД ЗБУДНИКА ХВОРОБИ СКРУЧУВАННЯ ЛИСТЯ – 3	11
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
2.	Mykaylo O.A., Kaynts D.I., Barchan A.I. PROBLEMS OF THERMAL ENERGY METERING AND TARIFF FORMATION IN THE HEAT SUPPLY SYSTEM OF THE CITY OF UZHGOROD IN CONDITIONS OF POPULATION GROWTH	17
ART		
3.	Романенкова Ю.В. СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДИЗАЙН: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ, НЕБЕЗПЕКИ, КРИТИЧНІ РИЗИКИ	20
4.	Удрас О.Р. ОСНОВИ ГРИ НА ОРГАНІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МУЗИКАНТА-ПІАНІСТА	23
BIOLOGY AND BIOCHEMISTRY		
5.	Цикура А.Є. ФІЗІОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ АКТИВНИХ ПЕРЕРВ ТАВ ЯК ЗАСОБУ СТИМУЛЯЦІЇ КОГНІТИВНИХ ФУНКЦІЙ УЧНІВ	25
6.	Чубченко Є.А., Пашко Я.В. ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ГІДРОБІОНТІВ ЯК ІНДИКАТОР ЕВТРОФІКАЦІЇ ЗАПЛАВНИХ ВОДОЙМ ДНІПРОВСЬКО- ОРІЛЬСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА	29
COMPUTER SCIENCE		
7.	Бабич М.І. АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДЛЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАДВЕЛИКИХ МАСИВІВ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ	31
8.	Левицька Т.О., Пилипенко Б.В. ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ КРИПТОВАЛЮТ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ТА ПОБУДОВА РИНКОВО-НЕЙТРАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ	34

ECONOMICS		
9.	Esmira Ahmadova Mirmammad, Farhad Fikret oglu Amirbekov, Sabir Musayev Elchin THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF SOCIAL MEDIA NETWORKS	37
10.	Авраменко Н.Л. ЕКСПЕРТИЗА ЯК СКЛАДОВА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СХЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ	41
11.	Бондаренко Н.М., Майко Д.В. НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА	44
12.	Ярошевська О.В., Орлов М.С. РИЗИК-ОРІЄНТОВАНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	48
EDUCATION		
13.	Pindosova T.S., Fedorova O.V. TEACHING MARITIME ENGLISH TO ADULT STUDENTS AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	50
14.	Yanyk O. QUESTIONS TO SHIFT THE TEACHING PRACTICES	56
15.	Бокова П., Домніч В., Тегеньова Є. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ОСВІТИ	59
16.	Жеваченко О.В., Котова А.В. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	63
17.	Зверева М., Копитіна А., Залізняк А. ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ КЕРОВАНОЇ МОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ВИКЛАДАННІ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	66
18.	Казан Е.М., Заболотнюк І.О., Голубовська О.М. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ - ВИМОГА ЧАСУ	70

19.	Лазер Т., Мезі І., Козько Г. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ ТА РОЛЬ ЛІДЕРА В НАВЧАЛЬНІЙ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ	72
20.	Ласка І., Ардельянов А., Солом Я.Л. ФУНКЦІЇ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	75
21.	Левінська О., Левченко О., Шляхтенко О. АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЯ НА ПОЧАТКУ ЗАНЯТТЯ З ІСПАНСЬКОЇ МОВИ	78
22.	Лучко В.С., Житарюк І.В. ІНТЕГРАЦІЯ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	81
23.	Остапенко А., Руденко О., Хмель В. ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОЇ АТМОСФЕРИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	85
24.	Черняк С.Г. АРХІВОЗНАВСТВО ЯК СИСТЕМА ЗНАНЬ	88
GEOGRAPHY AND REGIONAL STUDIES		
25.	Rudenko O.M. PARTICIPATORY DEMOCRACY AS A FACTOR IN THE RESILIENCE OF LOCAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION	91
HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS		
26.	Мендела І.Я., Павлів Т.Ю. ФУДШЕРІНГ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ	97
27.	Подольян М.І. БРЕНДИНГ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ	99
JURISPRUDENCE		
28.	Ільчишин В.В. ПРАКТИКА ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	101

29.	Вереша Р.В. ПЕРЕДБАЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ САМОВПЕВНЕНОСТІ	103
30.	Заворотченко Т.М. ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОЗАХИСНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	106
31.	Малимон В.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДИЗЕЛЬНОГО ПАЛИВА	110
32.	Мельникович М.С. ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	115
33.	Шило І.В. КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	117
MANAGEMENT		
34.	Венцурик А.М. СЦЕНАРНЕ ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ЕКСПОРТЕРІВ ОЛІЙНИХ: УПРАВЛІННЯ НЕВИЗНАЧЕНІСТЮ МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ ТА ВИБІР КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ	121
35.	Григорук Д.А., Ігнатюк В.В. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	128
36.	Паєнок А.М. УПРАВЛІННЯ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ДОСВІД США	131
MARKETING		
37.	Заячківська Г.А., Шмигун А.В. РЕКЛАМНА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	134
MEDICINE		
38.	Kravchenko B. THE IMPACT OF MINERAL WATERS ON DENTAL HARD TISSUES: CLINICAL AND PREVENTIVE PERSPECTIVES	137

39.	Slipchuk V., Vietrova D. CHOLESTEROL AS A KEY RISK FACTOR FOR ATHEROSCLEROSIS	140
40.	Бабеня Г.О. ВПЛИВ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ НА СТОМАТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС В ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ	143
41.	Гордієнко В.В., Свирид А.С., Фадєєв О.Г. АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ФІЗІОТЕРАПІЇ У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ОСТЕОСИНТЕЗУ КІСТОК ТАЗУ	146
42.	Колесник Я.В., Неменко В.О., Ісаєв Д.Д. ВОДНО-ЕЛЕКТРОЛІТНІ ПОРУШЕННЯ ТА ЕКСИКОЗИ ПРИ ІНФЕКЦІЙНІЙ ПАТОЛОГІЇ У ДІТЕЙ	148
43.	Руснак М., Крецу Н. МІСЦЕ ГЕМАТОЛОГІЧНИХ ІНДЕКСІВ ІНТОКСИКАЦІЇ В ДІАГНОСТИЦІ НЕОНАТАЛЬНОГО СЕПСИСУ	151
PHILOLOGY		
44.	Krytsak O.O. LOGICAL-SYNTACTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING AN ENGLISH TEXT AND THE WAYS OF OVERCOMING THEM	154
45.	Romanova O.O. NEW DIGITAL CONTEXTS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING: FROM TEXT TO INTERACTION	158
46.	Голікова Н.С. ІНТЕГРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВОСТИЛІСТИЦІ	160
47.	Дерді Е.Т., Шманьо К.М. ПЕРЕДАЧА ЕМОЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ	163
48.	Мельник Т. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ЗАНЯТТЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	166
49.	Наливайко М.Я. ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОВОРІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ	173

50.	Шевців Г.М. МЕДІАТИЗОВАНА БІОГРАФІЯ: АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРАТИВ МАРСЕЛЯ-РАЙХА РАНИЦЬКІ У ТЕКСТІ, ФОТОГРАФІЇ ТА КІНО	176
PHYSICAL CULTURE AND SPORTS		
51.	Пилипко О.О., Пилипко А.В., Федіна М.В. ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ КВАЛІФІКОВАНИХ СПОРТСМЕНОК 14 – 15 РОКІВ, ЯКІ СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ У АРТИСТИЧНОМУ ПЛАВАННІ	182
PSYCHOLOGY		
52.	Бужина І.В., Малик І.М. ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ	185
53.	Бужина І.В., Комар О.П. ПСИХОЕМОЦІЙНА СФЕРА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК РЕСУРС ОСОБИСТІСНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ	188
54.	Кравченко В.Ю. ЗЦІЛЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА МИРУ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	191
55.	Малик Л.С. КРЕАТИВНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	194
56.	Репринцева І.З. СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУТНОТІ ПОСТТРАМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	197
57.	Савченкова М.С., Сарапанюк Ю.О. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА SOFT SKILLS У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	202
58.	Ситняківська С.М., Краснобока А.С. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПІДЛІТКАМ ІЗ ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕРВЕНЦІЙ	205

59.	Тлустенко А. УБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я: ІНТЕГРАТИВНІ МОДЕЛІ РОЗБУДОВИ СТІЙКОСТІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ	208
60.	Чернякова О.В., Лопатинська М.О. ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ	214
SOCIOLOGY		
61.	Завдов'єва А.Є., Опанасюк В.В. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ	218
62.	Рибальченко А., Абросімов Є. АЛГОРИТМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ БУЛЬБАШОК ТА ЇХНІЙ СОЦІАЛЬНИЙ ВПЛИВ	221
TECHNICAL SCIENCES		
63.	Drovnin S., Stebunov H., Kulbashevskiy V. THE ORGANIZATION'S INTENTION TO TRAIN GROUND- BASED AVIATION SPECIALISTS	224
64.	Shpak V., Romaniuk V., Zinkevych P. ELECTROCHEMICAL ACTIVATION OF WATER AS FACTOR OF POSITIVE INFLUENCE ON THE RHEOLOGICAL PROPERTIES OF FOOD SUSPENSIONS	229
65.	Vasylyshyn V., Vasylyshyn O., Dovgan S. INŽENÝRSKÁ GRAFIKA JAKO NÁSTROJ MODERNÍHO INŽENÝRSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V OBLASTI ZDVIHACÍCH, DOPRAVNÍCH A STAVEBNÍCH STROJŮ	231
66.	Каспирська В.О., Афанасенко К.А. АНАЛІЗ ОБ'ЄКТІВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК ЧАСТИНИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ОБ'ЄКТІВ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	235
67.	Коркач Г.В., Іванов В.В. АЛЬТЕРНАТИВНІ ВИДИ БОРОШНА ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ	238

68.	Кормило С.О., Афанасенко К.А. АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ	241
69.	Овдієнко О.М., Афанасенко К.А. РОЗРАХУНКОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ УТВОРЕННЯ ГОРЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА У РАМКАХ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОСТІ ОБ'ЄКТІВ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ	244
70.	Суткович Т., Паламарчук К. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ ПЕРЕРОБКИ ЯБЛУК У ТЕХНОЛОГІЇ НАПОЇВ ТИПУ СМУЗІ	249
71.	Шлома М.М., Афанасенко К.А. АНАЛІЗ НЕБЕЗПЕЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА ВЛАСТИВОСТЕЙ ЗРІДЖЕНОГО НАФТОВОГО ГАЗУ І ЙОГО СКЛАДОВИХ ВУГЛЕВОДНЕВИХ ГАЗІВ	255

МЕТОД ТЕРМОТЕРАПІЇ ДЛЯ ОЗДОРОВЛЕННЯ ВИНОГРАДУ ВІД ЗБУДНИКА ХВОРОБИ СКРУЧУВАННЯ ЛИСТЯ – 3

Рябий М. І.,

аспірант

Національний науковий центр

«Інститут виноградарства і виноробства імені В. Є. Таїрова»

НААН України

Зеленянська Н. М.,

доктор сільськогосподарських наук,

старший науковий співробітник,

заступник директора з науково-інноваційної діяльності,

Національний науковий центр

«Інститут виноградарства і виноробства імені В. Є. Таїрова»

НААН України

Вступ. Термотерапія – це метод оздоровлення рослин від вірусних інфекцій, який полягає у впливі підвищеної температури на рослинний матеріал протягом певного часу. Загалом ефективність термотерапії підвищується зі збільшенням температури та тривалості термічної обробки. Зазвичай процедуру здійснюють за температури 35–42 °C протягом 4–6 тижнів, залежно від виду рослини, типу вірусу та особливостей їх взаємодії. Режим термообробки має бути оптимально збалансованим, щоб забезпечити життєздатність рослини та водночас інактивацію вірусного патогену, що в результаті дозволяє отримати рослини, вільні від вірусів [1, 2, 3, 4].

Термотерапія винограду в культурі *in vitro* ґрунтується на зниженні швидкості реплікації вірусу під дією високих температур (35–45 °C). Після обробки теплом рослини можуть давати безвірусні тканини, а відсутність судинних елементів у меристемі ускладнює потрапляння вірусу до меристематичного купола. Якщо такі тканини ізолювати та вирощувати *in vitro*, можна отримати рослини, ідентичні материнській. Комбінація культури тканин (культивування апікальних меристем) і термотерапії дозволила елімінувати віруси з різних видів винограду [5, 6]. Так, термотерапія при 38 °C протягом 150 днів із використанням трьох дистальних бруньок для мікророзмноження забезпечувала 100 % елімінацію чотирьох серотипів вірусу скручування листя у *Vitis vinifera* («Black Seedless»). Аналогічно, застосування підвищеної температури (36–38 °C) протягом 60–70 діб до інфікованих експлантів сорту «Räuschling» у поєднанні з культурою меристеми забезпечувало повну елімінацію вірусу *GLRaV-1*. Hatzinikolakis H. K., Roubelakis-Angelakis K. A., Leonhardt W. довели, що високий відсоток безвірусних рослин можна отримати також за рахунок *in vitro* термотерапії вузлових фрагментів. Однак апекси розміром 5,0 мм під час термотерапії *in vitro*

некротизували вже після 8 тижнів, тому автори рекомендували використовувати вкорінені мікропагони. Через два місяці практично всі мікроклони були безвірусними [7].

Румунські вчені Buciumeanu E., Vişoiu E. повідомили про елімінацію *GFLV*, *GLRaV-3* і *GFkV* методом *in vitro* культури та/або *in vivo* термотерапії [8].

Дослідження, проведені в останні роки, які відображають сучасний стан застосування термотерапії та культури меристем для отримання безвірусного матеріалу винограду так само показують їх ефективність. Miljani V. та співавтори застосовували *in vivo* термотерапію ($t = 36\text{--}38\text{ }^{\circ}\text{C}$, 6 тижнів) у поєднанні з *in vitro* мікрощепленням апікальних меристем (0,1–0,2 мм) на сіянці підщепи «*Vialla*» (*V. labrusca* × *V. riparia*) для елімінації восьми вірусів та двох віроїдів винограду. Хоча загальна регенераційна здатність мікрощеплень була низькою, для всіх вірусів було досягнуто 100% елімінації, тоді як для віроїдів показники були нижчими – 39,2 % для *HSVd* та 42,6 % для *GYSVd-1* [9].

В. Křížan, E. Ondrušiková та співавтори досліджували ефективність термотерапії *in vitro* та *in vivo* для елімінації вірусу коротковузля винограду (*GFLV*) у трьох генотипів підщеп. В обох випадках термотерапію проводили протягом 45 днів за температури $37\text{ }^{\circ}\text{C}$. Автори встановили, що ефективність обох способів була подібною, проте перевагу надали методу *in vivo*, оскільки він дозволяє отримати більшу кількість апікальних сегментів із оброблених рослин, скорочує період культивування *in vitro* та зменшує ризик соматичної (сомаклональної) мінливості [10].

У дослідженні Panattoni A. та Triolo E. створено *in vitro* колекцію рослин «Б×Р Кобер 5ББ», які експериментально інфікували вірусами *GVA*, *GFLV*, *GFkV*, *GLRaV-1* і *GLRaV-3*, після чого проводили *in vitro* термотерапію у вегетаційній камері ($t = 37 \pm 0,5\text{ }^{\circ}\text{C}$, 48 діб). Санітарний стан рослин оцінювали за допомогою ІФА та ПЛР у реальному часі. Результати засвідчили повну ерадикацію *GFLV*, відсутність ефекту щодо *GFkV*, а також різний рівень оздоровлення для інших вірусів: 70,2 % для *GVA*, 25,1 % для *GLRaV-1* та 24,7 % для *GLRaV-3* [11].

В Україні це питання вивчали в ННЦ «ІБіВ ім. В. Є. Таїрова» НААН. Наукові праці Мілкус Б. Н., Щербіни А. В. присвячені оздоровленню винограду сортів Голубок, Рубін таїровський та двох селекційних форм в культурі *in vitro*. Автори роботи показали, що введення верхівкових меристем, розміром 0,5-0,8 мм на поживне середовище Чі і Пул та подальше проведення термотерапії при температурі $38\text{ }^{\circ}\text{C}$ протягом 6-15 тижнів призводило до елімінації збудників мармуровості (через 8 тижнів термотерапії) та скручування листя винограду (через 15 тижнів термотерапії). Конуп Л. О., Конуп А. І. та ін. проводили оздоровлення лози та саджанців сорту Шардоне від фітоплазмової інфекції та почорніння деревини шляхом водної термотерапії. Для цього використовували спеціально сконструйований пристрій, який здатен підтримувати постійну температуру та перемішування води. Показано, що після обробки саджанців та лози винограду гарячою водою (протягом 30 хвилин при $50\text{ }^{\circ}\text{C}$) симптоми ураження почорнінням деревини та фітоплазми були відсутніми, а вічка залишалися не ушкодженими. Ці дослідження загалом підтверджують

ефективність термотерапії як методу оздоровлення садивного матеріалу винограду, однак у них не передбачалося застосування культури тканин і органів *in vitro*.

Отже, аналіз літератури свідчить, що термотерапія є ефективним методом елімінації вірусів винограду, особливо при поєднанні з культивуванням апікальних меристем або мікрощепленням. Проте, вона залежить від низки факторів: сорту та клону винограду, типу і концентрації вірусу, температури та тривалості термообробки, а також розміру й фізіологічного стану ізолюваних меристем. Оптимізація цих параметрів є ключовою для підвищення ефективності оздоровлення винограду.

Мета дослідження - створення результативних підходів до застосування термічної обробки експлантів винограду у культурі *in vitro* з метою максимальної елімінації збудника вірусної хвороби скручування листя.

Методика дослідження. Термотерапію рослин винограду, які культивували *in vitro*, здійснювали в умовах спеціалізованої термокамери протягом восьми тижневого експериментального циклу. Процес термотерапії проводили за постійного температурного режиму 37 °С, подовженого 16-годинного світлового періоду та штучного освітлення холодним білим люмінесцентним світлом з інтенсивністю 2–3 тис. лк.

Схема проведення досліджень

Варіант 1 – Термотерапія мікроклональних рослин + подальше виділення і культивування апікальних меристем;

Варіант 2 (Контроль 1) – Культивування мікроклональних рослин без термотерапії + подальше виділення і культивування апікальних меристем;

Варіант 3 – Культивування апікальних меристем + подальша термотерапія мікропагонів;

Варіант 4 (Контроль 2) – Культивування апікальних меристем без термотерапії.

Основні результати дослідження. Оздоровлення рослин винограду в культурі *in vitro* з поєднанням термотерапії та культивування апікальних меристем здійснювали за двома експериментальними схемами, що відрізнялися послідовністю застосування температурного впливу та етапів мікроклонального розмноження.

За першим варіантом термотерапії для введення рослинного матеріалу в культуру *in vitro* використовували вегетуючі пагони інфікованих маточних кущів. З яких виділяли ініціальні експланти (одновічкові чубуки та апікальні сегменти довжиною 0,8–1,0 см.) та вводили у культуру *in vitro*.

Перед початком термотерапії отримані мікроклональні рослини підлягали обов'язковому вірусологічному контролю, за результатами якого було підтверджено наявність вірусу скручування листя винограду 3 (GLRaV-3).

Для накопичення необхідної кількості рослинного матеріалу проводили кілька послідовних пасажувань на свіжі поживні середовища. Після досягнення мікроклонами висоти 6–8 см їх переносили до термокамери для проведення термотерапії. Після нормалізації температурного режиму з оброблених мікроклонів ізолювали апікальні меристеми, які переносили для подальшого

культивування на поживне середовище МС 2.

Другий варіант термотерапії передбачав застосування спочатку культивування апікальних меристем розміром 0,5–0,7 мм (які виділяли з верхівок уражених пагонів) на поживному середовищі МС 2. Після регенерації меристем і формування мікропагонів довжиною 20–30 мм їх використовували як об'єкт термотерапії *in vitro*. По завершенні температурної обробки регенеранти живцювали і одновічкові чубуки переносили на поживне середовище МС.

Після проведення термотерапії за обома експериментальними схемами оцінювали рівень життєздатності ініціальних експлантів і мікроклональних рослин. Установлено, що у варіанті 1 (термотерапія сформованих мікроклонів із подальшим культивуванням апікальних меристем), а також у відповідному контрольному варіанті без застосування термотерапії, кількість життєздатних рослин дорівнювала 100 %. Це свідчить про відсутність летального впливу високотемпературного стресу на добре сформовані мікроклональні рослини, незважаючи на наявність окремих морфофізіологічних ознак термічного ушкодження.

У варіанті 3, де термотерапії піддавали мікропагони, що регенерували з апікальних меристем, показник життєздатності знижувався до 48 %, тоді як у відповідному контрольному варіанті без термотерапії він становив 70 %. Отримані відмінності, ймовірно, зумовлені різним фізіологічним станом рослинного матеріалу на момент температурного впливу. Зокрема, у першому варіанті термічній обробці піддавали морфологічно розвинені мікроклони з пагонами висотою 6–8 см, які характеризувалися вищим адаптаційним потенціалом до дії підвищеної температури, тоді як у третьому варіанті температурному стресу піддавали молоді мікропагони з обмеженими компенсаторними можливостями.

Окрім показників життєздатності, після завершення термотерапії оцінювали регенераційну здатність рослинного матеріалу. За першого способу термотерапії апікальні меристеми, ізольовані з мікроклонів після термічної обробки, висаджували на поживне середовище МС 2, тоді як за другого способу на поживне середовище МС висаджували ініціальні експланти більших розмірів (0,5–1,0 см). Встановлено, що ефективність приживлюваності експлантів істотно залежала від послідовності поєднання термотерапії з етапом культивування апікальних меристем. Так, у варіанті 1 приживлюваність ініціальних експлантів становила 51,5 %, що вказує на пригнічення регенераційних процесів унаслідок дії температурного стресу. У контрольному варіанті без термотерапії цей показник був вищим і сягав 62,5 %, що підтверджує негативний вплив термічної обробки на фізіологічний стан експлантів. У варіанті 3, де культивування апікальних меристем передувало термотерапії, приживлюваність зростала до 74,0 %, що, ймовірно, пов'язано з використанням більш розвинених ініціальних експлантів та їх висаджуванням на свіжі поживні середовища. Найвищий рівень приживлюваності (85,0 %) був у контрольному варіанті 4, у якому термотерапію не застосовували.

Через шість місяців після культивування мікроклональних рослин в умовах

культурального боксу було проведено повторне лабораторне тестування на наявність вірусу скручування листа винограду 3 (Рис. 1).

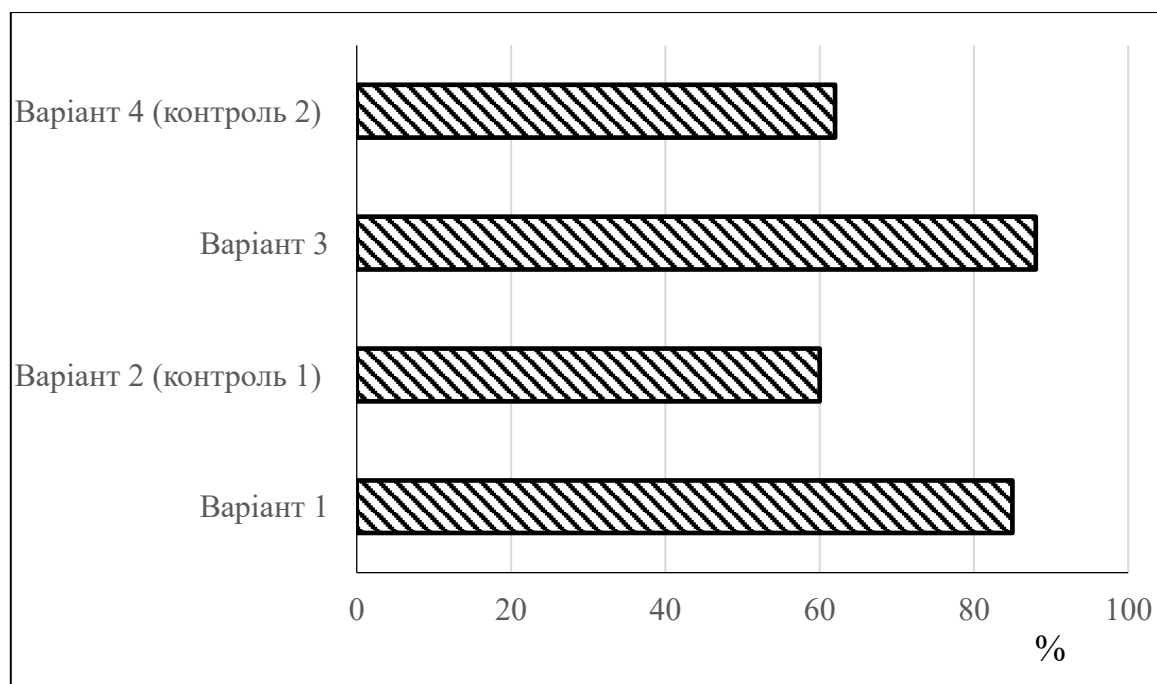

Рис. 1. Коефіцієнт елімінації вірусу хвороби скручування листа винограду (*GLRaV-3*) після оздоровлення у різні способи

Отримані результати свідчать про високу ефективність комбінування методів термотерапії та культивування апікальних меристем для елімінації вірусу. Разом із тим, як зазначають інші дослідники, навіть за успішної елімінації вірусу в умовах *in vitro*, через 1–3 роки культивування мікроклональних рослин у неконтрольованих умовах довкілля необхідно проводити повторне тестування для підтвердження стабільності оздоровленого стану рослин.

Список літератури

1. Wang M. R., Cui Z. H., Li J. W., Hao X. Y., Zhao L., Wang Q. C. In vitro thermotherapy based methods for plant virus eradication. *Plant Methods*. 2018. Vol. 14. P. 1–18. <https://doi.org/10.1186/s13007-018-0355-y>
2. Hu G. J., Hong N., Wang L. P., Hu H. J., Wang G. P. Efficacy of virus elimination from in vitro-cultured sand pear (*Pyrus pyrifolia*) by chemotherapy combined with thermotherapy. *Crop Protection*. 2012. Vol. 37. P. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cropro.2012.02.017>
3. Hu Guo-jun, Dong Ya-feng, Zhang Zun-ping, Fan Xu-dong, Ren Fang, Li Zheng-nan. Effect of pre-culture on virus elimination from *in vitro* apple by thermotherapy coupled with shoot tip culture. *Journal of Integrative Agriculture*. 2018. Vol. 17, No. 9. P. 2015–2023.
4. Farhadi-Toolli S., Ghanbari A., Kermani M.J., Zeinalabedini M., Bettoni J.C., Naji A.M., Kazemi N. Droplet-vitrification cryotherapy and thermotherapy as efficient tools for the eradication of apple chlorotic leaf spot virus and apple stem grooving virus from virus-infected quince *in vitro* cultures. *European Journal of Plant Pathology*.

2022. Vol. 162. P. 31–43. <https://doi.org/10.1007/s10658-021-02326-2>

5. Barlass M., Skene K. G. M., Woodham R. C., Krake L. R. Regeneration of virus-free grapevines using *in vitro* apical culture. *Annals of Applied Biology*. 1982. Vol. 101. P. 291–295.

6. Goussard P. G., Wiid J., Kasdorf G. G. F. The effect of *in vitro* somatic embryogenesis in eliminating fanleaf virus and leafroll associated viruses from grapevines. *South African Journal of Enology and Viticulture*. 1991. Vol. 12. P. 77–81.

7. Hatzinikolakis H. K., Roubelakis-Angelakis K. A. A modified method for *in vitro* thermotherapy and meristem culture for production of virus-free grapevine plant material. *Proceedings 11th ICVG Meet.*, Suisse, 6–9 September. Montreux, 1993. P. 172.

8. Buciumeanu E., Vişoiu E. Elimination of grapevine viruses in *Vitis vinifera* L. cultivars. *Proceedings of the 13th ICVG Meeting*, 12–17 March 2000, Adelaide, Australia. Adelaide. 2000. P. 165–166.

9. Miljanić V., Rusjan D., Škvarč A., Chatelet P., Štajner N. Elimination of eight viruses and two viroids from preclonal candidates of six grapevine varieties (*Vitis vinifera* L.) through *in vivo* thermotherapy and *in vitro* meristem tip micrografting. *Plants*. 2022. Vol. 11. P. 1064. <https://doi.org/10.3390/plants11081064>

10. Křižan B., Ondrušiková E., Holleinová V., Moravcová K., Bláhová L. Elimination of Grapevine fanleaf virus in grapevine by *in vivo* and *in vitro* thermotherapy. *Hort. Sci. (PRAGUE)*. 2009. Vol. 36. No. 3. P. 105–108. DOI: 10.17221/37/2008-HORTSCI

11. Panattoni A., Triolo E. Susceptibility of grapevine viruses to thermotherapy on *in vitro* collection of Kober 5BB. *Scientia Horticulturae*. 2010. Vol. 125. Issue 1. P. 63–67. <https://doi.org/10.1016/j.scienta.2010.03.001>

PROBLEMS OF THERMAL ENERGY METERING AND TARIFF FORMATION IN THE HEAT SUPPLY SYSTEM OF THE CITY OF UZHGOROD IN CONDITIONS OF POPULATION GROWTH

Mykaylo O.A.

PhD in Physics and Mathematics, associate professor of the Department of Urban Construction and Economy, The state higher scientific institution "Uzhgorod National University"

Kaynts D.I.

PhD in Physics and Mathematics, head of the Department of Urban Construction and Economy, The state higher scientific institution "Uzhgorod National University"

Barchan A.I.

Student of the Department of Urban Construction and Economy, The state higher scientific institution "Uzhgorod National University"

The heat supply system of the city of Uzhgorod has undergone significant transformations over the past decades, which largely determined its current state and functioning problems. Even before the start of the full-scale war in Ukraine, there was a tendency for consumers to massively switch to autonomous heating systems in the city. A significant part of centralized boiler houses and in-house heating points was dismantled or decommissioned, and residents of apartment buildings chose individual gas heating as a more economically advantageous and more manageable option. As a result, the centralized heat supply system lost its integrity, and its capacity was significantly reduced.

One of the key problems of the city's heat supply remains the imperfection of the heat energy metering system. A number of buildings lack modern commercial metering units or they are in unsatisfactory technical condition. This complicates the accurate determination of the actual volume of heat energy consumption and leads to the use of estimated or averaged indicators. As a result, the principle of fair distribution of costs between consumers is violated, public trust in charges is reduced, and social tension is formed in the sphere of housing and communal services.

Accounting problems are directly related to tariff formation. Tariffs for thermal energy in conditions of incomplete or inaccurate accounting do not always reflect the real costs of heat supply enterprises. High wear and tear of heating networks, significant heat losses during transportation, increasing cost of energy carriers and limited possibilities of modernization lead to an increase in the cost of thermal energy. In the absence of a transparent accounting system, these costs are transferred to consumers, which complicates the justification of tariffs and reduces payment discipline.

The full-scale war significantly exacerbated these problems. Uzhhorod became one of the cities that received a significant number of internally displaced persons. The growth of the population caused an increased load on housing infrastructure and engineering networks, in particular on heat supply systems. In the conditions of dominance of autonomous heating, this led to an increase in gas consumption, overload of individual systems and increased risks of emergency situations. At the same time, the city turned out to be limited in the ability to promptly use centralized heat sources as a reserve in case of emergency circumstances.

The issue of connecting new residential and public buildings to heat supply systems requires special attention. Modern development in conditions of population growth requires a review of city heat supply schemes, updating of heat loads and restoration or creation of new sources of heat energy. Connecting new facilities to centralized systems is complicated by the lack of operating boiler houses or wear and tear of networks, which requires significant capital investments. In this regard, it is advisable to implement combined solutions that combine centralized heat supply with individual heat points, which ensure consumption regulation and accurate accounting of heat energy.

A promising direction for the development of heat supply in Uzhhorod is the use of modern technologies: modular and quarter boiler houses, cogeneration plants, heat pumps and the use of alternative fuels. Such solutions allow to increase energy efficiency, reduce dependence on one energy carrier and create a more flexible tariff formation system. A mandatory condition for their implementation should be to equip buildings with modern commercial metering units and automated heat supply management systems.

Thus, Uzhhorod's pre-war orientation towards autonomous heat supply, on the one hand, provided residents with greater autonomy and control over costs, but on the other hand, reduced the stability of the city's heat supply system in the face of military challenges and demographic changes. Further development of the industry should be based on a combination of decentralized and centralized solutions, improving the heat energy metering system and forming economically justified and transparent tariffs, which will ensure the city's energy security and comfortable living conditions for a growing number of residents.

In the context of reforming heat supply systems, it is advisable to take into account the foreign experience of the European Union countries, where the issues of heat energy metering and tariff formation are considered key elements of energy security and social justice [1]. In particular, the European Commission documents emphasize the mandatory commercial metering of heat energy at the level of buildings and end consumers, which ensures tariff transparency and stimulates energy-efficient behavior of the population. The experience of Central and Eastern European countries shows that the restoration or modernization of centralized heat supply systems with the introduction of individual heat points and weather regulation allows reducing heat losses and increasing the flexibility of the system in conditions of increasing demand.

Important analytical conclusions are also contained in the studies of the International Energy Agency, which emphasize the role of decentralized heat sources,

cogeneration and heat pumps in cities with a changing demographic structure. According to the IEA, combining district heating with local energy efficiency solutions is the most sustainable model for cities experiencing rapid population growth due to crisis or war factors [2]. This approach allows not only to stabilize tariffs, but also to ensure the reliability of heat supply for new residential and public facilities.

References:

- [1] Directive (EU) 2018/2002 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 amending Directive 2012/27/EU on energy efficiency. – Brussels : European Union, 2018. – 22 p.
- [2] District Heating and Cooling: Technologies and Policies. – Paris : International Energy Agency, 2021. – 156 p.

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДИЗАЙН: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ, НЕБЕЗПЕКИ, КРИТИЧНІ РИЗИКИ

Романенкова Юлія Вікторівна,
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри теорії та історії мистецтва,
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури,
м. Київ, Україна

Впродовж доволі тривалого часу серед усіх творчих спеціальностей, за якими готували фахівців в Україні, одне з місць у ТОП-5 посідав «Дизайн». На цю спеціальність традиційно був високий попит [1], адже вона давала широкий діапазон перспектив, доволі високі фінансові відповідності витратам часу та сил, до того ж, від 2019 р. отримала додатково велику відчутну перевагу – можливість працювати віддалено, що і зараз високо цінується в силу обставин воєнного стану. З часом спеціальність ставала все більш варіативною – з'являлися все нові й нові освітні пропозиції, серед яких здобувач вищої освіти міг обрати будь-що, на всі смаки, залежно від індивідуальних можливостей і запиту. Графічний дизайн, дизайн середовища, просторовий дизайн або дизайн інтер'єру, популярний геймдизайн, дизайн костюму та аксесуарів, як його відгалудження – дизайн зачіски та макіяжу, ювелірний дизайн, дизайн текстилю, дизайн територіальної айдентики, технічний дизайн, тощо. Дизайн є тією сферою, яка максимально вимоглива до оновлень, не терпить стагнації, тому один з максимально гострих ризиків полягає в тому, що арсенал дизайну дуже швидко застаріває, в будь-якій галузі, тому доводиться постійно оновлювати інструментарій, бути в курсі новинок. Це пояснює, чому дизайнерами переважно є люди достатньо молодого віку – фахівці 40+ значно менш гнучкі, важче піддаються осучасненню з точки зору володіння технічними засобами. Адже лівова частка роботи дизайнера, будь-якого профілю, пов'язана з володінням комп'ютером, знанням графічних пакетів, сучасних нових віянь галузі.

Мабуть, серед найпоказовіших сфер є графічний дизайн, усе, що пов'язано з поліграфією, яка нині теж переживає не найкращі часи, оскільки стала занадто дорогою, але майже все, що випускається на паперових носіях, може бути будь-якої миті замінено цифровим аналогом, і в даному контексті питання не в доцільності та не в етичній площині. Але до найнебезпечніших аспектів, які великою мірою визначають і перспективи українського дизайну, належить саме ця готовність молодшої генерації приймати, всмоктувати, як лакмусовий папірець, усі технічні новинки, що полегшують життя фахівцеві. Серед спірних питань сьогодні постало і те, чи має дизайн перебувати в переліку мистецьких спеціальностей. Насправді, це ідентифікаційне, типологічне питання лежить у спірній площині, мабуть, із появою дизайну: якщо зважати на те, чим саме було спровоковано виникнення дизайну як самостійного явища, можна легко виправдати ці сумніви. Але станом на сьогодні причини суперечок в іншому:

сучасний дизайнер майже все, що робить, втілює в життя за допомогою комп'ютера, і велика кількість фахівців галузі взагалі не вміють малювати, тобто не володіють навіть азами рисунку взагалі. Сучасна молодь часто обурюється вимогами закладів вищої освіти до рівня підготовки, що містять іспит із рисунку чи композиції. Тобто людина, що планує працювати в галузі дизайну, щиро вважає, що вона має право це робити, не володіючи навіть первинними знаннями та навичками художника, тобто аксіома «дизайнер=художник» перетворилася на теорему, яку сучасним представникам молодшої генерації доводиться постійно доводити. І проблема загострюється тим, що впевненість у праві бути дизайнером, не вміючи малювати, живиться і наявністю численних воркшопів, майстер-класів, коротких курсів на кшталт «стати дизайнером без спеціальної освіти», «дизайн за 5 хвилин» тощо, на яких коучі, що теж можуть не володіти елементарною професійною грамотою художника, вчать володінню черговими графічними пакетами, а базові знання з рисунку, пластичної анатомії, історії мистецтв, композиції, кольорознавства так і залишаються поза зоною уваги. В таких випадках навіть дизайн самого сертифікату про пройдений курс із точки зору законів композиції чи шрифтової культури часто виконаний неграмотно. І це жахає перспективою повної безвідповідальності за якість створюваного продукту. У таких сферах, як, наприклад, дизайн текстилю, ювелірний дизайн, у галузі фешн-індустрії, де все тримається на відчутті смаку, це особливо критично відчутно. А в галузі, наприклад, дизайну укриттів – ще й особливо небезпечно. Навіть формально, відповідно до «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» [2], дизайн (B2, за попередньою версією переліку, до оновлення 2025 р., – 022), належить до галузі знань «Культура, мистецтво та гуманітарні науки». Але, тим не менше, проблема залишається в полі суперечок, хоча до неї повертаються і теоретики у своїх наукових працях [3-7], і самі практики, які мають належний досвід. Небезпека в тому, що якість продукту, що виробляється «фахівцем», який не вміє тримати в руках олівець, не знається на законах композиції та не має гадки про властивості палітри, дуже низька, з масою помилок і не має стосунку до поняття «смак». Страшно і те, що цей продукт формує поняття про те, яким МАЄ бути дизайн, у тих споживачів, які за віковою категорією і в силу відсутності досвіду просто не бачили іншого і зростають, впевнені в тому, що це і є мірилом якості. І це страшно. Йти шляхом найменшого супротиву, не обтяжуючи себе навчанням малювати, мати базову освіту художника, а вже потім підкріплювати її володінням технічним інструментарієм, є частим вибором молодих майбутніх «дизайнерів», усвідомленим і безнадійним. Перспектива в разі схвалення такого формування фахівців – повна деградація галузі.

На жаль, разом із перспективами дизайну як мистецької сфери згасає і попит на нього: якщо в 2022 р. 65 вітчизняних закладів вищої освіти презентували 457 освітніх пропозицій, у 2023 р. кількість пропозицій збільшилася до 476, то в 2024 р. їх уже було 390, а в 2025 р. 68 закладів запропонували абітурієнтам 406 варіантів шляху здобути освіту дизайнера. Поки протистояння вимог і

популярного небажання їх виконувати (тобто вимоги наявності вміння малювати «від руки» та небажання це робити) триває, битва за якість ще не програна. Але небезпека загострюється з кожним днем, особливо враховуючи майже необмежені права здобувача вищої освіти в сучасному освітньому полі, обґрунтовані розришувальним трактуванням категорії «студентоцентризм». Тому до основних задач освітян мистецького поля нині, безумовно, належить прагнення зберегти якість створюваного дизайн-продукту і перспективи галузі загалом, що буде триматися на збереженні свідомого та комплексно підготовленого фахівця мистецького поля.

Список літератури:

1. Єдина державна електронна база освіти. URL: <https://info.edbo.gov.ua/>
2. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/76723/>
3. Брюханова Г. Професійна підготовка майбутніх фахівців з дизайну друкованої продукції в Україні (60-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.). Автореферат дис. на здобуття канд. пед. н., 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. 24 с.
4. Брюханова Г. Тенденції професійної підготовки фахівців друкованої продукції в Україні у період після 2000 року. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. Вип. 5–6. 20 С. 12–16
5. Одробінський Ю., Мандра А. Педагогічні умови формування фахових компетентностей майбутніх дизайнерів-графіків. *Академічні візії*. 2023. Вип. 23. С.1-9.
6. Пасько О., Кирієнко М. Підготовка майбутніх фахівців з дизайну до застосування засобів захисту прав інтелектуальної власності. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну»*. Київ, КНУТД, 27 квітня 2023 р. С. 355-358.
7. Штайнер Т. Своєрідність підготовки майбутніх фахівців у галузі дизайн-освіти. *Теорія та методика професійної освіти*. 2019. Вип. 1. С. 185-189.

ОСНОВИ ГРИ НА ОРГАНІ ЯК СКЛADOVA ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МУЗИКАНТА- ПІАНІСТА

Удрас Олена Робертівна

Старший викладач кафедри спеціального фортепіано
Одеська національна музична академія
імені А.В. Нежданової,
Одеса, Україна

Сучасна система вищої мистецької освіти дедалі більше орієнтується на міждисциплінарний підхід, розширення виконавського кругозору та формування універсального музиканта, здатного до глибокого стильового мислення й творчої інтерпретації. У цьому контексті особливого значення набуває навчальна дисципліна «Основи гри на органі», яка посідає важливе місце у професійній підготовці здобувачів спеціальності «Музичне мистецтво» (фахова спеціалізація – фортепіано).

Орган як інструмент має унікальний історичний, духовний та художній статус. Будучи предком усіх клавішних інструментів, він упродовж століть формував виконавське мислення, поліфонічну культуру та принципи музичної драматургії. Звернення до органного мистецтва в освітньому процесі сприяє глибшому розумінню старовинної музики, стилістики бароко, класицизму та романтизму, а також усвідомленню зв'язку між акустичним простором, фактурою та засобами музичної виразності [3].

Метою курсу «Основи гри на органі» є формування у студентів системи знань про історію органа, його конструктивні та акустичні особливості, принципи реєстровки й аутентичного виконання, а також набуття базових практичних навичок гри на цьому інструменті. Важливим аспектом є розвиток мануальної та педальної техніки, координації рухів, оволодіння тріо-технікою як вищою формою органної координації [1, 2].

Зміст дисципліни охоплює широкий спектр питань: від походження органа та еволюції його типів у різних національних школах до особливостей інтерпретації музики бароко, романтизму та сучасності [4]. Значна увага приділяється вивченню італійської, німецької, французької, нідерландської та англійської органних традицій, а також творчості видатних композиторів-органістів, зокрема Й.-С. Баха, Д. Букстехуде, Дж. Фрескобальді, Г.-Ф. Генделя, Ф. Мендельсона, К. Сен-Санса, М. Дюпре, М. Регера, О. Мессіана та ін [6].

Особливе місце в курсі займає проблематика аутентичного виконання старовинної музики. Розгляд артикуляції, штрихів, фразування, орнаментики, риторичних фігур і цифрової символіки бароко сприяє формуванню стилістично обґрунтованої інтерпретації [5]. Знання принципів реєстровки та залежності органного туше від акустики залу й характеру твору розширює виконавські можливості студента та збагачує його художнє мислення.

Методика викладання дисципліни базується на поєднанні теоретико-інформаційних, практико-операційних і пошуково-творчих методів. Усний виклад, аудіо- та відеодемонстрації, індивідуальна робота з нотним текстом, порівняльний аналіз інтерпретацій, а також творчий діалог між викладачем і студентом забезпечують цілісність навчального процесу. Важливу роль відіграє самостійна робота, спрямована на осмислення музичного матеріалу та розвиток навичок аналітичного мислення.

Результати опанування курсу проявляються у здатності студентів грамотно читати нотний текст старовинних творів, аналізувати їх стильові та жанрові особливості, усвідомлено інтерпретувати художній образ і відтворювати драматургічну концепцію музичного твору. Набуті знання з органного мистецтва позитивно впливають і на фортепіанну підготовку, сприяючи розвитку поліфонічного слуху, чіткості артикуляції та глибшого розуміння музичної форми.

Окремим аспектом є значення курсу «Основи гри на органі» для формування творчої особистості музиканта. Можливість імпровізації, закладена в самій природі органного мистецтва, стимулює креативне мислення, ініціативність і здатність до самовираження. Це особливо актуально в умовах сучасного культурного простору, де виконавець дедалі частіше виступає не лише інтерпретатором, а й активним співтворцем музичного процесу.

Таким чином, дисципліна «Основи гри на органі» є важливою складовою професійної підготовки музиканта-піаніста. Вона сприяє інтеграції історико-теоретичних знань і практичних навичок, розширює художній кругозір, формує стильову свідомість і закладає підґрунтя для подальшого творчого розвитку. Включення органного класу в освітній процес відповідає сучасним вимогам мистецької освіти та сприяє збереженню й популяризації багатой традиції органного мистецтва.

Список літератури:

1. Булибенко Г. Декілька коментарів про органи та органістів України // Українське музикознавство, Вип. 31, 2002. С. 117-128.
2. Булибенко Г., Коростельов В. Арсеній Котляревський та сучасна українська органна школа // Академія музичної еліти України, 2004. С. 354-361.
3. Фоменко Н.В. Афект в теорії та виконавській практиці «*Stylus phantasticus*» (на прикладі «Хроматичної фантазії» Й. С. Баха). Культура і сучасність : альманах. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2019. С. 130-136.
4. Фоменко Н. В. Дисонанс у системі виразових засобів і виконавській практиці клавірного мистецтва Бароко. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : наук. журнал. Київ : НМАУ імені П. І. Чайковського, 2020. Вип. № 2–3. С.151-167.
5. Шадріна-Личак О. В. Про використання прикрас в епоху бароко. // Київське музикознавство: культурологія та мистецтвознавство (До 150-річчя Київського інституту музики ім. Р.М. Глієра); зб. статей. К., 2017. № 55. С. 101-111.
6. Langlais J. *Méthode d'Orgue*. Paris: Edition M. Combre, 1984. 50 p.

ФІЗІОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ АКТИВНИХ ПЕРЕРВ ТАВ ЯК ЗАСОБУ СТИМУЛЯЦІЇ КОГНІТИВНИХ ФУНКЦІЙ УЧНІВ

Цикура Анастасія Євгеніївна,
учениця 11-А класу
Кременчуцького ліцею № 4 «Кремінь»,
Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області

Науковий керівник:
Шерстюк Віталій Вікторович,
учитель хімії
Кременчуцького ліцею № 4 «Кремінь»,
Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області

Сучасний освітній процес характеризується зростанням інтелектуального навантаження, тривалим перебуванням учнів у статичному положенні та високими вимогами до концентрації уваги. Особливо чутливими до таких умов є учні підліткового віку, для яких характерні функціональна нестійкість нервової системи, підвищена втомлюваність та коливання розумової працездатності [1, 2]. У таких умовах актуальним є пошук ефективних, фізіологічно обґрунтованих засобів підтримки когнітивної активності школярів без збільшення навчального навантаження [3, 4].

Одним із таких засобів є активні перерви ТАВ (TransformUs Active Break), що передбачають короткочасну рухову активність, інтегровану безпосередньо в структуру уроку [5]. Їх використання спрямоване на зменшення сидячої поведінки, оптимізацію функціонального стану нервової системи та стимуляцію когнітивних процесів.

Метою дослідження було фізіологічно обґрунтувати та експериментально оцінити ефективність активних перерв ТАВ як засобу стимуляції когнітивних функцій учнів 8-х класів на уроках біології.

У дослідженні взяли участь 120 учнів 8-х класів віком 13-14 років, які були поділені на експериментальну та контрольну групи по 24 особи. У навчальному процесі експериментального класу систематично застосовувалися активні перерви ТАВ тривалістю 3-5 хвилин після 15-20 хвилин статичної навчальної діяльності. Контрольний клас навчався за традиційною методикою без використання спеціально організованих рухових пауз. Педагогічний експеримент тривав 6 тижнів і включав констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

Для оцінки когнітивних функцій і властивостей нервової системи було використано комплекс психофізіологічних методик: коректурну пробу Бурдона-Анфімова та таблиці Шульте для визначення рівня уваги та швидкості мислення,

методики Р. К. Айзенка і В. В. Костюка для оцінки рухливості та сили нервових процесів, а також авторський тест з біології для визначення якості засвоєння навчального матеріалу. Статистичну обробку результатів здійснювали з використанням методів описової та кореляційної статистики.

Результати експериментального дослідження засвідчили позитивний вплив активних перерв ТАВ на когнітивні функції учнів експериментальної групи. Після завершення формувального етапу було зафіксовано достовірне зростання показників концентрації та стійкості уваги. Середній показник уваги в експериментальному класі зріс з $21,4 \pm 0,8$ до $26,9 \pm 0,7$ бала, тоді як у контрольному класі зміни мали незначний характер (табл.1).

Таблиця 1

Показники уваги учнів експериментальної та контрольної груп до і після експерименту

Група	До експерименту, бали ($M \pm m$)	Після експерименту, бали ($M \pm m$)
Експериментальна	$21,4 \pm 0,8$	$26,9 \pm 0,7$
Контрольна	$21,7 \pm 0,9$	$22,8 \pm 0,8$

* складено автором на основі результатів власних спостережень

Наведені дані демонструють достовірне підвищення показників концентрації та стійкості уваги в учнів експериментальної групи після впровадження активних перерв ТАВ, тоді як у контрольній групі зміни мали незначний характер.

Аналіз результатів за таблицями Шульте показав скорочення часу виконання завдань в експериментальній групі з $46,2 \pm 1,5$ с до $38,7 \pm 1,2$ с, що свідчить про підвищення швидкості зорового пошуку та ефективності обробки інформації. У контрольній групі подібної динаміки не спостерігалось.

Показники рухливості нервових процесів у учнів експериментального класу після впровадження активних перерв ТАВ зросли з $18,6 \pm 0,7$ до $23,4 \pm 0,6$ умовних балів, що відображає покращення здатності нервової системи до швидкого переключення між процесами збудження та гальмування. Аналогічно, показники сили нервових процесів зросли з $19,8 \pm 0,9$ до $24,6 \pm 0,8$ бала, що свідчить про підвищення стійкості нервової системи до тривалого навчального навантаження.

Особливо показовими є результати оцінки навчальних досягнень. Рівень засвоєння біологічних термінів в експериментальному класі зріс з 63,5 % до 79,2 %, тоді як у контрольному класі - лише з 64,1 % до 69,3 %. Це підтверджує, що активні перерви позитивно впливають не лише на психофізіологічний стан учнів, а й на ефективність засвоєння навчального матеріалу.

Кореляційний аналіз встановив наявність помірного прямого зв'язку між регулярністю використання активних перерв ТАВ та основними когнітивними показниками. Найвищий коефіцієнт кореляції було зафіксовано між активними перервами та рухливістю нервових процесів ($r = 0,61$), а також між активними перервами та рівнем засвоєння біологічних термінів ($r = 0,58$). Помірний позитивний зв'язок виявлено також між активними перервами та рівнем уваги ($r = 0,56$) і силою нервових процесів ($r = 0,53$) (табл.2).

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між активними перервами ТАВ та когнітивними показниками учнів

Показник	Коефіцієнт кореляції (r)	Характер зв'язку
Рівень уваги	0,56	помірний прямий
Швидкість мислення	0,49	помірний прямий
Рухливість нервових процесів	0,61	помірний прямий
Сила нервових процесів	0,53	помірний прямий
Засвоєння біологічних термінів	0,58	помірний прямий

* складено автором на основі результатів власних розрахунків

Отримані результати підтверджують комплексний вплив короткочасної рухової активності на когнітивну сферу школярів.

Таким чином, результати проведеного дослідження доводять, що активні перерви ТАВ є фізіологічно обґрунтованим і педагогічно ефективним засобом стимуляції когнітивних функцій учнів 8-х класів. Їх систематичне впровадження у структуру уроків біології сприяє підвищенню рівня уваги, швидкості мислення, адаптаційних можливостей нервової системи та якості засвоєння навчального матеріалу. Отримані дані дозволяють рекомендувати активні перерви ТАВ як елемент здоров'язберезувальних технологій у сучасному освітньому процесі.

Список літератури:

1. Анохін П. К. Теорія функціональних систем. Київ : Наукова думка, 1998. 319 с.
2. Богдановська Н. В. Вікова фізіологія і шкільна гігієна. Київ : Здоров'я, 2014. 320 с.
3. Hillman C. H., Erickson K. I., Kramer A. F. Be smart, exercise your heart: exercise effects on brain and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*. 2008. Vol. 9, No. 1. P. 58–65. URL: <https://doi.org/10.1038/nrn2298> (date of access: 22.10.2025).

4. Donnelly J. E., Hillman C. H., Castelli D. et al. Physical activity, fitness, cognitive function, and academic achievement in children. *Medicine & Science in Sports & Exercise*. 2016. Vol. 48, No. 6. P. 1197–1222. URL: https://www.researchgate.net/publication/303319383_Physical_Activity_Fitness_Cognitive_Function_and_Academic_Achievement_in_Children_A_Systematic_Review(date of access: 12.10.2025).

5. Lander N. J., Contardo Ayala A. M., Mazzoli E., Lai S. K., Orr J., Salmon J. Beyond “Brain Breaks”: A New Model for Integrating Classroom-Based Active Breaks. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*. 2024. Vol. 95(4). P. 22–30. URL: <https://doi.org/10.1080/07303084.2024.2308253> (date of access: 12.10.2025).

ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ГІДРОБІОНТІВ ЯК ІНДИКАТОР ЕВТРОФІКАЦІЇ ЗАПЛАВНИХ ВОДОЙМ ДНІПРОВСЬКО-ОРІЛЬСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

Чубченко Єлизавета Артемівна
Аспірант

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького

Пашко Ярослав Вікторович
здобувач вищої освіти

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Видове різноманіття є одним із ключових показників екологічного стану водних екосистем, оскільки відображає рівень їхньої стабільності, продуктивності та здатності до саморегуляції. Чим вища кількість видів і рівномірніший їхній розподіл у біоценозі, тим стійкішою є екосистема до природних і антропогенних впливів. Кількість та співвідношення різних видів організмів у водній екосистемі обумовлює її стале функціонування, пластичність, здатність до відновлення. Воно включає видове багатство, кількість видів, вирівняність, рівномірність розподілу чисельності між видами, ценотичну структуру та структуру угруповань.

Різнноманіття гідробіонтів являється ключовим фактором та може бути індикатором стану водойм, оскільки водні організми безпосередньо реагують на зміни якості води, доступність кисню, поживних речовин і антропогенні впливи, адаптуються до трансформаційних перебудов.

У заплавах водойм видове різноманіття гідробіонтів виконує такі основні функції як індикаторна роль, стабілізація екосистеми, регуляція біогеохімічних процесів, підтримка якості води та біоіндикаторна цінність для природоохорони.

Зміни у видовому складі у вигляді зникнення чутливих видів, домінування евтрофних або толерантних форм, відображають рівень евтрофікації, забруднення та гідрологічних порушень. Стабілізуюча функція полягає у різноманітних процесах угруповання, які забезпечують екологічну рівновагу, підтримують трофічні ланцюги та знижують ризик різких коливань чисельності окремих видів. Гідробіонти беруть участь у кругообігу азоту, фосфору, вуглецю та кисню, що впливає на трофічний статус водойм, а також підтримують якість води.

Макрофіти, фітопланктон і бентос сприяють фільтрації, осадженню зважених частинок та біологічному очищенню води завдяки різним видам та процесам, що відбуваються в їх організмах. Високий рівень видового різноманіття є ознакою природності та екологічної цілісності заповідних водойм, а його зниження сигналізує про деградаційні процеси.

Вищі водні рослини (макрофіти) є важливими компонентами водних екосистем і виконують низку структурних, регуляторних та біогеохімічних функцій, що забезпечують стабільність і природну рівновагу водойм.

Макрофіти є первинними продуцентами, які в процесі фотосинтезу утворюють органічну речовину з неорганічних сполук, забезпечуючи енергетичну основу для трофічних ланцюгів. Вони формують значну частку біомаси у мілководних заплавах водойм. Під час фотосинтезу водні рослини насичують воду киснем, що покращує умови для риб, безхребетних і мікроорганізмів. Водночас у нічний час вони споживають кисень у процесі дихання, впливаючи на добові коливання O_2 .

Макрофіти поглинають з води та донних відкладів: сполуки азоту й фосфору, важкі метали, органічні забруднювачі. Таким чином, вони зменшують евтрофікацію та підвищують прозорість води. Зарості вищих водних рослин створюють: укриття для риб, субстрат для безхребетних тварин, місця нересту, зони нагулу молоді. Вони підвищують просторову складність екосистеми та сприяють збереженню біорізноманіття.

Вплив на гідрологічний режим здійснюється макрофітами шляхом зменшення швидкості течії, стабілізують донні відклади, знижують ерозію берегів, сприяють осадженню зважених частинок.

Бентосні організми розкладають органічні рештки, детрит, відмерлі рослини, фітопланктон, перетворюючи їх на доступні для інших організмів форми поживних речовин наприклад, азот, фосфор, вуглець. Біотурбація донних відкладів полягає у вигляді руху і живленні бентосних тварин: перемішують осади, покращують аерацію ґрунту, сприяють мінералізації органічної речовини. Це позитивно впливає на газовий режим і хімічний склад придонних шарів води. Деякі групи гідробіонтів, наприклад, двостулкові молюски фільтрують воду, вилучаючи з неї: зважені частинки, фітопланктон, бактерії. Це підвищує прозорість води та знижує рівень евтрофікації.

Трофічна роль бентосу є важливою ланкою харчових ланцюгів: слугує кормовою базою для риб, забезпечує живлення водоплавних птахів, підтримує біорізноманіття.

Видове різноманіття гідробіонтів є важливим показником екологічного стану водних екосистем. Воно відображає рівень трофності, ступінь антропогенного навантаження та здатність водойм до саморегуляції. Високе різноманіття забезпечує стабільність біоценозів, підтримує біогеохімічні процеси та сприяє збереженню якості води, тоді як його зниження є індикатором евтрофікації та екологічної деградації.

Список літератури

Chubchenko, Y. A. (2025) Diversity of species of higher aquatic plants of Lake Somivka (Dniprovsko-Orilskyi Nature Reserve). *Ecology and Noospherology*, 36(1), 64–69 <https://doi:10.15421/032508>

Таврель, М. (2021). Обґрунтування шляхів подолання евтрофікації водойм. *Проблеми екології*, (1), 73–79. <https://doi.org/10.31474/2073-8102-2021-1-73-79>

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДЛЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАДВЕЛИКИХ МАСИВІВ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Бабич Микола Іванович

к.т.н., доцент кафедри Інформаційних систем
Національний університет «Одеська політехніка»
Україна, Одеса

Вступ. У сучасну епоху цифрової трансформації обсяги даних, що генеруються сенсорами, користувачами та автоматизованими системами, зростають в геометричній прогресії. Проте цінність даних полягає не в їх накопиченні, а в можливості швидкої інтерпретації. Комп'ютерна візуалізація є ключовим інструментом аналізу, проте при роботі з Big Data виникає «вузьке місце»: класичні методи інженерії даних не встигають обробляти та передавати інформацію для рендерингу в реальному часі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових архітектурних рішень для мінімізації латентності між моментом отримання даних та їх візуальним відображенням.

Основна частина. Процес візуалізації великих даних (Big Data Visualization) стикається з трьома основними проблемами: обчислювальна складність рендерингу мільйонів об'єктів, обмеження пропускну здатності каналів зв'язку та когнітивне перевантаження користувача.

Для вирішення цих проблем інженерія даних пропонує перехід від монолітних ETL-процесів (Extract, Transform, Load) до гнучких потокових архітектур. Основним елементом такої системи є конвеєр даних, що базується на подієво-орієнтованому підході (Event-Driven Architecture). Використання таких інструментів, як Apache Kafka або RabbitMQ, дозволяє розподіляти потоки даних та обробляти їх паралельно на кластерних потужностях [1].

Одним із найбільш ефективних методів оптимізації на етапі інженерії є впровадження рівнів деталізації (Level of Detail, LOD) безпосередньо в базу даних або проміжний шар (Middleware). Це дозволяє системі візуалізації запитувати не повний набір точок (наприклад, 10 мільйонів координат для карти), а агреговані статистичні показники для поточного масштабу перегляду [2].

Схему, що показує різницю між традиційним послідовним ETL-процесом та сучасною потоковою архітектурою даних зображено на рисунку 1.

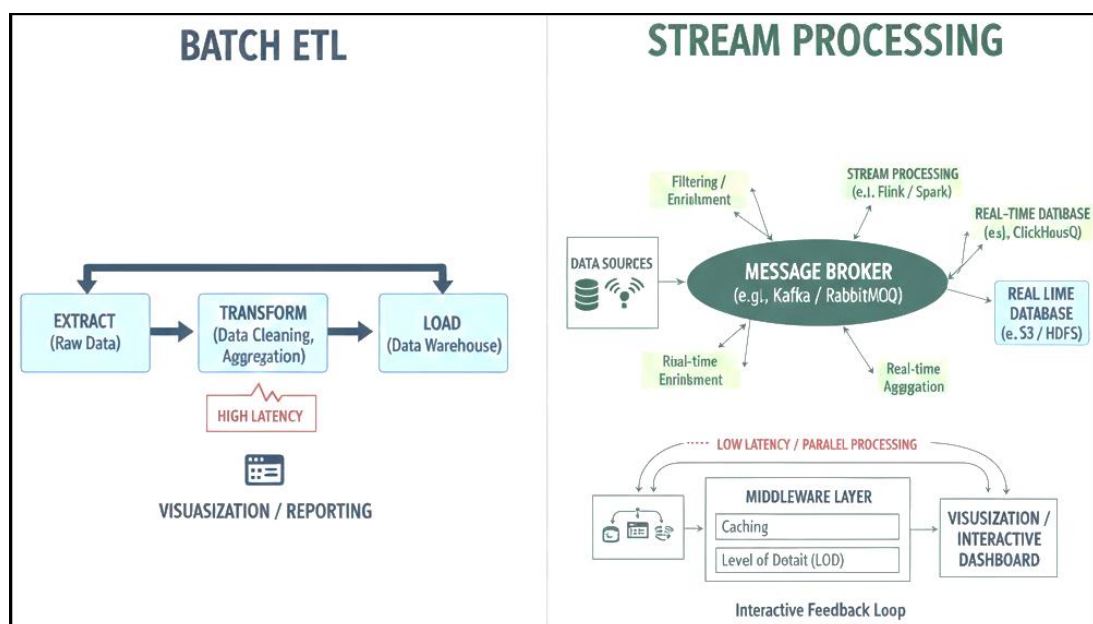

Рис. 1 – Порівняння традиційного ETL та потокової архітектури [2]

Технічні підходи до реалізації ефективного конвеєра.

Пре-агрегація та OLAP-куби. Використання колоночних СУБД (наприклад, ClickHouse чи Apache Druid) дозволяє виконувати агрегаційні запити за мілісекунди. Це критично для інтерактивних дашбордів, де користувач постійно змінює фільтри.

Динамічне семплювання. Замість передачі 100% даних, інженерний шар вибирає репрезентативну вибірку (наприклад, 1% випадкових точок), що зберігає загальну топологію та тренди, але в сотні разів знижує навантаження на браузер або клієнтський додаток.

Обчислення на стороні краю (Edge Computing). Часткова обробка та фільтрація шумів безпосередньо в місці збору даних дозволяє уникнути передачі надлишкової інформації через мережу.

Схему, що показує життєвий цикл даних від джерел (Source) через різні етапи обробки до візуалізації (Visualization) зображено на рисунку 2 [3].

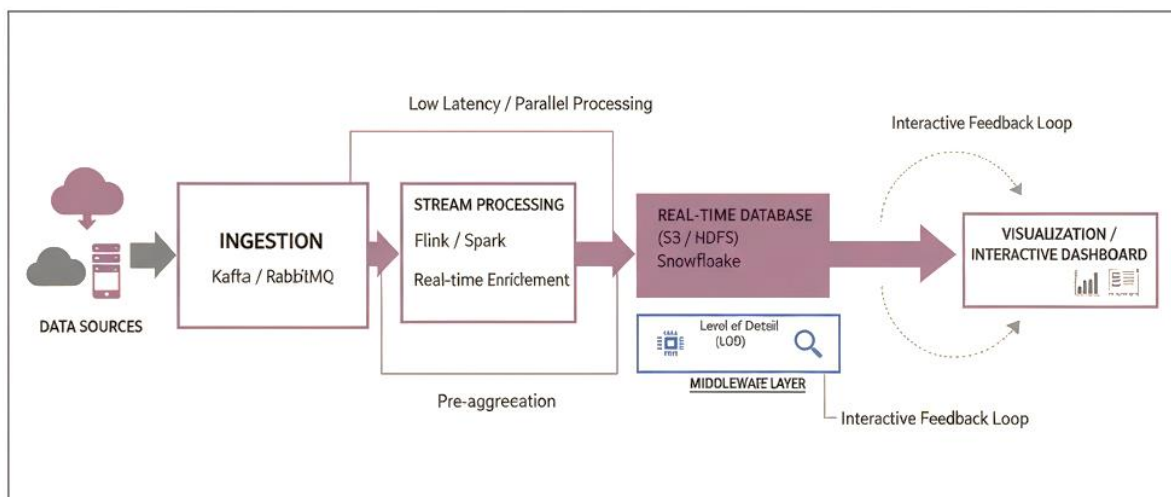

Рис. 2 – Життєвий цикл даних в оптимізованому конвеєрі [3]

Окрему увагу слід приділити інженерії форматів передачі даних. Використання текстових форматів (наприклад, JSON) є занадто марнотратним для реального часу. Перехід на бінарні формати, такі як Apache Arrow або Protocol Buffers (protobuf), дозволяє значно прискорити серіалізацію та десеріалізацію об'єктів. Arrow, зокрема, забезпечує спільне використання пам'яті між різними системами обробки без копіювання, що є революційним для візуалізації великих масивів [4].

Інтеграція цих методів дозволяє реалізувати концепцію «Visual Analytics on the Fly». Користувач отримує можливість взаємодіяти з даними (zoom, pan, drill-down) без затримок, які зазвичай виникають при зверненні до дискових підсистем. Роль інженера даних у цьому процесі полягає в проектуванні такої схеми зберігання, яка б підтримувала інкрементальне оновлення візуальних примітивів: коли в систему надходять нові 1000 записів, візуалізація не перемальовується повністю, а лише додає нові елементи до існуючої картини[5].

Висновки. Розвиток інженерії даних є фундаментом для сучасної комп'ютерної візуалізації. Застосування потокових архітектур, бінарних форматів передачі та методів динамічної агрегації дозволяє подолати «бар'єр продуктивності» при роботі з великими даними. Подальші дослідження в цій галузі будуть спрямовані на автоматизацію вибору стратегій семплювання за допомогою алгоритмів машинного навчання, що дозволить системам самостійно адаптуватися до мінливого навантаження на конвеєр даних.

Список літератури

1. Глибовець М. М., Олецький О. В. Основи інженерії даних та знань. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 240 с.
2. Kleppmann M. Designing Data-Intensive Applications: The Big Ideas Behind Reliable, Scalable, and Maintainable Systems. O'Reilly Media, 2017. 616 p.
3. Munzner T. Visualization Analysis and Design. AK Peters Visualization Series, CRC Press, 2014. 428 p.
4. Chen C., Hardle W., Unwin A. Handbook of Data Visualization. Springer, 2022. 954 p.
5. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Modern Digital Technologies». Іспанія, 2024. URL: <https://eu-conf.com> (дата звернення: 02.01.2026).

ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ КРИПТОВАЛЮТ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ТА ПОБУДОВА РИНКОВО-НЕЙТРАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ

Левицька Тетяна Олександрівна
кандидат технічних наук, доцент

Пилипенко Богдан Володимирович
студент

Анотація

Криптовалютні ринки вирізняються надзвичайно високою волатильністю, нестаціонарністю часових рядів та наявністю важких хвостів у розподілах дохідностей. Зазначені особливості істотно обмежують застосовність класичних економетричних підходів, зокрема моделей ARIMA та GARCH, а також більшості сучасних нейромережевих методів, які, як правило, орієнтовані на прогнозування окремих активів без урахування портфельної взаємодії, транзакційних витрат і ризик-менеджменту. У даній роботі запропоновано новий підхід, що поєднує двошарову рекурентну нейронну мережу типу GRU зі спеціалізованою портфельною функцією втрат, яка дозволяє безпосередньо оптимізувати логарифмічну дохідність багатовалютного ринково-нейтрального портфеля. Особливістю підходу є одночасне формування вектора ваг активів і коефіцієнта кредитного плеча з дотриманням умов ринкової нейтральності та обмежень на максимальну експозицію.

Метою дослідження є розробка, програмна реалізація та експериментальна перевірка ефективності нейромережевої ринково-нейтральної торгової стратегії для криптовалютного ринку, оцінка її здатності перевершувати пасивні бенчмарки на тривалому часовому горизонті, а також аналіз адаптивності стратегії до різних ринкових режимів.

Матеріали та методи

Дослідження ґрунтується на математичній моделі портфеля, в якій цільовою функцією є середній логарифмічний приріст капіталу за період спостереження з урахуванням пропорційних (κ_{prop}) і фіксованих (κ_{fix}) транзакційних витрат, що виникають у процесі перебалансування. На кожному часовому кроці t портфель задається вектором ваг w_t , для якого виконується умова ринкової нейтральності (сума ваг дорівнює нулю), а сума модулів ваг обмежується максимальним рівнем плеча L_{max} . Генерація вектора w_t та значення плеча L_t здійснюється нейронною мережею з такою архітектурою: вхідний блок лінійних шарів для кожного активу, двошаровий GRU з розмірністю прихованого стану 25 для обробки об'єднаної послідовності, а також дві вихідні голови — лінійні шари, що формують «сирі» ваги (з подальшим центруванням) і нормоване значення плеча із застосуванням сигмоїдальної активації.

Вхідні ознаки включають агреговані з інтервалом 10–12 хвилин дані OHLCV, технічні індикатори (зокрема MFI та ковзні середні з різними вікнами), а також часові характеристики. Навчання моделі виконувалося за допомогою оптимізатора AdamW з кроком навчання 0.0003 із використанням walk-forward валідації для запобігання витоку інформації. Тестування здійснювалося на незалежному часовому проміжку (січень–червень 2024 року). Як бенчмарки використовувалися стратегії купівлі та утримання BTC, а також індексу S&P 500. Програмна реалізація виконана мовою Python із застосуванням бібліотек PyTorch, Pandas та NumPy і включає повний цикл роботи: завантаження даних через API Binance, формування навчальних батчів, модулі навчання та бектестингу, а також сервіс реального часу з інтеграцією до тестової мережі деривативної біржі dYdX через REST і WebSocket API.

Результати

Результати експериментальних досліджень підтверджують високу ефективність запропонованого підходу. За тестовий період стратегія забезпечила кумулятивну дохідність на рівні 219%, що суттєво перевищує показники бенчмарків: 49,9% для BTC (Buy & Hold) та 17,2% для S&P 500. Річна геометрична дохідність склала приблизно 1985%. Коефіцієнт Шарпа досяг значення 3,0, що свідчить про краще співвідношення дохідності та ризику порівняно з BTC (~1,8) і S&P 500 (~2,0). Максимальна зафіксована просадка становила 40%, що вказує на контрольований рівень ризику.

Аналіз чутливості показав, що одним із ключових параметрів є поріг перебалансування портфеля (`reallocate_threshold`). Дослідження значень у діапазоні від 0.0001 до 0.5 виявило наявність оптимального рівня близько 0.05, за якого досягається компроміс між реалізацією прогностичних сигналів і мінімізацією втрат на комісіях (середній добовий оборот портфеля близько 35%). Занадто малі значення порога призводили до надмірного обороту (понад 100%) та погіршення показника Sharpe, тоді як великі значення фактично наближали поведінку стратегії до пасивної.

Аналіз динаміки ваг портфеля засвідчив, що модель ефективно диверсифікує капітал між 8–12 активами, активно використовуючи як довгі, так і короткі позиції, та оперативно адаптується до змін ринкових умов. Стратегія продемонструвала стабільність у різних фазах ринку. Окремо було успішно протестовано сервіс реального часу, який здійснює збір поточних даних з Binance, обчислення ознак, обробку їх навченою моделлю та автоматичне виконання торгових операцій у тестовому середовищі dYdX, що підтверджує практичну придатність системи для алгоритмічної торгівлі.

Висновки

У роботі показано, що поєднання архітектури GRU з портфельно орієнтованою функцією втрат є ефективним інструментом для побудови ринково-нейтральних торгових стратегій на криптовалютних ринках. Запропонований підхід не зводиться до прогнозування цін окремих активів, а безпосередньо спрямований на оптимізацію фінансового результату з урахуванням реальних обмежень і транзакційних витрат. Отримані результати істотно перевершують

пасивні інвестиційні стратегії за критерієм «ризик–дохідність». Також встановлено критичну роль параметрів управління торгівлею, зокрема порога перебалансування, некоректний вибір якого може нівелювати переваги навіть високоточної моделі. Розроблений програмний комплекс може бути використаний як повноцінна платформа для подальших досліджень у сфері фінансового машинного навчання.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: упровадження архітектур із механізмами уваги (Transformers) та графових нейронних мереж для кращого моделювання міжактивних залежностей; інтеграція додаткових джерел даних, зокрема ончейн-метрик, соціальних сентиментів і макроекономічних індикаторів; застосування методів навчання з підкріпленням для оптимізації послідовностей торгових рішень; а також проведення масштабних експериментів на триваліших часових інтервалах і на інших класах фінансових активів.

Ключові слова: криптовалюта, часові ряди, LSTM, GRU, ринково-нейтральна стратегія, портфельна оптимізація, машинне навчання, алгоритмічна торгівля, Binance, dYdX, PyTorch.

Список літератури

- [1] Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. SSRN Electronic Journal, 2008. DOI: 10.2139/ssrn.3440802.
- [2] Buterin V. Ethereum: A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform. Whitepaper, 2014. URL: <https://ethereum.org/en/whitepaper/>
- [3] Wood G. Ethereum: A Secure Decentralised Generalised Transaction Ledger. Ethereum Yellow Paper, 2014. URL: <https://ethereum.github.io/yellowpaper/paper.pdf>
- [4] National Institute of Standards and Technology. FIPS PUB 180-4: Secure Hash Standard (SHS). Gaithersburg, MD, 2015.
- [5] National Institute of Standards and Technology. FIPS PUB 202: SHA-3 Standard: Permutation-Based Hash and Extendable-Output Functions. Gaithersburg, MD, 2015.
- [6] Krawczyk H., Bellare M., Canetti R. HMAC: Keyed-Hashing for Message Authentication. RFC 2104, Internet Engineering Task Force, 1997. DOI: 10.17487/RFC2104.
- [7] Rescorla E. The Transport Layer Security (TLS) Protocol Version 1.3. RFC 8446, Internet Engineering Task Force, 2018. DOI: 10.17487/RFC8446.
- [8] Atzei N., Bartoletti M., Cimoli T. A Survey of Attacks on Ethereum Smart Contracts (SoK). Principles of Security and Trust (POST 2017), LNCS, vol. 10204. Springer, 2017. DOI: 10.1007/978-3-662-54455-6_8.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF SOCIAL MEDIA NETWORKS

Esmira Ahmadova Mirmammad,

PhD in Economics

Senior Lecturer of the Department of Applied Economics, Azerbaijan State
University of Economics (UNEC)

Farhad Fikret oglu Amirbekov

President of the UNEC Research Foundation

Sabir Musayev Elchin

Head analyst of the UNEC Research Foundation

Abstract

In the context of the rapid growth of digital content volumes on social media platforms, traditional content analysis methods prove insufficient for accurately identifying semantic structure, information credibility, and diffusion dynamics. This article proposes an original methodology for the semantic analysis of digital content based on the introduction of new conceptual units—*contentbit*, *contentbyte*, and *information thread*. A *contentbit* is defined as the minimal semantic unit of a digital message; a *contentbyte* represents an aggregated semantic block formed from a set of contentbits; and an *information thread* is understood as the dynamic trajectory of contentbyte dissemination and transformation over time.

Additionally, a credibility assessment scale is introduced, enabling the differentiation between manipulative, emotional, and verified informational elements. The proposed approach expands the analytical capacity of digital communication studies and may be applied to media monitoring, fact-checking, and the analysis of information flows in social networks.

Keywords: digital content, social media, semantic analysis, contentbit, contentbyte, information thread, information credibility.

Social media currently represent one of the key environments for the formation of public opinion and the dissemination of information. Contemporary research demonstrates that digital content on online platforms is characterized by high diffusion speed, strong emotional intensity, and significant heterogeneity in terms of credibility, posing substantial challenges for analytical interpretation (Vosoughi et al., 2018; Lazer et al., 2018). On a daily basis, users produce and consume vast volumes of digital content, including textual messages, images, videos, audio fragments, emojis, and other multimodal elements. A considerable share of this content is emotional, manipulative, or distorted, which complicates the assessment of its credibility and semantic load.

Traditional content analysis methods typically operate with aggregated units of analysis—such as messages, posts, publications, or news items. This approach fails to capture the internal semantic structure of a digital message, within which verified facts, emotional markers, and manipulative elements may coexist simultaneously. As a result, there is a clear need to develop a more fine-grained conceptual framework oriented toward the micro-level of meaning.

The objective of this article is to substantiate and introduce new units of semantic analysis for digital content on social media, as well as to establish a methodological foundation for assessing information credibility and diffusion dynamics.

Empirical studies show that misleading and manipulative information often spreads faster and reaches broader audiences than verified facts, particularly in social media environments (Vosoughi et al., 2018). This effect is amplified by platform algorithms and users' emotional responses, necessitating the development of new analytical tools for a more accurate assessment of the structure and evolution of digital content (Lazer et al., 2018).

Theoretical Background and Research Gap. Contemporary studies of digital communication actively employ methods of engagement analysis, sentiment analysis, network diffusion analysis, and automated fact-checking. However, in most cases, the message is treated as a holistic unit of analysis, without accounting for its internal semantic heterogeneity.

The absence of minimal semantic units results in emotional and manipulative elements being effectively “dissolved” within the overall mass of text, images, or videos. Furthermore, existing approaches insufficiently address the dynamic dimension of content evolution—namely, changes in perception, credibility, and influence over time.

Thus, a research gap emerges due to the lack of formalized concepts that enable micro-level semantic analysis of digital content and the tracking of its transformation throughout the dissemination process.

Current approaches to social media analysis primarily focus on aggregated engagement metrics—such as likes, shares, and comments—as well as on the network structure of message diffusion (Bruns et al., 2019). However, such methods generally overlook the internal semantic heterogeneity of digital messages and do not allow for the identification of micro-level semantic elements that shape overall content perception.

Introduction of Authorial Units of Semantic Analysis. A *contentbit* is proposed as the minimal semantic unit of digital content on social media, functioning as an atomic carrier of meaning. A contentbit may take the form of a single word, hashtag, emoji, visual symbol, short audio fragment, or an individual image frame.

The key characteristic of a contentbit is its indivisibility without loss of semantic function. Unlike a technical bit as a unit of binary information, a contentbit reflects semantic—rather than technological—atomicity. The same contentbit may carry different meanings depending on context, emphasizing its context-dependent nature.

The introduction of the contentbit concept addresses the aforementioned limitations by shifting semantic analysis to the micro-level. This approach aligns with contemporary research in digital media literacy, which emphasizes the importance of critically analyzing individual message elements rather than content as a whole (Pangrazio & Selwyn, 2019).

Contentbyte as an Aggregated Semantic Block. A *contentbyte* represents a set of multiple contentbits combined into a coherent semantic unit of communication. Examples of contentbytes include a sentence within a post, a meme consisting of an image and caption, a presentation slide, or a short video segment.

The contentbyte serves as the basic operational unit of digital content analysis, as it is at this level that a coherent message is perceived by the audience. A defining feature of a contentbyte is its semantic heterogeneity: verified facts, emotional accents, and manipulative elements may coexist within a single block.

Multimodal forms of communication—such as memes, visual posts, and short video segments—play a particularly important role in the structure of digital content. Research indicates that these formats possess high semantic density and significant audience influence, making them especially relevant objects of analysis at the contentbyte level (Shifman, 2019).

Information Thread as a Dynamic Model. To capture the temporal dimension of digital content, the concept of an *information thread* is introduced. An information thread is defined as the dynamic trajectory of a contentbyte's dissemination and transformation over time, reflecting changes in its semantics, credibility level, and audience engagement intensity.

An information thread is characterized by the following parameters:

- color, representing the level of information credibility;
- thickness, indicating dissemination intensity and audience engagement;
- length, corresponding to the content's life cycle duration;
- flexibility, expressing the capacity to change characteristics as facts are verified or interpretations evolve.

The dynamic nature of digital content dissemination is particularly significant in social media environments, where information messages can rapidly change in perception and credibility status. Empirical evidence shows that initially manipulative or emotionally charged messages may later be either confirmed or debunked, which is reflected in changes to their diffusion trajectory (Vosoughi et al., 2018). The concept of the information thread enables formalization of this process and its representation as a visual-analytical model.

Methodology for Assessing Digital Content Credibility. Within the proposed methodology, a color-based credibility assessment scale is introduced and applied to both contentbits and contentbytes. The scale ranges from manipulative and false elements to scientifically verified information.

The analysis proceeds in three stages:

1. Decomposition of the message into contentbits.
2. Grouping of contentbits into contentbytes.

3. Application of the credibility scale, accounting for the internal heterogeneity of the semantic block.

This approach accommodates the mixed nature of digital messages and enables the construction of aggregated credibility indicators.

Scientific Novelty and Practical Significance. The scientific novelty of the study lies in the following contributions:

1. The formal introduction of *contentbit* and *contentbyte* as units of semantic analysis of digital content.

2. The development of the *information thread* concept as a dynamic model of content dissemination and transformation.

3. The design of a micro-level methodology for assessing the credibility of digital messages.

The practical significance of the proposed methodology lies in its applicability to media monitoring, social media analysis, fact-checking, and the enhancement of media literacy.

The introduction of new units of semantic analysis provides a novel perspective on the structure and dynamics of digital content on social media platforms. The proposed methodology establishes a foundation for more precise credibility assessment and opens avenues for further empirical and applied research in the field of digital communication. It is consistent with contemporary directions in digital communication research and complements existing approaches to analyzing information diffusion and credibility in social networks (Lazer et al., 2018; Bruns et al., 2019).

List of references

1. Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>
2. Lazer, D. M. J., Baum, M. A., Benkler, Y., et al. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094–1096. <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>
3. Bruns, A., Stieglitz, S., & Dang-Xuan, L. (2019). Social media analytics. *Business & Information Systems Engineering*, 61, 9–11. <https://doi.org/10.1007/s12599-018-0560-7>
4. Shifman, L. (2019). Internet memes: The cultural logic of digital media. *Information, Communication & Society*, 22(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1486877>
5. Pangrazio, L., & Selwyn, N. (2019). ‘Personal data literacies’: A critical literacies approach to enhancing understandings of personal digital data. *New Media & Society*, 21(2), 419–437. <https://doi.org/10.1177/1461444818799523>

ЕКСПЕРТИЗА ЯК СКЛАДОВА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СХЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Авраменко Наталія Леонідівна,

к.т.н., доцент,
доцент кафедри митної справи та товарознавства
Державного податкового університету

В умовах глобалізації міжнародної торгівлі митний контроль відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, дотриманні митного законодавства, захисті внутрішнього ринку та виконанні міжнародних зобов'язань України [1].

Одним із найбільш складних та інтелектуально насичених елементів митного контролю є митна експертиза, оскільки саме вона дозволяє об'єктивно встановити істотні характеристики товару, що мають юридичне та фіскальне значення для ухвалення митних рішень [2, с. 108–110].

Технологічна схема здійснення митного контролю являє собою систематизовану послідовність дій митних органів, спрямованих на перевірку дотримання вимог митного законодавства під час переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України [3]. Вона охоплює комплекс організаційних, правових, інформаційних, контрольних та експертних заходів.

У загальному вигляді технологічна схема митного контролю включає такі етапи: попередній контроль і аналіз ризиків, подання митної декларації, перевірку документів і відомостей, митний огляд (за необхідності), проведення митної експертизи, прийняття рішення митним органом та випуск товарів [2, с. 95].

Митна експертиза не є обов'язковою для кожної зовнішньоекономічної операції, проте набуває критичного значення у разі наявності ризиків або спірних питань. Вона застосовується у випадках недостатності документального контролю, забезпечує отримання об'єктивних, науково обґрунтованих даних та мінімізує суб'єктивний фактор у процесі прийняття рішень посадовими особами митних органів [4, с. 214].

Фактично митна експертиза виступає своєрідним містком між правовою нормою та реальними фізичними, хімічними і технологічними властивостями товарів [2, с. 112].

Експертиза призначається у разі виникнення сумнівів щодо достовірності відомостей, заявлених у митній декларації, складності товару за складом або технологією виробництва, можливого неправильного класифікування за УКТ ЗЕД, наявності ризиків порушення митних правил або необхідності підтвердження дотримання заборон і обмежень [1, ст. 380].

Результати митної експертизи можуть бути підставою для коригування митної вартості, впливати на розмір митних платежів, використовуватися як докази у справах про порушення митних правил та застосовуватися у судових

спорах [5]. Таким чином, експертиза безпосередньо впливає на фінансові та правові наслідки зовнішньоекономічної діяльності.

У контексті міжнародної торгівлі митна експертиза сприяє забезпеченню рівних умов конкуренції, підвищенню прозорості митних процедур, зменшенню ризиків недобросовісної торгівлі та гармонізації національної митної практики з міжнародними стандартами Всесвітньої митної організації та Світової організації торгівлі [6; 7].

В Україні експертне забезпечення митного контролю здійснюється Спеціалізованою лабораторією з питань експертизи та досліджень Держмитслужби та митними лабораторіями, які функціонують у структурі митниць і здійснюють експертну діяльність у межах компетенції митних органів.

Митна експертиза є особливим видом науково-практичного дослідження, яке проводиться уповноваженим експертом з метою отримання кваліфікованого, незалежного та об'єктивного висновку, необхідного для вирішення проблемних або спірних питань, що виникають у процесі здійснення митного контролю [4, с. 210].

Об'єктами митної експертизи є товари та предмети, що переміщуються через митний кордон, їх проби і зразки, об'єкти контрабанди, а також товаросупровідні та митні документи [2, с. 120]. Предметом митної експертизи є встановлення фактичних характеристик товарів, зокрема їх класифікації за УКТ ЗЕД, митної вартості, країни походження, хімічного складу, екологічної та експлуатаційної безпеки [3], зокрема:

- визначення виду, стану, призначення об'єкту МК;
- класифікація товару за УКТ ЗЕД;
- визначення митної вартості;
- оцінка ринкової вартості відповідно до сорту, марки, виду;
- ідентифікація достовірності митних печаток, штампів та інших засобів митного забезпечення;
- визначення екологічної та експлуатаційної безпеки товарів;
- визначення хімічного складу;
- ідентифікація наркотичних і психотропних речовин;
- визначення країни походження;
- визначення норми виходу готової продукції та її ідентифікація;
- діагностика коштовностей, антикваріату, музейних цінностей.

Крім цього, предметом можуть стати окремі питання, що висувуються співробітниками в процесі боротьби із порушенням митних правил і які є основними предметами інших класів експертиз – *криміналістичної, економічної, товарознавчої, гемологічної*.

Основними завданнями митної експертизи є [4, с. 74-78] :

- ідентифікація об'єктів, ототожнення об'єкта за його зображенням, слідам (визначення по пробам і зразкам товару його найменування за УКТЗЕД, якості, місця, де був виготовлений товар тощо);

- діагностичні – виявлення механізму подій, явищ, способу і послідовності дій, причинних зв'язків тощо. Сюди можна віднести технологічні експертизи, визначення норми виходу готової продукції, джерел сировини тощо;

- експертна профілактика – діяльність направлена на виявлення обставин, що сприяють здійсненню правопорушень і злочинів у митному законодавстві, і розробці заходів щодо їх усунення. Сюди можна віднести діяльність щодо накопичення у колекціях і дослідження фальсифікатів і прогнозування з'явлення кримінально небезпечних товарних позицій у митному тарифі [8, с. 52–60].

У практиці митних органів часто виникають труднощі, пов'язані з багатокомпонентними товарами, новими технологічними виробами та невідповідністю між документальними даними і фактичними властивостями товарів. Саме в таких випадках митна експертиза забезпечує обґрунтованість і законність митних рішень [5].

Таким чином, митна експертиза є самостійним видом експертної діяльності, тісно пов'язаним із технологічною схемою митного контролю, та відіграє ключову роль у досягненні балансу між фіскальними інтересами держави і свободою міжнародної торгівлі.

Список літератури

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
2. Пашко П. В. Митний контроль і митна експертиза: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 312 с.
3. Ківалов С. В. Митна справа України: підручник. Одеса: Юридична література, 2019. 528 с.
4. Шульга М. Г. Експертна діяльність у митній справі. Харків, 2017. 256 с.
5. Беляєв С. С. Митні правопорушення та доказування: монографія. Київ: Алерта, 2016. 256 с.
6. World Customs Organization. Customs Risk Management Compendium. Brussels : WCO, 2020.
7. World Trade Organization. Trade Facilitation Agreement. Geneva: WTO, 2017.
8. Шепітько В. Ю. Судова експертиза: теорія і практика : підручник. Харків: Право, 2015. 448 с.

НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Бондаренко Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування

Майко Діана Вячеславівна

студентка фінансового факультету
Університет митної справи та фінансів
Україна

Облік власного капіталу акціонерних товариств потребує постійного вдосконалення в умовах динамічних змін законодавства, розвитку національних і міжнародних стандартів фінансової звітності, а також трансформації економічного середовища функціонування підприємств. Достовірна, повна та своєчасна інформація про власний капітал має ключове значення для прийняття управлінських рішень, захисту прав та інтересів акціонерів, оцінки фінансової стійкості й інвестиційної привабливості акціонерного товариства. Саме тому питання вдосконалення методології та організації обліку власного капіталу набувають особливої актуальності.

Організаційно-методичні аспекти обліку власного капіталу акціонерних товариств регулюються Законом України «Про акціонерні товариства», а також Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Нормативно-правова база визначає загальні принципи формування, зміни та відображення у звітності таких складових власного капіталу, як статутний, додатковий та резервний капітал, а також нерозподілений прибуток (непокритий збиток) [1, 2]. Водночас практична реалізація цих вимог потребує подальшої деталізації та адаптації до специфіки діяльності конкретного товариства.

Важливим напрямком покращення обліку власного капіталу є удосконалення синтетичного та аналітичного обліку його складових шляхом розширення системи субрахунків до рахунків класу 4. Зокрема, деталізація обліку статутного капіталу за видами та типами акцій дає змогу отримувати повну інформацію про прості та привілейовані акції з різними майновими й немайнновими правами. Облік додаткового капіталу потребує чіткого розмежування емісійного доходу, вартості безоплатно отриманих активів, а також сум дооцінки необоротних активів. Аналітичний облік нерозподіленого прибутку має забезпечувати можливість відстеження напрямків його використання відповідно до рішень загальних зборів акціонерів. Водночас документальне оформлення операцій з власним капіталом потребує уніфікації та стандартизації первинних документів.

Першочерговим методичним завданням є уточнення порядку відображення операцій з випуску та розміщення акцій, зокрема щодо визнання емісійного

доходу. Різниця між номінальною вартістю акцій та ціною їх розміщення формується у складі додаткового капіталу, проте на практиці виникають дискусійні питання щодо обліку витрат, пов'язаних з емісією. Доцільним є віднесення витрат на оплату послуг реєстраторів, андеррайтерів, юридичне та консультативне супроводження на зменшення емісійного доходу, а не на витрати звітного періоду. Наприклад, у разі здійснення додаткової емісії акцій номінальною вартістю 1000 тис. грн. за ціною розміщення 1500 тис. грн. емісійний дохід становить 500 тис. грн. За наявності витрат на емісію у сумі 50 тис. грн. величина емісійного доходу зменшується до 450 тис. грн. і відображається за кредитом субрахунку 421 «Емісійний дохід».

Наступним напрямком удосконалення є забезпечення послідовного застосування методу собівартості при обліку викупу власних акцій. Викуплені акції відображаються за дебетом субрахунку 451 «Вилучені акції» за фактичною собівартістю їх придбання [3]. Подальше анулювання або перепродаж таких акцій має супроводжуватися відповідним коригуванням складових власного капіталу. При перепродажу різниця між ціною реалізації та собівартістю викуплених акцій доцільно відображати у складі додаткового капіталу, а не фінансових результатів звітного періоду, що відповідає економічній сутності операцій з власним капіталом.

Важливе значення має також удосконалення обліку нерозподіленого прибутку шляхом його деталізації за напрямками використання відповідно до рішень загальних зборів акціонерів. Виділення окремих субрахунків для обліку прибутку, спрямованого на виплату дивідендів, формування резервного капіталу чи фінансування інвестиційних проєктів, забезпечує ефективний контроль за виконанням затверджених рішень. Облік непокритих збитків минулих років доцільно відокремлювати від збитків звітного періоду з метою розширення аналітичних можливостей.

Розкриття інформації про власний капітал у фінансовій звітності потребує розширення змісту приміток до балансу та звіту про власний капітал (форма № 4), який відображає динаміку змін у складі власного капіталу протягом звітного періоду. Користувачі фінансової звітності мають отримувати детальну інформацію про структуру акціонерного капіталу, кількість розміщених і викуплених акцій, їх номінальну вартість, а також наявні обмеження щодо розподілу дивідендів.

Суттєвим напрямком покращення обліку власного капіталу є його автоматизація із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення. Налаштування аналітичних розрізів в інформаційних системах обліку має забезпечувати формування даних про структуру акціонерів, історію змін статутного капіталу, розрахунки з акціонерами за дивідендами. Інтеграція підсистем обліку власного капіталу з іншими модулями дозволяє автоматизувати формування бухгалтерських проведення при нарахуванні дивідендів, проведенні дооцінки активів та визначенні фінансових результатів. В умовах воєнного стану особливої актуальності набувають питання кібербезпеки, резервного зберігання даних та забезпечення дистанційного доступу до облікових систем.

Подальший розвиток обліку власного капіталу пов'язаний з гармонізацією національних стандартів бухгалтерського обліку з міжнародними стандартами фінансової звітності. Уточнення потребують методологічні підходи до визнання транзакцій між акціонерами та товариством, обліку інструментів власного капіталу з ознаками фінансових зобов'язань, а також відображення компонентів складних фінансових інструментів. Адаптація національних положень до вимог МСФЗ сприятиме підвищенню порівнянності фінансової звітності українських акціонерних товариств із звітністю іноземних компаній.

Окремої уваги потребує удосконалення обліку операцій з дивідендами. Момент визнання заборгованості з виплати дивідендів має відповідати даті прийняття відповідного рішення загальними зборами акціонерів, а не даті фактичної виплати. Аналітичний облік розрахунків за дивідендами має забезпечувати інформацію про суми нарахованих і виплачених дивідендів у розрізі акціонерів, типів акцій та звітних періодів. Крім того, потребує чіткої регламентації методика переоцінки складових власного капіталу при реорганізації товариства або зміні функціональної валюти.

Формування облікової політики у частині власного капіталу має охоплювати всі суттєві аспекти методології обліку. Положення облікової політики повинні визначати порядок документального оформлення операцій, методи оцінки, процедури внутрішнього контролю, форми реєстрів аналітичного обліку. Затвердження облікової політики наглядовою радою або загальними зборами акціонерів надає їй статус внутрішнього нормативного документа та забезпечує обов'язковість дотримання встановлених правил.

Важливим організаційним аспектом є також порядок трансформації складових власного капіталу при злитті, приєднанні або поділі акціонерних товариств, який має забезпечувати дотримання прав акціонерів і відповідність вимогам законодавства. Підвищення кваліфікації фахівців з обліку шляхом впровадження спеціалізованих програм навчання сприятиме правильному застосуванню нормативної бази та методології обліку складних операцій, зокрема емісії акцій, виплати дивідендів і реорганізації товариств.

Аналітичний облік власного капіталу має забезпечувати можливість формування звітності про його рух із деталізацією за джерелами формування та напрямками використання. Розширення аналітики дозволяє оцінювати співвідношення складових власного капіталу, аналізувати динаміку змін за кілька звітних періодів і контролювати виконання планових показників щодо формування резервів.

Впровадження системи бюджетування операцій з власним капіталом передбачає планування емісії акцій, формування резервів та розподілу прибутку на майбутні періоди з урахуванням стратегічних цілей розвитку товариства. Контроль виконання бюджетів здійснюється шляхом зіставлення планових і фактичних показників із подальшим аналізом причин відхилень.

Отже, покращення обліку власного капіталу акціонерного товариства має здійснюватися на основі комплексного підходу до вирішення організаційних, методичних і технічних питань. Деталізація аналітичного обліку, стандартизація

документообігу, автоматизація облікових процесів та гармонізація з міжнародними стандартами забезпечують формування достовірної інформації для користувачів фінансової звітності та підвищують ефективність управління власним капіталом акціонерного товариства.

Список літератури

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>
2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#n17>
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Ярошевська Оксана Володимирівна

доктор економічних наук, професор

Орлов Максим Сергійович

аспірант

Державний університет «Київський авіаційний інститут» (м. Київ)

В умовах зростання ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища виникає необхідність забезпечення здатності банківських установ до стабільного та ефективного функціонування. Залишається актуальним питання розробки науково обґрунтованих і практично орієнтованих підходів, спрямованих на підвищення ефективності регулювання та контролю у сфері боротьби з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення.

Важливу роль у системі ризик-орієнтованого управління банківськими установами відіграє стрес-тестування. Методологія кількісної оцінки ризиків передбачає встановлення величини неконсолідованої позиції банку, яка створює потенційний ризик, а також ідентифікацію екзогенних шоків – таких, як зміни валютного курсу, відсоткових ставок тощо. Саме поєднання цих параметрів дозволяє отримати уявлення про можливий фінансовий результат (збитки чи прибутки) банку за умови реалізації заданих сценаріїв.

Для оцінки стабільності банківської системи та її активів рекомендується використання моделей макроекономічного стрес-тестування. Основна мета такого тестування полягає у проведенні аналізу впливу деструктивних шоків на банківську сферу. Ці шоки моделюються таким чином, аби адекватно відображати ризики фінансового середовища; відповідно, моделі адаптуються до структури всієї банківської системи.

Стрес-тестування, яке проводиться національним регулятором, має здійснюватися на основі двох підходів:

1. Фрагментарний підхід орієнтований на аналіз чутливості окремих елементів банківської системи до специфічних ризиків (наприклад, частка проблемних кредитів у кредитному портфелі або коливання валютного курсу) та оцінку впливу макроекономічних змінних (зростання ВВП, рівень інфляції, обсяги державного боргу тощо).

2. Комплексний підхід дозволяє здійснити системний аналіз чутливості всієї банківської сфери до дії фінансових ризиків.

Ризик-орієнтований підхід до управління фінансовими потоками банку спрямований на досягнення кількох ключових цілей: на узгодження заходів реагування з боку наглядових органів, що дозволяє ефективніше розподіляти

ресурси, підвищувати якість та достовірність інформації, доступної правоохоронним органам; зменшення адміністративного навантаження на суб'єкти господарювання, які демонструють низький рівень ризику в процесі наглядової діяльності; обмеження можливостей для відмивання незаконно отриманих коштів та запобігання фінансуванню терористичної діяльності.

Виконавчі органи провідних країн світу розробляють відповідні системи моніторингу та пропонують рекомендації щодо протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення. Ці рекомендації стають базисом для роботи банків, фінансових груп та профільних комітетів.

На міжнародному рівні створюються організації та спеціалізовані комітети для посилення регулювання і налагодження співпраці. Вони також запроваджують відповідні директиви, спрямовані на ефективну боротьбу з фінансовими злочинами.

Аналіз ризик-орієнтованого підходу в управлінні фінансовими потоками в Україні у порівнянні з рекомендаціями FATF дозволяє зробити висновок, що законодавство України передбачає відповідні механізми для врахування ризиків на різних рівнях. Зокрема, воно охоплює як суб'єктів із високим рівнем ризику, так і суб'єктів із низьким рівнем ризику, спрямовуючи зусилля на їх мінімізацію в процесі здійснення господарської діяльності. Однак ці положення не завжди належним чином реалізуються у практичній діяльності українських суб'єктів господарювання.

Таким чином, застосування ризик-орієнтованого підходу сприяє адекватному реагуванню та оперативному вирішенню питань банківськими фахівцями, уповноваженими приймати рішення у сфері управління фінансовими потоками, що забезпечує вищий рівень прозорості у фінансових операціях. Стрес-тестування є важливим інструментом для виявлення й оцінки фінансових ризиків, забезпечуючи адаптацію банківської системи до зовнішніх шоків та підвищення її стійкості.

Список літератури

1. Ананьева Ю. В. Стрес-тестування як інструмент управління фінансовими ризиками у банківській сфері. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2021. № 1. С. 6-19.

1. Томарович Т. В. Ризик-орієнтований підхід до управління фінансовими потоками банків: світова практика та досвід України. *Бізнес Інформ*. 2023. № 6. С. 171-178.

TEACHING MARITIME ENGLISH TO ADULT STUDENTS AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Pindosova T.S.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at English Language Department for Deck Officers,
Kherson State Maritime Academy

Fedorova O.V.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at English Language Department for Deck Officers,
Kherson State Maritime Academy

Introduction. In the context of globalization and European integration, the creation of a single European educational space, there is a need to change the structure and content of training specialists in the system of higher maritime education. The Laws "On Education", "On Higher Education" and STCW Convention emphasize the need to train a competent specialist of the appropriate level and profile, who is competitive in the labor market, perfectly knows his profession, able to work effectively, ready for constant professional and personal growth.

Modern changes in the adult education system in Ukraine are due to short-term social processes: globalization, technological advances, economic and social challenges, which provide both new opportunities for the adult population of Ukraine and the need for further education, retraining, obtaining a new specialty or job. To ensure positive changes in the socio-economic development of the country, it is necessary to improve the adult education system, as well as create favorable conditions for its effective functioning.

Many foreign scientists have studied the regularities and features of andragogy, as well as its role in the education of the adults, including: M. S. Knowles, P. Jarvis, S. Brookfield, M. W. Galbraith, P. E. Shedd, A. Krajinc etc. Today the andragogical principles and approaches have formed the basis of the works of modern domestic andragogical scientists: L. Danylenko, L. Lukyanova, O. Ogienko, V. Oliinyk etc. However, the problem of applying a person-centered approach to teaching foreign languages, in particular, Maritime English, among adult students of Ukrainian universities has not been sufficiently studied.

Purpose of the article. This article aims to investigate the features of the andragogical approach in teaching Maritime English.

Main text. The terminology dictionary on Adult Education provides the following definition of andragogy: "Andragogy" [from Greek. *aner* (andros) and *agein* (ago) – "andros" – an adult, "agein" – to lead)] – is: a) a subdiscipline, a section of pedagogy that studies the processes of stimulation, upbringing, retraining, self-improvement, self-development of an adult throughout his life; b) the science of the adult learning specificity, taking into account age, educational and life needs, available and latent

abilities, capabilities, individual characteristics and experience, psyche and physiology, as well as forms and methods of organizing adult learning in order to deepen their knowledge, ensure their educational and cultural needs, achievement of individual goals, self-realization of personality; c) a branch of scientific and humanitarian sphere of knowledge, an educational direction, a theoretical discipline [8].

According to The Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary, “andragogy” is an adult pedagogy, one of the pedagogical sciences that deals with the problems of education, self-education and adult education. The task of andragogy is to work on the content, organizational forms, methods and means of adult learning, the use of media, radio and television for this purpose; a determination of optimal intervals between periods of intensive training, functioning of professional courses depending on the nature of production [3].

In 1833, German teacher Alexander Kopp first used the word “andragogy” (the education of adults, rather than pedagogy, the education of children) to refer to elements of Plato’s theory of education. The term was later taken up in 1921 by Rosenstock, who said that adult education required special teachers, methods and philosophy. In the latter half of the twentieth century, Malcolm Shepherd Knowles, executive director of the Adult Education Association of the United States of America, wrote the first major accounts of adult education, and premised five essential differences between adult learners and child learners. Despite Knowles’ name still being most-immediately associated with the field of adult education, his opinions are subject to debate, and even discredited [10, p. 26].

As per M. Knowles, there exist two basic suppositions regarding adult learners that differ from those concerning child learners. The initial assumption concerns self-concept. The searcher observes that as an individual matures, their self-concept shifts from dependence to that of a self-directed being, unlike pedagogy, where the child-student is "reliant upon the instructor for all learning" [2, p. 10]. This relates to the student’s identity as an adult. Namely, as M. Knowles states, one is psychologically an adult when they see themselves as fully self-directing. And then, they also have a strong need to be perceived by others.

It’s easy to see why this difference matters: teaching methods treating the student as dependent disregard the identity, boundaries, and capabilities of an adult student who is independent and competent. For instance, a child might require tutoring and careful step-by-step direction with certain tasks, or a ready-made plan, while an adult can determine these by themselves. Indeed, assuming otherwise is offensive to adults. The second assumption concerns adult student experience: as a person matures, they accrue a growing repository of experience which becomes an increasing resource for learning, while a child-student has little experience that might be tapped as a learning resource and, hence, the instructor’s experience is most impactful.

Analysis of the scientific achievements of the Ukrainian researcher L. Lukyanova [7, p. 259-260] shows that the roles of a teacher can change depending on educational and training tasks. The choice of professional position (role) requires the teacher to have the appropriate professional functions and features. According to L. Lukyanova, there can be such integral-role positions as: teacher-mediator of knowledge; guide;

carrier of culture, representing the performance of various social roles. However, undoubtedly, the leading role for the andragog is the role of a facilitator, who helps adult students to comprehend the acquired knowledge and correctly apply it. The andragog-facilitator creates a favorable learning environment; uses the principles of adult learning in planning the time and method of learning (i.e. how and when); encourages adult students to formulate their own learning goals and choose / use various resources to achieve their goals; helps adult learners evaluate their own learning outcomes [1, p. 400].

The main andragogical principles of teaching were substantiated by M. Knowles, are based on the individual psychological characteristics of an adult student and include: the priority of individual learning, joint activities of teacher and students in planning, implementing, evaluating and correcting the learning process, individualization of learning, its contextualization, etc. The psychological climate, which is key to the successful implementation of the learning process, is characterized by freedom of expression of one's opinion, respect for it, the absence of imposing positions, and equal partnership relations between the student and the teacher.

M. Knowles formulated the andragogic principles of learning in the form of six propositions, which are, “undoubtedly, the most well-known system of principles explaining learning in adulthood” [5, p. 293]:

1. Adults need to know the value and benefit of learning.
2. An adult has a self-awareness of an independent personality capable of self-directed learning which is the principle of self-direction.
3. An adult has a certain life experience, which should become a rich source and basis for learning which is the principle of relying on the subjective experience of the student.
4. The readiness of an adult to learn is directly related to the social tasks that arise in the process of his development which reveals the essence of the principle of contextuality of learning.
5. Adults have a practice-oriented approach to learning and are interested in the immediate application of the acquired knowledge which is the principle of practicality or the principle of actualization of learning results.
6. The motivation of adults to learn is determined mainly by internal factors. This principle of motivation is extremely important in the education of an adult.

Based on each of these principles, M. Knowles gives methodological recommendations for the construction, implementation and evaluation of the adult learning process. Thus, from the first principle, M. Knowles concludes that it is necessary to help the student in his awareness of the value of learning by comparing the initial level of his competence with the level modeled, which will allow the adult to independently identify and realize the discrepancy between his current level and the indicators to which he seeks [5, p. 58]. In this context, it is appropriate to resort to the *simulation method*, which can be used to model real situations in learning. The implementation of this principle not only helps adults to understand the need and importance of learning, but also contributes to the development of adult educational needs in the process of acquiring new knowledge, skills and abilities.

The second andragogic principle was considered by M. Knowles to be the most important, since the presence of self-awareness is a determining factor at all main stages of the learning process, namely: creating a psychological climate favorable for learning, determining educational needs, planning the learning process, implementing the learning process, evaluating the learning process and results.

Special attention is paid to the disclosure of the essence of the third principle – the principle of relying on the subjective experience of an adult. It is based on the fact that an adult has a certain life experience: everyday, educational, social, professional, which can and should become a source and basis for learning [4, p. 4–8]. M. Knowles believed that the implementation of this principle in the transition from informational-passive methods (when the student passively receives certain information) to problem-active (when the student actively works to solve a certain problem). Therefore, he justified the need for widespread use of interactive forms and teaching methods (project method, business and role-playing) in adult education. At Maritime English lesson teacher can use the following methods:

group discussion and peer instruction (also called “Think Pair-Share” or “Concept Tests”): students are invited to think about the answer to a question the teacher gives, and discuss the question themselves. Some students are chosen to present the consensus to the class;

case studies: students take inferences and give a detailed description of a scenario based on a true story (marine accident report);

tutorial worksheets: based on guided-discovery worksheets students work in small groups to get a chain of logic to fix a problem or a conceptual difficulty, while the teacher guides the groups by giving targeted questions and bring them into discussion;

problem-based learning: in groups students learn to cope with complex, multifaceted, and realistic problems, to find necessary background material as needed;

concept mapping: students make a visual representation (like a flow chart) identifying and indicating the interconnections among various ideas of a specific topic or problem [11].

It is important to consider the features of the professional, social and everyday activities of student in the learning process. Therefore, it is particularly appropriate to use gamification in education that not only enhance the practical orientation of the educational process, but also contribute to the creation of conditions for value-role self-determination of an adult in professional and social roles [6, p. 52–53]. In addition, substantiating the fourth principle, M. Knowles, said that person should not wait passively until he has the willingness to learn, because it can be stimulated by encouraging students to be ambitious using operations to diagnose personal learning needs [5, p. 47].

Teacher can apply game elements to a learning context to make Maritime English lessons more entertaining and involving, for example:

effective use of clickers: hand-held electronic devices are to make students anonymously choose answers of multiple-choice questions in real time (LSM Moodle, Kahoot!);

computer simulations, programs and games: by using interactive computer simulations or online games students learn to visualize phenomena, test predictions, receive prompt, targeted feedback to analyze virtual experiments (MarEng, PraC-MARENG).

From the principle of practicality (adults have a practice-oriented approach to learning), it follows that the teacher's activities, the design of the curriculum and the organization of the learning process are oriented towards solving a specific life problem and application of the acquired knowledge, skills and abilities in practice [6, p. 54].

Knowles' recommendation is that andragogical orientation of teaching method accomplishes more meaningful outcomes because it motivates learners to freely choose the learning goals, content, and processes. Andragogical orientation has learners expect the teacher to give an environment that leads learning, give some control over the learning process, and support higher levels of self-direction.

The implementation of andragogic approach, according to M. Knowles, mainly involves the use of interactive methods, and the most common form of learning is group work. The use of the principles of adult learning substantiated by M. Knowles in Ukrainian maritime universities will contribute to the introduction of a personally oriented approach to teaching of maritime English, which is characterized by an equal partnership between those who study and those who teach, interactivity of the educational environment, and the main role of the student as a subject of learning.

Conclusion. The andragogical approach to teaching Maritime English is formulated on the ideas of humanistic psychology and pedagogy and aims at creating conditions for the full self-realization and self-development of the student. The entire system of Maritime English teaching is built on the principle of respect for an adult, taking into account his or her large and diverse experience, goals, needs and interests.

The main andragogical principles of teaching Maritime English are based on the individual psychological characteristics of an adult student and include: the priority of independent learning, joint activities of the teacher and students in planning, implementing, evaluating and correcting the learning process, individualization of learning, its contextualization.

When working with adult students in Maritime English lesson, teacher can use the following methods: group discussion and peer instruction, case studies, tutorial worksheets, problem-based learning, concept mapping; clickers, computer simulations, programs and games etc.

References

1. Brookfield S. Understanding and Facilitating Adult Learning: A comprehensive analysis of principles and effective practices. San-Francisco, CA.: Jossey-Bass. 1986. 400 p.
2. Clipa O. Transdisciplinarity and Communicative Action in Multidimensional Education. Romanian Journal for Multidimensional Education. Vol. 6. Issue 2. 2014. P. 9-13. DOI: <http://dx.doi.org/10.18662/rrem/2014.0602.01>
3. Honcharenko S. Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary (Second edition), supplemented and corrected. Exactly: Volyn Charms. 2011. 552 p.

4. Knowles M. S. Adults are not grown-up children as learners. *Community Services Catalyst*. Vol. 13. No. 4. 1983. P. 4–8.
5. Knowles M. S. The adult learner: a neglected species. Houston, London, Paris, Zurich, Tokyo: Gulf Publishing Company, 1990. 293 p.
6. Knowles M. S. The modern practice of adult education: from pedagogy to andragogy. Chicago: Associated Press Follett Publishing Company, 1980. 400 p.
7. Lukyanova L. Content of the integral role position of the teacher-andragoge in foreign scientific thought. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy*. №. 7. 2013. S. 257–266.
8. Lukyanova L., Anishchenko O. Adult Education: A Short Glossary. Kyiv: PP Lysenko MM. 2014. 108 p.
9. Lytovchenko I. M. Foreign language learning in higher education institutions: approaches and principles. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. Vypusk 64'2018. 2018. S. 137-140.
10. Machynska N., Boiko H. Andragogy – the science of adult education: theoretical aspects. *Journal of Innovation in Psychology, Education and Didactics*. Vol. 24, No. 1. 2020. P. 25 – 34.
11. Rismiyanto, Mursid Saleh, Januarius Mujiyanto, Warsono. The Effectiveness of Andragogically Oriented Teaching Method to Improve the Male Students' Achievement of Teaching Practice. *English Language Teaching*. Vol. 11. No. 2. 2018. P. 113-121.

QUESTIONS TO SHIFT THE TEACHING PRACTICES

Yanyk Oksana

The lecturer at the department of English for Humanities 3
National technical university of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute”
(Kyiv, Ukraine)

Language learning is central to educational systems worldwide and it naturally forms a part of a school’s curriculum. Private individuals may wish to increase their foreign language knowledge for personal reasons as well. Nevertheless, global business, wider geographical trade areas and sophisticated modern technology all require the ability not just to communicate in a foreign language but also to master a foreign language to such a degree that business success may be guaranteed. [3]

In recent decades, a large number of different innovative solutions have appeared to improve receptive and productive skills, efficiency of learning the material, taking into account age, level of language proficiency, features of memory, personality type, individual traits of those who are learning a foreign language.

However, there are still traditional approaches that remain unchanged through the centuries and that permanently migrate into modern technique, forming a foundation upon which innovations are built. [2]

It is also important to understand that nowadays teaching methods are rarely used in their pure forms, but only its parts that actively interact with other components of individual approaches. So, for example, the most common option in learning English at higher education institutions, both in linguistic and non-linguistic specialties, is the Communicative approach with elements of Lexical Approach, Grammar-Translation Method, Audio-lingual Method, Direct Method, Test-Teach-Test, Task based learning, Content and Language, STEM-education, etc. [2].

Yet, as educators we work in different environments and face different challenges conducting our classes. So, we must reconsider the strategies we use to observe better performances in our classes. Every teacher should think of the strategies which can help improve the outcomes of their teaching. Thus, here are five questions to ask ourselves to improve teaching practice.

Question 1: Why am I doing it?

It means that before we decide if an activity is any good, we need to understand the intentions behind it. Additional questions include the following: “What does the activity look like?”, “How do students physically interact with it?”, “What does the task require students to do?”, “What principles are these activities based on?”. [1].

Question 2: What does success look like?

Here we should consider backwards planning. “Our lessons, units, and courses should be logically inferred from the results sought, not derived from the methods, books, and activities with which we are most comfortable.”[4]

The stages of backward design are:

1. Identify desired results.

2. Determine acceptable evidence.
3. Plan learning experiences and instruction.

Question 3: How will students engage with the lesson?

The following moments reduce student engagement. They are:

- Having long conversations with individual students.
- Allowing students to call out answers.
- Expecting immediate answers from students.
- Allowing students “not to know”.
- Not identifying means of participation.
- Giving a lot of instructions at once. [1]

Let's think how we can increase student engagement. Here are some strategies to use:

1. **Cold-calling:** nominate students after asking the questions, not before.
2. **Give thinking time:** ask the question, wait 2-3 seconds, then nominate.
3. **Use “popcorn” nomination:** break questions down and nominate multiple students to give shorter answers.
4. If you do need to have a longer talk with one student, tell other students you're going to ask them follow-up questions.
5. Use mini-whiteboards(offline) and shared chats (online) to allow students to respond to elicitation, especially if answers are short.
6. Differentiate your questions.
7. Ensure the students who “don't know” have a chance to demonstrate knowledge progress later.
8. Front load your means of participation.

Question 4: What mental operation will students have to perform?

If activities look similar, they don't necessarily require the same thinking from students. Extra questions to ask are the following: “What are the steps required to do this activity?”, “What does the activity require students to know?”, “How does it support what comes next?”.

Question 5: Where does the learning happen?

So, when we plan our lessons and we look at the activities and their appropriacy for our learners, we should look for the drivers of learning in our activities and lessons.

For example it can be done through exposure, analysis and practice; or through comparing your work with another's; or through building and expressing meaning. [1]

In conclusion, language teachers need to rethink and shift teaching practices in foreign language education in response to modern global, technological, and professional demands. Nowadays, teachers work in diverse contexts and must consciously evaluate and adapt their strategies to improve learning outcomes. To support this reflective process, five key questions are proposed, focusing on teachers' intentions, definitions of success through backward design, student engagement, required mental operations, and the location of learning within lesson activities. Together, these questions encourage educators to critically analyze their instructional choices and design more effective, engaging, and purposeful language learning experiences.

References

1. Christopher Reese. 5 questions to shift your teaching practice. Live webinar.
2. Kriukova Y. D. Innovation VS Tradition or dialectical principle of opposites (on the example of foreign language teaching to university students of non-linguistic specialties).
DOI <https://doi.org/10.32782/26636085/2024/75.28>
3. Rachel Paling. Neurolanguage Coaching. Brain friendly language learning. 2017.
4. Wiggins G. and McTighe J. (2005) Learning by Design, 2nd Ed., p.14. ASCD: USA.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ОСВІТИ

Бокова П.

к.філ.н, доцент

Домніч В.

к. пед.н, доцент

Тегеньова Є.

ст викладач

Київський національний
лінгвістичний університет
м. Київ, Україна

У контексті глобального переходу країни та всіх сфер суспільного життя до інноваційної моделі розвитку набуває актуальності питання переосмислення ціннісних аспектів системи освіти, визначення ключових напрямів її модернізації, що зумовлено швидкими темпами інформатизації освітньої галузі й поширенням освітніх інновацій. Виникає необхідність у перегляді традиційних підходів до навчання, застосуванні ефективних технологій та інноваційних методик організації освітнього процесу, адаптованих до сучасних умов і потреб здобувачів освіти, що створює сприятливі умови для якісного надання освітніх послуг.

У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні зазначено, що пріоритетними сферами, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту, є освіта і професійне навчання, наука, економіка, оборона, інформаційна безпека, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя [1]. Штучний інтелект (ШІ) більше не є модним словом; він став невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, від віртуальних помічників, таких як Siri, до безпілотних автомобілів, штучний інтелект змінює спосіб нашого життя та роботи. Але як щодо освіти? Чи може штучний інтелект покращити спосіб навчання та викладання?

У цій статті ми досліджуємо вплив ШІ на систему освіти, обговорюємо переваги штучного інтелекту в аудиторії, включаючи персоналізоване навчання, оцінювання, а також підтримку та залучення студентів. Ми також розглянемо виклики та проблеми штучного інтелекту в освіті, такі як конфіденційність і упередженість, а також етичні міркування, пов'язані з освітою на основі штучного інтелекту.

Штучний інтелект (ШІ) змінює світ, яким ми його знаємо, і стає ефективним інструментом для вирішення проблем в освіті. ШІ має потенціал трансформувати освіту шляхом оптимізації процесів викладання та навчання за допомогою персоналізованих алгоритмів навчання. Визначаючи сильні та слабкі

сторони кожного учня/студента, ШІ може адаптувати навчальні матеріали відповідно до індивідуальних потреб. Досвід віртуальної реальності можна створити, не виходячи з класу, щоб поспілкуватися зі студентами з далеких країн або продемонструвати історичні місця; що забезпечить учням інтерактивне навчальне середовище, яке покращує розуміння предмету.

Уявлення людей про штучний інтелект поділилися на два протилежні табори – перший недооцінює можливості реального впливу ШІ і вважає це тимчасовим «хайпом», тоді як другий драматизує силу змін, вважаючи, що ШІ ось-ось «захопить світ». Щоб ефективно скористатися новими технологіями, важливо мати реалістичне розуміння можливостей і обмежень таких інструментів [3]. Використання штучного інтелекту в навчальному процесі – не фантастичне майбутнє, а сьогоднішня реальність. Тож уміння ефективно та етично їх використовувати є важливою навичкою, так само, як вміння відповідально користуватись Вікіпедією[2]

Технологія доповненої реальності, реалізована за допомогою штучного інтелекту, обіцяє більш захоплюючий досвід навчання для студентів, дозволяючи їм взаємодіяти з віртуальними об'єктами способами, які раніше були неможливими. Розміщуючи інформацію в режимі реального часу на те, що люди бачать навколо себе за допомогою пристроїв або смартфонів на розумних дошках або екранах у аудиторіях, створюємо нові захоплюючі враження, змінюючи спосіб ефективного обміну інформацією.

Хоча переваги штучного інтелекту в освіті є величезними, ми повинні визначити ризики, пов'язані з повною мірою ефективним впровадженням цих технологій.

Перший виклик, який постає перед освітньою спільнотою, полягає в донесенні студентам етичних норм використання ШІ в навчальному процесі, а саме пояснити учням можливості й обмеження ChatGPT, навчити викладачів роботи з ChatGPT, створити нові підходи в навчальному процесі.

Важливо навчити учнів не просто повторювати наявні ідеї, а використовувати їх як основу для творчих розв'язків і нових досліджень. Робота над завданнями, які не мають чіткої правильної відповіді та стимулюють критичне мислення, є важливою в сучасному навчальному процесі. Підходи, за яких аргументована дискусія та аналіз різних позицій, у формуванні яких ШІ-інструменти виступають лише помічниками в збиранні інформації, мають лежати в основі сучасної якісної освіти. Такі способи навчання будуть відповідати вимогам реальності та готувати справді освічені покоління майбутнього. Штучний інтелект не може повністю замінити традиційне навчання, але він може збагатити його можливості в організації навчального процесу й підвищенні якості засвоєння знань. Сучасна реальність студента вже є неможливою без щоденного застосування ШІ, оскільки пропоновані технології виконують зовсім не другорядну роль, а несуть важливе концептуальне й методологічне значення. Штучний інтелект – це модерний педагогічний механізм у процесі навчання та наукових пошуків здобувачів вищої освіти, завдяки адекватному й етичному застосуванню якого набуває

умовами сучасності вміння самостійного навчання перетворюється на життєву необхідність. Використання штучного інтелекту стало невіддільною частиною життя людини. Так, застосування електронної пошти Gmail, соціальних мереж, Facebook, Pinterest мережі Instagram, Сервісу Google Maps, Електронного додатку Uber, технології розумного дому, персональних асистентів здійснюватиметься за допомогою штучного інтелекту[4]

Однією з найвагоміших переваг ШІ в системі освіти є персоналізоване навчання. Системи на основі штучного інтелекту можуть генерувати індивідуальні плани уроків і оцінювання для кожного учня на основі його унікальних здібностей до навчання та потреб. Це гарантує, що студенти отримають оптимізований досвід навчання, що призводить до більшої залученості та кращої продуктивності.

Крім того, ШІ може забезпечити кращий доступ до навчання для студентів з особливими потребами. Завдяки інтелектуальним системам навчання пристрої на базі штучного інтелекту можуть визначати сфери, де студентів потрібна додаткова підтримка, і відповідним чином надавати індивідуальні вказівки [5].

ШІ змінює освітній ландшафт, надаючи студентам персоналізовані методи навчання, а персоналізоване навчання, в свою чергу, підвищує залученість і мотивацію студентів, що і є ключовими факторами їх успіху в навчанні. Він може отримувати, агрегувати, генерувати та аналізувати дані для створення навчальних профілів студентів. Аналізуючи дані про навчальні переваги, сильні та слабкі сторони кожної людини, штучний інтелект може запропонувати персоналізовані методи навчання та за потреби надати додаткове навчання.

Окрім персоналізованої підтримки студентів, аналіз штучного інтелекту також може дозволити викладачам і адміністраторам приймати більш обґрунтовані рішення. Завдяки збору великої кількості даних про студентів від шаблонів оцінювання до результатів тестів, представлених на зручних інформаційних панелях або звітах платформ штучного інтелекту, викладачі можуть отримати уявлення про важливі сфери, які потребують вдосконалення, наприклад ефективне відстеження прогресу студентів з часом, оптимізація навчальних програм на основі аналіз потреб класу в режимі реального часу або розуміння того, які теми становлять найбільший виклик [4].

Незважаючи на всі занепокоєння, очевидно, що штучний інтелект має величезний потенціал для розкриття продуктивності та ефективності в галузі освіти. Цифрова трансформація освіти – це процес використання сучасних цифрових технологій та інноваційних підходів для поліпшення якості навчання, залучення студентів та підготовки їх до цифрового світу. Цей процес охоплює не лише впровадження технологій у навчальні програми, а й зміни в методах викладання, організації навчального процесу, адмініструванні та спілкуванні.

Список літератури:

1. Кабінет Міністрів України. (2020, Грудень 02). Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження КМ

України (№ 1556-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

2. Варенко, В. М. (ред.). (2014). Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. Університет «Україна». <https://kjourn.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/54/2018/04/Інформаційно-аналітична-діяльність.pdf>.

3. Примаченко, І. (2023, 4 серпня). Штучний інтелект в освіті: можливості, виклики та перші кроки великої адаптації. Українська правда: інтернет-видання. <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/4/255650/>

4. О. Доценко // Гірничий вісник : науково-технічний збірник / м- во освіти і науки України, ДВНЗ «КНУ». –Кривий Ріг, 2017. – Вип. 102 – с. 117-120.

5. Кадемія. М. Ю. Професійно-технічна освіта в інформаційному суспільстві: монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. С. 124– 45.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Жеваченко Олена Вікторівна,

соціальний педагог комунального закладу «Харківський ліцей №114
Харківської міської ради»

Котова Анна Володимирівна,

К.п.н., доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри англійської філології та
методики викладання іноземної мови Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Система середньої освіти України перебуває у фазі глибинних трансформацій, детермінованих як внутрішніми соціально-економічними викликами, так і глобальними цивілізаційними процесами. Воєнні обставини, демографічні зрушення, інтенсивна цифрова модернізація та поступова інтеграція до європейського освітнього простору формують нову парадигму функціонування шкільної освіти. Характер цих змін є стратегічним: вони спрямовані не лише на адаптацію освітньої системи до актуальних умов, але й на конструювання стійкої моделі, здатної забезпечити конкурентоспроможність українських випускників у контексті викликів ХХІ століття.

Середня освіта в Україні перебуває у фазі глибинних трансформацій, які зумовлені поєднанням внутрішніх викликів та глобальних тенденцій. Воєнні обставини, демографічні зміни, цифрова революція та поступова інтеграція до європейського освітнього простору формують нову парадигму функціонування школи. Характер цих змін є стратегічним: вони спрямовані не лише на адаптацію освітньої системи до актуальних умов, але й на конструювання стійкої моделі, здатної забезпечити конкурентоспроможність українських випускників у контексті викликів ХХІ століття.

Одним із ключових напрямів є *оптимізація та модернізація освітньої мережі*. Малокомплектні школи, особливо у сільських громадах, часто не можуть гарантувати належний рівень якості, тому держава стимулює створення опорних закладів із сучасною матеріальною базою, транспортним забезпеченням та розширеними можливостями для учнів. Це відповідає стратегічним пріоритетам Міністерства освіти і науки України, які передбачають концентрацію ресурсів та підвищення ефективності освітніх послуг. Водночас важливо зберегти баланс між ефективністю та доступністю, щоб діти не втрачали зв'язок із місцевою громадою.

Другим стратегічним напрямом є *цифрова трансформація та інновації*. Використання електронних підручників, інтерактивних платформ та систем управління навчанням стає нормою. Штучний інтелект та аналітика даних відкривають можливості для персоналізованого навчання, коли освітня траєкторія кожного учня враховує його здібності та інтереси. Гібридні формати

(поєднання очного та дистанційного навчання) забезпечують гнучкість і стійкість системи в умовах криз. Як зазначають Корицка та Ковальчук, цифрова революція є одним із визначальних чинників трансформації середньої освіти, що формує нову парадигму навчання та змінює роль учителя у класі.

Не менш важливим є стратегічний напрям *інклюзивності та рівного доступу*. Сучасна школа має бути простором для кожного учня, незалежно від його соціального чи фізичного стану. Розвиток інклюзивної освіти – це не лише створення спеціальних програм, а й формування культури прийняття та підтримки. Важливим є забезпечення доступу до якісної освіти для дітей із сільських територій, внутрішньо переміщених осіб та тих, хто постраждав від війни. Інклюзивність також означає врахування культурного та мовного різноманіття, що особливо актуально в умовах європейської інтеграції [1].

Україна поступово гармонізує свою систему середньої освіти з Європейською рамкою кваліфікацій. Це відкриває можливості для академічної мобільності учнів та вчителів, а також сприяє інтеграції найкращих практик у навчальний процес. Вивчення іноземних мов, особливо англійської, стає стратегічним пріоритетом, адже воно забезпечує доступ до глобальних знань та підвищує конкурентоспроможність українських випускників на міжнародному ринку праці. Участь у міжнародних освітніх проєктах дозволяє інтегрувати найкращі практики та підвищувати якість освітніх послуг.

Учитель є ключовою фігурою трансформації. Постійне підвищення кваліфікації, особливо у сфері цифрових технологій та інноваційних методик, стає обов'язковим. Важливим є розвиток програм наставництва для молодих педагогів, створення професійних спільнот та платформ для обміну досвідом. Підтримка психологічної стійкості вчителів у складних умовах війни та соціальних змін також є стратегічним завданням. Як наголошується у Стратегічному плані діяльності МОН до 2027 року, саме педагогічні кадри визначають якість освітнього процесу та здатність системи до інновацій [2].

Трансформація середньої освіти передбачає також оновлення системи оцінювання. Відхід від суто формальних показників до компетентнісного підходу є необхідним для формування сучасних навичок учнів. Використання портфоліо, проєктних робіт та інтегрованих завдань як інструментів оцінки дозволяє більш комплексно відображати навчальні результати. Прозорість та академічна доброчесність мають стати базовими принципами, що забезпечують довіру суспільства до системи освіти.

Таким чином, стратегічні напрями трансформації середньої освіти в Україні охоплюють оптимізацію мережі шкіл, цифровізацію, інклюзивність, міжнародну інтеграцію, професійний розвиток учителів та оновлення системи оцінювання. Це комплексна реформа, яка має забезпечити стійкість освітньої системи в умовах війни та глобальних викликів, а також створити підґрунтя для майбутнього розвитку. Українська школа поступово перетворюється на простір, де знання поєднуються з компетентностями, а навчання – із вихованням громадянина світу. Саме ці стратегічні напрями визначають траєкторію руху середньої освіти до модерної, інноваційної та конкурентоспроможної моделі.

Список літератури:

Корицка О. І., Ковальчук В. О. *Трансформація загальної середньої освіти в Україні: виклики та перспективи в умовах довоєнних реформ і повномасштабного вторгнення. Проблема сучасних трансформацій*. 2025. DOI: 10.54929/2786-5738-2025-17-07-01;

Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>;

ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ КЕРОВАНОЇ МОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ВИКЛАДАННІ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Зверева Марина,

Кандидат педагогічних наук, доцент
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Копитіна Анастасія,

Ph.D., доцент
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Залізняк Ангеліна,

Ph.D., старший викладач
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Стрімке впровадження генеративних інструментів штучного інтелекту в освітній процес актуалізувало питання не лише технічної доцільності їх використання, а й методичної керованості навчальної взаємодії [1]. У контексті викладання філологічних дисциплін проблема набуває особливої ваги, оскільки центральним об'єктом навчання залишається мовна діяльність студентів, а не створений інструментом продукт. За відсутності чіткої педагогічної рамки використання генеративного ШІ здатне призводити до імітації навчальної активності [6], зниження автентичності мовлення та підміни процесу формування компетентностей готовими відповідями.

Водночас сучасні дослідження засвідчують, що за умови методично вмотивованого застосування генеративний ШІ може функціонувати як ефективний інструмент активізації мовної взаємодії, стимулювання усного мовлення та створення комунікативно значущих ситуацій у межах аудиторної роботи [5]. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває концепція керованої мовної взаємодії, у межах якої ШІ розглядається не як автономний учасник освітнього процесу, а як допоміжний засіб, що підпорядковується педагогічним цілям і контролюється викладачем.

Метою цього дослідження є окреслення методичного потенціалу генеративного ШІ як інструменту керованої мовної взаємодії у викладанні філологічних дисциплін та визначення умов, за яких його використання сприяє розвитку комунікативної компетентності студентів, а не її формальному відтворенню.

У сучасній методиці викладання мов мовна взаємодія розглядається як ключовий механізм формування комунікативної компетентності. Комунікативний підхід наголошує на необхідності створення навчальних ситуацій, у яких студенти використовують мову для досягнення реальних або змодельованих комунікативних цілей, а не для механічного відпрацювання

мовних структур. У цьому контексті особливої ролі набуває початковий етап заняття, що задає тон подальшій взаємодії, впливає на готовність студентів до участі в обговоренні та визначає рівень їхньої мовної активності.

Важливим теоретичним підґрунтям керованої мовної взаємодії є гіпотеза афективного фільтра, згідно з якою емоційний стан студентів безпосередньо впливає на сприйняття та засвоєння мовного матеріалу. Зниження тривожності, створення атмосфери безпечної комунікації та підтримка мотивації сприяють активнішому використанню мови та підвищують ефективність навчального процесу [2]. Саме тому інтерактивні завдання, спрямовані на залучення студентів до спонтанного мовлення, мають бути не випадковими, а педагогічно спроектованими.

Кооперативне навчання доповнює зазначені підходи, підкреслюючи значення взаємозалежності учасників навчального процесу та ролі викладача як організатора спільної діяльності. За таких умов мовна взаємодія розгортається в межах чітко окреслених завдань, де кожен учасник відповідає за власний внесок, а навчальний результат досягається через колективну роботу. Таким чином, керованість взаємодії виступає не обмеженням, а необхідною умовою її навчальної ефективності.

Використання генеративного ШІ у викладанні філологічних дисциплін змінює традиційні уявлення про джерело навчального матеріалу, проте не скасовує базових методичних принципів. У межах керованої мовної взаємодії генеративний ШІ доцільно розглядати передусім як інструмент створення комунікативних стимулів, а не як засіб продукування завершених мовних відповідей [3]. Такий підхід дозволяє зберегти активну роль студента як мовця й інтерпретатора, а викладача — як модератора навчального процесу.

Практика використання генеративних мовних моделей у філологічній аудиторії засвідчує, що найбільшого методичного ефекту вдається досягти тоді, коли ШІ використовується для підготовки завдань, спрямованих на обговорення, порівняння, трансформацію або інтерпретацію мовного матеріалу. Зокрема, йдеться про створення варіативних комунікативних ситуацій, що потребують від студентів вибору регістру, аргументації позиції або пояснення смислових відтінків. У таких умовах ШІ не підміняє мовну діяльність, а ініціює її.

Окремої уваги потребує питання розмежування аудиторної та позааудиторної роботи з використанням генеративного ШІ. Досвід упровадження ChatGPT у навчальний процес свідчить, що неконтрольоване використання інструмента поза аудиторією може призводити до втрати навчальної цінності завдань і ускладнює об'єктивне оцінювання рівня сформованості мовних умінь [4]. Натомість зосередження роботи з генеративним ШІ в межах аудиторних занять дозволяє забезпечити прозорість навчальної діяльності та зберегти її комунікативний характер.

У межах керованої мовної взаємодії генеративний ШІ може ефективно використовуватися на початкових етапах заняття для активізації усного мовлення та створення сприятливого комунікативного середовища. Зокрема, застосування ШІ для генерації проблемних запитань, коротких ситуацій для

обговорення або стимулів для групової роботи сприяє зниженню мовного бар'єра та залученню студентів до взаємодії з перших хвилин заняття. Важливо, що в таких випадках увага зосереджується не на точності відтворення згенерованого тексту, а на процесі його інтерпретації та обговорення.

Для філологічних дисциплін принциповим є також розвиток чутливості до стилістичних і прагматичних аспектів мовлення. Генеративний ШІ дозволяє швидко створювати варіативні мовні стимули, які можуть слугувати основою для аналізу реєстру, дискурсивних стратегій або культурно зумовлених особливостей мовлення. За умови чіткого методичного супроводу такі завдання сприяють формуванню аналітичного мислення та поглибленню мовної свідомості студентів.

Водночас використання генеративного ШІ вимагає постійного педагогічного контролю та критичного осмислення. Сам по собі інструмент не гарантує навчального результату; його ефективність визначається тим, наскільки вдало він інтегрований у структуру заняття та відповідає поставленим дидактичним цілям. Саме тому ключовою умовою результативного використання генеративного ШІ залишається активна роль викладача як організатора й регулятора мовної взаємодії.

Генеративний ШІ у викладанні філологічних дисциплін доцільно розглядати не як автономний навчальний ресурс, а як інструмент керованої мовної взаємодії, підпорядкований методичним цілям заняття. За умови педагогічно вмотивованого використання він здатний активізувати мовлення студентів, знизити афективні бар'єри та створити умови для розвитку комунікативної компетентності. Водночас відсутність чіткої методичної рамки перетворює генеративний ШІ на фактор ризику, що нівелює навчальну цінність мовної діяльності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою моделей керованої мовної взаємодії з використанням генеративного ШІ для різних етапів мовного заняття та різних типів філологічних дисциплін, з урахуванням академічної доброчесності та специфіки оцінювання мовних умінь.

Список використаних джерел:

1. Godwin-Jones, R. (2024). Distributed agency in language learning and teaching through generative AI. *Language Learning & Technology*, 28(2), 5–30. <https://doi.org/10.64152/10125/73570>
2. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2021). *How Languages Are Learned* (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.
3. Pack, A., & Maloney, J. (2023). Potential affordances of generative AI in language education: Demonstrations and an evaluative framework. *Teaching English with Technology*, 23(2), 4–24. <https://doi.org/10.56297/BUKA4060/VRRO1747>
4. Tsapro, G. (2025). Teachers' ChatGPT vs Students' ChatGPT: A Classroom Battle of Wits. In I. Malyshevskaya, O. Bilyk, & N. Pylyachyk (Eds.), *Growing Together: Teaching with Faith and Resilience. Proceedings of the 27th International Scientific and Practical Conference* (pp. 221–223). Ivano-Frankivsk.

5. Tsapro, G., Moskalets, O., Gryshchenko, O., Tkachenko, K., & Andriienko, O. (2025). Breaking the Ice with AI: Creative Warm-Up Activities for English Philology and Translation Students. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 200–207. <https://doi.org/10.32782/apv/2025.4.28>

6. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16, Article 39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ - ВИМОГА ЧАСУ

Казан Емілія Мар'янівна

к.і.н., доцент, доцент кафедри історії
Національна академія сухопутних військ

Заболотнюк Ігор Олександрович

професор кафедри тактики
Національна академія сухопутних військ

Голубовська Орислава Михайлівна

науковий співробітник
Національна академія сухопутних військ

Еволюція сучасних військових конфліктів, реалізація стратегії воєнної політики держави, адаптація Збройних Сил України (ЗСУ) до стандартів Північноатлантичного альянсу (НАТО) зумовлюють необхідність глибоких перетворень у сфері військової освіти.

Система військової освіти є ключовим елементом у сфері безпеки та оборони України, який забезпечує Збройні Сили, інші військові утворення кваліфікованим офіцерським та сержантським складом. Військова освіта спрямована на здобуття особами цілісного набору професійних компетентностей, що відповідають їхній військовій спеціалізації, розвиток індивідуальних здібностей. [1]

Впровадження стандартів НАТО в систему української військової освіти дозволяє досягнути такого ж рівня підготовки військових кадрів, як рівень підготовки військових спеціалістів країн Північно атлантичного альянсу.

Основним завданням стає адаптація параметрів української військової освіти до стандартів НАТО, що в сучасних умовах вимагає застосування інноваційних методів навчання та передових технологій. Запровадження їх у систему військової освіти України має особливе значення для підготовки сучасного воїна, здатного ефективно виконувати завдання в сучасних бойових умовах.

Перехід до цифрових технологій сприяє підвищенню якості навчання, рівня теоретичних знань і допомагає розвитку необхідних практичних навичок і компетенцій. Завдяки цифровим технологіям є можливість адаптувати навчальний процес до індивідуальних здібностей курсанта. Це робить навчання результативним, сприяє кращому вивченню матеріалу.

Впровадження інноваційних технологій у навчання допомагає розвивати критичне мислення, аналізувати ситуації і приймати швидкі та правильні рішення, а використання інтерактивних методів навчання такі як наприклад, симуляції, ігри дозволяють моделювати реальні бойові ситуації, що сприяє кращому засвоєнню практичних навичок.

Традиційні методи військового навчання мають певні обмеження-фінансові витрати на заняття на полігоні, потребують матеріально-технічного забезпечення та передбачають потенційні ризики. Симулятори бойових дій надають контрольоване середовище для ефективного навчання, дозволяють створювати реалістичні бойові ситуації, де кожен військовослужбовець може отримати особистий досвід, недоступний при традиційних методах навчання.

Компанія L7 Simulators є українським лідером у сфері симуляційних технологій. Розроблена нею лазерна система UNITS LT необхідна для стрілецької підготовки, бо дозволяє проводити навчання військовослужбовців без використання справжніх боєприпасів, що значно знижує витрати та підвищує безпеку, крім того військові симулятори можна адаптувати під потреби різних родів військ. [2]

Щоб досягти таких вмінь, бійці відпрацьовують алгоритм таких дій на тренажерах віртуальної реальності(VR) української компанії Logics7, які повністю імітують роботу мобільних груп ППО й привчають до роботи в різних бойових ситуаціях.

За останні роки в Україні з'явилися сотні одиниць нового озброєння, на якому наші воїни не завжди встигають навчатися. Тому українські компанії виробляють тренажери та симулятори, завдяки яким військовослужбовці швидше опановують тактику застосування нового озброєння. [3]

Україна має всі можливості для успішного впровадження сучасних військових симуляторів, що вимагає оновлювання навчальних програм, включаючи в них останні досягнення в області військових технологій. Це забезпечить курсантам якісні знання та навички, необхідні для їх подальшої служби та якісної військової підготовки. Застосування Систем L7 Simulators дозволяють цього досягти, економлячи ресурси та зберігаючи життя військовослужбовців.

Військові симулятори – це не просто технологічна новинка, а необхідність сьогодення.

Список літератури

1. Сучасні цифрові виклики в системі військової освіти Журнал «Перспективи та інновації науки»(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)№ 3(37) 2024 ст 467-477 .
2. Військові симулятори L7: VR-технології та лазерні системи для ЗСУ <https://www.l7simulators.com/articles-copy/viyskovyi-simulatori>.
3. Нескінченні боєприпаси. Як українські тренажери допомагають армії приборкати "зоопарк" нової зброї <https://epravda.com.ua/oborona/yaki-viyskovyi-simulyatori-zbroji-ye-v-ukrajini-i-yak-pracyuyut-803347/>

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ ТА РОЛЬ ЛІДЕРА В НАВЧАЛЬНІЙ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ

Лазер Тарас,

кандидат філологічних наук, доцент
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Мезі Ілдіко

старший викладач
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Козько Галина

старший викладач
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

У сучасній вищій освіті групова робота розглядається як одна з ефективних форм організації навчального процесу, що сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку комунікативних умінь та формуванню навичок співпраці. Залучення студентів до спільного виконання навчальних завдань дозволяє моделювати реальні ситуації професійної взаємодії, у межах яких важливого значення набувають розподіл ролей, відповідальність за спільний результат і координація діяльності учасників.

Разом із тим ефективність групової роботи значною мірою залежить від ступеня її організованості та наявності внутрішньої структури. За відсутності чітко визначених ролей і механізмів управління групова діяльність може втрачати навчальну спрямованість, перетворюючись на формальне співіснування окремих індивідуальних зусиль. У цьому контексті особливої ваги набуває роль лідера як чинника, що забезпечує узгодженість дій, підтримує навчальну мотивацію та сприяє досягненню спільної мети.

Метою цього дослідження є аналіз принципів організації групової роботи у вищій школі та окреслення функцій лідера в навчальній взаємодії студентів.

Групова робота в освітньому процесі ґрунтується на ідеї кооперативного навчання, відповідно до якої знання формуються в процесі взаємодії між учасниками навчальної діяльності. Такий підхід передбачає позитивну взаємозалежність студентів, індивідуальну відповідальність кожного учасника та спільну рефлексію результатів роботи [4].

Університетський контекст групової роботи відрізняється підвищеними вимогами до автономії студентів і складністю навчальних завдань. Саме тому групова діяльність потребує чіткого педагогічного проектування, що включає визначення цілей, структурування завдань і розподіл ролей між учасниками. За таких умов групова робота виступає не лише формою організації навчання, а й засобом розвитку академічних і соціальних компетентностей [4].

Ефективна організація групової роботи передбачає створення умов, за яких кожен студент усвідомлює власну роль і відповідальність у межах спільної діяльності. Розподіл ролей дозволяє уникнути пасивності окремих учасників, запобігти домінуванню окремих осіб та забезпечити рівномірну участь усіх членів групи в навчальному процесі.

Особливу увагу в організації групової роботи слід приділяти формуванню внутрішньої структури групи, що включає як функціональні, так і комунікативні ролі. Така структура сприяє підвищенню ефективності взаємодії та створює передумови для саморегуляції групової діяльності [3]. У цьому контексті лідер виступає ключовою фігурою, що поєднує організаційні та комунікативні аспекти групової роботи.

Лідер у навчальній групі не обов'язково виконує функції формального керівника. Його роль полягає передусім у координації спільної діяльності, підтримці конструктивної атмосфери та спрямуванні зусиль групи на досягнення навчальних цілей. Такий підхід дозволяє розглядати лідерство як динамічну функцію, що може змінюватися залежно від завдання та складу групи [3].

З позицій педагогіки вищої школи лідер виконує регулятивну та мотиваційну функції. Він сприяє організації обговорення, заохочує участь менш активних студентів і допомагає групі дотримуватися заданого темпу роботи. У такий спосіб лідерство виступає важливим чинником підтримки навчальної взаємодії та підвищення її результативності [6].

Незважаючи на автономний характер групової роботи, роль викладача залишається визначальною. Саме викладач створює умови для ефективної взаємодії, визначає критерії успішності групової діяльності та здійснює педагогічну mediaцію у разі виникнення труднощів. Така mediaція дозволяє поєднати самостійність студентів із необхідним рівнем педагогічного контролю [2].

Важливим аспектом педагогічного керування є також усвідомлений підхід до вибору або ротації лідера в групі. Надання студентам можливості виконувати лідерські функції сприяє розвитку відповідальності, рефлексивності та навичок самоорганізації, що є важливими складниками професійної підготовки у вищій школі [1].

Групова робота у вищій школі є ефективним засобом організації навчальної взаємодії за умови її педагогічно вмотивованого проєктування. Чіткий розподіл ролей і наявність лідера сприяють узгодженості дій учасників, підвищують відповідальність за спільний результат і забезпечують навчальну спрямованість групової діяльності.

Лідерство в навчальній групі доцільно розглядати як функціональний елемент, що підтримує комунікацію, регулює взаємодію та сприяє досягненню освітніх цілей. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом різних моделей організації групової роботи та механізмів формування лідерських ролей у контексті університетського навчання.

Список використаних джерел:

1. Comoglio, M., & Cardoso, M. A. (1996). *Insegnare e apprendere in gruppo*. Roma: LAS.
2. Damiano, E. (2013). *La mediazione didattica*. Brescia: La Scuola.
3. Dörnyei, Z., & Murphey, T. (2003). *Group Dynamics in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Gillies, R. M. (2016). Cooperative learning: Review of research and practice. *Australian Journal of Teacher Education*, 41(3), 39–54.
5. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. (2014). Cooperative learning: Improving university instruction by basing practice on validated theory. *Journal on Excellence in College Teaching*, 25(3–4), 85–118.
6. Pellerey, M. (2010). *Competenze, motivazione e valutazione*. Roma: Carocci.

ФУНКЦІЇ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Ласка Ігор,

кандидат філологічних наук, доцент
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Ардельянов Андрій,

старший викладач
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Солом'янюк Лідія

викладач
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

У сучасній методиці викладання іноземних мов у вищій школі зворотний зв'язок розглядається як один із ключових педагогічних інструментів, що забезпечує ефективність навчального процесу. На відміну від шкільного навчання, де зворотний зв'язок часто зводиться до контролю та виправлення помилок, у вищій школі він набуває складнішого функціонального навантаження, пов'язаного з розвитком автономії студентів, формуванням рефлексивного ставлення до власної мовленнєвої діяльності та усвідомленням критеріїв успішного володіння іноземною мовою.

Дослідження у сфері педагогіки та методики викладання мов засвідчують, що ефективність зворотного зв'язку визначається не лише його наявністю, а й формою, своєчасністю та відповідністю навчальним цілям. За відсутності продуманого підходу зворотний зв'язок може втрачати навчальну цінність або навіть негативно впливати на мотивацію студентів [4]. У цьому контексті актуальним є аналіз функцій зворотного зв'язку саме в умовах університетського викладання іноземної мови.

Метою цих тез є визначення основних функцій зворотного зв'язку на заняттях з іноземної мови у вищій школі та з'ясування його ролі у формуванні мовленнєвих умінь і навчальної автономії студентів.

У методиці викладання іноземних мов зворотний зв'язок розглядається як інформація, що надається студентові з метою коригування, підтримки або спрямування його навчальної діяльності. У сучасних підходах він трактується не лише як реакція викладача на мовну помилку, а як багатовимірний процес, що охоплює оцінювання, коментарі, запитання та рекомендації щодо подальшого вдосконалення мовленнєвих умінь [6].

Особливого значення набуває розмежування форм зворотного зв'язку, зокрема усного й письмового, безпосереднього й відтермінованого, індивідуального та групового. У контексті викладання іноземної мови ці форми мають різний вплив на розвиток мовленнєвих умінь і потребують

диференційованого використання залежно від виду мовленнєвої діяльності та етапу навчання [3].

У вищій школі зворотний зв'язок також виконує функцію орієнтира для саморегуляції навчання. Він допомагає студентам усвідомлювати власні сильні та слабкі сторони, коригувати стратегії навчання й поступово переходити до більш автономного опанування іноземної мови [1].

Однією з базових функцій зворотного зв'язку є коригувальна, яка полягає у виявленні та поясненні мовних помилок. У методиці викладання іноземних мов наголошується, що ефективність коригувального зворотного зв'язку залежить від його дозованості та відповідності мовленнєвим можливостям студентів. Надмірна корекція може знижувати мовленнєву ініціативу, тоді як вибірковий і цілеспрямований зворотний зв'язок сприяє поступовому вдосконаленню мовних навичок [3].

Не менш важливою є мотиваційна функція зворотного зв'язку. Підтримувальні коментарі, акцент на досягненнях і конструктивні рекомендації сприяють формуванню позитивного ставлення до навчання та підвищують готовність студентів до подальшої мовленнєвої діяльності. Дослідження показують, що саме якісний формувальний зворотний зв'язок має найбільший вплив на навчальну мотивацію [4].

Регулятивна функція зворотного зв'язку полягає в спрямуванні навчального процесу та узгодженні діяльності студентів із навчальними цілями. Через зворотний зв'язок викладач окреслює очікувані результати, критерії оцінювання та можливі шляхи їх досягнення. Такий підхід дозволяє студентам краще орієнтуватися в навчальних вимогах і планувати власну роботу [6].

Окремо слід виокремити рефлексивну функцію, що передбачає залучення студентів до аналізу власної мовленнєвої діяльності. Зворотний зв'язок у цьому випадку виступає не як готова оцінка, а як стимул до самостійного осмислення помилок і досягнень, що є важливою умовою розвитку навчальної автономії [1].

У процесі навчання говоріння зворотний зв'язок має враховувати баланс між точністю та плавністю мовлення. Негайна корекція може бути доречною на етапі формування мовних навичок, тоді як у комунікативних завданнях доцільнішим є відтермінований зворотний зв'язок, що не перериває мовленнєву взаємодію [3].

У навчанні письма зворотний зв'язок виконує важливу організаційну та розвивальну функції. Коментарі до письмових робіт сприяють усвідомленню структури тексту, логіки викладу та мовної точності. При цьому ефективним вважається зворотний зв'язок, орієнтований не лише на виправлення помилок, а й на розвиток умінь саморедагування [5].

У вищій школі дедалі більшого значення набуває також взаємний і самооцінювальний зворотний зв'язок, що сприяє формуванню відповідальності за результати навчання та розвитку критичного мислення студентів [2].

Зворотний зв'язок на заняттях з іноземної мови у вищій школі виконує комплекс взаємопов'язаних функцій, серед яких коригувальна, мотиваційна, регулятивна та рефлексивна. Його ефективність визначається не стільки частотою, скільки якістю, формою та відповідністю дидактичним цілям

навчання. Університетський контекст передбачає використання зворотного зв'язку як засобу розвитку автономії студентів і формування усвідомленого ставлення до мовленнєвої діяльності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом оптимального поєднання різних форм зворотного зв'язку в навчанні окремих видів мовленнєвої діяльності та з урахуванням специфіки академічного середовища.

Список використаних джерел:

1. Boud, D., & Molloy, E. (2013). Rethinking models of feedback for learning: The challenge of design. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 38(6), 698–712.
2. Carless, D. (2015). *Excellence in University Assessment: Learning from Award-Winning Practice*. London: Routledge.
3. Ellis, R. (2009). Corrective feedback and teacher development. *L2 Journal*, 1(1), 3–18.
4. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81–112.
5. Hyland, F., & Hyland, K. (2006). Feedback on second language students' writing. *Language Teaching*, 39(2), 83–101.
6. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199–218.

АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЯ НА ПОЧАТКУ ЗАНЯТТЯ З ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Левінська Олеся,

старший викладач

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Левченко Олена

викладач

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Шляхтенко Олександр

старший викладач

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Початковий етап заняття з іноземної мови відіграє важливу роль у формуванні загальної динаміки навчального процесу та визначає рівень мовленнєвої активності студентів упродовж усього заняття. Саме на цьому етапі відбувається перехід до іншомовного режиму спілкування, актуалізація наявних мовних знань і створення комунікативної рамки подальшої роботи. У викладанні іспанської мови значення початку заняття посилюється з огляду на її виразну усну спрямованість, інтонаційну насиченість і високу роль спонтанного мовлення.

Дослідження у сфері методики викладання іноземних мов засвідчують, що ефективна активізація мовлення на початку заняття сприяє зниженню мовленнєвої тривожності, підвищенню мотивації та готовності студентів до участі в комунікативній діяльності [2; 4]. За відсутності такого етапу студенти часто потребують додаткового часу для «входження» в мовне середовище, що негативно позначається на темпі та результативності заняття.

Метою цього дослідження є аналіз методичних підходів до активізації мовлення на початку заняття з іспанської мови та визначення основних функцій цього етапу в умовах університетського навчання.

У межах комунікативного підходу початок заняття розглядається як структурно важливий етап, спрямований на створення умов для автентичної мовленнєвої взаємодії. Активізація мовлення передбачає залучення студентів до усного спілкування ще до переходу до основного навчального матеріалу, що сприяє формуванню безперервного комунікативного процесу [4].

Важливою функцією початкового етапу є актуалізація фонових знань і попереднього мовного досвіду студентів. Короткі мовленнєві стимули дозволяють відновити в пам'яті лексичні та граматичні одиниці, необхідні для подальшої роботи, і налаштувати студентів на використання іспанської мови як основного засобу спілкування [6].

З позицій дидактики іспанської мови початковий етап заняття також виконує контекстуалізувальну функцію. Створення тематичного або ситуативного контексту полегшує розуміння навчального матеріалу та сприяє формуванню смислових зв'язків між новою і вже засвоєною інформацією [1; 3].

Крім того, початковий етап заняття виконує регулятивну функцію, пов'язану з організацією мовленнєвої діяльності та налаштуванням студентів на певний тип взаємодії. Через цілеспрямовану активізацію мовлення викладач окреслює комунікативні очікування, задає темп заняття та визначає характер подальшої роботи — репродуктивний, інтерпретаційний або продуктивний. Така регуляція є особливо важливою в університетському контексті, де студенти часто переходять між різними навчальними дисциплінами й потребують чіткого сигналу для переключення на іншомовний режим мислення. Методично виважений початок заняття сприяє зосередженню уваги, зменшує когнітивне навантаження під час опрацювання нового матеріалу та забезпечує більш органічне включення студентів у комунікативний процес, що відповідає принципам сучасного комунікативного навчання мов [4; 6].

На теоретичних заняттях з іспанської мови активізація мовлення часто сприймається як другорядний елемент, однак її роль у цьому контексті є не менш важливою. Короткі вступні обговорення, запитання відкритого типу або прогнозування змісту теми дозволяють залучити студентів до активного осмислення теоретичного матеріалу ще до його пояснення.

Мовленнєва активізація на початку теоретичного заняття сприяє переходу від пасивного сприйняття інформації до її інтерпретації та обговорення. У такий спосіб теоретичний матеріал подається не ізольовано, а як частина комунікативного процесу, що відповідає сучасним вимогам до університетського навчання мов [2].

На практичних заняттях з іспанської мови початковий етап заняття виконує функцію мовленнєвої «розгортки», що готує студентів до інтенсивної комунікації. Короткі усні завдання, мікродіалоги або ситуативні запитання сприяють зниженню мовного бар'єра та активізації спонтанного мовлення.

Особливу ефективність мають завдання, що передбачають особистісно значущі теми або апеляцію до повсякденного досвіду студентів. У такому разі активізація мовлення поєднується з мотиваційною функцією й створює позитивне емоційне тло заняття [5].

Активізація мовлення на початку заняття з іспанської мови є важливим методичним інструментом, що забезпечує перехід до іншомовного режиму спілкування, підвищує мовленнєву готовність студентів і сприяє створенню комунікативно орієнтованого навчального середовища. Початковий етап заняття виконує низку функцій, серед яких мотиваційна, контекстуалізувальна та регулятивна, і має бути педагогічно спроектованим з урахуванням типу заняття та навчальних цілей.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом ефективності конкретних видів вступних мовленнєвих завдань у навчанні іспанської мови на різних рівнях підготовки студентів.

Список використаних джерел:

1. Cassany, D. (2006). *Enseñar lengua*. Barcelona: Graó.
2. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Harlow: Pearson Longman.
3. Instituto Cervantes. (2006). *Plan Curricular del Instituto Cervantes. Niveles de referencia para el español*. Madrid: Instituto Cervantes.
4. Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Sánchez Lobato, J., & Santos Gargallo, I. (2004). *Vademécum para la formación de profesores. Enseñar español como segunda lengua*. Madrid: SGEL.
6. Scrivener, J. (2011). *Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching* (3rd ed.). Oxford: Macmillan.

ІНТЕГРАЦІЯ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Лучко Вікторія Сергіївна

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри алгебри та інформатики,
асистент кафедри алгебри та інформатики,
факультет математики та інформатики
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Житарюк Іван Васильович

кандидат фізико-математичних наук,
доктор історичних наук,
професор кафедри алгебри та інформатики,
факультет математики та інформатики
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Цифрова трансформація суспільства та стрімкий розвиток технологій вимагають від сучасної системи освіти підготовки фахівців, здатних ефективно працювати з інформацією, мислити системно та розв'язувати комплексні задачі. Традиційні освітні підходи, які часто ізолюють навчальні дисципліни, не завжди забезпечують формування цих критично важливих навичок. А тому компетентнісний підхід стає пріоритетним у системі загальної середньої освіти, оскільки він спрямований на формування здатності учнів застосовувати набуті знання, уміння та ціннісні орієнтації в реальних життєвих ситуаціях [1]. Зокрема, в українських освітніх документах акцентовано увагу на тому, що ключові компетентності є визначальною складовою готовності особистості до активної участі в житті суспільства [7].

Інтеграція в освіті розглядається як провідний дидактичний принцип, що передбачає взаємопроникнення змісту та методів різних навчальних дисциплін для створення цілісного уявлення про світ та формування комплексних компетентностей. На сучасному етапі важливо переходити від традиційної предметної парадигми до міжпредметної інтеграції, яка відкриває широкі можливості для формування ключових компетентностей. У цьому контексті особливої актуальності набуває інтеграція математики та інформатики, одного з найперспективніших напрямів, оскільки обидві дисципліни мають спільні концептуальні основи – логіку, алгоритмічне мислення, моделювання та аналіз даних, причому математика забезпечує абстрактний апарат для моделювання процесів, а інформатика надає інструменти для їхньої реалізації та аналізу.

Отже, синергія математики та інформатики полягає у їхньому взаємодоповненні: *математика* виступає як універсальна мова науки, що формує основу для логічного та аналітичного мислення, а *інформатика* перетворює математичні моделі на дієві алгоритми та програмні рішення, розвиваючи навички програмування та цифрової грамотності.

Такий підхід відповідає принципам STEM-освіти, яка спрямована на розвиток інженерно-технічного мислення та інноваційності. Дослідження вітчизняних науковців (наприклад, [4, 5]) підтверджують, що міжпредметні зв'язки значно підвищують мотивацію учнів та глибину засвоєння матеріалу.

Інтеграція математики та інформатики сприяє формуванню таких ключових компетентностей:

- ✓ **математична компетентність:** здатність учня розв'язувати проблемні ситуації, використовуючи математичні поняття, моделі та методи аналізу. Математична компетентність у процесі інтегрованого навчання формується не лише через абстрактні задачі, а й через практичні задачі, котрі потребують аналізу даних або моделювання [2].
- ✓ **інформаційна компетентність:** уміння знаходити, оцінювати, обробляти та використовувати інформацію за допомогою цифрових засобів. Інформатика сприяє формуванню цієї компетентності шляхом реалізації алгоритмів, обробки даних та використання інформаційних ресурсів [6].
- ✓ **алгоритмічне мислення:** здатність описувати та впроваджувати послідовні кроки розв'язання задачі. Інтеграція математики та інформатики надає можливість сформулювати алгоритмічне мислення через проєктну діяльність, розроблення моделей та алгоритмів для розв'язання математичних задач [8].

Змістовна інтеграція математики та інформатики досягається через спеціально побудовані навчальні завдання, що одночасно розв'язують математичну проблему й застосовують інформатичні методи.

Прикладом такого інтегрованого навчального завдання може бути наступна задача: побудувати модель залежності зміни температури упродовж доби, проаналізувати дані, побудувати графіки та оптимізувати модель.

Етапами розв'язання даної задачі є: математичне формулювання задачі, використання функціональних залежностей, реалізація алгоритму обробки даних у середовищі Python, побудова графічної інтерпретації.

Це завдання не лише формує математичні компетентності (аналіз функцій, інтерпретація графіків), а й інформаційні (робота з даними, програмування), розвиваючи при цьому алгоритмічне мислення.

Ефективна інтеграція може бути реалізована через такі методичні підходи:

1. Моделювання: математичне моделювання є однією з ключових стратегій реалізації інтегрованого навчання математики та інформатики. Процес моделювання за своєю суттю є міждисциплінарним. Він вимагає математичного опису реального явища (*математика*) та його подальшої програмної реалізації, обчислення та візуалізації (*інформатика*), тобто учні переходять від абстрактного формування знань до практичного застосування у проблемно-орієнтованих ситуаціях. У цьому процесі *математика* надає формальні

структури, а *інформатика* – методи реалізації та перевірки моделей [2]. Перевагами моделювання є розвиток аналітичних здібностей, формування навичок прогнозування, стимулювання критичного мислення.

2. Проектна діяльність: завдання, які вимагають спільного використання знань. *Наприклад*, створення програми для розрахунку площі складних геометричних фігур або моделювання демографічних змін на основі математичних формул. Проектна діяльність є потужним засобом формування ключових компетентностей завдяки її практичній спрямованості та міжпредметній природі [9]. У межах математично-інформатичного проектування учні мають можливість самостійно формулювати проблему, аналізувати дані, обґрунтовувати вибір математичних моделей, реалізувати алгоритми, презентувати результати. Проекти сприяють розвитку не лише математичних і цифрових компетентностей, а й комунікативних, організаційних та соціальних умінь.

3. Використання сучасних ІКТ-інструментів: застосування спеціалізованого програмного забезпечення (GeoGebra, Python з бібліотеками Numpy, Matplotlib) для візуалізації абстрактних математичних концепцій. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є не просто допоміжним інструментом, а суттєвим компонентом інтегрованого навчання. ІКТ забезпечують візуалізацію складних математичних об'єктів, інтерактивне моделювання, автоматизовану обробку даних, платформу для колаборативної роботи. Сучасні технології, зокрема GeoGebra, Jupyter Notebook, Python, створюють середовище, де інтегроване навчання стає природним, а не штучним процесом.

4. Міжпредметні уроки та курси за вибором: створення спеціалізованих модулів, де учні вчаться застосовувати чисельні методи для розв'язування задач засобами програмування.

Отже, такий підхід надає можливість формувати ключові компетентності, визначені Державним стандартом базової середньої освіти України, а саме: *алгоритмічну компетентність* – уміння бачити структуру задачі, розбивати її на кроки (декомпозиція); *критичне мислення* – аналіз результатів програмного виконання задачі та їх зіставлення з математичною теорією.

Для реалізації інтегрованого підходу необхідно створити відповідні педагогічні умови: *системність і цілеспрямованість* – чітке планування навчального змісту з інтеграційними лініями; *підготовка вчителя* – підвищення кваліфікації з питань міжпредметної інтеграції; *оцінювання компетентностей* – формувати систему критеріального оцінювання, яка включає оцінювання процесу діяльності, проектів та рефлексії.

Підсумовуючи зазначимо, що інтеграція математики та інформатики є необхідною умовою модернізації освітнього процесу та ефективним засобом формування ключових компетентностей учнів у сучасній освіті. Через інтегровані завдання формується не лише знання, а й уміння діяти в проблемних ситуаціях. Математичне моделювання та проектна діяльність виступають центральними формами інтегрованої діяльності, а використання ІКТ значно

підсилює освітній ефект та сприяє формуванню сучасних цифрових компетентностей.

Список літератури

1. Бех І.Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Київ: Наукова думка, 2018. 312 с.
2. Гриньова В. Математична компетентність учнів: теорія і практика. Харків: Основа, 2019. 256 с.
3. Лисенко С. Формування алгоритмічного мислення учнів у курсі інформатики // Педагогіка і технології. 2020. – № 4. С. 45-52.
4. Раков С.О. Зміст і структура державного стандарту математичної освіти // Математика в школі. 2002. – № 1. С. 2-6.
5. Раков С.О. Формування креативності засобами інформаційних і комунікаційних технологій у навчанні математики: монографія. Харків: Факт, 2005. 304 с.
6. Шиян О.І. Інтегроване навчання в Новій українській школі: методичний посібник. Київ: ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2019. 220 с.
7. OECD. Education 2030 : Key Competences. Paris : OECD Publishing, 2019. 152 p.
8. Shimizu Y., Tanaka H. Interdisciplinary STEM education and algorithmic thinking development // International Journal of STEM Education. 2021. – Vol. 8, № 1. P. 22-35.
9. Thomas J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation, 2018. 66 p.

ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОЇ АТМОСФЕРИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Остапенко Анна,

старший викладач

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Руденко Ольга

викладач

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Хмель Володимир

старший викладач

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

У сучасній методиці викладання іноземних мов дедалі більше уваги приділяється не лише добору навчального матеріалу й організації занять, а й характеру взаємодії між учасниками освітнього процесу. Атмосфера заняття розглядається як важливий педагогічний чинник, що впливає на рівень мовленнєвої активності студентів, їхню навчальну мотивацію та готовність до використання іноземної мови в умовах аудиторної комунікації. Саме тому взаємодія викладача і студентів постає не як допоміжний елемент навчання, а як одна з ключових умов його ефективності.

Дослідження у сфері викладання іноземних мов засвідчують, що якість педагогічної взаємодії безпосередньо пов'язана з емоційним кліматом у навчальній групі та рівнем довіри між учасниками навчального процесу. За наявності позитивної взаємодії студенти охочіше залучаються до комунікативних завдань, виявляють ініціативу та не сприймають мовну помилку як загрозу власному статусу в аудиторії [1; 3]. Відсутність такої взаємодії, навпаки, може знижувати мовленнєву активність навіть за умови ретельно продуманої методики навчання.

Метою цих тез є аналіз взаємодії викладача і студентів як чинника формування сприятливої атмосфери на заняттях з іноземної мови у вищій школі та окреслення педагогічних умов, за яких така взаємодія позитивно впливає на навчальний процес.

У межах комунікативного підходу навчальна атмосфера розглядається як необхідна умова реалізації мовленнєвої взаємодії. Оволодіння іноземною мовою передбачає активну участь студентів у спілкуванні, що неможливо без відчуття психологічної безпеки та взаємної поваги між учасниками навчального процесу [5]. За таких умов викладач виконує функцію організатора комунікативного простору, у межах якого студенти мають змогу реалізувати власний мовленнєвий потенціал.

Важливу роль у формуванні сприятливої атмосфери відіграють афективні чинники. Емоційний стан студентів безпосередньо впливає на успішність оволодіння мовою, оскільки тривожність і страх помилки знижують готовність до мовленнєвої взаємодії та ускладнюють сприйняття іншомовного матеріалу (Brown, 2007). Подібні положення підтверджуються також дослідженнями мотиваційних аспектів навчання, у яких наголошується на зв'язку між підтримувальним середовищем, позитивною атмосферою та навчальною результативністю [2].

Окремого значення набуває дискурсивний вимір взаємодії у мовному класі. Аналіз аудиторного дискурсу свідчить, що характер запитань, тип зворотного зв'язку та реакція викладача на відповіді студентів формують атмосферу заняття не меншою мірою, ніж зміст навчального матеріалу [6]. Таким чином, навчальна атмосфера є результатом системної педагогічної взаємодії, а не сукупності окремих методичних прийомів.

Характер взаємодії між викладачем і студентами значною мірою визначається стилем педагогічної комунікації. Партнерська модель взаємодії, зорієнтована на співпрацю та діалог, сприяє формуванню позитивної атмосфери й активному залученню студентів до мовленнєвої діяльності [3]. Натомість переважання авторитарного стилю часто супроводжується зростанням напруженості та зниженням комунікативної ініціативи студентів.

Взаємодія у мовному класі реалізується не лише через вербальні засоби. Інтонація, жести, зоровий контакт і загальна невербальна поведінка викладача істотно впливають на сприйняття заняття та рівень емоційного комфорту студентів. Дослідження невербальної комунікації засвідчують, що «доступність» викладача в комунікативному плані сприяє встановленню довірливих стосунків і позитивно впливає на атмосферу навчання [4].

Крім того, важливим компонентом навчальної атмосфери є взаємодія між студентами. Робота в парах і малих групах, спільне обговорення завдань і взаємна підтримка створюють умови для формування відчуття належності до навчальної спільноти, що позитивно позначається на мотивації та мовленнєвій активності [2; 6].

Однією з ключових умов формування позитивної навчальної атмосфери є сприйняття мовної помилки як природного етапу навчання. За умов підтримувального педагогічного середовища помилка розглядається не як підстава для негативної оцінки, а як ресурс для розвитку мовленнєвих умінь, що знижує рівень тривожності та стимулює активніше використання іноземної мови [1].

Важливу роль відіграє також чіткість і послідовність педагогічної позиції викладача. Зрозумілі правила взаємодії, прозорі критерії оцінювання та передбачуваність педагогічних дій формують відчуття стабільності, що позитивно впливає на психологічний комфорт студентів і сприяє формуванню атмосфери співпраці [5].

Крім того, залучення студентів до взаємодії з перших хвилин заняття сприяє встановленню контакту між учасниками навчального процесу. Короткі

обговорення, запитання відкритого типу та робота в малих групах допомагають створити позитивне емоційне тло, необхідне для подальшої мовленнєвої діяльності [3].

Взаємодія викладача і студентів є визначальним чинником формування сприятливої атмосфери на заняттях з іноземної мови у вищій школі. Саме через характер цієї взаємодії формується емоційний клімат аудиторії, що впливає на мотивацію студентів, їхню мовленнєву активність і готовність до комунікативної діяльності. Сприятлива атмосфера не виникає спонтанно, а є результатом цілеспрямованої педагогічної роботи, що поєднує методичну продуманість і міжособистісну чутливість.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом конкретних стратегій педагогічної взаємодії на різних етапах мовного заняття з урахуванням особливостей студентських груп і освітніх контекстів.

Список використаних джерел:

1. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching* (5th ed.). White Plains, NY: Pearson Education.
2. Dörnyei, Z. (2001). *Motivational Strategies in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Harlow: Pearson Longman.
4. Mehrabian, A. (1971). *Silent Messages*. Belmont, CA: Wadsworth.
5. Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Walsh, S. (2011). *Exploring Classroom Discourse: Language in Action*. London: Routledge.

АРХІВОЗНАВСТВО ЯК СИСТЕМА ЗНАНЬ

Черняк Сергій Геннадійович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Державний архів м. Києва,
відділ інформації та використання документів,
старший науковий співробітник

Все, що пов'язане з діяльністю архівів, їхніх органів управління, називають архівною справою, під якою розуміють галузь життєдіяльності суспільства, яка охоплює наукові, культурологічні, правові й техніко-економічні умови відбору, експертизи цінності, опрацювання, зберігання архівних документів та організацію користування ними [2, с. 11].

Організація архівної справи в сучасній Україні, витoki якої сягають князівського періоду Київської Русі, має свою специфіку і водночас зберігає деякі традиційні особливості. Під час тривалого періоду розвитку української архівістики в умовах соціалістичної держави (аж до 1991 року) організаційно-правове забезпечення, спроби теоретичного обґрунтування всіх напрямів діяльності архівів переважно обумовлювалися ідеологічною кон'юнктурою, яка визначала замовлення на ретроспективну інформацію. Відтоді відбулися істотні зміни в організації архівної справи, архівної освіти, архівознавчих досліджень, пов'язані з відродженням національних традицій архівістики, реформуванням управління архівною справою, демократизацією архівної системи та інтеграцією українських архівів у світове архівне співтовариство [4, с. 10].

На сьогодні, в умовах формування інформаційного суспільства, з'явилися нові тенденції в розумінні архівознавства. Зокрема, корективи в завдання архівознавства вніс розвиток електронних технологій, поставивши на порядок денний адаптацію засобів обліку та доступу до електронних документів [5, с. 67].

Архівознавство — це комплексна система знань, що вивчає історію, теорію і практику архівної справи, її правові та економічні засади. Місце, роль і функції архівознавства як навчальної дисципліни визначаються кваліфікаційними характеристиками та державним стандартом рівня знань і практичних навиків бакалаврів і магістрів. Загальне завдання курсу полягає в тому, щоб дати майбутнім фахівцям систему знань з історії зародження і розвитку архівної справи, формування Національного архівного фонду України, становлення архівної системи та діяльності державних архівних установ, основних принципів комплектування, зберігання і використання інформаційно-документальних ресурсів [1, с. 14 – 15].

Нелегкий шлях до незалежності, докорінні політичні та соціально-економічні перетворення останнього десятиріччя здійснили визначальний вплив на розвиток архівної справи — важливого фактора національного державотворення [3, с. 192]. Згідно з Конституцією України, культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для

повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами. Скарбниці документальної пам'яті нації — архіви — є інформаційними системами, в яких застосовуються інформаційні технології під час опрацювання, класифікації, використання документів. Водночас, архіви є установами державного управління і багатьма своїми функціями тісно пов'язані зі сферами державного життя [2, с. 11].

Предметом архівознавства як наукової системи є тенденції та закономірності становлення й розвитку архівної справи, наукові засади експертизи цінності документів, організації документів Національного архівного фонду, архівного описування, створення довідкового апарату, зберігання та використання відомостей, що містяться в архівних документах. Об'єкт архівознавства складають Національний архівний фонд та система архівних установ [1, с. 15]. З пріоритетних об'єктів архівознавства впливає його основна функція — розробляти теорію і методику комплектування, обліку, зберігання документів та інформування про них [2, с. 12].

Основними завданнями архівознавства є [6, с. 5]:

- ознайомити студентів з теоретичними основами, зокрема понятійно-категоріальним апаратом, історією архівної науки та архівної справи;
- надати знання про організацію сучасних архівних систем в Україні та інших країнах світу;
- сформувати і закріпити у студентів навички застосування основних методів архівної справи як у наукових дослідженнях, так і в практичній діяльності;
- ознайомити студентів з організацією роботи з архівними документами;
- навчити принципам роботи з архівною документацією, сучасним методам і засобам архівування та зберігання документів.

Архівознавство стало наукою завдяки тому, що спирається на загальнонаукові й специфічні методи дослідження. Сукупність цих методів та основоположних принципів науковості, історизму, об'єктивності, всебічності становить методологічну основу архівознавства [1, с. 15].

Отже, сучасний висновок щодо архівознавства як системи знань вказує на необхідність пристосування до реалій інформаційної доби, що вимагає розроблення нових підходів до вивчення та управління системою державних архівів. Архівознавство постає як динамічна система в епоху глобальної цифрової трансформації, що має фундаментальне значення для українського суспільства.

Список літератури

1. Архівознавство / За заг. ред. Ярослава Калакури та Ірини Матяш. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. 356 с.
2. Архівознавство: Підручник / Редкол.: Я.С. Калакура (гол. ред.) та інші. Київ: Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 1998. 316 с.

3. Делеган, М. В. Архіви та їх роль у розвитку українського суспільства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Історія». 2002. № 7. С. 192 – 205.

4. Матяш, І. Б. Організація архівної справи в сучасній Україні. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2004. Випуск 11. С. 10 – 26.

5. Матяш, І. Б. Поняття про архівознавство як науку: генеза змісту. Архіви України. 2010. Випуск 1. № 267. С. 50 – 75.

6. Нефедов, К. Ю., Прилуцька, А. Є., Телюпа, О. В. Архівознавство [Електронний ресурс]: навч. посіб. Харків: Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2024. 144 с.

PARTICIPATORY DEMOCRACY AS A FACTOR IN THE RESILIENCE OF LOCAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

Rudenko Oleksandr Mykolaiovych,
postgraduate student, National Aerospace University
named after M.E. Zhukovsky "HAI"

The transformation of the local self-government system in Ukraine, which began in 2014, created fundamentally new opportunities for the development of participatory democracy at the local level. The formation of united territorial communities was accompanied not only by the redistribution of financial resources and administrative powers, but also by a fundamental change in the nature of relations between the authorities and citizens [1]. In the context of full-scale war, the stability of territorial communities has become critical to national security, underscoring the importance of studying the mechanisms of participatory democracy.

The decentralization reform in Ukraine is unique compared to other post-Soviet countries. First, it is based on the principle of voluntary community association, which differs from administratively imposed reforms. Second, the Ukrainian model provides for the simultaneous development of both the institutional capacity of communities and mechanisms for public participation. Third, the reform is taking place in a context of external aggression, which creates a unique context for studying the relationship between participatory democracy and community resilience.

Scientific interest in this issue is driven by the need to understand how participatory democracy mechanisms affect the ability of communities to withstand crises. International experts emphasize that the grassroots, participatory nature of decentralization in Ukraine has contributed to the transformation of relations between citizens and the state, which has significantly strengthened the country's resilience during the war [2]. This statement requires deeper empirical justification and theoretical reflection.

The purpose of this study is to analyze the impact of participatory democracy mechanisms on the formation of territorial community resilience in the context of decentralization. The study focuses on four key aspects: the link between community capacity and the development of participation tools, the role of volunteering in strengthening civic engagement, practices for implementing participatory tools in ATCs, and systems for monitoring and evaluating their effectiveness.

The decentralization reform in Ukraine has led to the creation of 1,469 amalgamated territorial communities as of 2020. The level of capacity of these communities varies significantly: approximately 86% of communities are represented by four main types, mainly rural and settlement communities, which cover 84% of the territory and are home to 40% of Ukraine's population. This typology of communities reflects objective disparities in the distribution of population, economic potential, and infrastructure between different regions of the country.

The data show a positive correlation between the financial capacity of communities and the development of participatory practices. Communities with higher per capita incomes demonstrate more active implementation of participatory democracy tools [3]. However, this does not mean that less affluent communities cannot develop participatory mechanisms. On the contrary, the experience of many small communities shows that with active leaders and interested residents, it is possible to successfully implement participatory tools even with limited resources.

The participatory budget has become one of the most popular instruments of participatory democracy in Ukraine. As of 2021, it has been implemented in 233 municipalities. This instrument ensures the direct involvement of residents in decision-making on the use of part of the local budget. Importantly, participatory budgeting not only distributes resources, but also serves educational and mobilization functions, promoting a culture of participation and increasing civic engagement.

Public budget funding is growing by 52.8% annually, reaching 0.5% of total community expenditures [4]. Although this figure may seem insignificant, the absolute amounts of funds available to residents through the public budget mechanism are sufficient to implement meaningful projects of local importance. More than 98% of communities used mandatory voting to approve projects, reflecting the principles of direct democracy and ensuring the legitimacy of decisions made.

The gender aspect of participatory budgeting deserves special attention. Women authored 63% of projects in the first cycles of participatory budgeting, which indicates a high level of inclusiveness of this tool. This phenomenon can be explained by several factors. First, the topics of participatory budgeting projects often relate to areas that are traditionally important to women: education, health care, public amenities, and social infrastructure. Second, the participatory budgeting mechanism is more accessible for participation compared to traditional political institutions, where significant gender barriers remain. Third, the active participation of women reflects a general trend toward the growth of their role in Ukrainian society, especially in the context of war.

The introduction of the national participatory budget in 2023 was a logical continuation of the development of participatory practices. This mechanism involves citizens in the distribution of up to 10% of the State Regional Development Fund. The national participatory budget ensures the institutional stability of participatory processes at the legislative level and creates the conditions for systematic citizen participation in determining regional development priorities. Importantly, this tool applies to all regions and communities of Ukraine, ensuring uniform standards and procedures for participatory budgeting.

Volunteering has become the second powerful channel for the development of participatory democracy in Ukraine. The phenomenon of Ukrainian volunteering underwent a radical transformation after the events of Euromaidan in 2014 and especially after the start of full-scale aggression in 2022. Data shows that 86% of Ukrainians made financial contributions to support defense and humanitarian aid, and 42% engaged in volunteer activities, with more than half of them doing so for the first time in their lives [5].

The scale of the volunteer movement in Ukraine is impressive even by international standards. Volunteering has spread to virtually all areas of society: from providing support to the army and humanitarian aid to evacuating civilians and rebuilding destroyed infrastructure. Importantly, the volunteer movement is not chaotic, but demonstrates a high level of self-organisation, coordination and efficiency. Stable networks of volunteer organisations have emerged, which have established cooperation both among themselves and with government agencies, businesses and international organisations.

Volunteering in the Ukrainian context combines various motivational foundations. On the one hand, it is based on the traditional values of mutual assistance and solidarity inherent in Ukrainian society. On the other hand, modern volunteering reflects new forms of civic engagement focused on initiative, responsibility, and self-organization. Volunteer initiatives not only provided immediate assistance in critical situations, but also acted as mediators and coordinators between different actors in circumstances where traditional institutions were unable to cope with the challenges.

The transformation of volunteering from spontaneous actions to organized networks contributed to the formation of a new civic culture. In their stories, volunteers emphasized not so much their duty to the state as forms of active citizenship that contribute to the well-being of those in need. This indicates a shift from duty-based to engaged citizenship. This understanding of citizenship is more sustainable because it is based on internal motivation and personal responsibility rather than external coercion or traditional duty.

The interaction between local authorities and volunteer organizations has become a critical element of crisis management in wartime. A study of more than 200 civil society organizations found that local authorities that actively involved volunteers, NGOs, internally displaced persons, and businesses in addressing critical issues demonstrated higher levels of community resilience [6]. A positive correlation (Spearman's $\rho = 0.40$, $p < 0.01$) was found between the participation space index and the engagement index for issues related to the integration of internally displaced persons.

These data confirm the theoretical assumption that community resilience is formed through the development of network connections and inclusive decision-making mechanisms. Communities that created institutional spaces for the participation of various actors proved to be better prepared for crisis situations. They had established channels of communication, coordination mechanisms, and trust between participants, which allowed them to quickly mobilize resources and respond effectively to challenges.

The process of voluntary amalgamation of territorial communities in Ukraine was uneven across different regions. It was most active in the Dnipropetrovsk (68 ATCs), Cherkasy (56 ATCs), and Zaporizhzhia (55 ATCs) regions, and slowest in the Donetsk (11 ATCs) and Zakarpattia (15 ATCs) regions as of 2020. This unevenness is due to objective factors: military actions in Donbas and resistance from local elites in certain regions, particularly in Zakarpattia.

Regional differences in the pace of amalgamation reflect different models of interaction between the central government, regional elites, and local communities. In regions where there was political will on the part of regional administrations and support from active community leaders, the amalgamation process was more dynamic. In contrast, in regions with strong local elites interested in maintaining the status quo, the process was slowed down by widespread scepticism about the reform among the population.

The capacity of amalgamated territorial communities has increased thanks to additional tax powers, equalization grants, and block transfers for health care and education [7]. This has enabled communities to take responsibility for managing primary and secondary education, unlike non-amalgamated communities, which remain dependent on centralized management. Fiscal decentralization has created the material basis for the development of participatory practices, as communities have gained real resources that can be managed with the participation of residents.

The data reveal significant potential for improving community capacity by involving civil society institutions and business representatives on a contractual and partnership basis. Inter-municipal cooperation has also become an important tool: 530 inter-municipal cooperation agreements have been concluded, covering 1,188 local government units [8]. These agreements allow communities to jointly address issues that go beyond the boundaries of a single community: waste disposal, transport infrastructure development, provision of specialized services, etc.

The introduction of participatory practices in ATCs has helped to increase trust between the community and the local administration. The "mixed" format of working groups, which include representatives of civil society, local authorities, and elected deputies, creates conditions for finding joint solutions to local problems. Such working groups operate in many communities to prepare development strategies, review public budget projects, and resolve conflicts. They have become an important mechanism for horizontal communication and coordination of interests between different groups.

The monitoring and evaluation system is critical to ensuring the effectiveness of participatory practices. A study of the impact of participatory budgeting in Ukraine, conducted in 2019 based on responses from 141 local governments, 23 interviews, and 9 case studies, found a positive impact on quality of life, resident engagement, and the quality of local government. However, the study also identified problems in the implementation of monitoring and evaluation.

The main stages of participatory budgeting include the preparatory stage, the stage of budget formation and approval, the implementation stage, and the monitoring and evaluation stage. It is the latter stage that is often the weakest link in the process. Many communities do not pay sufficient attention to systematically tracking project implementation and assessing their impact on the community. This reduces the effectiveness of the tool and makes it difficult to accumulate experience for its improvement.

The Council of Europe project supported the development of participatory monitoring and evaluation of community strategies. In particular, participatory development of community development strategies with the active involvement of

residents was implemented in Rivne and Lutsk. The experience of these cities shows that involving the public not only in the development but also in the monitoring of strategy implementation increases their effectiveness and legitimacy. Residents who participated in the development of the strategy are more interested in monitoring its implementation and are ready to make proposals for adjusting the plans.

Monitoring of participatory budgeting projects should include several components. First, tracking the physical implementation of projects: whether the work is being carried out according to plan, whether deadlines and budgets are being met. Second, monitoring voting and ensuring its transparency and fairness. Third, assessing the impact of implemented projects on the local community in terms of participation in decision-making, the emergence of new leaders and initiative groups, and residents' satisfaction with the results.

The institutional sustainability of monitoring is ensured at the legislative level through the Budget Code of Ukraine, which provides for annual national participatory budgeting at the level of all regions and communities. This creates the conditions for a systematic assessment of the effectiveness of participatory mechanisms and their impact on the sustainability of local communities. Legislative consolidation of participation mechanisms is an important step towards their institutionalisation and protection from possible attempts to roll back democratic practices.

In summary, it can be argued that the development of participatory democracy mechanisms in Ukraine in the context of decentralization shows a complex but positive trend. The formation of amalgamated territorial communities has created an institutional basis for the implementation of participatory practices. The participatory budget and the volunteer movement have become two powerful channels for engaging citizens in solving local problems. Interaction between authorities and civil society, although not without problems, is gradually transforming from a paternalistic model to a partnership model.

The resilience of territorial communities, which is particularly evident in wartime, is largely based on developed mechanisms of participation and a high level of civic engagement. Communities that have created institutional spaces for the participation of various actors have proven to be better prepared for crisis situations. This confirms theoretical assumptions about the link between participatory democracy and community resilience.

At the same time, there are significant challenges to the further development of participatory democracy. Regional disparities in community capacity and the development of participation mechanisms remain. Not all communities have sufficient resources and qualified personnel to implement complex participatory procedures. Monitoring and evaluation systems need to be improved. There is a risk of formalizing participatory practices when they are carried out to meet formal requirements but do not ensure real citizen participation.

Prospects for further research include an in-depth analysis of specific mechanisms for building resilience in different types of communities. It is important to study the gender aspects of participation, given the high level of women's involvement in participatory processes. Special attention should be paid to assessing the long-term

impact of the war experience on the development of participatory democracy in the post-war period. It is important to study how the volunteer movement is transforming in the context of a possible transition to peaceful life and what forms of civic activism will remain.

References

1. Keudel O., Hatsko V., Darkovich A., Huss O. Local Democracy and Resilience in Ukraine: Learning from Communities' Crisis Response in War. Swedish International Centre for Local Democracy. 2024. Research Report No. 33. 57 p.
2. Decentralization Net. Local democracy and security in Ukraine. URL: <https://decentralization.net/2022/04/local-democracy-and-security-in-ukraine/> (accessed: 16.12.2024).
3. Keudel O. Urban democracy in post-Maidan Ukraine: conflict and cooperation between citizens and local governments in participatory budgeting. European Societies. 2024. Vol. 26. No. 2. P. 230-255.
4. Khutkyy D., Avramchenko K. Impact Evaluation of Participatory Budgeting in Ukraine. Kyiv, 2019. 48 p.
5. Leonchuk L., Zetina-Beale R. Ukraine's Other Army: Civil Society through the Lens of Citizen Finance and Volunteering. RTI International. 2023. URL: <https://www.rti.org/publication/ukraine-army-civil-society-lens-citizen-finance-volunteering-implications-war-democratization-recons/fulltext.pdf> (accessed: 16.12.2024).
6. Hatsko V., Darkovich A., Keudel O. Crisis Response Networks: Wartime Civic Engagement in Ukraine's Local Governments. VoxUkraine. 2024. URL: <https://voxukraine.org/en/crisis-response-networks-wartime-civic-engagement-in-ukraine-s-local-governments> (accessed: 16.12.2024).
7. Romanova V., Umland A. Ukraine's Decentralization Reforms Since 2014. Chatham House. 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/09/ukraines-decentralization-reforms-2014/2-why-and-how-local-communities-amalgamate> (accessed: 16.12.2024).
8. Sydorchuk O., Kohut A. Decentralization Policy in Ukraine: How Voluntary Amalgamation, Inter-Municipal Cooperation and Fiscal Incentives Impacted the Local Government System. NISPAcee Journal of Public Administration and Policy. 2021. Vol. XIV. No. 1. P. 161-187.

ФУДШЕРИНГ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

Мендела Ірина Ярославівна

доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Павлів Тарас Юрійович

здобувач освіти спеціальності J2 «Готельно-ресторанна
справа та кейтеринг»
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

У сучасних умовах розвитку ресторанного бізнесу фудшеринг набуває дедалі більшої актуальності як інноваційна практика управління харчовими ресурсами, що поєднує економічну доцільність, соціальну відповідальність та екологічну свідомість. Фудшеринг у ресторанному секторі передбачає системне передавання надлишкової, але придатної до споживання продукції іншим суб'єктам: благодійним та соціальним організаціям, працівникам або кінцевим споживачам через спеціалізовані платформи. Такий підхід формує нову логіку функціонування закладів харчування, орієнтовану на принципи сталого розвитку. Справжнє завдання, яким слідує фудшеринг – спроба зменшити кількість продовольства, що потрапляє на сміттєві полігони [2].

Однією з ключових переваг фудшерингу для ресторанного бізнесу є зменшення обсягів харчових відходів. У традиційній моделі діяльності ресторани стикаються з проблемою надвиробництва, сезонних коливань попиту та обмежених термінів зберігання продукції, що призводить до значних втрат. Запровадження фудшерингових практик дозволяє оптимізувати управління запасами, знизити рівень списань та мінімізувати негативний вплив на довкілля, зокрема через скорочення викидів парникових газів, пов'язаних з утилізацією харчових відходів.

Вагомим підтвердженням ефективності фудшерингу як інструменту скорочення харчових втрат є інституціоналізація цієї практики на міжнародному рівні. У багатьох країнах сформовано сталі механізми перерозподілу надлишкових продуктів харчування через спеціалізовані організації, які забезпечують логістику, контроль безпечності та соціальну спрямованість процесу. Саме через такі структури фудшеринг набуває системного характеру та виходить за межі окремих локальних ініціатив. У світі діють три найбільші мережі продовольчих банків: Global Food Banking Network (GFN), Feeding America – у США і Європейська федерація продовольчих банків [1, с. 254]. Їх діяльність ґрунтується, зокрема, на партнерстві з підприємствами сфери громадського харчування, що дозволяє інтегрувати ресторани у систему відповідального перерозподілу харчових ресурсів.

Економічна ефективність є одним із ключових позитивних аспектів упровадження фудшерингу в ресторанному бізнесі. Передача надлишкової продукції замість її утилізації дає змогу зменшити витрати на вивезення сміття,

зберігання та обробку відходів. У деяких випадках ресторани можуть отримувати непрямі фінансові вигоди у вигляді зниження операційних витрат. Крім того, фудшеринг стимулює більш точне планування закупівель і виробництва, що позитивно впливає на фінансову стійкість закладу.

Соціальний вимір фудшерингу посилює роль ресторанного бізнесу як відповідального учасника місцевих спільнот. Передача їжі соціально вразливим групам населення сприяє подоланню продовольчої незахищеності та формує позитивний соціальний ефект. Участь ресторанів у фудшерингових ініціативах підвищує рівень довіри з боку громадськості, зміцнює партнерські зв'язки з громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування.

Не менш значущим є маркетинговий та репутаційний потенціал фудшерингу. У сучасному споживчому середовищі клієнти дедалі більше цінують бренди, що демонструють екологічну та соціальну відповідальність. Інтеграція фудшерингу в корпоративну стратегію ресторану сприяє формуванню позитивного іміджу, підвищенню лояльності споживачів та диференціації закладу на конкурентному ринку. Фудшеринг може стати складовою комунікаційної політики ресторану, підкреслюючи його прихильність до принципів етичного споживання.

Таким чином, фудшеринг у ресторанному бізнесі виступає багатовимірним інструментом, що поєднує екологічні, економічні, соціальні та іміджеві переваги. Його впровадження сприяє підвищенню стійкості ресторанних підприємств, адаптації до сучасних викликів та формуванню нової культури відповідального споживання у сфері гостинності.

Список літератури:

1. Теодорович Л., Кияниця М. Шляхи зменшення харчових відходів на рівні закладів гостинності та споживачів. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2022. №306(3). С.252-258. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-37>
2. Що таке фудшеринг або як обмінюватися їжею. URL: <https://gagarka.com/foodsharing/> (дата звернення: 10.01.2026).

БРЕНДИНГ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

Подольн Михайло Іванович

викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Університет Короля Данила

У сучасних умовах розвитку сфери гостинності бренд у ресторанному бізнесі виступає не лише інструментом ідентифікації закладу, а й стратегічним нематеріальним активом, що формує довгострокову конкурентну перевагу. Бренд ресторану акумулює уявлення споживачів про якість продукту, рівень сервісу, атмосферу, цінності та соціальну відповідальність закладу, перетворюючись на складну систему асоціацій, які впливають на вибір і лояльність клієнтів.

Особливістю функціонування брендів у ресторанному бізнесі є їх тісний зв'язок з емоційним досвідом споживача. Ресторанний бізнес є сферою, що характеризується низкою специфічних особливостей, які суттєво впливають на процес брендингу [1]. На відміну від матеріальних товарів, ресторанний продукт є комплексним та ситуативним, поєднуючи гастрономічну складову, сервісну взаємодію, просторовий дизайн і комунікацію персоналу з гостями. Саме тому бренд формується не лише через зовнішні маркетингові атрибути, такі як назва, логотип чи візуальна айдентика, а насамперед через послідовний клієнтський досвід на всіх етапах контакту зі споживачем.

Важливою характеристикою брендів у ресторанному бізнесі є висока залежність від людського фактора. Персонал виступає носієм брендovих цінностей і безпосереднім транслятором обіцяної якості, що зумовлює необхідність інтеграції брендингу з внутрішнім маркетингом і системами мотивації працівників. Невідповідність між задекларованим брендovим позиціонуванням і реальною поведінкою персоналу здатна швидко зруйнувати довіру споживачів та негативно вплинути на репутацію закладу.

Функціонування ресторанних брендів відбувається в умовах високої конкуренції та інформаційної насиченості, що підсилює роль цифрових каналів комунікації. Соціальні мережі, платформи онлайн-відгуків і сервіси доставки формують публічний образ бренду у режимі реального часу, зменшуючи контроль власника над інтерпретацією брендovих повідомлень. У цьому контексті автентичність, прозорість і здатність до діалогу з аудиторією стають ключовими чинниками стійкості бренду. Після бренду йде лише мультибренд [2]. Мультибрендова стратегія дозволяє ресторанам охоплювати різні сегменти споживачів, адаптуватися до змін попиту та експериментувати з форматами, не підриваючи основної бренд-репутації. Водночас ефективне функціонування мультибренду потребує високого рівня управлінської координації, чіткого розмежування брендovої ідентичності та узгодженості ціннісних орієнтирів, аби уникнути канібалізації брендів і розмивання їх позиціонування.

Специфікою ресторанного брендингу є також його локальна зумовленість. Навіть мережеві бренди змушені адаптувати свою концепцію до культурних,

соціальних і гастрономічних особливостей регіону, зберігаючи при цьому цілісність брендової ідентичності. Для незалежних ресторанів локальність часто перетворюється на джерело унікальності, дозволяючи будувати бренд навколо місцевих продуктів, традицій або історії території.

В умовах економічної нестабільності та кризових явищ бренд у ресторанному бізнесі виконує функцію інструменту зниження споживчої невизначеності. Сильний бренд сприймається як гарантія прогнозованої якості та безпеки, що підвищує готовність клієнтів здійснювати повторні візити навіть за умов обмежених фінансових ресурсів. Таким чином, брендинг у ресторанному бізнесі слід розглядати як системний управлінський процес, орієнтований на формування стійких ціннісних зв'язків між закладом і його цільовою аудиторією.

Список літератури:

1. Остапешвський О. С., Павлова С. І. Управління брендом закладу ресторанного бізнесу. *Економіка. Управління. Інновації*. 2025. № 36. С. 188–198. DOI: 10.35433/ISSN2410-3748-2024-1(36)-13.
2. Більше, ніж просто вивіска. URL: <https://mind.ua/openmind/20197645-bilshe-nizh-prosto-viviska-yak-stvoriti-brend-restoranu> (дата звернення: 05.01.2026).

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Ільчишин Віталій Васильович

доктор філософії, старший викладач кафедри цивільного
та господарського права і процесу
Івано-Франківського інституту «Одеська юридична академія»

З одного боку, практика ЄСПЛ є особливим та додатковим джерелом права в Україні, включаючи сферу цивільного права та процесу, а з іншого, національні суди зобов'язані її застосовувати у своїй діяльності. Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», практика ЄСПЛ є джерелом права, яке допомагає національним судам тлумачити норми та усувати недосконалості законодавства, надаючи пріоритет рішенням ЄСПЛ у разі колізії з національними законами (окрім Конституції) [1].

В юридичній науці, серед вчених-цивілістів склалися різні думки з приводу правової природи практики ЄСПЛ як джерела цивільного права. Окремою позицією науковців є те, що останні рішення ЄСПЛ вважають джерелом цивільного права [2, с. 5; 3, с. 144].

Водночас, інші вчені рішення ЄСПЛ не вважають джерелами цивільного права України. З цього приводу, вони висловлюють думку про те, що необхідність обов'язкового застосування та визнання як джерела права практики ЄСПЛ, вимагає приведення у відповідність ЦК України та спеціальних нормативно-правових актів [4, с. 109].

Також, існує третя позиція, яка полягає в тому, що рішення ЄСПЛ є джерелом права, однак вони випадають з класичної класифікації джерел, є чимось середнім між правовою нормою та прецедентом у класичному його значенні [5, с. 27].

В контексті даної проблематики, заслуговує на увагу думка А.С. Довгерта, який стверджує, що нині в Україні спостерігається зміна поглядів на судову практику – від повного заперечення у недавньому минулому будь-яких видів судової практики у якості джерела права до поступового визнання окремих її видів. Так, на законодавчому рівні визнано джерелом права судову практику Європейського суду з прав людини. Питання про віднесення національної судової практики до джерел права ще залишається відкритим та дискусійним. Попри відсутність її офіційного визнання, судова практика (в тому числі й судовий прецедент) вже давно використовуються в Україні де-факто як джерело права [2, с. 15].

Розгляд викладеного вище дає підстави для висновку, що на законодавчому рівні питання вирішено однозначно, тому і національні суди використовують Конвенцію і практику ЄСПЛ як джерело права (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). Однак, на доктринальному рівні щодо практики ЄСПЛ як джерела права однозначної думки серед вчених немає. На нашу думку, постає питання в

грунтовному вивченні і аналізі на теоретико-правових позицій щодо таких понять як «джерела права», «джерела цивільного права», «джерела цивільного процесуального права», а також детального з'ясування положень щодо застосування практики ЄСПЛ у країнах ЄС, значення судового прецеденту в континентальній (романо-германській) правовій системі на сучасному етапі тощо, і як наслідок – віднесення практики ЄСПЛ до джерел цивільного права та процесу, і відповідне закріплення в чинному законодавстві України.

На нашу думку, судова практика ЄСПЛ має свої власні ознаки, що визначають її специфічний характер та право обіймати власне місце серед інших джерел права.

Список літератури

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
2. Довгерт А.С. Джерела цивільного права України: види та співвідношення. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 12-17.
3. Сабодаш Р.Б. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного права України. *Наше право*. 2013. № 9. С. 140-145.
4. Бабецька І.Я., Бзова А.І. Практика застосування рішень Європейського суду з прав людини у цивільному законодавстві України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2017. № 4 (16). С. 105-109.
5. Іваницький А. Значення практики Європейського суду з прав людини для вдосконалення національного цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2020. С. 24-28.

ПЕРЕДБАЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ САМОВПЕВНЕНOSTІ

Вереша Роман Вікторович

Проректор з наукової роботи
та освітніх інновацій
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Виходячи із законодавчого визначення кримінально протиправної самовпевненості, ознакою її інтелектуального моменту є передбачення суб'єктом можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Дана інтелектуальна ознака кримінально протиправної самовпевненості деякими авторами визначається через вольовий момент. Основу предметного змісту самовпевненості становить передбачення винуватим абстрактної можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності.

Передбачення суб'єктом кримінального правопорушення абстрактної можливості настання суспільно небезпечних наслідків унаслідок вчинення певного діяння є схожим порівняно з передбаченням настання суспільно небезпечних наслідків при непрямому умислі. Деякі вчені підкреслюють, що за фактичним змістом поняття передбачення, що вживається законодавцем при описі умислу, принципово відрізняється від цього самого поняття, використаного ним при описі кримінально протиправної самовпевненості; ця відмінність полягає в самому характері передбачення.

У цілому передбачення – це певний розумовий процес, заснований на реальних і цілком конкретних фактах (життєвому досвіді в минулому), і абстрактним, тобто відірваним від певної життєвої ситуації, він бути не може [1, с. 76]. Але абстрактність при визначенні ознаки передбачення настання наслідків при кримінально протиправній самовпевненості, на нашу думку, не відірвана від життєвої ситуації, а стосується того, що особа не відображає у своїй свідомості конкретних неминучих або можливих наслідків, а лише те, що певні наслідки можуть настати (мислить не конкретно). На особливому – абстрактному – характері передбачуваних можливих наслідків при кримінально протиправній самовпевненості наголошують і переважна більшість вчених, зазначаючи, що у визначенні поняття кримінально протиправної самовпевненості йдеться про передбачення абстрактної можливості настання наслідків, оскільки розрахунок на запобігання наслідкам означає небажання їх настання. При самовпевненості винувата особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків у абстрактній формі, але не передбачає характерної для умислу можливості їх настання у конкретній формі.

При цьому деякі вчені наголошують, що непрямий умисел і кримінально протиправна самовпевненість припускають передбачення реальної можливості настання шкідливого наслідку, отже, ця ознака не лише не роз'єднує, а навпаки,

поєднує їх. Закон, визначаючи самовпевненість, акцентує увагу на передбаченні наслідків дії (бездіяльності), а не на небезпеці «взагалі» подібної діяльності, тобто має на увазі конкретне, а не абстрактне передбачення.

Однак при кримінально протиправній самовпевненості особа не може передбачати реальної можливості настання суспільно небезпечних наслідків – адже вона розраховує на те, що зможе уникнути настання суспільно небезпечних наслідків і не припускає реального їх настання у даному конкретному випадку. Тому ми погоджуємося з тим, що саме розрахунок уникнути суспільно небезпечних наслідків робить можливість їхнього настання абстрактною у свідомості суб'єкта. Суб'єкт взагалі уявляє, що подібні дії можуть викликати суспільно небезпечний наслідок, але виключає реалізацію небезпеки в даному конкретному випадку [2, с. 4].

Основна відмінність в ознаках інтелектуального моменту кримінально протиправної самовпевненості та непрямого умислу полягає в тому, що при самовпевненості особа усвідомлює (уявляє) наявність факторів, обставин, які можуть у даному конкретному випадку запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків, тоді як при непрямому умислі такий розрахунок у суб'єкта відсутній. При усвідомленні наявності факторів, сил та обставин, які можуть відвернути настання суспільно небезпечних наслідків при кримінально протиправній самовпевненості, у свідомості особи: 1) відбивається інформація про наявність таких факторів, сил або обставин (це можуть бути дії інших осіб, вплив природних сил, властивості певних предметів, особисті якості суб'єкта, обстановка тощо), причому така наявність повинна бути реальною; 2) здійснюється поверхова оцінка факторів, сил та обставин, які, на переконання суб'єкта, зможуть запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків – при цьому припускається помилка в оцінці таких факторів, сил та обставин, що, у свою чергу, тягне за собою помилковий висновок про можливість ненастання наслідків у конкретному випадку вчинення суспільно небезпечних дії (бездіяльності). Тому врахування такої ознаки інтелектуального моменту кримінально протиправної самовпевненості, як наявність розрахунку на ненастання суспільно небезпечних наслідків завдяки реально існуючим факторам, силам чи обставинам, дозволяє відмежувати кримінально протиправну самовпевненість від непрямого умислу.

Щодо можливості передбачення причинно-наслідкового зв'язку суб'єктом при кримінально протиправній самовпевненості, то не можна погодитися з думкою, що цей зв'язок у такому випадку особою передбачається в загальному вигляді. Оскільки особа при кримінально протиправній самовпевненості розраховує на те, що наслідки не настануть, вона не може і сприймати свої діяння як причину, яка породжує їх. У даному випадку в особи відсутнє усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку між вчинюваним діянням та суспільно небезпечними наслідками, які можуть настати в результаті його вчинення [3, с. 224].

Отже, інтелектуальний момент кримінально протиправної самовпевненості як виду необережної форми вини включає три основні ознаки:

усвідомлення суспільної небезпечності вчинюваного діяння як фактора, що може породжувати суспільно небезпечні наслідки; передбачення суб'єктом кримінального правопорушення абстрактної можливості настання суспільно небезпечних наслідків; усвідомлення реальної наявності факторів, сил та обставин, які можуть, з точки зору суб'єкта кримінального правопорушення, запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків.

Список літератури:

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 240 с.
2. Нежурбіда С. І. Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 218 с.
3. Вереша Р.В. Форми та види вини у кримінальному праві : монографія. Київ: Алерта, 2025. 402 с.

ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОЗАХИСНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Заворотченко Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави та права,
доцент кафедри теорії держава і права,
конституційного права та державного управління,
Дніпровського національного університету
ім. Олеса Гончара
м. Дніпро

Питання про роль громадських об'єднань в механізмах захисту прав людини є достатньо новим для юридичної науки. Правозахисні неурядові організації є добровільними, самостійними, самоврядними, некомерційними формуваннями неполітичного характеру національного, регіонального та міжнародного рівнів, які не засновані державним органом, а створені в результаті вільного волевиявлення та за ініціативою індивідуумів, котрі об'єдналися на основі спільності інтересів для спільної діяльності з метою захисту загально визнаних громадянських, економічних, соціальних і культурних прав [1, с. 15].

До правозахисних неурядових організацій відносяться також різні об'єднання, які розглядають питання захисту прав і свобод як цільове завдання забезпечення інтересів певних категорій населення, а саме інвалідів, дітей-сиріт, учасників війн, жертв політичних репресій тощо. Такі об'єднання є інститутами громадянського суспільства, а досвід багатьох країн світу переконує, що процес становлення правової держави знаходиться в пропорційній залежності від участі в ньому громадськості, від рівня правосвідомості людей та їх здатності реалізувати одне з основних прав людини – створювати асоціації та вступати до них для захисту своїх інтересів.

В українському праві поняття неурядової правозахисної організації, яке широко використовується в міжнародному праві, застосовується в основному щодо міжнародних організацій та іноземних некомерційних об'єднань.

Неурядові правозахисні організації є одним з видів громадських об'єднань. Можна виокремити наступні загальні ознаки для всіх громадських об'єднань та правозахисних неурядових організацій зокрема. 1) Основою діяльності будь-якого громадського об'єднання, в тому числі і правозахисної неурядової організації є особистий інтерес членів даної організації. Інтерес є рушійна сила будь-якого громадського об'єднання та правозахисної неурядової організації в тому числі. 2) Організаційна єдність, тобто стійкість складу, структури та зв'язків між членами громадського об'єднання та правозахисної неурядової організації зокрема. 3) Добровільне членство, яке може бути оформлено передбаченим законом способом. 4) Незалежність від держави, громадських

об'єднань та правозахисних неурядових організацій в тому числі. Дана ознака особливо важлива для правозахисних неурядових організацій, оскільки дозволяє їм здійснювати діяльність в сфері захисту прав людини, котра є вільною від впливу владних структур.

Інформація, яку отримують правозахисні неурядові організації, за своєю сутністю є об'єктивною, оскільки їх членами є люди, не пов'язані жодними зобов'язаннями перед державними органами. Однак правозахисники з метою досягнення своїх статутних завдань можуть взаємодіяти з представниками органів державної влади, обов'язок яких полягає в тому, щоб захищати права і свободи людини.

Що стосується специфічних властивостей, котрі дозволяють виокремити правозахисні неурядові організації в особливу категорію громадських об'єднань, то це наступні властивості. По-перше, цільове призначення таких організацій полягає в захисті прав і свобод людини. Відповідно з цією ознакою існують різні їх види залежно від сфери, в якій захищаються права людини. По-друге, їх метою не є вилучення будь-якої вигоди, а діє безкорисливо. По-третє, будучи видом не неполітизованих громадських об'єднань, вони не займаються підтримкою будь-яких політичних партій або політичних рухів. По-четверте, вони мають незалежні від держави джерела фінансування. Фінансова незалежність досягається як шляхом залучення власних коштів, тобто членські внески, благодійні пожертвування, так і реалізація власних соціально значущих проектів. Для таких проектів різні фонди виділяють гранти, якими є цільові кошти, що дозволяють здійснювати той чи інший проєкт [2, с. 121].

Фінансова незалежність правозахисних організацій визначається їх особливим призначенням, їх позицією щодо державної влади і громадян. Незалежні від держави джерела фінансування дозволяють правозахисним організаціям не обмежувати свою діяльність, діяти вільно, об'єктивно оцінювати реальний стан справ в сфері забезпечення та захисту прав людини державними органами, здійснювати громадський контроль в найбільш неблагополучних сферах: забезпечення прав біженців, вимушених переселенців, осіб, які знаходяться в містах примусового утримання тощо.

Таким чином, можна надати наступне визначення правозахисної неурядової організації: це громадське об'єднання, яке ставить своєю метою захист прав і свобод людини, діє незалежно від державних органів та інших політичних структур, здійснює свою діяльність на основі національного та міжнародного законодавства, не ставить своїм завданням отримання вигоди та має власні джерела фінансування.

Проблемним питання є класифікація правозахисних неурядових організацій, яке пов'язане не тільки з великою їх кількістю, але й з наявністю великої кількості різних критеріїв, на підставі яких така класифікація є можливою.

За критерієм членства правозахисні неурядові організації поділяються на організації, членами яких є національні правозахисні неурядові організації, або окремі особи, або інші міжнародні правозахисні неурядові організації.

Інший критерій поділу правозахисних неурядових організацій – територіальний. За цим критерієм виокремлюють всесвітні організації (універсальні), які діють в багатьох країнах світу та діяльність яких охоплює переважну більшість країн або весь світ. Та регіональні організації, членами яких є окремі особи або організації та діяльність яких здійснюється в одній країні або в окремому географічному регіоні.

Правозахисні неурядові організації можна класифікувати також за іншими ознаками, а саме за сферами діяльності, за нормативно-правовими підставами створення.

Виходячи з загальних критеріїв ми можемо запропонувати наступну класифікаційну схему.

I. Правозахисні неурядові організації загальної компетенції.

II. Правозахисні неурядові організації спеціальної компетенції, до яких відносяться організації екологічної орієнтації; правозахисні організації, основною метою яких є захист прав призовників та військовослужбовців; організації, котрі займаються захистом прав жінок; молодіжні правозахисні організації; організації, котрі об'єднуються за професійним призначенням; організації, котрі захищають права біженців та вимушених переселенців; правозахисні організації, що надають допомогу дітям, що хворіють важкими хворобами та дітям-сиротам.

III. Класифікація правозахисних неурядових організацій залежно від нормативно-правової підстави їх створення, якими є такі організації: правозахисні організації, створені відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р.; правозахисні організації, створені відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 р.; правозахисні організації, створені відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р.. [3, с. 94].

Практична діяльність неурядових організацій в сфері захисту прав людини свідчить про наступні форми їх діяльності: 1) діяльність щодо збирання інформації і/або спостереження за дотриманням прав людини; 2) участь в законопроектній діяльності в сфері прав людини; 3) сприяння забезпеченню відновлення порушених прав людини і/або гуманітарна допомога жертвам порушень таких прав; 4) інформаційно-просвітницька діяльність в сфері прав людини; 5) надання консультативних послуг в сфері громадянських, політичних, економічних, культурних та соціальних прав.

Документи, які приймаються правозахисними неурядовими організаціями, мають перш за все моральне значення, оскільки в більшості випадків вони не можуть заподіювати безпосередній вплив на відновлення порушеного права. Однак вони притягують громадську думку до випадків порушення прав і свобод людини, виступають як мобілізуючий, виховний фактор.

Таким чином, розвиток правозахисних неурядових організацій відображає основні тенденції демократії та структуризації інтересів суспільства.

Правозахисні неурядові організації, котрі діють в даний час в Україні представляють собою вельми різні види громадських об'єднань.

Список літератури:

1. Забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів: за міжнародними стандартами [Текст] : Навч.-довідк. посібн. / Т.О. Проценко, А.О. Мартиненко, О.І. Логвиненко, Ю.Л. Белоусов, О.М. Демянко, Т.І. Шапочка. К. : ДНДІМВС України, 2009. 52 с. С. 15.
2. Кучинська О.П., Фулей Т.І., Бараннік Р.В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 228 с. С. 121.
3. Права людини в Україні: перше півріччя 2015. Наукове видання. За ред.: А. Б. Благої, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2015. 184 с. С. 94.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДИЗЕЛЬНОГО ПАЛИВА

Малимон Валентина Григорівна

завідувач сектору № 1 (м.Золотоноша) відділу судової експертизи
Черкаський НДЕКЦ МВС

Паливо, як енергетичний ресурс, становить матеріальну основу функціонування економіки та народного господарства.

Паливо – це природні або штучні органічні пальні речовини, що використовуються як джерело енергії або як сировина для промисловості. У результаті переробки нафти отримують нафтопродукти, серед яких значне місце займає дизельне паливо, що належить до рідких видів палива. Нафтове паливо поділяється на:

- моторне (світлі нафтопродукти) – для спалювання в двигунах (поділяється на бензинове, реактивне, дизельне);
- енергетичне (котельне) – для спалювання в парових котлах і промислових печах [1].

Дизельне паливо, як різновид моторного, - застосовується у дизельних двигунах внутрішнього згоряння, принцип роботи яких базується на самозайманні паливно-повітряної суміші під дією високого стиску. На відміну від бензину, у дизельному двигуні відсутнє примусове запалювання, тому вимоги до пального пов'язані з його самозаймистістю та мастильними властивостями.

Дизельне паливо (газойль) - суміш рідких вуглеводнів, отриманих в процесі переробки нафти, газового конденсату або їх сумішей, не більш як 65 відсотків фракцій якого за об'ємом (включаючи втрати) дистилюється до 250 °С і як мінімум 85 відсотків (включаючи втрати) дистилюється до 350 °С та використовується у двигунах внутрішнього згоряння із запаленням паливно-повітряної суміші від стискання [2]

В реаліях сьогодення почастішали випадки викрадення моторного палива, в зв'язку з чим виникає необхідність проведення товарознавчих експертиз. Основний з етапів при виконанні судової товарознавчої експертизи дизельного палива є проведення його ідентифікації - визначення відповідності показників якості встановленим нормативам.

Особливості обігу моторного палива, у тому числі дизельного, регламентовано такими основними нормативними документами:

- ДСТУ 7688:2015 «Паливо дизельне Євро.Технічні умови». Цей стандарт розроблено з метою забезпечення впровадження та застосування Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 927. У цьому стандарті за рівнем екологічної безпеки встановлено такі екологічні класи дизельного палива: Євро3, Євро4, Євро5.

Дизельне паливо екологічного класу Євро5 відповідає вимогам і нормам, встановленим в EN 590:2013 Automotive fuels — Diesel — Requirements and test methods (Автомобільні палива. Дизельне паливо. Вимоги та методи випробування).

- «Технічний регламент щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив, затверджений Постановою КМУ від 01.08.2013 № 927 [2]. Регламент визначає вимоги до якості та безпечності пального, яке вводиться в обіг та реалізується на території України.

Оскільки залишаються проблеми з методичним забезпеченням оцінювання паливно-мастильних матеріалів, актуальним є узагальнення інформації нормативних і довідкових джерел при проведенні ідентифікації дизельного пального як об'єкта товарознавчої експертизи.

Якість дизельного палива — це сукупність фізико-хімічних, експлуатаційних та екологічних властивостей, які визначають:

- ефективність згоряння пального,
- економічність роботи двигуна,
- ступінь зношування паливної апаратури,
- рівень токсичності відпрацьованих газів,
- придатність пального до використання за різних температур.

Дизельне паливо повинно відповідати вимогам ДСТУ та Технічного регламенту.

Дизельне паливо може містити барвники та речовини-маркери.

Можливе додавання до дизельного палива добавок (присадок), добавок на основі метилових/етилових естерів жирних кислот, які не погіршують експлуатаційних показників палива, не впливають негативно на екологічні, енергетичні та економічні показники двигунів, що підтверджено результатами випробувань, та допущені до застосування в установленому порядку.

Вимоги ринку стосуються ергономічних та експлуатаційних характеристик ДП:

1.За кліматичними умовами використання встановлені марки дизельного палива:

- арктичне (дизельне паливо, що використовується при температурі повітря нижче ніж мінус 20 °С;
- зимове (дизельне паливо, що використовується при температурі повітря від 5 °С до мінус 20 °С);
- літнє (дизельне паливо, що використовується при температурі повітря не нижче ніж 5 °С) [2].

2.За рівнем екологічної безпеки встановлено такі екологічні класи дизельного палива: Євро3, Євро4, Євро5.

Позначення дизельного палива включає такі групи знаків, розташовані у визначеній послідовності через дефіс:

перша група - літери ДП, позначення дизельного палива для автомобільних дизельних двигунів;

друга група - літерне позначення кліматичного періоду: Л (літнє), З (зимове), Арк (арктичне);

третя група - символи екологічного класу: Євро3, Євро4, Євро5;

четверта група - символ визначення вмісту метилових/етилових естерів жирних кислот: В0 (за їх відсутності), В5, В7.

Приклад позначення дизельного палива зимового екологічного класу Євро4 з вмістом метилових/етилових естерів жирних кислот до 7 відсотків: паливо дизельне ДП-З-Євро4-В7.

Позначення палива може включати торгову марку (товарний знак).

Розглядаючи особливості проведення судових товарознавчих експертиз із визначення вартості викраденого моторного палива, зокрема дизпалива, слід наголосити, що полягають вони в тому, що експертизи проводяться переважно без об'єктів дослідження. У цих випадках як вихідні дані для дослідження використовують відомості, що містяться в паспорті якості палива, товарно-транспортних накладних, висновках лабораторних випробувань (за наявності). На основі цих документів встановлюється відповідність фактичних показників вимогам Технічного регламенту та стандартів, можливі зміни властивостей пального.

Паспорт якості палива - документ, що містить дані для ідентифікації та фактичні значення показників якості нафтопродуктів, отримані в результаті лабораторних випробувань, а також інформацію про їх відповідність вимогам нормативних документів.

Документ про якість (паспорт якості) палива повинен містити:

- дату видачі і номер документа;
- позначення палива - для автомобільного бензину та дизельного палива;
- назву та адресу підприємства - виробника;
- назву та адресу розповсюджувача (за наявності);
- дату виготовлення палива;
- дату відбирання проби та дату проведення випробування;
- нормативні значення та фактичні результати випробувань, які підтверджують відповідність марки палива вимогам Технічного регламенту;
- відомості щодо декларації про відповідність;
- посилання на нормативні документи на методи випробування згідно з нормативним документом на паливо;
- номер партії (резервуара);
- дані про вид та кількість добавок (присадок);
- підпис начальника відділу технічного контролювання або керівника лабораторії, яка виконує функції відділу, або уповноваженої особи, завірений печаткою;
- гарантійний строк зберігання [2].

Основні вимоги щодо характеристик дизельного палива зазначені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Вимоги щодо характеристик дизельного палива

Назва показника	Одиниця виміру	Значення норм за екологічним класом		
		Євро3	Євро4	Євро5
Вміст сірки	мг/кілограм	не більше 350	не більше 50	не більше 10
Температура спалаху в закритому тиглі	градусів	не нижче 40	не нижче 55	не нижче 55
Фракційний склад - 95 відсотків об'ємних переганяється при температурі	-“-	не вище 360	не вище 360	не вище 360
Масова частка полі-циклічних ароматичних вуглеводнів	відсотків	не більше 11	не більше 11	не більше 8
Цетанове число*:	одиниць			
дизельного палива літнього		не менше 51	не менше 51	не менше 51
дизельного палива зимового		не менше 49	не менше 49	не менше 49
дизельного палива арктичного		не менше 48	не менше 48	не менше 48
Гранична температура фільтрованості:	градусів			
дизельного палива літнього		не вище мінус 5	не вище мінус 5	не вище мінус 5
дизельного палива зимового		не вище мінус 20	не вище мінус 20	не вище мінус 20
дизельного арктичного палива		не вище мінус 30	не вище мінус 30	не вище мінус 30
Об'ємна частка метилових/етилових естерів жирних кислот:	відсотків			
для дизельних палив B0		0	0	0
для дизельних палив B5		не більше 5	не більше 5	не більше 5
для дизельних палив B7		понад 5 та не більше 7	понад 5 та не більше 7	понад 5 та не більше 7

*Цетанове число - показник займистості дизельного палива, що визначається періодом затримки займання від стиснення паливно-повітряної суміші, виражений в одиницях еталонної шкали [2].

Об'ємна частка метилових/етилових естерів жирних кислот визначається у разі їх додавання до дизельного палива.

При температурі навколишнього природного середовища нижче мінус 20 °С не рекомендовано використання в дизельному паливі метилових/етилових естерів жирних кислот.

Вказана у документах інформація може бути використана для складання висновків про відповідність характеристик якості дизельного палива нормативним показникам, про можливі зміни його якості, ступені його зміни і багатьох інших (залежно від поставлених перед експертом питань).

Оперативність та об'єктивність проведення судово-товарознавчих експертиз дизельного палива значною мірою залежать від повноти та якості наданих експерту матеріалів та документів, зокрема паспортів якості та супровідної документації. Правильна ідентифікація пального дозволяє достовірно встановити його відповідність нормативам, що є ключовим при розв'язанні експертних завдань, пов'язаних із дослідженням вищезазначеного об'єкту.

Список літератури:

1. Волошина С., Іоненко Г. Товарознавство (Непродовольчі товари). Частина 4. Товарознавство нафтопродуктів і побутових електротоварів [Текст] : курс лекцій. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2018. 80 с.
2. Технічний регламент щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив. Постанова КМУ від 1.09.13 р. № 927 (ост. ред. 23.01.2014).– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.05.2025).
3. ДСТУ 7688:2015 Паливо дизельне євро. Технічні умови. Дата введення: 01.01.2016. Київ: УкрНДНЦ, 2015.– 16 с.

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Мельникович Михайло Степанович
доцент кафедри права та публічного управління
Університет Короля Данила

У сучасних умовах розвитку правової держави права людини дедалі виразніше постають як ключова ціннісна основа адміністративного права, визначаючи спрямованість публічного управління та зміст діяльності органів публічної адміністрації. Права людини – комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві; іманентні можливості людини поводитися відповідно до своїх свідомих волевиявлень та робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей [2]. Трансформація адміністративного права від інструменту владно-розпорядчого впливу до механізму забезпечення та захисту прав і свобод людини є закономірною відповіддю на демократизацію суспільних відносин, утвердження верховенства права та європейський вектор розвитку України.

Традиційно адміністративне право асоціювалося з регулюванням управлінських процесів і домінуванням публічного інтересу, що нерідко призводило до підпорядкування інтересів особи цілям державного управління. Проте сучасна доктрина адміністративного права ґрунтується на людиноцентричному підході, відповідно до якого публічна влада існує для служіння людині, а не навпаки. У цьому контексті права людини набувають значення не лише об'єкта правового захисту, а й базового критерію легітимності управлінських рішень та адміністративних процедур. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [1].

Ціннісна природа прав людини в адміністративному праві проявляється насамперед через принцип верховенства права, який передбачає визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю. Реалізація цього принципу в адміністративно-правовому регулюванні вимагає від органів публічної адміністрації дотримання законності, правової визначеності, заборони свавілля та забезпечення справедливого балансу між публічними і приватними інтересами. Водночас права людини виступають орієнтиром для формування змісту адміністративних норм і практики їх застосування.

Особливе значення в цьому аспекті має адміністративна процедура як інструмент практичної реалізації прав людини у відносинах з публічною владою. Забезпечення права особи бути вислуханою, отримувати вмотивовані адміністративні акти, мати доступ до інформації та ефективні засоби оскарження адміністративних рішень є невід'ємними складовими людиноцентристської моделі адміністративного права.

Важливу роль у формуванні ціннісних засад сучасного адміністративного права відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка суттєво впливає на національне правозастосування. Стандарти Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод орієнтують держави на розуміння адміністративного права як сфери підвищеної відповідальності публічної влади перед особою. Судова практика ЄСПЛ акцентує увагу на необхідності пропорційності втручання держави у сферу прав людини та забезпечення ефективних механізмів юридичного захисту.

Таким чином, права людини виступають фундаментальною ціннісною основою сучасного адміністративного права, визначаючи його гуманістичний характер і спрямованість на захист особи від надмірного втручання публічної влади. Подальший розвиток адміністративного права України має відбуватися з урахуванням людиноцентристської парадигми, що забезпечує не лише ефективність публічного управління, а й реальне утвердження прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності.

Список літератури:

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 05.01.2026).
2. Права людини. URL: <https://surl.li/ddusvv> (дата звернення: 05.01.2026).

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Шило Ірина Вікторівна

Старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Класифікація кримінальних правопорушень є обов'язковою категорією Загальної частини кримінального права та ґрунтується на поділі кримінально караних діянь на окремі групи залежно від визначених законодавцем критеріїв. Систематизація всіх кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом України, за відповідними категоріями має важливе теоретичне й практичне значення. За своєю структурою інститут класифікації кримінальних правопорушень передує інституту покарання, що зумовлено його безпосереднім впливом на визначення виду та міри кримінального покарання. Саме тому результати класифікації обов'язково враховуються судом під час призначення покарання та ухвалення обвинувального вироку.

Класифікація кримінальних правопорушень не завжди відігравала таке значення, як ми розглядаємо сьогодні в сучасному законі про кримінальну відповідальність. Так, у Кримінальному кодексі України Кодекс України від 28.12.1960 класифікація кримінальних правопорушень взагалі не була передбачена. Лише у 1972 році Кримінальний кодекс був доповнений ст. 7-1 «Поняття тяжкого злочину». Цікавим видається також трактування норми закону. Згідно зі ст. 7-1 [1]. Поняття тяжкого злочину» законодавець передбачав, що «тяжкими злочинами визнаються перелічені в частині 2 цієї статті умисні діяння, що являють підвищену суспільну небезпеку. Далі дається вичерпний перелік тяжких злочинів, до яких відносяться особливо тяжкі злочини, наприклад, проти держави. Таким чином можемо зазначити, що за роки існування Кримінального кодексу з 1960 по 2001 роки класифікація була лише щодо тяжких злочинів, такого поняття як тяжкість злочину не виділялось окремо і було передбачено в чіткому переліку конкретних статей в Кримінальному кодексі. Відсутність визначеності «нетяжкого» злочину (стара редакція – п.а.) або «незначного» злочину не було закріплено взагалі. Передбачалось, що всі інші кримінальні правопорушення, що не ввійшли до переліку ч. 2 ст. 7-1 Кримінального кодексу відносяться до «нетяжких» або «середньої» тяжкості, або просто «інші» кримінальні правопорушення. Ми бачимо, що законодавець взагалі не приділяє уваги нижчій ступені тяжкості злочину, крім тяжких та особливо тяжких. При чому особливо тяжкі злочини розглядаються як підвид тяжких злочинів у загальному переліку. З огляду на перелік кримінальних правопорушень, в основу такого розподілу була взята ступінь суспільної небезпеки, що є цілком логічним і характерним для сучасного закону про кримінальну відповідальність.

З прийняттям Кримінального кодексу України у 2001 році вже є наявна відповідна класифікація кримінальних правопорушень (ст. 12 КК України). Позитивним моментом можна виділити диференційований підхід та розділ злочинів (стара редакція – п.а.) на чотири групи в залежності від ступеня тяжкості злочину та відповідно законодавець вже посилався на санкцію статті, що в свою чергу виключило перелік всіх кримінальних правопорушень, що розташовані в Кримінальному кодексі. Така позиція є більш прийнятною та передбачала розподіл на: злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Врахування перших двох груп злочинів від авторів закону про кримінальну відповідальність встановило баланс між переліком всіх злочинів. Тому позиція авторів закону станом на 2001 рік передбачає визначення загального поняття злочину, малозначності діяння, що не відноситься взагалі до злочину, хоча ззовні має всі ознаки злочину. І в свою чергу розподіл всіх злочинів в залежності від ступені небезпеки.

Інститут кримінальних проступків функціонує в українському законодавстві з 1 липня 2020 року, коли набрав чинності Закон України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Це стало результатом тривалого доктринального та нормативного процесу, який розпочався задовго до законодавчого закріплення.

Перші концептуальні пропозиції щодо впровадження кримінальних проступків були сформульовані у «Концепції реформування кримінальної юстиції України» (2008), де зазначалося: «Необхідно запровадити нову категорію кримінальних правопорушень — кримінальні проступки, які мають менший ступінь суспільної небезпеки, ніж злочини, і потребують спрощеної процедури розслідування». Ця ідея знайшла підтримку в наукових колах, що підтверджується низкою публікацій, присвячених доктринальному обґрунтуванню інституту кримінальних проступків[2].

Так, С.В. Ківалов у статті «Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінально-процесуального права» (2013) обґрунтовує необхідність диференціації кримінальних діянь за ступенем суспільної небезпеки. Автор зазначає: «Запровадження інституту кримінальних проступків є логічним етапом розвитку кримінального законодавства України, що відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінальної політики» [3].

Н.М. Мірошніченко у статті «Концептуальні питання запровадження інституту кримінальних проступків у законодавстві України» (2015) аналізує проблеми нормативного закріплення поняття кримінального проступку. Особлива увага приділяється ризикам, які виникають через відсутність чіткого матеріального критерію для його визначення. Це, на думку автора, може призвести до порушення принципів законності та правової визначеності у кримінальному праві. Ми поділяємо цю позицію, адже правова невизначеність у сфері кримінальних проступків здатна ускладнити правозастосування та створити неоднозначність у кваліфікації діянь [4].

О.В. Сачко у статті «Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання» (2018) досліджує проблеми правозастосування, що виникають через нечітке розмежування між злочинами та кримінальними проступками. Особливу увагу приділено ризикам, які можуть виникати при застосуванні спрощених процедур дізнання, зокрема щодо дотримання прав особи. Ми погоджуємося з цією позицією, адже відсутність чітких процесуальних меж здатна створити загрозу для реалізації принципу правової визначеності та справедливого судочинства [5].

У статті В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна, Л.М. Демидова у статті «Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства» (2016) обґрунтовується необхідність трансформації частини злочинів невеликої тяжкості у кримінальні проступки як елемент гуманізації юридичної відповідальності. Автори пропонують концепцію запровадження інституту антигромадських проступків, що охоплює окремі злочини та адміністративні правопорушення, які мають судову юрисдикцію. Висловлюється ідея створення окремого нормативного акта — Кодексу або Закону про проступки — з трьома частинами: загальною, особливою та процесуальною. У статті також розглядаються шляхи реформування Кримінального кодексу України без розширення меж криміналізації, з акцентом на спрощення процедур, відмову від судимості за проступки та гармонізацію з європейськими стандартами. Запропонована авторами концепція дійсно виглядає цікавою та перспективною. Вона не лише спрямована на гуманізацію кримінальної відповідальності, а й пропонує системний підхід до врегулювання сфери проступків. Ідея створення окремого Кодексу про кримінальні проступки з чіткою структурою — загальною, особливою та процесуальною частинами — заслуговує підтримки, адже дозволить: *упорядкувати правове регулювання та уникнути дублювання норм між кримінальним і адміністративним законодавством, забезпечити спрощені процедури розгляду справ про проступки, що зменшить навантаження на судову систему, відмовитися від інституту судимості за проступки, що відповідає принципам гуманізації та сприяє ресоціалізації осіб, гармонізувати українське право з європейськими стандартами, де подібні інститути вже функціонують* [6].

У своїй праці «Проступок: його сутність і порядок досудового розслідування та судового розгляду» (2024), М.І. Хавронюк проводить глибокий аналіз правової природи проступку. Він зазначає: «Підставою для виділення проступків як окремого виду правопорушення є тільки його відмінна від злочину й адміністративного правопорушення правова природа: це діяння, яке, з одного боку, не спричинює значної чи тяжкої шкоди в розумінні Кримінального кодексу України і не створює загрози спричинення тяжкої шкоди, а з другого — не є управлінським за своєю суттю» [7].

Автор також підкреслює, що проступки мають бути врегульовані окремим законом, а їх розслідування — здійснюватися за спрощеною процедурою, яка враховує очевидність діяння, незначність шкоди та можливість примирення: «У

законодавстві України може бути передбачено принаймні три окремих порядки розслідування і судового розгляду проступків».

Отже, проведений аналіз наукових джерел свідчить, що становлення інституту кримінальних проступків в Україні — це результат багаторічної доктринальної дискусії, яка охоплює як матеріально-правові, так і процесуальні аспекти. Впровадження цього інституту стало відповіддю на потребу гуманізації кримінального права, забезпечення правової визначеності та ефективності правосуддя.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 28.12.1960. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05> (дата звернення: 10.12.2025)
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року "Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів. Указ Президента України; Концепція від 08.04.2008 № 311/2008 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>
3. Ківалов С.В. Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінально-процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 20–23.
4. Мірошніченко Н.М. Концептуальні питання запровадження інституту кримінальних проступків у законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 45–52.
5. Сачко О.В. Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 112–116.
6. Борисова В.І., Тютюгіна В.І., Демидова Л.М. Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3. С. 115–121.
7. Хавронюк М.І. Проступок: його сутність і порядок досудового розслідування та судового розгляду. Київ : *Центр політико-правових реформ*, 2024. С.48 URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/01/havronyuk-m-i-prostupok-jogo-sutnist-i-poryadok-dosudovogo-rozsliduvannya-ta-sudovogo-rozglyadu.pdf>

СЦЕНАРНЕ ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ЕКСПОРТЕРІВ ОЛІЙНИХ: УПРАВЛІННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТЮ МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ ТА ВИБІР КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ

Венцурик Аліса Миколаївна

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу
Національний університет водного господарства та природокористування, м.
Рівне, Україна

Актуальність. Експорт олійних культур та продуктів їх переробки є бізнес-напрямом, де результат визначається не тільки ціною товару, а комбінацією чинників, які компанія повинна одночасно контролювати: доступність логістичних коридорів, вимоги до якості та доказовості походження, умови оплати, вартість фінансування, дисципліна документарного супроводу, ризик зриву термінів, рівень конкуренції в каналі збуту. У таких умовах стратегія, побудована на одному прогнозі, втрачає ефективність, оскільки помилка припущень швидко конвертується у втрати маржі та ліквідності.

Сценарне планування доцільно розглядати як інструмент менеджменту, що переводить невизначеність у керований набір режимів середовища, а також забезпечує підготовлені пакети управлінських дій для продажів, контракування, логістики та фінансів [1]. Важливо, що сценарії мають бути прив'язані до рішень і показників, інакше вони залишаються описовими текстами без управлінської цінності [2]. Додатково сценарний підхід виконує функцію перевірки стратегічних припущень і підсилює здатність організації діяти в умовах нестабільності без втрати керованості [3].

Мета і завдання. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні сценарного планування як прикладної технології бізнес-менеджменту для експортерів олійних, що підтримує вибір конкурентної стратегії і стабілізує фінансовий результат через економіку одиниці, контроль оборотного капіталу, ризик-орієнтовані правила та цифрову аналітику.

Завдання:

- сформулювати економічне ядро сценаріїв через економіку одиниці контракту та логіку ризик-скоригованої маржі;
- визначити критичні невизначеності, які для олійних мають найбільшу управлінську вагу;
- запропонувати сценарну архітектуру у вигляді портфеля режимів, придатну для управління широким набором ринків;
- побудувати матрицю відповідності «сценарій → конкурентна стратегія → управлінський пакет рішень»;
- сформулювати систему ранніх сигналів і тригерів перемикавання, прив'язану до логістики, комплаєнсу та фінансування.

Дані та методика: сценарне планування і стратегічне мислення, конкурентні стратегії і позиціонування, ризик-орієнтоване управління з критеріями ризику і схильністю до ризику. Прикладний контекст підсилено підходами до стійкості ланцюгів постачання як джерела конкурентної переваги, міжнародною регуляторикою аграрної торгівлі, яка задає вимоги SPS і впливає на операційну модель експортера, сучасними вимогами доказовості ланцюга постачання на окремих ринках, а також застосуванням ринкових індикаторів волатильності для управління фінансовими ризиками і правил документарних розрахунків як інструменту управління ризиком неплатежу.

Основні результати дослідження. Управлінська якість рішень в експорті олійних визначається тим, наскільки компанія здатна перейти від загальних формулювань про «прибутковість» до вимірюваних показників. Основою такої вимірюваності є економіка одиниці на тонну і грошовий цикл контракту. Для експортної угоди фінансовий результат доцільно оцінювати не номінальною маржею, а ризик-скоригованою маржею, яка враховує очікувані втрати від збоїв. У спрощеній логіці це означає: дохід на тонну визначається не лише біржовою ціною, а також преміями за якість, базисом поставки, умовами інкотермс, можливими дисконтом за затримку; витрати містять закупівлю або собівартість переробки, логістику, контроль якості, документальний супровід, страхування; фінансова складова відображає вартість оборотного капіталу, ціну відстрочки, комісії документарних інструментів; ризикова складова відображає очікувану вартість штрафів, простоїв, переукладання умов, втрат від курсових коливань.

Сценарне планування корисне саме тим, що дозволяє для кожного режиму середовища зафіксувати припущення щодо ключових компонентів маржі та заздалегідь підготувати рішення, які захищають результат. Це узгоджується з конкурентною логікою, де стратегія повинна забезпечувати стійку перевагу через процеси та дисципліну виконання, а не через разові вигідні ціни [4].

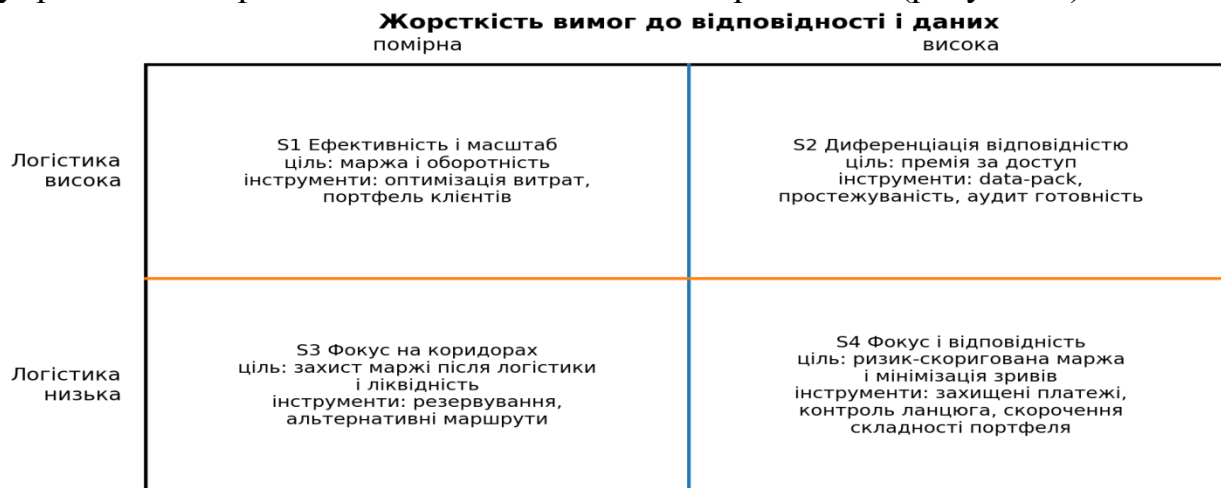
Експорт олійних майже завжди «капіталомісткий» у короткому горизонті. Навіть за високої маржі компанія може втратити стійкість через касовий розрив. Тому сценарії мають включати управління оборотним капіталом через такі рішення:

- скорочення тривалості грошового циклу у режимах зростання ризику;
- підвищення частки захищених платежів, коли зростає імовірність прострочень;
- обмеження концентрації на окремих покупцях;
- ліміти на відстрочку та правила перегляду умов у разі погіршення фінансування.

Для олійних важливим стратегічним важелем є продуктова конфігурація: експорт насіння, експорт олії, експорт шроту. Ці продукти мають різні ланцюги створення вартості, різні вимоги до якості, різні логістичні й фінансові профілі. Сценарне планування має передбачати правило перемикання продукту під впливом логістики, комплаєнсу й фінансування, оскільки саме так компанія може стабілізувати ризик-скориговану маржу.

Ключові невизначеності, що змінюють економіку одиниці та конкурентну позицію експортера олійних, доцільно групувати у п'ять зон. Перша зона - логістика: надійність і передбачуваність поставки визначають довіру покупця, дисконти та штрафи; стійкість ланцюга постачання підтримують резервування і диверсифікація маршрутів [6]. Друга зона - регуляторна відповідність: SPS-вимоги задають правила контролю, документального підтвердження та наслідки невідповідності [7]. Третя зона - доказовість походження і процедури due diligence, що підсилюють диференціацію через дані та швидкість підтверджень [8]. Четверта зона - волатильність цін, премій і базису, яка потребує правил перегляду умов і контролю чутливості маржі [9]. П'ята зона - умови розрахунків і торгові фінанси: документарні інструменти знижують ризик неплатежу та стандартизують вимоги до документів [10].

Для широкого охоплення ринків доцільно відмовитися від трьох загальних сценаріїв і застосувати портфель режимів, де сценарій є комбінацією ключових обмежень. Основними осями сценарного простору виступають: логістична доступність і надійність виконання та жорсткість вимог до відповідності і даних. Фінансова волатильність застосовується як надбудова, що посилює вимоги до ліквідності та платежів у кожному режимі. Для переведення сценарного підходу з описового рівня на рівень управління доцільно подати сценарії як портфель режимів, сформований за двома ключовими обмеженнями експорту олійних: надійністю логістики та жорсткістю вимог до відповідності і даних. Така візуалізація спрощує стратегічний вибір і прискорює перемикання управлінських рішень залежно від сигналів середовища (рисунк 1).

Тригери: затримки, стрибок витрат логістики, посилення контролю, ускладнення вимог до даних, погіршення фінансування.

Рисунок 1. Сценарна карта і логіка перемикання режимів для експортера олійних

Джерело: розроблено автором

Сценарна карта дозволяє пов'язати зовнішні умови з домінуючим типом конкурентної стратегії та набором управлінських дій. Висока логістична керованість створює простір для масштабування та оптимізації витрат, тоді як посилення вимог до відповідності зміщує акцент у бік диференціації через дані, простежуваність і контроль. За стиснення логістики зростає цінність фокусування на прибуткових коридорах, а одночасний тиск логістики й вимог до

відповідності вимагає максимальної дисципліни контрагування, фінансів і комплаєнсу. Класична рамка конкурентних стратегій розрізняє лідерство за витратами, диференціацію та фокус. У сценарному підході це означає, що компанія не вибирає одну стратегію назавжди, а має домінуючий тип стратегії для кожного режиму з чіткими правилами перемикавання [4]. Після визначення сценарних режимів доцільно зафіксувати, яким чином кожний режим трансформується у домінуючу конкурентну стратегію та пріоритети фінансового управління. Це забезпечує узгодженість стратегічних рішень із економікою одиниці, оборотністю капіталу та контролем ризиків (таблиця 1).

Таблиця 1.

Сценарій, конкурентна стратегія і фінансовий фокус

Сценарій	Ключова умова	Домінуюча стратегія	Фінансовий фокус	Управлінський пріоритет
S1	Логістика керована, вимоги помірні	лідерство за витратами з сервісною дисципліною	маржа на тонну, оборотність капіталу	бюджет витрат, стандарти виконання, портфель клієнтів
S2	Логістика керована, вимоги високі	диференціація відповідністю і даними	премія за доступ, стабільність контрактів	простежуваність, data-rack, готовність до перевірок
S3	Логістика стиснена, вимоги помірні	фокус на прибуткових коридорах і клієнтах	маржа після логістики, ліквідність	портфель маршрутів, резервування, корекція інкотермс
S4	Логістика стиснена, вимоги високі	фокус плюс диференціація, жорстка дисципліна	ризик-скоригована маржа, мінімізація зривів	відбір покупців, захищені платежі, контроль ланцюга

Джерело: розроблено автором

Відповідність між сценарієм і конкурентною стратегією демонструє, що стратегічний вибір має бути контекстним: у керованій логістиці доцільно посилювати ефективність і масштаб, тоді як у високих вимогах до відповідності конкурентна перевага формується через дані та готовність до перевірок. У режимах стисненої логістики домінує фокус на коридорах і клієнтах, а за найжорсткішого сценарію ключовим стає баланс ризик-скоригованої маржі та мінімізації зривів виконання, що прямо підтримує економічну безпеку бізнесу.

Для практичної реалізації сценарного підходу необхідно деталізувати управлінські дії за функціональними контурами менеджменту. Це дозволяє перетворити сценарії на готові операційні пакети рішень, які можна запускати при спрацюванні тригерів (таблиця 2).

Запропоновані пакети рішень забезпечують внутрішню узгодженість управління: комерція і портфель формують структуру доходу, контракти фіксують розподіл ризиків, логістика визначає надійність виконання, комплаєнс забезпечує допуск до каналів збуту, а фінанси підтримують ліквідність і знижують ризик неплатежу. У підсумку компанія отримує відтворюваний механізм перемикавання між режимами, що підвищує керованість експорту та стабільність фінансових результатів. Дерево рішень дозволяє формалізувати

вибір між стратегіями, наприклад між експортом насіння та експортом олії, або між різними умовами поставки. На верхньому рівні дерева розміщуються ключові невизначеності, логістика, вимоги відповідності, умови платежу. На наступному рівні порівнюються альтернативи, а критерій вибору задається очікуваною ризик-скоригованою маржею та впливом на ліквідність. Методична доцільність підходу узгоджується з ризик-орієнтованою логікою, де рішення мають бути відтворюваними і підкріпленими критеріями [5].

Таблиця 2.

Управлінські пакети рішень за контурами менеджменту

Контур	S1	S2	S3	S4
Комерція і портфель	нарощення обсягів, стандарти сервісу	робота з вимогливими каналами, премія за довіру	концентрація на нетто-маржі, скорочення ризикових напрямів	відбір платоспроможних покупців, мінімізація складності
Контракти	оптимізація умов, контроль штрафів	вимоги до даних, процедури перевірок	гнучкі графіки, перерозподіл логістичних ризиків	жорсткі умови змін, підвищені гарантії виконання
Логістика	оптимізація витрат і часу	стабільні коридори з контрольованими вузлами	диверсифікація маршрутів, резервування потужностей	резерви, альтернативи, пріоритет надійності
Комплаєнс	базова відповідність, контроль партій	простежуваність, стандартизований data-pack	контроль критичних точок, мінімізація затримок	максимальна доказовість, аудитопридатність ланцюга
Фінанси і платежі	контроль оборотного капіталу	узгодження комплаєнсу з фінансуванням	скорочення відстрочок, підвищення ліквідності	захищені платежі, ліміти, мінімізація ризику неплатежу

Джерело: розроблено автором

Для бізнесу ключове питання звучить так: яка змінна найбільше руйнує маржу в кожному сценарії. У режимах S1 і S2 чутливість частіше зміщується до премій за якість та витрат переробки, у режимах S3 і S4 домінують логістичні витрати, простої та вартість фінансування. Результат аналізу чутливості використовується для встановлення порогів, наприклад максимально допустимих витрат логістики на тонну, максимально допустимої відстрочки або мінімально допустимої маржі.

Граничні правила створюють економічну безпеку, оскільки зменшують ймовірність прийняття рішень під тиском ситуації. Ризик-орієнтований підхід передбачає встановлення схильності до ризику, критеріїв і процедур перегляду рішень [5]. У практиці експортера олійних це трансформується в правила: контракт приймається, якщо маржа на тонну після логістики й фінансування перевищує поріг; відстрочка дозволяється лише в межах ліміту і для покупців відповідного класу; у режимах високого ризику підвищується частка захищених платежів, а документарний супровід стандартизується через правила міжнародної практики документарних акредитивів [10]. Сценарне планування набуває управлінської сили лише тоді, коли містить сигнали та тригери

перемикання, а також механізм швидкого донесення інформації до менеджменту. Це є прямою зоною застосування цифрових технологій бізнесу: панелі показників, автоматизовані звіти, контроль виконання контрактів, аналіз відхилень. Для експортера олійних доцільно використовувати групи індикаторів:

1. **логістичні**: частка затримок, середній час доставки, витрати логістики на тонну, частота зривів графіків;
2. **комплаєнс**: частка партій з додатковими запитами, час узгодження документів, відхилення якості;
3. **фінансові**: тривалість грошового циклу, частка захищених платежів, частота прострочень, вартість фінансування;
4. **ринкові**: волатильність цін, зміна спреду, зміна премій за якість, сигнали індексних індикаторів [9].

На підставі індикаторів визначаються тригери. Наприклад: зростання затримок і витрат логістики запускає перехід у S3 або S4, перегляд інкотермс і скорочення відстрочок; зростання вимог до даних і перевірок запускає перехід у S2 або S4 і розгортання пакета відповідності та простежуваності [8]; погіршення фінансування запускає підвищення частки захищених платежів і посилення документарної дисципліни [10].

Практична імплементація сценарного управління в компанії-експортері олійних може бути побудована в чотири етапи.

1. **Формування сценарної карти**: визначення режимів S1-S4, опис припущень, виділення ключових змінних економіки одиниці.
2. **Побудова правил і пакетів рішень**: контракти, логістика, комплаєнс, фінанси, продуктове перемикання.
3. **Цифрова панель KPI**: метрики маржі на тонну, нетто-спреду, витрат логістики, тривалості грошового циклу, частки захищених платежів, рівня зривів і відхилень якості.
4. **Регулярний цикл перегляду**: щотижневий контроль відхилень, щомісячний перегляд порогів, квартальний перегляд сценарної карти.

Висновки. Сценарне планування для експортерів олійних є прикладною технологією бізнес-менеджменту, що підвищує якість стратегічних рішень у міжнародній торгівлі через портфель режимів середовища і підготовлені пакети управлінських дій. Запропонована архітектура поєднує конкурентну стратегію з економікою експортного контракту на рівні економіки одиниці, оборотністю капіталу та контрольованістю виконання. Це дозволяє зменшувати втрати маржі від логістичних збоїв, знижувати фінансові ризики відстрочок платежів і підвищувати передбачуваність грошових потоків. Додатковий ефект полягає у посиленні економічної безпеки бізнесу, оскільки рішення щодо ринків, покупців, продукту і умов контракту приймаються на основі граничних правил і тригерів, а не ситуативних очікувань. Використання цифрової аналітики KPI забезпечує швидкість управлінського циклу та дисципліну перемикання між сценарними режимами, що підтримує стійкість експорту в умовах мінливої міжнародної кон'юнктури.

Список літератури:

1. Schwartz P. The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World. New York : Doubleday/Currency, 1991. 272 p. [Електронний ресурс]. URL: <https://virtualmmx.ddns.net/gbooks/TheArtoftheLongView.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
2. Schoemaker P. J. H. Scenario Planning: A Tool for Strategic Thinking. Sloan Management Review. 1995. Vol. 36, No. 2. P. 25-40. [Електронний ресурс]. URL: <https://sloanreview.mit.edu/wp-content/uploads/1995/01/bb0aea3ab.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
3. Wack P. Scenarios: Uncharted Waters Ahead. Harvard Business Review. 1985. September. P. 73-89. [Електронний ресурс]. URL: <https://hbr.org/1985/09/scenarios-uncharted-waters-ahead> (дата звернення: 09.01.2026).
4. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York : Free Press, 1980. 396 p. [Електронний ресурс]. URL: <http://ijevanlib.ysu.am/wp-content/uploads/2023/02/Michael-E.-Porter-Competitive-Strategy.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
5. ISO 31000:2018. Risk management - Guidelines. Geneva : International Organization for Standardization, 2018. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf (дата звернення: 09.01.2026).
6. Sheffi Y. The Resilient Enterprise: Overcoming Vulnerability for Competitive Advantage. Cambridge : MIT Press, 2005. 256 p. [Електронний ресурс]. URL: <https://web.mit.edu/sheffi/www/documents/ASupplyChainViewoftheResilientEnterprise.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
7. World Trade Organization. Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement). Geneva : WTO, 1995. [Електронний ресурс]. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsagr_e.htm (дата звернення: 09.01.2026).
8. Regulation (EU) No 995/2010. OJ L 150, 09.06.2023. P. 206-247. [Електронний ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1115> (дата звернення: 09.01.2026).
9. Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAO's Food Price Index Revisited (technical background on construction/methodology). Rome : FAO, 2013. [Електронний ресурс]. URL: https://www.fao.org/media/docs/worldfoodsituationlibraries/default-document-library/fo-expanded-sf.pdf?sfvrsn=3c4de4a_11 (дата звернення: 09.01.2026).
10. International Chamber of Commerce. UCP 600: Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (ICC Publication No. 600). Paris : ICC, 2007. [Електронний ресурс]. URL: <https://thuvienxuatnhapkhau.com/wp-content/uploads/2021/08/UCP600-1.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Григорук Дмитро Андрійович

Студент

Національний транспортний університет

Ігнатюк Вікторія Василівна

К.т.н. доцент кафедри менеджменту

Національний транспортний університет

Сучасне бізнес-середовище України характеризується безпрецедентним рівнем невизначеності, що вимагає від керівників підприємств докорінного перегляду підходів до стратегічного управління. Традиційні методи довгострокового планування втрачають свою ефективність в умовах воєнного стану, коли горизонт планування звужується до кількох місяців або навіть тижнів. Головним завданням стратегічного менеджменту стає забезпечення життєстійкості (resilience) підприємства та його здатності до швидкої адаптації. В умовах кризи стратегія трансформується з чіткого плану дій на набір гнучких сценаріїв реагування на зовнішні загрози. Процес стратегічного управління в умовах невизначеності доцільно представлений у вигляді циклічних етапів адаптації, як показано на рисунку 1. [1]

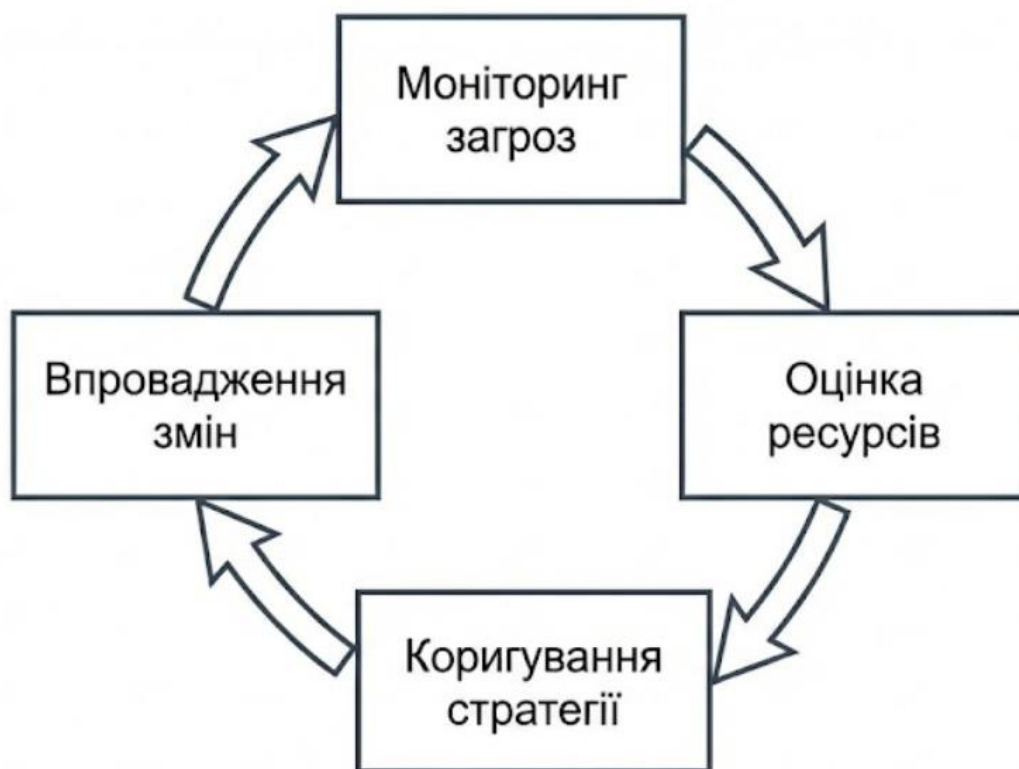

Рис. 1. Циклічні етапи стратегічного управління в умовах невизначеності

1. Моніторинг загроз: передбачає безперервний аналіз зовнішнього середовища (безпека, логістика, енергетика) у реальному часі. Головна мета, завчасно виявити критичні ризики та зміни в законодавстві, щоб виграти час для підготовки.

2. Оцінка ресурсів: це оперативний аудит фінансової подушки, матеріальних запасів та кадрового потенціалу. Ключовим є розуміння реальної доступності персоналу та активів в умовах мобілізації, міграції та можливих блекаутів.

3. Коригування стратегії: заміна жорстких довгострокових планів на набір гнучких сценаріїв. Етап включає швидку зміну пріоритетів, бізнес-моделі або переорієнтацію на нові ринки відповідно до актуальних можливостей.

4. Впровадження змін: забезпечує миттєву реалізацію прийнятих рішень. Вимагає максимального спрощення бюрократичних процедур, децентралізації управління та чіткої комунікації з командою для збереження керованості бізнесом.

Ключовим елементом етапів стратегічного управління є безперервний моніторинг зовнішнього середовища. Якщо в стабільних умовах аналіз проводиться періодично (раз на квартал/рік), то в умовах воєнного стану він має бути перманентним. Зміни в підходах до стратегічного управління можна систематизувати, порівнявши традиційний менеджмент із менеджментом в умовах високої турбулентності (табл. 1).

Таблиця 1. Трансформація стратегічного управління підприємством в умовах невизначеності

Характеристика	Традиційне управління (стабільне середовище)	Антикризове управління (умови невизначеності)
Горизонт планування	Довгостроковий (3-5 років)	Короткостроковий (місяць, квартал), сценарний підхід
Основна мета	Максимізація прибутку, розширення ринку	Збереження активів, персоналу та платоспроможності
Структура управління	Ієрархічна, бюрократична	Гнучка, децентралізована, крос-функціональні команди
Ставлення до ризиків	Мінімізація та уникнення	Швидке реагування та прийняття неминучості ризиків

Стратегічне управління в умовах війни вимагає впровадження конкретних інструментів, таких як диверсифікація ланцюгів постачання, релокація виробничих потужностей у безпечніші регіони та цифровізація бізнес-процесів. Саме цифрові технології дозволяють забезпечити мобільність управління та збереження критично важливих даних. Варто зазначити, що стратегія виживання

не повинна виключати пошуку нових можливостей. Криза відкриває ніші, які звільняються через вихід конкурентів або зміну структури споживання. Тому стратегічне управління має поєднувати захисні механізми (оптимізація витрат) з агресивними маркетинговими діями на доступних ринках. Отже, стратегічне управління підприємством в умовах невизначеності є динамічним процесом, що вимагає від менеджменту високої швидкості прийняття рішень, гнучкості організаційної структури та відмови від жорстких планів на користь сценарного моделювання. Ті підприємства, які зможуть інтегрувати принципи адаптивності у свою стратегію, отримають шанс не лише зберегти бізнес, а й посилити свої ринкові позиції у післявоєнний період. [2,3]

Висновок: Таким чином, в умовах тотальної невизначеності та воєнного стану стратегічне управління підприємством трансформується з довгострокового планування на гнучке сценарне моделювання. Запорукою виживання бізнесу стає здатність до швидкої адаптації, цифровізація операційних процесів та ефективний ризик-менеджмент. Лише ті організації, які змінять свою управлінську парадигму на користь гнучкості, зможуть не тільки мінімізувати втрати під час кризи, а й сформувати потенціал для відновлення у післявоєнний період.

Список літератури:

- 1.Бабенко М.В., Краєвий Н.А. Управління операційними ризиками в умовах глобальної нестабільності // Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. С. 76–77. [<https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/19436>]
- 2.Грінько А.П., Хардин В.М. Стратегія конкурентоспроможності організації в умовах кризи // Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. С. 451–452. [<https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/19436>]
- 3.Кулинич М.Б. Цифрова трансформація вітчизняних підприємств в сучасних умовах. Економіка, управління та адміністрування. 2019. №3(89). С. 8–15. [[https://doi.org/10.26642/ema-2019-3\(89\)-8-15](https://doi.org/10.26642/ema-2019-3(89)-8-15)]

УПРАВЛІННЯ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ДОСВІД США

Паснок Андрій Миколайович

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Військова служба пов'язана з унікальними викликами та можливостями для охорони здоров'я та громадського здоров'я. У США налічується понад 2 мільйони військовослужбовців, 17,9 мільйонів ветеранів станом на 30.09.2024 р. і ще мільйони військових і членів сімей ветеранів [1]. Військовослужбовці та члени сімей, які мають на це право, багато ветеранів та пенсіонерів отримують медичну допомогу через дві найбільші системи охорони здоров'я в США, керовані та надані через Міністерство оборони (DoD), Міністерство у справах ветеранів (VA) та контрактні організації охорони здоров'я. Завдяки мережі відносин співпраці, Міністерство оборони, партнерські організації охорони здоров'я та дослідницькі організації (університетські, корпоративні, громадські та урядові) прискорюють перетворення досліджень на найкращі практики та політику в США та за їх межами. Аналіз їх діяльності дозволив сформулювати такі рекомендації щодо даної сфери: залучення та співпраці із зацікавленими сторонами; наукові методи імплементації; забезпечення фінансування. Загалом, здатність швидко переводити дослідження в клінічну практику та політику щодо позитивних результатів у сфері охорони здоров'я вимагає співпраці між багатьма зацікавленими сторонами. Сюди входять військовослужбовці, ветерани та їхні сім'ї, а також дослідники, медичні клініцисти та адміністратори, а також політики та широкі верстви населення [2].

У США в основі формування медико-соціального забезпечення ветеранів війни є принцип пріоритетності груп, який діє через такі критерії: військовий стаж; рейтинг інвалідності; рівень доходу; право на участь у програмі Medicaid; інші виплати (наприклад, пенсійні виплати VA тощо).

Компенсація за інвалідність VA пропонує щомісячну неоподатковувану виплату ветеранам, які захворіли або отримали травму під час служби в армії, а також ветеранам, які під час служби погіршили існуючий стан. Комбатант може претендувати на допомогу по інвалідності VA у зв'язку з фізичними станами (наприклад, хронічною хворобою або травмою) і психічними розладами (наприклад, посттравматичним стресовим розладом), які розвинулися до, під час або після служби [3].

У США також діють компенсаційні ставки для ветеранів з інвалідністю від 10% до 20%. Якщо у комбатанта є інвалідність від 10% до 20%, він не отримає вищу ставку, навіть якщо у нього є чоловік/дружина, дитина або батьки, які перебувають на утриманні.

Департамент у справах ветеранів оплачує профілактичні послуги, такі як: медичні огляди; медична освіта (включаючи освіту з питань харчування);

імунізація проти інфекційних захворювань (наприклад, щеплення від грипу); консультування з генетичних захворювань (хвороби, які зустрічаються в сім'ях). Департамент у справах ветеранів компенсує послуги стаціонарних лікарень, такі як: операції, медикаментозне лікування, діаліз нирок, невідкладна допомога (короткочасне лікування при тяжкому захворюванні чи травмі або після операції), спеціалізована допомога (включаючи трансплантацію органів, інтенсивну терапію при психічних і фізичних станах, а також догляд за травматичними ушкодженнями).

Також відшкодовуються такі послуги невідкладної допомоги як: невідкладна допомога в деяких медичних закладах; невідкладна допомога при травмах і захворюваннях, які потребують негайної допомоги, але не загрожують життю, у відділеннях невідкладної допомоги, які є частиною контрактної мережі; послуги роздрібної медичної клініки при незначних захворюваннях, таких як біль у горлі/вусі; послуги закладу невідкладної допомоги при більш нагальних (але не небезпечних для життя) захворюваннях або травмах, які потребують лікування, як-от накладання шини, гіпсу або догляд за ранною.

У США запроваджено систему NRD (анг.- National Resource Directory) – це база даних перевірених ресурсів, яка підтримує відновлення, реабілітацію та реінтеграцію військовослужбовців, ветеранів, членів сімей та опікунів [4]. Основні напрями, з якими працює систему NRD: пільги та компенсації; освіта та навчання; підтримка сім'ї та опікунів; здоров'я; допомога бездомним; житло; військово-адаптивна спортивна програма; транспорт і подорожі.

Досвід США у застосуванні системи пріоритетних груп для надання медичної допомоги ветеранам може бути корисним для України при розбудові національної системи медичних послуг для учасників бойових дій. У США ветерани при подачі заявки на VA Medical Care отримують присвоєння однієї з восьми пріоритетних груп на основі військового стажу, рівня інвалідності, доходу, права на участь у Medicaid [5] та інших державних виплат. Це дозволяє оперативно надавати допомогу тим ветеранам, які найбільше її потребують, зокрема тим, чиї інвалідність або стан здоров'я безпосередньо пов'язані зі службою, і водночас забезпечує доступ до медичних послуг усім ветеранам незалежно від їхнього фінансового стану. Найвищий пріоритет надається ветеранам із інвалідністю, пов'язаною зі службою, а найнижчий - тим, хто має високий дохід і не має інвалідності, що дозволяє ефективно розподіляти обмежені ресурси. Важливо, що якщо ветеран підпадає під декілька категорій, він автоматично отримує найвищий пріоритет, що гарантує справедливість і прозорість системи.

Для України такий підхід може стати основою системи пріоритетності надання медичної допомоги учасникам бойових дій у межах програм Мінветеранів та МОЗ. Впровадження подібної класифікації дозволить: по-перше, гарантувати першочергову медичну допомогу ветеранам із критичними потребами; по-друге, оптимально використовувати обмежені ресурси державної системи охорони здоров'я; по-третє, створити прозору та зрозумілу систему надання медичних послуг, яка враховує і соціально-

економічний статус ветерана, і ступінь інвалідності. Такий підхід сприятиме підвищенню якості медичної допомоги, своєчасному реагуванню на нагальні потреби та забезпеченню справедливому доступу до послуг для всіх ветеранів в Україні.

Список літератури

1. Schaeffer K. The changing face of America's veteran population. https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/11/08/the-changing-face-of-americas-veteran-population/?utm_source=chatgpt.com.
2. Supplemental Information and Appendices. Volume 1 of 5 May 2025. U.S. DEPARTMENT OF VETERANS AFFAIRS FY 2026 BUDGET SUBMISSION/. https://department.va.gov/wp-content/uploads/2025/06/2026-Volume-1-Supplemental-Information-Appendices.pdf?utm_source/.
3. U.S. Department of Veterans Affairs - <https://www.va.gov/> U.S. Environmental Protection Agency. An official website of the United States government. URL: <https://www.epa.gov/>.
4. National Resource Directory. NRD. URL: <https://www.nrd.gov/>.
5. Medicaid.gov: The Official U.S. Government Site for Medicaid and CHIP Services. <https://www.medicaid.gov/> Medica.

РЕКЛАМНА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Заячківська Г. А.

д.е.н., професор, професор кафедри маркетингу та менеджменту
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Шмигун А. В.

магістр
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

В умовах високої насиченості ринків, швидкої цифровізації та фрагментації медіаспоживання реклама перестає бути суто тактичним інструментом просування і трансформується у стратегічний ресурс, здатний формувати стійкі конкурентні переваги підприємства. Конкурентоспроможність у сучасному розумінні пов'язана не лише з ціновими параметрами чи операційною ефективністю, а й із здатністю підприємства створювати відмінність, підтримувати довіру до бренду, забезпечувати стабільний попит і довгострокову лояльність. У концепції конкурентної переваги М. Портера підкреслюється, що стійкі переваги є результатом усвідомленого вибору та реалізації стратегії (диференціації або лідерства за витратами) у взаємозв'язку з конкретними видами діяльності фірми. Реклама тут виступає механізмом, який підсилює ціннісну пропозицію і забезпечує її комунікаційну видимість для ринку [1].

Паралельно зростає роль бренд-капіталу (brand equity) як нематеріального активу, що забезпечує преміальність ціни, знижує чутливість споживачів до конкурентних пропозицій та підтримує повторні покупки. Д. Аакер розглядає бренд-капітал як сукупність активів/пасивів бренду (обізнаність, сприйнята якість, асоціації, лояльність тощо), які додають або віднімають цінність продукту/послуги [2]. Відповідно, рекламна стратегія, якщо вона побудована системно, сприяє накопиченню бренд-капіталу та підсилює позицію підприємства у конкурентній боротьбі.

Розвиток програматик-реклами, домінування цифрових платформ, зростанням ролі даних та алгоритмічної оптимізації впливає на умови конкуренції, доступ до аудиторій і вартість залучення клієнтів. Аналітичні матеріали ОЕСР демонструють, що структура цифрових рекламних ринків, роль даних та концентрація платформ суттєво визначають конкурентну динаміку і можливості рекламодавців [3].

Рекламну стратегію розглядають як довгострокову систему рішень щодо цілей, позиціонування, цільових аудиторій, ключових повідомлень, каналів/медіаміксу, бюджетування та вимірювання ефектів реклами, узгоджену з корпоративною та конкурентною стратегією. У сучасних підходах до маркетинг-менеджменту реклама інтегрується у ширшу систему маркетингових

комунікацій, де важливі узгодженість інструментів, послідовність повідомлень і управління клієнтським досвідом [4].

У межах парадигми М. Портера реклама має різну стратегічну сутність залежно від обраного типу конкурентної переваги [1]:

- диференціація – реклама підсилює сприйняття унікальності (цінності, якості, сервісу, символічних вигод), допомагає закріпити відмінність у свідомості споживача та створює бар'єри для імітації за рахунок бренд-капіталу;
- лідерство за витратами – реклама частіше виконує функцію масштабування попиту, підвищення охоплення та підтримки ефективності залучення, але її зміст має бути узгоджений із ціннісною обіцянкою вигідної пропозиції.

Важливо, що реклама є не лише каналом інформування, а й інструментом формування бренд-активів. Інвестиції у бренд підприємства через комунікації здатні підвищувати лояльність, сприйняттю якості і силу асоціацій, що прямо впливає на його конкурентоспроможність.

Узагальнення наукових підходів дозволяє виокремити такі ключові механізми впливу рекламної стратегії на конкурентоспроможність підприємства:

1. Позиціонування та диференціація – реклама робить позиціонування операційним через системне повторення ключових атрибутів та вигод у відповідних точках контакту, що знижує порівняння з пропозицією конкурентів та зменшує цінову еластичність попиту.

2. Накопичення бренд-капіталу та довіри – узгоджена рекламна стратегія формує обізнаність, асоціації, сприйняттю якості і лояльність, що підсилює конкурентні позиції не лише в короткостроковому періоді, а й у довгостроковому завдяки зростанню вартості бренду [2].

3. Зростання результативності діяльності внаслідок ефективних інвестицій в рекламу – існує позитивний зв'язок між рекламними інвестиціями, результатами діяльності та конкурентними позиціями за умов коректної стратегічної інтеграції. Зокрема, сучасні дослідження підтверджують, що рекламні інвестиції здатні покращувати ринкову результативність підприємства і, відповідно, його конкурентоспроможність [5].

4. Використання інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК) – узгодження реклами з іншими комунікаціями (PR, цифрова реклама, промоакції, пряма реклама, контент тощо) забезпечує когерентність повідомлень і знижує «шум», підвищуючи віддачу від контактів.

5. Цифрове середовище як фактор конкурентних правил – на цифрових ринках конкуренція за увагу та дані, алгоритмічна оптимізація і концентрація платформ змінюють умови доступу до аудиторій і підвищують значущість грамотного медіапланування та управління даними.

Реклама підсилює конкурентоспроможність не автоматично, а за дотримання низки таких умов, як стратегічна чіткість позиціонування, відповідність креативу реальній цінності продукту, інтеграція комунікацій та якісне вимірювання ефектів. Окремий ризик становить залежність від цифрових платформ та непрозорість окремих елементів ланцюга цифрової реклами, що потребує

посилення компетенцій у сфері великих даних, медіазакупівель і контролю якості.

Таким чином, рекламна стратегія є стратегічним інструментом підвищення конкурентоспроможності підприємства, оскільки забезпечує позиціонування, посилює диференціацію та сприяє формуванню бренд-капіталу як ключового нематеріального активу. Її вплив на конкурентні результати реалізується через накопичення знань і асоціацій бренду, зростання довіри та лояльності споживачів, а також підвищення ефективності залучення й утримання клієнтів. У цифровому середовищі максимізація результативності рекламної стратегії потребує інтеграції маркетингових комунікацій з урахуванням специфіки сучасного рекламного ринку.

Список літератури

1. Портер М. Конкурентна перевага. Як досягати стабільно високих результатів. К.: Наш Формат, 2019. 624 с.
2. Aaker D. A. Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name. Free Press, 1991. 224 p.
3. OECD. Competition in Digital Advertising Markets. 2020. URL: <http://www.oecd.org/daf/competition/competition-in-digital-advertising-markets-2020.pdf> (дата звернення 29.12.2025).
4. Kotler P., Keller K. L., Chernev A. Marketing Management (Global Edition), 16th ed. Pearson, 2021. 605 p.
5. Zhang R., Liu Y. Advertising investment, industry competitiveness and corporate market performance. *Finance Research Letters*, Elsevier, 2025. Vol. 72(C).

THE IMPACT OF MINERAL WATERS ON DENTAL HARD TISSUES: CLINICAL AND PREVENTIVE PERSPECTIVES

Kravchenko Bohdan

Postgraduate Student, Dentist
Shupyk National University of Health of Ukraine

Introduction

Mineral waters are traditionally used for therapeutic and preventive purposes in balneology and spa medicine, particularly in Central Europe. In the Czech Republic, regular consumption of mineral waters is an integral component of health resort programs. While their systemic benefits—such as stimulation of digestion, regulation of metabolic processes, and correction of mineral balance—are well documented, their potential influence on oral health remains underestimated. From a dental perspective, long-term and repeated exposure of dental hard tissues to mineral waters with acidic pH may represent a clinically relevant risk factor for non-carious enamel lesions.

Dental erosion is defined as the irreversible loss of dental hard tissue caused by chemical processes without bacterial involvement [1]. Unlike dental caries, erosion often progresses silently and may remain undetected until advanced stages. Therefore, identification of dietary and environmental erosive factors, including mineral waters, is essential for modern preventive dentistry.

Aim

The aim of this study was to evaluate the potential impact of mineral waters with different physicochemical characteristics on dental enamel and to substantiate preventive measures aimed at minimizing erosion-related risks in dental practice.

Materials and Methods

A narrative analytical review of scientific literature was conducted using PubMed, Scopus, and Google Scholar databases. Publications from 2010 to 2024 were prioritized. The analysis focused on mineral water pH, total mineralization, ionic composition (bicarbonates, calcium, magnesium, sulfates), mechanisms of enamel demineralization and remineralization, and clinical manifestations of dental erosion[2],[3].

Special attention was paid to in vitro and in situ studies assessing enamel surface softening, mineral loss, and microhardness changes following exposure to acidic solutions. Clinical observational studies evaluating dietary erosion and salivary buffering capacity were also included.

Results

The reviewed data demonstrate that mineral waters with pH values below the critical threshold for enamel dissolution (approximately 5.5) possess erosive potential when consumed frequently. Acidic mineral waters may induce partial dissolution of hydroxyapatite crystals, resulting in surface softening and increased susceptibility to mechanical wear.

Waters rich in bicarbonates can partially neutralize acidity; however, buffering capacity alone does not fully eliminate erosive risk, particularly under conditions of repeated daily intake. Calcium- and magnesium-rich mineral waters may exhibit a limited protective effect by contributing to remineralization processes, but this effect strongly depends on exposure time, drinking patterns, and individual salivary properties.

Patients with reduced salivary flow, decreased buffering capacity, exposed dentin, or existing non-carious cervical lesions demonstrate significantly higher susceptibility to erosion. Early erosive changes are often asymptomatic and detectable only through careful clinical examination.

Discussion

Despite their health-promoting reputation, mineral waters cannot be considered dentally neutral. In spa settings, patients may consume mineral water several times daily over prolonged treatment periods, leading to cumulative acid exposure of enamel surfaces. Unlike erosive damage caused by soft drinks, mineral water-related erosion is frequently overlooked due to its association with therapeutic regimens[4].

The absence of bacterial involvement differentiates erosion from caries and complicates early diagnosis. Moreover, softened enamel surfaces are more vulnerable to abrasion during toothbrushing, especially when performed immediately after acidic exposure. This highlights the importance of integrating dental preventive guidance into balneotherapy programs [5].

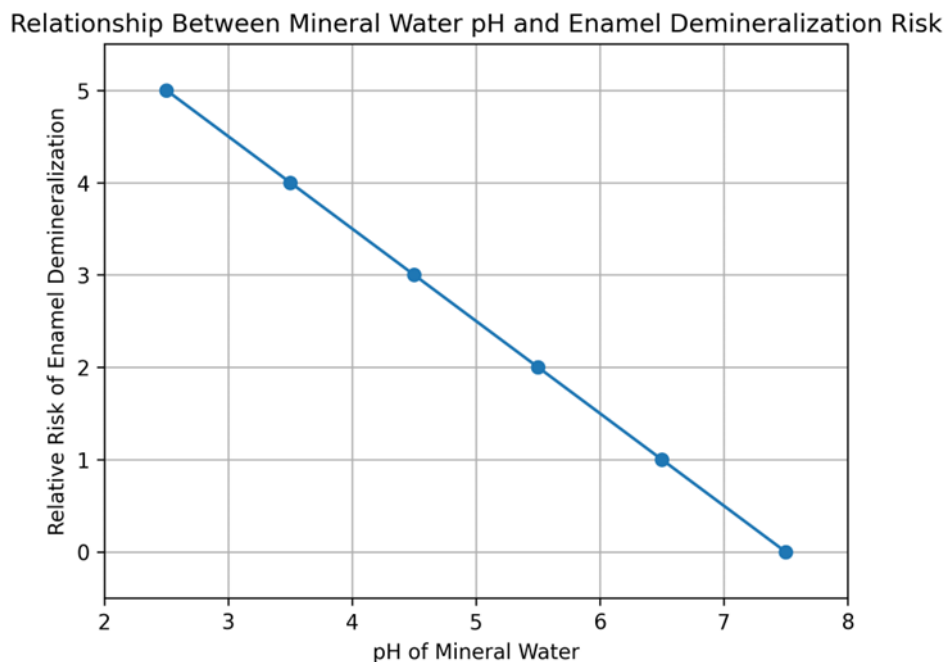

Figure 1. Relationship between mineral water pH and relative risk of enamel demineralization. A decrease in pH below the critical threshold (~5.5) is associated with a progressive increase in enamel erosion risk.

Preventive Considerations

Based on the analyzed evidence, the following preventive measures are recommended:

- rinsing the oral cavity with neutral pH water after mineral water consumption;
- avoiding toothbrushing for at least 30–60 minutes after acidic exposure;
- regular use of remineralizing agents containing fluoride or hydroxyapatite;
- individualized dental assessment before and after spa treatment;
- patient education regarding the erosive potential of acidic mineral waters.

Conclusions

Mineral waters with acidic pH values should be regarded as a potential risk factor for dental erosion. Their erosive effect depends on pH, mineral composition, frequency of intake, and individual protective factors such as salivary function. Incorporation of dental preventive strategies into spa and balneotherapy programs is essential for preserving enamel integrity and ensuring long-term oral health.

References

1. Lussi A, Jaeggi T. Erosion—diagnosis and risk factors. *Clin Oral Investig.* 2008;12(Suppl 1):S5–S13.
2. Lussi A, Hellwig E. Risk assessment and preventive measures in dental erosion. *Monogr Oral Sci.* 2014;25:220–229.
3. Zero DT. Etiology of dental erosion—extrinsic factors. *Eur J Oral Sci.* 1996;104(2):162–177.
4. Amaechi BT, Higham SM. Dental erosion: possible approaches to prevention and control. *J Dent.* 2005;33(3):243–252.
5. West NX, Joiner A. Enamel mineral loss. *J Dent.* 2014;42(Suppl 1):S2–S11.

CHOLESTEROL AS A KEY RISK FACTOR FOR ATHEROSCLEROSIS

Slipchuk Valentyna

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor,
Professor of the Department of Medical Biochemistry
and Molecular Biology,
Bogomolets National Medical University

Vietrova Daria

student of Educational and Scientific Institute of Medicine,
specialty I2 "Medicine",
Bogomolets National Medical University,
Kyiv, Ukraine

Introduction. Atherosclerosis causes cardiovascular diseases, which are one of the leading causes of death worldwide. Elevated cholesterol levels, specifically low-density lipoproteins, are a major factor in the development of this pathological condition. Research into the role of cholesterol is key to the diagnosis, prevention, and treatment of atherosclerosis.

The aim of the study is to analyze the role of cholesterol in the development of atherosclerosis, to investigate the mechanism of atherosclerotic plaque formation and to prevent their occurrence.

Research methods: descriptive, classificatory, comparative.

The main material. Atherosclerosis is a chronic disease of the arteries that's caused by a collection of lipids on the inside of the blood vessels and inflammation, which messes with blood flow and narrows the vessels [1].

Current research identifies not only previously known risk factors for atherosclerosis, such as hypercholesterolemia, hypertension, genetic predisposition, obesity, sugar diabetes, and smoking, but also certain inflammatory conditions, such as gout, rheumatoid arthritis, and HIV.

Cholesterol in human blood plasma is divided into exogenous cholesterol, which enters the body with food, and endogenous cholesterol, which is synthesized independently. At the same time, the amount of exogenous cholesterol does not exceed 30%, which indicates that dietary adjustments can only reduce blood plasma cholesterol levels by 10% [1].

Recent scientific research shows that most cardiovascular diseases are caused not by cholesterol itself, contrary to what was believed until recently, but by substances formed during its oxidation - compounds that form during long-term or improper storage of foods high in cholesterol. Under the influence of oxygen, heat, or light, cholesterol undergoes chemical transformations that produce oxysterols, which are products of its aging. Currently, more than eighty such compounds are known, even a minimal content of some of which can cause damage to the walls of blood vessels,

inflammatory processes, disturbances in cellular metabolism, and potentially lead to atherosclerosis. Whereas pure cholesterol, before oxidation, is necessary for the normal functioning of the human body, as it is an integral component of every cell, plays an important role in the synthesis process and as a starting material for male and female sex hormones, bile acids, and vitamin D [2].

It is important to note that cholesterol does not exist in a free state in the human body, but binds with proteins to form complex compounds called lipoproteins. These are responsible for transporting cholesterol from the liver to peripheral tissues. The most important types of lipoproteins are very low, low, and high density lipoproteins. An excess of low-density lipoproteins contributes to the formation of atherosclerotic plaques on the walls of blood vessels, while high-density lipoproteins return excess cholesterol to the liver for further utilization. Therefore, low-density lipoproteins are considered the most atherogenic, and their level determines the possibility of developing atherosclerosis and the effectiveness of lipid-lowering therapy [3].

Normally, the human body regulates cholesterol levels within the range of up to 5 mmol/L. An increase to 7 mmol/L, i.e., only two units, doubles the risk of mortality from ischemic heart disease [2].

Thus, atherosclerosis can be caused by many factors, which are divided into modifiable and non-modifiable. Modifiable risk factors for atherosclerosis, those that a person can directly influence by changing their lifestyle, include hyperlipidemia, hypertension, smoking, diabetes mellitus, a sedentary lifestyle, obesity, chronic stress, and alcohol abuse [4]. However, the following are considered to be unmodifiable risk factors for atherosclerosis: age, since after 45 years in men and 55 years in women, the risk of atherosclerotic plaques increases significantly; gender - men usually have atherosclerosis more often, but after menopause, the risk increases in women as well; heredity also plays a role, for example, familial hypercholesterolemia [2].

Conclusions. Prevention of atherosclerosis primarily involves a healthy and balanced diet. To prevent the formation of atherosclerotic plaques, it is necessary to limit the consumption of foods containing saturated fats and trans fats, engage in regular physical activity, give up alcohol and smoking (as tobacco smoke damages the walls of blood vessels and accelerates atherogenesis), and control cholesterol levels (especially for people in high-risk groups).

The results of the study prove that cholesterol, namely its oxidation products, leads to the development of atherosclerosis, but it is not the only factor that accelerates atherogenesis.

References

1. Tseluyko, V. Y. (2024). Modern ideas about the treatment of atherosclerosis. *Medicine of Ukraine* 3(279), 33–38. [https://doi.org/10.37987/1997-9894.2024.3\(279\).306585](https://doi.org/10.37987/1997-9894.2024.3(279).306585)
2. Koropetska, N. Y., & Ostapyuk, Y. I. (2019). Cholesterol: for and against. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series Economical Sciences*, 21(92), 169-171. <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9229>

3. Mortensen, M. B., Dzaye, O., Bøtker, H. E., Jensen, J. M., Maeng, M., Bentzon, J. F., Kanstrup, H., Sørensen, H. T., Leipsic, J., Blankstein, R., Nasir, K., Blaha, M. J., & Nørgaard, B. L. (2023). Low-Density Lipoprotein Cholesterol Is Predominantly Associated With Atherosclerotic Cardiovascular Disease Events in Patients With Evidence of Coronary Atherosclerosis: The Western Denmark Heart Registry. *Circulation*, 147(14), 1053–1063.
<https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.122.061010>
4. Prasad, K., & Mishra, M. (2022). Mechanism of Hypercholesterolemia-Induced Atherosclerosis. *Reviews in cardiovascular medicine*, 23(6), 212.
<https://doi.org/10.31083/j.rcm2306212>

ВПЛИВ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ НА СТОМАТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС В ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ

Бабеня Ганна Олександрівна,

кандидат медичних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи, Державна установа
«Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії
Національної академії медичних наук України»

Збереження стоматологічного здоров'я у пацієнтів зрілого віку є важливою складовою загального здоров'я та якості життя [1, 2]. У цій віковій групі спостерігається зростання поширеності запальних захворювань пародонта та гіперестезії твердих тканин зубів, що зумовлено віковими змінами, наявністю супутньої соматичної патології, зниженням слиновиділення, моторних та адаптаційних можливостей організму [3, 4]. Одним із ключових чинників профілактики та стабілізації стоматологічного статусу є адекватний рівень індивідуальної гігієни порожнини рота, який значною мірою залежить від правильного вибору засобів гігієнічного догляду.

У зв'язку з цим актуальним є вивчення клінічної ефективності сучасних зубних паст з різними механізмами дії, зокрема протизапальною та сенсibiliзуючою, у пацієнтів зрілого віку.

Мета дослідження – оцінити клінічну ефективність сучасних зубних паст у пацієнтів зрілого віку з урахуванням їх впливу на гігієнічний та пародонтальний статус, а також на поширеність і інтенсивність гіперестезії твердих тканин зубів.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні взяли участь 61 пацієнт-доброволець віком 40-57 років. Усі пацієнти були розподілені на чотири групи залежно від типу зубної пасти, яку вони використовували протягом одного місяця: пасти з протизапальною дією; пасти з комбінованою дією; пасти із заявленою сенсibiliзуючою дією.

Після завершення місячного курсу всі пацієнти переходили на стандартну підтримувальну зубну пасту. Оцінку стоматологічного статусу проводили на початковому етапі, а також через 1, 3 та 6 місяців спостереження.

Для клінічної оцінки використовували індекс КПВз, папілярно-маргінально-альвеолярний індекс (РМА), індекс кровоточивості, гігієнічні індекси Silness–Löe та Stallard, а також індекси поширеності та інтенсивності гіперестезії зубів. Статистичну обробку результатів здійснювали з використанням варіаційно-статистичних методів.

Результати дослідження та їх обговорення. У всіх групах через один місяць використання зубних паст було зафіксовано покращення показників гігієнічного та пародонтального статусу. Зокрема, спостерігалось достовірне зниження значень індексів РМА та кровоточивості ясен, а також гігієнічних індексів Silness–Löe і Stallard, що свідчить про зменшення вираженості запального

процесу в тканинах пародонта та покращення рівня індивідуальної гігієни порожнини рота.

Водночас динаміка показників у віддалені терміни (3–6 місяців) мала групові особливості. Після припинення використання зубних паст з протизапальною та комбінованою дією спостерігалось поступове зростання пародонтальних і гігієнічних індексів, хоча їхні значення залишалися достовірно кращими за вихідний рівень.

Найбільш стабільний і пролонгований клінічний ефект був зафіксований у групі пацієнтів, які використовували зубну пасту з вираженою десенситайзерною дією. У цих пацієнтів зниження показників РМА, кровоточивості та гігієнічних індексів зберігалось практично без суттєвих коливань протягом усього періоду спостереження.

Аналіз показників гіперестезії зубів продемонстрував, що всі досліджені зубні пасти сприяли зменшенню поширеності та інтенсивності підвищеної чутливості твердих тканин зубів. Проте саме пасти із сенсibiliзуючою дією забезпечували найбільш виражений і тривалий ефект, який зберігався протягом 3–6 місяців після припинення їх використання.

Отримані дані свідчать, що зменшення гіперестезії сприяє формуванню адекватної гігієнічної поведінки пацієнтів: зникає уникнення ретельного чищення чутливих ділянок зубних рядів, зменшується накопичення мікробного нальоту та, як наслідок, знижується інтенсивність запальної реакції в тканинах пародонта. Таким чином, протизапальний ефект сенсibiliзуючих паст значною мірою має вторинний характер і реалізується через оптимізацію щоденних гігієнічних процедур.

Висновки

1. У пацієнтів зрілого віку використання сучасних зубних паст позитивно впливає на гігієнічний та пародонтальний статус і сприяє зменшенню проявів гіперестезії зубів.

2. Найбільш стабільний і пролонгований клінічний ефект продемонстрували зубні пасти із сенсibiliзуючою дією.

3. Основний механізм клінічної ефективності сенсibiliзуючих паст полягає у вторинному протизапальному ефекті за рахунок покращення якості індивідуальної гігієни порожнини рота.

4. Сенсibiliзуючі зубні пасти доцільно рекомендувати як ефективний засіб профілактики запальних захворювань пародонта та підтримки стоматологічного здоров'я у пацієнтів зрілого віку.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним є подальше вивчення змін біохімічних маркерів запалення, антимікробного та антиоксидантного захисту в ротовій рідині пацієнтів зрілого віку при тривалому використанні зубних паст з різними механізмами дії.

Список літератури

1. Chan, A., Chu, Ch., Ogawa, H., & Lai, E. (2023). Improving oral health of older adults for healthy ageing. *Journal of Dental Sciences*, 19.

DOI:10.1016/j.jds.2023.10.018.

2. Gibney, J. M., Naganathan, V., & Wei Ting Lim M. A. (2021). Oral health is Essential to the WellBeing of Older People. *Am J Geriatr Psychiatry*, 29:10, 1053-1057. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2021.06.002>

3. Nitipong, V., Laiteerapong, A., Lochaiwatana. Y., & Arunyanak, S. P. (2023). Clinical Evaluation of Toothbrushes for Elderly Patients: A Crossover Study. *Int Dent J.*, 73(1), 93-100. doi: 10.1016/j.identj.2022.10.001. Epub 2022 Nov 23. PMID: 36435664; PMCID: PMC9875263.

4. Pérez-Nicolás, C., Pecci-Lloret, M. P., & Guerrero-Gironés, J. (2022). Use and efficacy of mouthwashes in elderly patients: A systematic review of randomized clinical trials. *Ann Anat.*, 246, 152026. doi: 10.1016/j.aanat.2022.152026. Epub 2022 Nov 17. PMID: 36402239.

АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ФІЗІОТЕРАПІЇ У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ОСТЕОСИНТЕЗУ КІСТОК ТАЗУ

Гордієнко Валерія Володимирівна

здобувач вищої освіти з медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Свирид Анна Сергіївна

здобувач вищої освіти з медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Фадєєв Олег Геннадійович

к.мед.наук, доцент кафедри екстреної та невідкладної медичної допомоги,
ортопедії, травматології та протезування

Науковий керівник:

Веснін Володимир Вікторович

к.мед.наук, доцент кафедри екстреної та невідкладної медичної допомоги,
ортопедії, травматології та протезування

Анотація. Пацієнти з переломами кісток тазу потребують фізичної терапії в післяопераційному періоді для швидшого відновлення. Серед наукових статей є обмежена кількість досліджень, які б давали оптимальний перелік фізіотерапевтичних вправ при переломах тазу.

Мета даної роботи провести систематичний огляд сучасних наукових досліджень у базах Pub Med та Elsevier з метою виявлення новітніх оптимальних методів реабілітації.

Переломи кісток тазу класифікують за механізмом травми, за стабільністю тазового кільця, стабільністю ушкоджень, окремо виділяють переломи кульшової западини.[1] Після етапу остеосинтезу важливо впровадити ранню мобілізацію в лікування пацієнта. Це сприяє «зменшенню частоти післяопераційних ускладнень(розвиток контрактур та зменшення обсягу рухів), зниження інтенсивності больового синдрому, покращення ходи та зменшенням рівня летальності, зі збереженням стабільності кісткових уламків та імплантів».[2]

Наступним етапом реабілітації є вправи, спрямовані на відновлення сили м'язів та балансу. [3]

Серед актуальних та новітніх методів використовують роботизований реабілітаційний комплекс для відновлення ходи. Метод базується на впровадженні в тренування екзоскелету, в якому можна регулювати кути тазостегнового і колінного суглобів індивідуально. Використовується з метою поліпшення повсякденної рухової активності задіюючи м'язи тазу, корпусу та нижніх кінцівок. Автори [4] зазначають, що «інтеграція Носома Lokomat у

реабілітацію при нестабільних переломах тазової плити С покращує функцію та контроль болю порівняно зі звичайним доглядом».

Мануальна терапія зменшує спазм м'язів та покращує обсяг рухів у суглобах.

Електротерапія буде підвищувати ефективність інших напрямів фізичної реабілітації. З нею можливо зменшити больовий синдром та спазм, профілакувати м'язову атрофію, покращити кровообіг та нейром'язову активність.

Висновок. Застосування новітніх методів фізичної терапії у пацієнтів після остеосинтезу з приводу переломів тазу є необхідним у реабілітації пацієнтів. Важливо і далі вивчати та розроблювати нові методи фізичної терапії, які забезпечать оптимальні результати лікування та дозволить пацієнтам повернутись до повсякденної активності і незалежності руху.

Літературні джерела

1.Ohla, J., Walus, P., Wiciński, M., Małkowski, B., Turoń, B., Jabłoński, A., Gawryjolek, M., Kellett, K., & Zabrzyński, J. (2025). Pelvic Fractures in Adults and the Importance of Associated Injuries—A Current Multi-Disciplinary Approach. *Clinics and Practice*, 15(7), 130. <https://doi.org/10.3390/clinpract15070130>

2.Aprisunadi, Nursalam, N., Mustikasari, M., Ifadah, E., & Hapsari, E. D. (2023). Effect of Early Mobilization on Hip and Lower Extremity Postoperative: A Literature Review. *SAGE open nursing*, 9, 23779608231167825. <https://doi.org/10.1177/23779608231167825>

3.Carter, C., Guerra, S., Clothier, L., Barlow, S., Axenciuc, R., Milton-Cole, R., Griffin, X. L., & Sheehan, K. J. (2025). Rehabilitation after pelvic fragility fracture in older adults: a scoping review. *Osteoporosis international : a journal established as result of cooperation between the European Foundation for Osteoporosis and the National Osteoporosis Foundation of the USA*, 36(7), 1143–1154. <https://doi.org/10.1007/s00198-025-07552-8>

4.Ali, K., He, L., Zhang, W. et al. Enhanced rehabilitation for unstable pelvic tile C fractures: integrating mechanotherapy and early intervention. *J Orthop Surg Res* 20, 438 (2025). <https://doi.org/10.1186/s13018-025-05833-w>

ВОДНО-ЕЛЕКТРОЛІТНІ ПОРУШЕННЯ ТА ЕКСИКОЗИ ПРИ ІНФЕКЦІЙНІЙ ПАТОЛОГІЇ У ДІТЕЙ

Колесник Яна Володимирівна

Доктор філософії PhD,
доцент кафедри інфекційних хвороб, дитячих інфекційних хвороб та фтизіатрії
Харківський національний медичний університет

Неменко Валерій Олександрович

Здобувач вищої освіти III медичного факультету
Харківський національний медичний університет

Ісасєв Данило Дмитрович

Здобувач вищої освіти III медичного факультету
Харківський національний медичний університет
Україна

Вступ. Водно-електролітний баланс є однією із найважливіших складових гомеостазу в організмі дитини, яка впливає на нормальне функціонування клітинних, тканинних та органних систем. У дітей, особливо у ранньому віці, механізми регуляції водно-електролітного стану ще не повністю сформовані, що робить їх надзвичайно вразливими до порушень, пов'язаних із надходженням, розподілом і виведенням води та електролітів.[1]

У дітей із гострими інфекційними патологіями часто відмічаються водно-електролітні порушення, що обумовлює додатковий негативний вплив на різні системи та призводить до виникнення серйозних ускладнень та тяжких станів, які часто потребують інтенсивної терапії. Розуміння роботи організму для підтримки сталості його внутрішнього середовища, саморегуляції та обміну речовин, а також причин їх порушення є ключовим у діагностиці та лікуванні багатьох інфекційних хвороб. Суміжним поняттям в контексті даної теми є ексикоз як часта патогенетична ланка виникнення дисбалансу гомеостазу.[2]

Мета роботи - проаналізувати виникнення водно-електролітних порушень та ексикозів у дітей на тлі інфекційної патології, розглянути значення їх впливу на організм та роль у тяжкості перебігу захворювання.

Матеріали та методи. Було вивчено та систематизовано низку українських і іноземних літературних джерел: підручників, публікацій, статей, та інтернет-ресурсів з теми, що досліджується.

Результати. Під час перебігу інфекційного процесу організм дитини перебуває в умовах невідповідності між потребою у рідині та можливостями її надходження і утримання. Особливо це стосується гострих кишкових інфекцій бактеріальної та вірусної етіології, зокрема ротавірусної, ентеровірусної інфекції, а також сальмонельозу, шигельозу і ешерихіозів, при яких багаторазова діарея та блювання швидко призводять до значної втрати рідини. Водно-

електролітні порушення спостерігаються і при тяжких респіраторних інфекціях, включаючи пневмонію та грип, де поєднання гарячки, рясного потовиділення та тахіпное спричиняє підвищення перспірації. Окрему групу становлять генералізовані бактеріальні інфекції, у тому числі сепсис і менінгіт, для яких характерні порушення мікроциркуляції, судинної проникності та перерозподіл рідини у позасудинний простір. У дітей раннього віку ці зміни розвиваються особливо стрімко, що пояснюється високим вмістом води в організмі та функціональною незрілістю нирок.[1, 2, 5]

Електролітні порушення виникають внаслідок дефіциту надходження, перерозподілу та виведення іонів внаслідок інтоксикації. Велике значення з точки зору клінічних проявів мають зміни рівня натрію, який визначає розподіл води між клітинами та позаклітинним простором, через це його зниження або підвищення призводить до набряку чи зневоднення клітин. Порушення калієвого обміну є характерними для інфекцій, які супроводжуються тривалими втратами рідини та метаболічним ацидозом. Цей стан значно впливає на роботу м'язів, кишківника та серця, призводячи до їх дисфункції, та вимагає постійного спостереження та корекції. Зміни концентрації хлоридів зазвичай супроводжують загальні порушення обміну та кислотно-лужної рівноваги, поглиблюючи прояви інтоксикації. У сукупності ці електролітні зсуви знижують можливості адаптації та реактивності дитячого організму.[3]

Також при інфекційних захворюваннях, зокрема при синдромі інтоксикації, зростає потреба у рідині, що створює умови для появи зневоднення. Ексікоз є одним із ключових проявів порушення водного балансу і відображає ступінь нестачі води в організмі. Залежно від співвідношення втрати рідини і електролітів ексікози мають різний характер, однак незалежно від типу він супроводжується порушенням функції життєво важливих органів. На ранніх етапах зневоднення часто важко помітити зміни, тому що вони проявляються типовими неспецифічними симптомами, такими як млявість, спрага та сухість слизових оболонок. У міру прогресування ексікозу приєднуються тахікардія, зниження артеріального тиску, олігурія, погіршення периферичної перфузії та ознаки тканинної гіпоксії. Для дитячого організму особливо небезпечним є швидкий розвиток ексікозу, який може призводити до порушень з боку центральної нервової системи, метаболічних зсувів і декомпенсації основного інфекційного процесу.[2,4]

Зневоднення знижує ефективність імунної відповіді, погіршує транспорт лікарських засобів і підвищує ризик розвитку ускладнень. Разом з тим, воно ніколи не обмежується лише втратою води, оскільки з нею організм дитини втрачає електроліти. Саме тому своєчасне розпізнавання ознак ексікозу та адекватне відновлення водного балансу є необхідною умовою стабілізації стану дитини.

Висновки. Водно-електролітні порушення та ексікози є закономірною і клінічно значущою складовою перебігу інфекційних захворювань у дітей. Їх виникнення зумовлене поєднанням інфекційно-токсичного впливу, підвищених втрат рідини та електролітів і вікових особливостей регуляції водного балансу.

Ці порушення пов'язані та взаємно посилюють один одного, створюючи умови для посилення інтоксикації, тому в ході лікування важливо розуміти їх вплив на організм дитини.

Список використаних джерел:

1. Чернишова, Л. І. (Ред.). (2021). Інфекційні хвороби у дітей (3-тє вид., переробл. та допов., с. 533–575). ВСВ «Медицина».
2. Крамаров, С. О. (Ред.). (2020). Інфекційні захворювання у дітей в амбулаторній практиці лікаря (4-тє вид., доповн., с. 91–98). РА-ГАРМОНІЯ.
3. Зайко, М. Н., Биць, Ю. В., Кришталь, М. В., & Дюба, М. В. (Ред.). (2017). Патофізіологія (6-тє вид., переробл. і доповн., с. 152-172). ВСВ «Медицина».
4. Shaw, K. N., & Gorelick, M. (2023). Dehydration in children.
Доступ: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560540/>
5. Крамаров, С. О., Євтушенко, В. В., Євтушенко, О. М., Маєвська, Є. А., & Бабак, В. В. (2022). Проблема дегідратації в педіатрії. CHILD'S HEALTH, 16(4), 296–303
Доступ: <https://childshealth-journal.com/index.php/journal/article/view/1442>

МІСЦЕ ГЕМАТОЛОГІЧНИХ ІНДЕКСІВ ІНТОКСИКАЦІЇ В ДІАГНОСТИЦІ НЕОНАТАЛЬНОГО СЕПСИСУ

Руснак Максим

Студент

Буковинський державний медичний університет

Крецу Наталія

Ph.D., асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб,

Буковинський державний медичний університет

Актуальність. Неонатальний сепсис – це клінічний синдром, що характеризується неспецифічними ознаками та симптомами, спричиненими інвазією патогенів [1,2]. Неонатальний сепсис залишається основною причиною захворюваності та смертності, незважаючи на досягнення в неонатальній практиці. Захворюваність варіює від 1 до 4 випадків на 1000 живонароджених у країнах з високим рівнем доходу, але досягає 49–170 випадків у країнах з низьким та середнім рівнем доходу з рівнем летальності до 24 %. Сепсис класифікується як сепсис з раннім початком, якщо він діагностований протягом перших 72 годин життя, що зумовлено перинатальними факторами ризику, або сепсис з пізнім початком, якщо він діагностований після 72 годин і є вторинним по відношенню до нозокоміальних факторів ризику [3,4].

Складним і дискусійним й надалі залишається питання раннього виявлення неонатального сепсису. Через неможливість діагностувати сепсис на ранній стадії, антибіотики використовуються без потреби та протягом тривалого періоду часу. Це збільшує ризик побічних ефектів, пов'язаних з антибіотиками, та сприяє виникненню резистентності до антимікробних препаратів. Рання діагностика сепсису досягається за допомогою визначення рівня цитокінів, білків гострої фази, антигенів клітинної поверхні та бактеріальних геномів. Незважаючи на їхню чутливість та специфічність, ці маркери є дорогими та важкодоступними в умовах обмежених ресурсів. Як результат, оптимальні діагностичні тести повинні забезпечувати швидкі результати та мати високу чутливість та специфічність, щоб уникнути використання непотрібних антибіотиків [5]. Саме тому, дослідження гематологічних індексів інтоксикації, які використовуються в рутинній практиці, є перспективним напрямом, оскільки вони відображають ступінь системної запальної реакції організму, дозволяючи об'єктивно оцінити тяжкість стану новонародженого.

Тому, **метою** нашої роботи стало удосконалення діагностики шляхом аналізу значення гематологічних індексів інтоксикації при неонатальному сепсисі за різного його дебюту.

Для реалізації поставленої мети під спостереженням на базі відділення інтенсивної терапії новонароджених (ВІТН) знаходились 52 новонароджених з

проявами генералізованого інфекційно-запального процесу. Окрім рутинних методик загальноклінічних обстежень за показниками загального аналізу крові визначали лейкоцитарні індекс інтоксикації (ЛІІ) та індекс ядерного зсуву (ІЯЗ), які відображають тяжкість перебігу запального процесу. Так, за нормальні значення приймали показник ЛІІ до 1,0 ум.од. (0,3-1,5 ум.од.) При рівні ІЯЗ= 0,05-0,1 стан хворого розцінювався як задовільний, при рівні 0,3-1,0 – середньої тяжкості і при значенні ІЯЗ більше 1,0 розцінювали загальний стан хворого як тяжкий [6]. Статистична обробка результатів досліджень здійснювалася за допомогою пакету статистичного аналізу Statistica 8.0 (StatSoft, США) при відомому числі спостережень (n). Критичний рівень значущості «Р» при перевірці статистичних гіпотез у даному дослідженні вважали при $p < 0,05$.

Результати та обговорення. І групу сформували 28 новонароджених з раннім дебютом септичного процесу з середнім терміном гестації $33,2 \pm 1,11$ тижнів, II групу – 24 новонароджених із пізнім початком, середній гестаційний вік яких становив $36,6 \pm 0,90$ тижнів. За статтю обстежені групи розподілились наступним чином: у I групі частка хлопчиків склала 14 (60%), дівчаток – 14 (50%), у II групі відповідно: 14 (58,3%) хлопчиків та 10 (41,7%) дівчат. Слід відмітити, що у 42,9% у I групі пологи відбулися природним шляхом, а у II групі – у 41,6%.

Середньо-групові значення ЛІІ при поступленні в I групу становили $1,96 \pm 0,59$ ум.од., а у II групі – $1,91 \pm 0,61$ ум.од. Стосовно ІЯЗ, то показники були наступні: $0,51 \pm 0,05$ ум.од. та $0,45 \pm 0,07$ ум.од. В динаміці лікування через 72 години у представників I групи значення ЛІІ становило $1,27 \pm 0,05$ ум.од, ІЯЗ – $0,51 \pm 0,07$ ум.од, відповідно у новонароджених, які увійшли до II групи порівняння – $0,81 \pm 0,29$ ум.од та $0,56 \pm 0,15$ ум.од. Отримані результати демонструють, що у новонароджених з раннім дебютом септичного процесу спостерігається більш повільна нормалізація запальних показників, порівняно з дітьми з пізнім початком захворювання, що ймовірно, можна пов'язати із меншою гестаційною зрілістю та обмеженими компенсаторними можливостями організму.

Висновок. Таким чином, використання доступних в щоденній практиці гематологічних індексів інтоксикації дозволяє покращити моніторинг лікування та індивідуалізувати терапевтичні підходи, що зрештою сприятиме покращенню прогнозу при даній нозології.

Список літератури:

1. Kim F, Polin RA, Hooven TA. Neonatal sepsis. BMJ. 2020;371:m3672. Published 2020 Oct 1. doi:10.1136/bmj.m3672.
2. Shane AL, Sánchez PJ, Stoll BJ. Neonatal sepsis. Lancet. 2017;390(10104):1770-1780. doi:10.1016/S0140-6736(17)31002-4.
3. Zaidi AK, Ganatra HA, Syed S, et al. Effect of case management on neonatal mortality due to sepsis and pneumonia. BMC Public Health. 2011;11 Suppl 3(Suppl 3):S13. Published 2011 Apr 13. doi:10.1186/1471-2458-11-S3-S13.

4. Kushwaha R, Singh LP, Yadav J, Verma D. Significance of the Hematological Scoring System (HSS) in the Early Diagnosis of Neonatal Sepsis in a Tertiary Care Center. *Cureus*. 2025 Jun 14;17(6):e86014. doi: 10.7759/cureus.86014
5. Celik IH, Hanna M, Canpolat FE, Mohan Pammi. Diagnosis of neonatal sepsis: the past, present and future. *Pediatr Res*. 2022 Jan;91(2):337-350. doi: 10.1038/s41390-021-01696-z.
6. Годлевський АІ, Саволук СІ. Діагностика та моніторинг ендотоксикозу у хірургічних хворих. Вінниця: Нова Книга; 2015:232.

LOGICAL-SYNTACTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING AN ENGLISH TEXT AND THE WAYS OF OVERCOMING THEM

Krytsak Oksana Oleksiivna,

Senior Lecturer, Department of Philology, Interpreting and Translation,
Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas,
Ukraine

Translation is not a mechanical substitution of words from one language into another but a complex cognitive and linguistic process that requires to reconstruct meaning according to the structural and stylistic norms of the target language [1;7]. One of the most challenging aspects of this process is to transfer logical and syntactic structures from English into another language. English possesses a number of syntactic and logical features that do not always have direct equivalents, which often leads to distortion of meaning, loss of coherence, or stylistic inadequacy in translation [2;6].

The article examines the main logical-syntactic difficulties encountered in translating English texts and analyzes effective ways of overcoming them. The study focuses on sentence structure, word order, logical relations, implicit meaning, and syntactic compression, offering practical strategies for translators. The findings may be useful for professional translators, students of translation studies, and linguists interested in contrastive syntax.

In modern linguistics and translation studies, increasing attention is paid to the problem of equivalence between the source text and the target text [1]. While lexical and stylistic issues are often discussed, logical-syntactic difficulties remain one of the most complex and less predictable areas of translation [5]. Syntax is closely connected with logic, as it reflects the way thoughts are structured, relations between ideas are expressed, and emphasis is distributed within a sentence or a text [3].

English, as an analytical language, relies heavily on fixed word order and syntactic constructions to express logical relations [2;8]. When translating English texts into languages with different grammatical systems, such as synthetic or inflectional languages, translators frequently encounter problems related to sentence organization, cohesion, and logical clarity. Failure to adequately resolve these difficulties may result in translations that are formally correct but logically unclear or stylistically unnatural [6].

The aim of this article is to identify the main logical-syntactic difficulties that arise in translating English texts and to propose effective ways of solving them. The objectives include analyzing typical problematic constructions, explaining their logical function, and outlining translation strategies that ensure semantic accuracy and communicative adequacy [4].

English syntax is characterized by a relatively rigid word order, which serves as the primary means of expressing grammatical relations [3]. The typical sentence

pattern Subject–Predicate–Object is crucial for maintaining clarity and logical coherence. Any deviation from this pattern usually carries a specific pragmatic or stylistic function, such as emphasis or contrast [5].

Another important feature of English is syntactic compression. English texts often use participial constructions, infinitive complexes, and gerundial phrases to condense information [6;8]. These constructions allow authors to express complex logical relations in a compact form, but they may pose significant difficulties for translators, especially when the target language prefers explicit and expanded structures [1].

In addition, English frequently relies on implicit logical connections. Logical relations such as cause and effect, condition, concession, or contrast may be expressed indirectly, without overt conjunctions [5]. This implicitness requires the translator to reconstruct the underlying logic of the text before rendering it in the target language [7].

One of the most common difficulties in translating English texts is related to differences in word order. In English, word order is not only grammatical but also logical: it determines what information is presented as given and what is new. When translating into a language with freer word order, preserving the original logical emphasis becomes a challenge [6].

Literal reproduction of English word order may lead to unnatural or even misleading translations. For example, English often places adverbial modifiers at the beginning of a sentence to highlight the circumstances of an action. In translation, this emphasis may need to be shifted or restructured to achieve the same communicative effect [1].

English texts, especially academic and journalistic ones, tend to use long and complex sentences with multiple subordinate clauses. Such sentences reflect intricate logical relations between ideas but can be difficult to process and translate.

The main difficulty lies in identifying the hierarchy of clauses and determining which information is central and which is supplementary. Misinterpretation of syntactic relations may lead to logical distortion of the original message [2]. Translators must carefully analyze the structure of complex sentences before deciding whether to preserve them or to divide them into simpler units in the target text.

Non-finite verb forms, such as infinitives, gerunds, and participles, are widely used in English to express logical relations of time, cause, purpose, and condition [8]. These constructions often have no direct equivalents in other languages.

For instance, participial constructions may combine several logical meanings simultaneously, which makes their translation particularly challenging. The translator must decide whether to render such constructions by subordinate clauses, coordinate clauses, or separate sentences, depending on the norms of the target language [6].

Another significant difficulty is the implicit nature of logical relations in English texts. Authors often rely on context rather than explicit connectors to indicate relationships between ideas. While this may be acceptable and even stylistically preferable in English, it can cause ambiguity in translation [7].

The translator's task is to identify these hidden logical links and make them explicit if necessary. However, over-explication may lead to stylistic heaviness, so a balance must be maintained between clarity and conciseness.

One of the most effective ways of solving logical-syntactic problems is the use of structural transformations. This strategy involves changing the syntactic structure of the source sentence while preserving its meaning and logical relations [6].

Structural transformation may include sentence splitting, sentence combining, change of clause type, or rearrangement of sentence elements. Such transformations allow the translator to adapt the text to the grammatical and stylistic norms of the target language without sacrificing logical coherence [4].

Before translating, it is essential to conduct a thorough logical analysis of the source text. This involves identifying the main idea, secondary information, and logical connections between them. Understanding the author's intention and the communicative function of each syntactic element helps prevent errors and inaccuracies [5].

Logical analysis is particularly important when dealing with complex sentences and implicit relations. By reconstructing the logical framework of the text, the translator can choose the most appropriate linguistic means for its expression.

Explication is a widely used translation technique that consists in making implicit information explicit in the target text. This technique is especially useful when translating English texts with compressed syntax or hidden logical relations [6].

Compensation, on the other hand, involves introducing additional elements in another part of the text to make up for unavoidable losses. Both techniques should be applied carefully to avoid redundancy or stylistic imbalance.

A successful translation must comply with the syntactic and stylistic norms of the target language. Attempting to preserve English syntactic patterns at all costs often results in interference and unnatural constructions [6].

The translator should prioritize logical clarity and readability in the target text. This may require abandoning formal equivalence in favor of functional equivalence, where the focus is on conveying the same meaning and effect rather than the same structure.

Logical-syntactic difficulties are an integral part of the translation process, particularly when translating English texts with their specific syntactic organization and implicit logical relations. These difficulties arise from differences in grammatical systems, word order, sentence complexity, and methods of expressing logical connections [8].

The article has shown that effective translation requires not only linguistic competence but also logical thinking and analytical skills. By applying structural transformations, conducting detailed logical analysis, and adhering to the norms of the target language, translators can successfully overcome logical-syntactic challenges.

In conclusion, the ability to recognize and resolve logical-syntactic difficulties significantly enhances translation quality and ensures accurate and coherent communication between languages. Further research in this area may focus on corpus-based studies and practical training methods for developing translators' syntactic and logical awareness.

References

1. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation* (3rd ed.). London: Routledge.
2. Bell, R. T. (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice*. London: Longman.
3. Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
4. Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins.
5. Hatim, B., & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London: Longman.
6. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
7. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1982). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.
8. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins.

NEW DIGITAL CONTEXTS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING: FROM TEXT TO INTERACTION

Romanova Oksana Oleksandrivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
National Academy of the National Guard of Ukraine

Modern philological education increasingly shifts its focus from isolated language structures to language as a dynamic system functioning in real communicative contexts. In this perspective, foreign language learning is understood not only as the acquisition of grammatical rules and vocabulary, but also as the development of discourse competence, pragmatic awareness, and the ability to construct meaning in interaction [1; 6].

Digital environments create new contexts in which foreign languages function as instruments of communication rather than objects of memorization. Artificial intelligence-based tools allow learners to analyze their written language at the level of grammar, lexis, and style [6]. *For example*, students writing argumentative essays in English can receive automated feedback on collocations, discourse markers (*however, therefore, in contrast*), and register appropriateness, which contributes to the development of textual cohesion and genre awareness [2]. From a philological standpoint, such analysis supports awareness of textual cohesion and genre conventions.

Spoken interaction is also transformed through digital tools. Speech-recognition systems enable learners to practice pronunciation and intonation patterns that are essential for meaning-making in oral discourse [6]. *For example*: students read academic or media texts aloud, and the system highlights misplaced stress or intonation breaks that may affect pragmatic meaning, such as emphasis or contrast. Such tools help students identify phonetic features that influence pragmatic meaning, including emphasis and contrast.

Virtual communicative environments represent a new stage in foreign language learning. Virtual reality allows learners to participate in simulated communicative situations, such as academic discussions or professional interactions, where language is used to perform communicative functions [1; 7]. *For example*: in a virtual academic setting, students present research topics, ask follow-up questions, and respond to arguments. These environments support the development of discourse strategies, including turn-taking, clarification, and argumentation.

Augmented digital contexts contribute to vocabulary acquisition and semantic development by connecting linguistic units with situational usage. *For example*: learners encounter idiomatic expressions or culturally marked vocabulary in contextualized digital annotations, which helps them understand meaning beyond dictionary definitions. Augmented reality tools provide contextualized explanations of

lexical items, idiomatic expressions, and cultural references, facilitating deeper understanding of meaning in authentic communication [2].

From a philological perspective, digital learning environments can be viewed as new linguistic spaces where foreign languages function as living systems of discourse and interaction. Their integration into foreign language education expands traditional philological approaches and supports the development of linguistic and communicative competence in higher education [3; 4].

Thus, modern digital contexts support the development of linguistic competence not by replacing traditional philological approaches, but by expanding them toward interaction, meaning, and discourse-oriented language learning.

References:

1. Hubbard, P. (2019). Technology and language learning: Virtual reality as a new learning environment. *Language Learning & Technology*. Vol. 23 (3). P. 1–6.
2. Parmaxi, S. (2020). Augmented reality in language learning: A state-of-the-art review of 2014–2019. *Computer Assisted Language Learning*. Vol. 33 (7). P. 867–885.
3. Leshchenko, M. (2021). Tsyfrovi tekhnolohii u vykladanni inozemnykh mov u zakladyakh vyshchoi osvity. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. № 81 (5). P. 45–57.
4. Semenoh, O. (2022). Profesiina pidhotovka zdobuvachiv osvity u tsyfrovu epokhu: vyklyky ta perspektyvy. *Osvita ta pedahohichna nauka*. № 2 (194). P. 34–42.
5. Lin, T. B., & Lan, Y. J. (2022). Immersive virtual reality in language education: Benefits and challenges. *Journal of Educational Technology & Society*. Vol. 25 (2). P. 14–27.
6. Chen, X., & Kent, S. (2021). Exploring military English training with VR-based simulations. *Journal of Defense Resources Management*. Vol. 12 (1). P. 59–70.

ІНТЕГРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВОСТИЛІСТИЦІ

Голікова Наталія Сергіївна

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Сучасна лінгвоукраїністика розвивається в тісному зв'язку всіх її підрозділів, демонструючи активну інтеграцію багатьох із них на основі спільного об'єкта дослідження – української мови як основного засобу спілкування та консолідації різних верств суспільства, як унікальної, історично сформованої системи лінгвальних знаків, що генерує етнокультурні цінності й національну пам'ять [3, с. 116]. Відомо, що найвищий ступінь інтегративності у своїй науково-концептуальній матриці наразі демонструє лінгвостилістика, традиційним об'єктом студіювання для якої є художній текст.

Лінгвостилістика першої чверті ХХІ ст., яка багато в чому орієнтована на теорії антропоцентризму й дискурсоцентризму, має поглиблений інтерес до вивчення концептуалізації та категоризації реалій дійсності, оригінально охудожнених у творах українських письменників. Наука активно розвивається в тісному зв'язку з новітніми напрямками мовознавства, послуговується поняттям художнього стилю та його складників у контексті питань «мова і культура», «мова і людина», «мова і ситуація спілкування» [6, с. 115], що дає змогу синтезувати багатогранний мовний світ митців, спираючись не лише на внутрішньомовні, а й на екстралінгвальні чинники. Саме тому вважаємо, що мовно-маркувальні засоби ідіолекту тих чи тих поетів, прозаїків, драматургів потрібно вивчати в тісному взаємозв'язку мовознавчих галузей тексто-, дискурсо- та антропоцентричного спрямування, залучаючи до аналізу стилістичний, прагматичний, когнітивний, культурологічний аспекти [4, с. 21].

Попри те, що, як зауважує І. А. Бехта, художній текст «віддавна є обов'язковим складником розмаїтих видів наукової систематизації. Він дотепер перебуває поза межами однозначного тлумачення» [1, с. 57], усебічне його вивчення дає змогу інтегрувати науково-теоретичні концепції низки лінгвістичних галузей у межах єдиного дослідницького поля. Із позицій сучасної лінгвостилістики художній текст є наслідком авторської мовотворчості, він окреслює індивідуально-мовну картину світу митця за допомогою сукупності виражально-зображальних засобів його стилю.

Пропонована наукова розвідка є спробою загалом обґрунтувати найвиразніші особливості письменницьких ідіолектів з оперттям на вагомі досягнення сучасної лінгвостилістики й таких мовознавчих галузей, як неологія, ономастика, інтертекстуальна лінгвістика, фольклористика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика тощо. У сферу лінгвостилістичного

аналізу мови художнього тексту вводимо ключове поняття *стилістем* – мовної одиниці, яка, функціонуючи в художньому творі, крім номінативного, має стилістичне значення, репрезентоване нашаруванням додаткових смислів й зумовлене індивідуальною мовотворчістю прозаїка [2, с. 7].

Спираючись на власний інтегративно-стилістичний аналіз мови художньої прози Павла Загребельного – видатного письменника середина ХХ – початку ХХІ ст., художнє слово якого є неповторною сторінкою в історії української культури, національної літературної мови, багатогранного художнього стилю [2; 4], переконуємося, що в будь-якому художньому тексті статусу стилістем можуть набувати численні маркувальні лінгвоодиниці. На нашу думку, у художньому дискурсі багатьох українських поетів, прозаїків, драматургів інтегративного науково-теоретичного обґрунтування потребують численні мовні одиниці – стилістем (узуальні одиниці, індивідуалізми, зокрема потенціоналізми, okazіоналізми, okazіональні антропоніми, okazіональні сполучення слів, а також прагмеми, інтертекстеми, фольклоризми, концептеми тощо), які неодмінно виявляють високий ступінь стилістичного, семантичного, прагматичного, когнітивно-культурологічного потенціалу в емоційно-оцінній площині мовотворчості письменників, в інтерсеміотичній системі й концептосфері їхніх художніх творів.

Вивчати найрізноманітніші індивідуально-авторські стилістем у межах інтегративної лінгвостилістики – це одне з назрілих завдань сучасної науки, істотні зміни дослідницьких парадигм якої дають змогу побачити відомі явища, характерні для української етнокультури, у новому світлі та якомога глибше й точніше обґрунтувати їхню сутність [5, с. 38]. Тому вважаємо, що долучення лінгвософського, етнолінгвістичного, культурологічного, інтертекстуального тощо аспектів до мовно-стилістичного аналізу маркувальних засобів, показових для мови творів української літератури, є особливо доречним.

Важливою умовою для інтегративно-стилістичного аналізу художнього твору є вибір методів дослідження корпусу виразально-зображальних засобів, що маркують індивідуально-авторський текст. Крім загальнонаукових методів спостереження, аналізу, синтезу, порівняння тощо, які застосовують у дослідницькій процедурі аналізу ілюстративного матеріалу, актуальним є використання таких лінгвістичних методів, як: *описовий метод* – для витлумачення дискурсивного статусу художнього тексту; *метод інтегративного аналізу*, який слугує основою комплексного дослідження сукупності різноструктурних стилістем; *метод лінгвостилістичного аналізу*, що сприяє з'ясуванню стилістичних функцій різнотипних індивідуалізмів, виявленню їхньої специфіки у вертикальному контексті авторської мовотворчості; *метод компонентного аналізу*, застосування якого сприяє ідентифікації лексичних значень багатьох слововживань, що в лінійних контекстах зазнали трансформації внутрішньої форми або розширили свою семантичну структуру; методи лінгвопрагматичного аналізу: *дискурс-аналіз* – для виявлення прагматичного потенціалу стилістем, їхньої здатності впливати на адресата, *контекстуально-інтерпретаційний метод* – для виокремлення

ймовірних читацьких стратегій рецепції художнього тексту та його складників; *метод текстової ідентифікації інтертекстем*, що використовують для фіксації «чужих» слів у художніх текстах; методи, розроблені в межах когнітивної лінгвістики: *метод семантико-асоціативного поля* – для вивчення когнітивної структури концептів, *метод маркування художнього простору* – для визначення типів опису урбаністичного простору у виділених концептах та ін.

Отже, глибинне вивчення художніх текстів має передусім спиратися на науково-теоретичні основи інтегративної лінгвістики, а застосування відповідного – інтегративного – методу в цій науці дає змогу поєднати стилістичні, семантичні, лінгвопрагматичні, соціолінгвістичні, культурологічні, лінгвокогнітивні тощо прийоми дослідження різних текстів.

Список літератури

1. Бехта І. А. Художній текст у сфері новітніх когнітивних студій. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Том 1. С. 57–62.
2. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту. Дніпро: Акцент ПП, 2018. 432 с.
3. Голікова Н. С. Соціомовні чинники формування сучасної інтегративної лінгвістики. *The XXIX International Scientific and Practical Conference «The role of society in the development of scientific ideas», July 24–26, 2023*. Prague, Czech Republic, 2023. Р. 116–119.
4. Голікова Н. С. Художній дискурс П. А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагматистичний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2019. 530 с.
5. Голікова Н. Феномен «народна пісня» в лінгвософії Павла Загребельного. *Культура слова*. Випуск 100. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2024. С. 34–46.
6. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.

ПЕРЕДАЧА ЕМОЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ

Дерді Емма Тіберіївна

К.ф.н, доцент кафедри англійської філології
ДВНЗ Ужгородський національний університет

Шманьо Крістіна Михайлівна

студентка
ДВНЗ Ужгородський національний університет

Вивчення емоційної складової мови належить до найскладніших і водночас найактуальніших завдань сучасної філології, оскільки ця проблематика перебуває на перетині лінгвістики, психології та когнітивної науки. У художньому тексті емоційна інформація не є факультативним елементом, а виконує смислотворчу, прагматичну та естетичну функції, часто визначаючи загальну тональність твору та характер впливу на читача. У зв'язку з цим передача емоційної інформації при перекладі постає як одна з ключових проблем перекладознавства, адже перекладачеві необхідно не лише відтворити предметно-логічний зміст оригіналу, а й зберегти його емоційний потенціал у новому мовно-культурному середовищі [2; 5].

Для теоретично обґрунтованого аналізу емоційної інформації в тексті перекладу доцільно розмежовувати три базові категорії: емоційність (емотивність), експресивність та оцінність. Емоційність у лінгвістичному аспекті розуміється як здатність мовних одиниць репрезентувати психічний стан мовця, його почуття та переживання. За В. Шаховським, емотивність є іманентною властивістю мови, закріпленою у семантиці мовного знака, що дозволяє передавати емоції в процесі комунікації [7]. Важливо наголосити на відмінності між емоцією як психологічним феноменом і емотивністю як мовною категорією. У художньому тексті емотивність реалізується через емотивні смисли, які можуть бути виражені експліцитно — за допомогою вигуків, афективної лексики, інтонаційно маркованих конструкцій, або імпліцитно — через підтекст, асоціативні образи та контекстуальні нашарування [1].

Експресивність традиційно розглядається як категорія мовлення, спрямована на посилення виразності та інтенсифікацію впливу висловлювання на адресата. Якщо емоційність апелює передусім до змісту почуття, то експресивність — до форми та сили його мовного вираження. Експресивність виникає внаслідок відхилення від стилістично нейтральної норми і реалізується за допомогою стилістичних фігур, інверсії, повторів, ритміко-інтонаційних засобів. Як зазначає І. Арнольд, експресивність є ширшою категорією, яка включає емоційність як один зі своїх компонентів, однак не вичерпується нею [5]. Оцінність, у свою чергу, відображає ціннісне ставлення мовця до об'єкта чи явища за шкалою «позитивно / негативно» або «добре / погано» й може мати раціональний або емоційний характер. Взаємодія емоційності, експресивності та оцінності формує

емоційний контур тексту, збереження якого є принципово важливим при перекладі [3].

Емоційна інформація в мові маркується на всіх мовних рівнях, однак інвентар цих засобів в англійській та українській мовах істотно різниться. На лексико-фразеологічному рівні англійська мова широко використовує вигук, емотивно-оцінну лексику та ідіоми, які безпосередньо виражають або актуалізують емоційний стан мовця [6]. Українська мова демонструє не менший потенціал у цій сфері, проте особливе місце посідає морфологічний спосіб передачі емоцій, зокрема система суфіксів суб'єктивної оцінки. Зменшувально-пестливі або зневажливо-збільшувальні суфікси дозволяють передати тонкі емоційні відтінки без залучення додаткових лексичних засобів, що є менш характерним для англійської мови. Це зумовлює необхідність перекладацьких трансформацій, зокрема заміни словосполучень одним словом із відповідним суфіксом або, навпаки, лексичного розгортання значення [2].

Синтаксичний рівень також відіграє важливу роль у передачі емоційної інформації. Англійська мова, маючи фіксований порядок слів, використовує спеціальні конструкції для створення емоційного наголосу, зокрема інверсію, емоційне *do* та розщеплені речення [5]. Українська мова, завдяки відносно вільному порядку слів, має ширші можливості для логічного й емоційного виділення компонентів висловлювання шляхом їх переміщення. Спільними для обох мов залишаються риторичні запитання, окличні речення та еліipsis, що імітують живе, схвильоване мовлення [4].

Художній переклад у цьому контексті постає як особливий вид міжкультурної комунікації, що передбачає перекодування не лише мовних, а й культурно зумовлених емоційних смислів. Художній текст є носієм культурного коду нації, а емоції в різних культурах можуть мати різний ступінь вияву та соціальної схваленості. Як зазначає В. Комісаров, переклад є спробою відтворити комунікативний ефект оригіналу в нових умовах [3]. У випадку емоційної інформації цей ефект полягає у викликанні в читача перекладу тих самих почуттів, які переживає читач оригіналу.

У процесі відтворення емотивного змісту перекладач активно застосовує перекладацькі трансформації. Лексичні трансформації, зокрема конкретизація та модуляція, дозволяють передати емоційний заряд багатозначних англійських слів шляхом добору більш експресивних українських відповідників [1; 5]. Граматичні та синтаксичні трансформації спрямовані на відтворення динаміки почуттів і ритму мовлення персонажів. Стилiстична компенсація використовується у випадках, коли емоційний ефект неможливо передати тими самими засобами, що й в оригіналі [6].

Практичний аналіз англо-українського перекладу роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея» засвідчує, що успішна передача емоційної інформації досягається завдяки поєднанню лексико-фразеологічних, синтаксичних і стилістичних трансформацій. Перекладач уникає нейтралізації емоцій, віддаючи перевагу словам і конструкціям із яскравим конотативним забарвленням,

зберігаючи авторську іронію та психологічну напругу, характерні для ідіостилю Вайльда [8].

Отже, передача емоційної інформації при перекладі є складним інтерпретаційним процесом, у якому пріоритет надається не формальній відповідності, а збереженню емоційно-естетичного впливу тексту. Перекладач постає як активний учасник міжкультурної комунікації, який балансує між буквою оригіналу та духом мови перекладу, забезпечуючи прагматичну адекватність художнього тексту [2; 4].

Список використаних джерел

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 2018.
2. Bassnett S. Translation Studies. London: Routledge, 2014.
3. Komissarov V. The Theory of Translation. Moscow: Higher School, 1990.
4. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. London: Routledge, 2022.
5. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 2014.
6. Venuti L. The Translation Studies Reader. London: Routledge, 2021.
7. Wierzbicka A. Emotions across Languages and Cultures. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
8. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. London: Penguin Classics, 2012.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ЗАНЯТТЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мельник Тетяна

викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, заступник
директора з навчальної роботи Бердичівського медичного фахового коледжу
Житомирської обласної ради

Анотація

У статті розглядаються сучасні підходи до організації навчального заняття як ключового елемента освітнього процесу. Автор акцентує увагу на зміні педагогічних парадигм, застосуванні інтерактивних методик та впровадженні інноваційних технологій у викладанні зарубіжної літератури. Особливу увагу приділено інтерактивним формам роботи, зокрема груповій діяльності, дискусіям, аналізу ситуацій, застосуванню мультимедійних технологій та комп'ютерних засобів навчання. Обґрунтовано доцільність використання цих методів для розвитку критичного мислення, творчих здібностей студентів, їхньої активної участі у навчальному процесі та формування навичок самостійного аналізу й аргументації.

Вступ

Сучасний освітній процес зазнає постійних змін, що зумовлено розвитком інформаційних технологій, новітніми педагогічними підходами та зростанням вимог до якості освіти. Традиційне заняття перестає бути статичною, однотипною структурою, адже викладачі активно впроваджують інноваційні методики, які сприяють підвищенню рівня засвоєння знань студентами. Особливого значення набуває інтерактивне навчання, що дозволяє розвивати критичне мислення, креативність та навички самостійного аналізу.

Заняття зарубіжної літератури є не лише процесом передачі знань, а й засобом формування особистості студента, його світогляду та аналітичних здібностей. Використання інтерактивних технологій, мультимедійних засобів та групових форм роботи робить навчальний процес більш цікавим, мотивуючим та ефективним. У цій статті розглядаються сучасні підходи до організації занять із зарубіжної літератури, а також методи та прийоми, що дозволяють активізувати пізнавальну діяльність студентів [3].

Сучасне заняття – це далеко не одноманітна та єдина структурно-змістова схема. Тому кожний викладач визначає для себе ті форми роботи, які для нього найбільш прийнятні, відповідають тій парадигмі, якій він віддає перевагу в роботі [1].

Заняття – це місце, де відбуваються самі процеси навчання, виховання і розвитку особистості [1].

Заняття – це логічно закінчений, цілісний, обмежений визначеними рамками відрізок навчально-виховного процесу. Водночас – це дзеркало загальної педагогічної культури викладача, мірило його інтелектуального рівня, показник його кругозору, ерудиції [1].

За попередні роки багато педагогічних цінностей змінилося. З'явилися не тільки нові цілі, але й нові засоби навчання. Головне, що сьогодні заняття розглядається не тільки як діяльність педагога, іншими словами, як форма навчання, а й як діяльність студента. Творчий викладач, що крокує в ногу з часом нових інформаційних технологій, використовує інтерактивні методи і форми роботи.

Готуючись до заняття, намагаюся охопити якнайбільше матеріалу, щоб воно було цікавим та змістовним, тому, поряд з традиційними методами навчання, використовую інтерактивні технології.

Заняття зарубіжної літератури – це напружена, науково організована й спрямована на результат робота всіх студентів у співпраці з викладачем, діяльність, яка розвиває творчі здібності студентів, сприяє здобуванню знань студентами, самостійній роботі думки, диференціює та індивідуалізує процес навчання, стимулює роботу з додатковою літературою, розвиває аналітичне мислення, вміння робити узагальнення, формує у здобувачів освіти навички самооцінки та самоконтролю.

Пропоную розглянути сучасні інтерактивні навчальні технології в тих моделях, які доцільно застосовувати у викладанні зарубіжної літератури.

Для актуалізації знань студентів використовую літературні диктанти, кросворди, запитання для бесіди. Етап сприйняття та засвоєння нового матеріалу містить інформаційний блок з теми, запитання для аналізу тексту, проблемні завдання. Для підсумкового етапу пропонуються творчі завдання, завдання проблемного та аналітичного характеру [2].

Робота в парах. Ця технологія особливо ефективна на початкових етапах навчання студентів роботі у малих групах. Її можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети. За умов парної роботи всі здобувачі освіти отримують можливість говорити, висловлюватись. Робота в парах дає час подумати, обмінятись ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед групою. Вона сприяє розвитку комунікативної компетентності, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію [5].

Використання такого виду співпраці сприяє тому, що студенти не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують великої затрати часу.

Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту і подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп.

1. “Діалог”. Суть його полягає в спільному пошуку групами узгодженого рішення. Це знаходить своє відображення у кінцевому тексті, переліку ознак тощо. Діалог виключає протистояння, критику позиції тієї чи іншої групи. Всю увагу зосереджено на сильних моментах у позиції інших.

2. “Синтез думок”. Дуже схожий за метою та початковою фазою на попередній варіант групової роботи. Але після об'єднання в групи і виконання завдання студенти не роблять записів на дошці, а передають свій варіант іншим

групам, які доповнюють його своїми думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються.

3. “Спільний проєкт”. Має таку саму мету та об’єднання в групи, що й діалог. Але завдання, які отримують групи, різного змісту та висвітлюють проблему з різних боків.

4. “Пошук інформації”. Різновидом, прикладом роботи в малих групах є командний пошук інформації (зазвичай тієї, що доповнює раніше прочитану викладачем лекцію або матеріал попереднього заняття, домашнє завдання), а потім відповіді на запитання. Використовується для того, щоб оживити сухий, іноді нецікавий матеріал.

5. “Коло ідей”. (Раунд робіт, кругова система). Метою “Кола ідей” є вирішення гострих суперечливих питань, створення списку ідей та залучення всіх студентів до обговорення поставленого питання. Технологія застосовується, коли всі групи мають виконувати одне і те саме завдання, що складається з декількох питань (позицій), які групи представляють по черзі.

Акваріум. Ще один варіант, що є формою діяльності студентів у малих групах, ефективний для розвитку навичок спілкування в малій групі, вдосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку.

Мікрофон. Різновидом загально-групового обговорення є технологія “Мікрофон”, яка надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Незакінчені речення. Цей прийом часто поєднується з “Мікрофоном” і дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає присутнім змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо.

Мозковий штурм. Відома інтерактивна технологія колективного обговорення, що широко використовується для вироблення кількох вирішень конкретної проблеми. Мозковий штурм спонукає учнів проявляти уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки.

Мета “мозкового штурму” чи “мозкової атаки” в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учнів протягом обмеженого періоду часу.

Аналіз ситуації. На заняттях зарубіжної літератури зміст багатьох понять студенти засвоюють, аналізуючи певні ситуації. Такі ситуації можуть аналізуватись студентами індивідуально, в парах, в групах або спільно. Такий аналіз потребує певного підходу, алгоритму. Технологія вчить студентів ставити запитання, відрізняти факти від думок, виявляти важливі та другорядні обставини, аналізувати та приймати рішення.

Вирішення проблем. Метою застосування такої технології є навчити студентів самостійно вирішувати проблеми та приймати колективне рішення.

Дискусія. Дискусії є важливим засобом пізнавальної діяльності студентів у процесі навчання. Вони значною мірою сприяють розвитку практичного мислення, дають можливість визначити власну позицію, формують навички

відстоювати свою думку, поглиблюють знання з поставленої проблеми. Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусій.

Залежно від навчально-виховної мети й характеру здобутих знань з-поміж занять-дискусій вирізняють такі типи:

дискусія-роздум (узята за основу обговорення проблема має кілька способів розв'язання, що дає змогу сформулювати різні варіанти висновків, які ґрунтуються на суб'єктивних позиціях студентів);

дискусія-доказ (метою є обґрунтування і практична перевірка певної тези, суми знань, сформульованої під час вивчення теми);

дискусія-узагальнення (в основі - проблема, розв'язання якої дає змогу узагальнити, систематизувати знання студентів);

дискусія-імітація (моделювання фрагментів наукових дискусій, наприклад, захист студентських наукових доповідей на засіданнях МАН, де відбувається полеміка з опонентами).

У процесі організації заняття-дискусії доцільно виділити три етапи

1. Підготовка до дискусії. Презентація теми, розподіл випереджувальних завдань, постановка орієнтовних завдань, проведення інструктажу.

З чого слід починати підготовку до дискусії?

З вибору теми, її правильного формулювання. Викладач має подбати, щоб тема була актуальною, зрозумілою й цікавою, а в її назві містилися елементи дискусійності. Як обрати тему для розмови? Насамперед потрібно з'ясувати, про що студенти хотіли б поговорити, і в цьому контексті формулювати запитання до літературної теми.

2. Проведення заняття. Додержання встановлених правил дискутування, щоб заняття не перетворився на хаотичну суперечку. Викладач повинен керувати розвитком думки, робити узагальнення, стежити за часом, виділяти ті аргументи, які потрібно записати. Він має також аналізувати мовне оформлення студентських виступів.

3. Підсумки обговорення. Викладач має скористатися такими видами і формами роботи, як узагальнювальний семінар, твір полемічного характеру, письмове анкетування, тестування за результатами дискусії.

Отже, під час ретельно підготовленого заняття-дискусії, коли всі питання спрямовані на формування, виявлення і презентацію індивідуальної позиції студентів, коли вони аргументують висловлені думки, ілюструють цитатами з прочитаних творів, з повагою вислуховують інших, розвиваються вміння і навички самостійного аналізу та критичного осмислення матеріалу, уміння переконувати, толерантно ставитися до протилежних поглядів, узагальнювати, робити висновки.

На одному занятті доцільно обговорювати не більш як п'ять питань.

Заняття -дискусії варто проводити як підготовчі до написання творів, адже під час обговорення здобувачі освіти мають нагоду з'ясувати сильні і слабкі сторони власних позицій, помітити те, що було поза увагою, по-новому осмислити прочитаний художній твір.

Останні технічні досягнення також знаходять застосування в освітній діяльності, тому інформаційні технології у цьому сенсі не є виключенням.

Штучний інтелект є могутнім засобом для обробки інформації, представленої у вигляді слів, чисел, зображень, звуків і т.п. Головною його особливістю є можливість настроювання (програмування) на виконання різного роду робіт, пов'язаних з отриманням і переробкою інформації.

Штучний інтелект відкриває нові перспективи в галузі освіти. По мірі збільшення об'єму знань і ускладнення методів аналізу, стає все важче будувати навчання, дотримуючись в основному принципу пасивного слухання лекцій і читання навчальних текстів. Критичне мислення, уміння розуміти і вирішувати складні проблеми, здатність зробити висновки з множини початкових даних – все це стає суттєвим і вимагає від здобувачів освіти активнішої діяльності.

Реалізація інноваційних методик передбачає комплексне використання сучасних технічних засобів навчання, аудіо та відеоматеріалів, комп'ютерної техніки, штучного інтелекту тощо[4].

Однією з інноваційних форм роботи зі студентами, яка дозволяє уникнути недоліків, є інформаційні семінари, які супроводжуються організацією диспутів та презентацією фільмів. Демонстрація навчальних кінофільмів (в тому числі створених власноруч) дозволяє:

- акцентувати увагу на певній проблемі;
- інформувати про шляхи вирішення проблеми;
- провести аналіз.

Проведення занять із застосуванням інформаційних технологій та можливостей освітньої платформи закладу освіти є найсучаснішим інструментарієм з педагогічного арсеналу. При цьому збільшується якість і темп заняття за рахунок підвищення мотивації студентів, підвищується їх емоційна рівновага, що спричиняє високу якість дизайну та чіткість літер та зображень на екранах монітора.

Творчий викладач, що крокує в ногу з часом нових інформаційних технологій, використовує мультимедійну бібліотеку для проведення цікавих та змістовних занять зарубіжної літератури. Мультимедійна бібліотека для викладача в своєму складі містить:

- конструктор занять;
- каталог готових занять;
- конструктор тестових завдань;
- довідкову інформацію.

Застосування мультимедіа на заняттях дає змогу активізувати канали студентського сприйняття, а отже, сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу. Відомо, що більшість людей запам'ятовує 5 % почутого і 20 % побаченого з першого сприйняття. Одночасне використання аудіо- та відеоінформації підвищує запам'ятовуваність до 40-50 %.

Мультимедіа - багатокомпонентне середовище, що дає змогу використовувати текст, графіку, відео і мультиплікацію. Мультимедіа - представлення об'єктів і процесів не традиційним текстовим описом, а за

допомогою світлин, відеоматеріалів, графічних зображень, анімації, аудіозаписів. Мультимедіа сприяє розвитку мотивації, комунікативних здібностей, виробленню навичок, нагромадженню фактичних знань, а також удосконаленню інформаційної грамотності.

Переваги мультимедійних технологій:

- збільшується обсяг опрацьованого на занятті матеріалу за рахунок заощадження часу;
- розширюються можливості застосування диференційованого підходу в навчанні;
- індивідуалізується процес перегляду (повтор, докладне вивчення кадру, його зупинка тощо);
- підвищується мотивація навчання, створюється позитивний настрій, активізується самостійна діяльність студентів.

Під час використання мультимедійних технологій структура заняття істотно не змінюється. У ньому, як і раніше, зберігаються всі основні етапи, за потреби варіюються тільки їхні часові характеристики. Етап мотивації в цьому разі збільшується й має пізнавальне навантаження. Це важлива умова успішної освітньої діяльності, оскільки без інтересу до поповнення знань, без активації уяви та емоцій немислима творча діяльність студента.

Кожен викладач, що практикує мультимедіа, обирає відповідні педагогічні програмні засоби, що підвищує ефективність його праці, а рівень студентських знань, умінь і навичок наближує до вимог сьогодення.

Однією з оптимальних і приступних для викладача форм використання цих технологій на заняттях зарубіжної літератури є створення презентацій за допомогою комп'ютерної програми MICROSOFT POWER POINT, яка є універсальним видом наочності й може бути застосована в будь-якій навчальній групі на занятті будь-якого типу.

Застосування мультимедійних презентацій доцільне на будь-якому етапі вивчення теми. Слайди можна використати для повідомлення теми й мети заняття, у процесі пояснення викладачем матеріалу (визначення, терміни, опорні конспекти, таблиці, схеми, малюнки, відеофрагменти), для розгортання дискусії чи визначення проблемних завдань, для первинного закріплення знань, формування вмінь і навичок студентів, для контролю знань.

Хоч би якою складною для сприймання була тема, вона стане цікавою, якщо навчальний матеріал на екрані подати із застосуванням комп'ютерних ефектів. Усе це дає змогу подолати пасивність, інертність студентів, оптимально організувати самостійну роботу і забезпечити свідоме засвоєння теми, а також виробити компетентне ставлення дітей до комп'ютера як до інструмента професійної діяльності людини.

Інноваційні технології – прерогатива не тільки процесу викладання певного предмета. Вони застосовуються і в процесі контролю за рівнем знань студентів. Однією з таких форм контролю знань, що має інноваційний характер є тестування.

Тестування - це метод і процес контролю знань, що полягає в кількісному вимірюванні рівня знань, умінь, навичок, здатностей, властивостей, якостей, уявлень того, кого випробовують, з метою оцінювання студента. Засобом вимірювання в цьому процесі є тест. Нині використовують різні види тестів. Найчастіше практикують діагностичні тести і тести навчальних досягнень. Перші зорієнтовані на виявлення сильних і слабких якостей людини. Їх застосовують для діагностики помилок, ускладнень та особливостей процесу засвоєння інформації опитуваними. Другі є частиною дидактичних тестів, поширених у системі освіти.

Розрізняють також критерійно-зорієнтовані і нормо-орієнтовані тести. Перші дають змогу оцінити, наскільки кожен студент досяг спрогнозованого рівня знань і вмінь, що визначені як критерії. При цьому оцінка кожного не залежить від результатів інших учасників тестування. Нормативні тести, на відміну від критерійних, зорієнтовані на статистичні норми, встановлені для певної сукупності респондентів.

Різновиди тестів

Кожен тест складається з тестових завдань, основними формами яких є:

- закритого типу – з вибором правильної відповіді однієї чи кількох з-поміж запропонованих варіантів;
- відкритого типу – що не містять готової відповіді;
- напівзакритого чи напіввідкритого типу – завдання на зразок «додайте...», «вставте...», «доповніть...»;
- на встановлення відповідності між елементами двох різних множин, що сприяють перевірці знань про їхні зв'язки;
- на відновлення правильної послідовності – для того, щоб екзаменований визначив правильний порядок низки дій, кроків, операцій, подій, фаз процесу тощо.

Вибір певної форми тестових завдань залежить від мети тестування, навчального предмета, змісту навчальної теми, технічних можливостей тощо.

Висновок.

Отже, у відповідності до вимог сучасності, в процесі викладання зарубіжної літератури є місце новизні та інноваційним формам і методам організації освітньої діяльності як на етапі викладу та засвоєння навчального матеріалу, так і на етапі контролю рівня знань студентів.

Список літератури

1. <https://naurok.com.ua/novitni-tehnologi-yak-zasib-provedennya-suchasnogo-uroku-zarubizhno-literaturi-300877.html>
2. http://krav4enkoksuha.blogspot.com/p/blog-page_30.html
3. https://schooldays.at.ua/index/novitni_tekhnologiji/0-45
4. https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/61588/attachment-download/24901/
5. <https://familytimes.com.ua/suspilstvo/interaktyvni-formy-roboty-z-batkamy-v>

ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОВОРІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ

Наливайко Марія Ярославівна

Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та
славістики

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка, Україна

Чимало інформації про говори південно-західного наріччя вже зібрано діалектологами кількох поколінь. Аналізу діалектних рис говірок південно-західного наріччя на різних мовних рівнях присвячено роботи З. Бичка, Н. Лісняк, С. Панцьо, О. Костів, Н. Глібчук, Н. Руснак, М. Наливайко та ін. дослідників. У більшості з них наявні зразки зв'язних текстів, що відображають мовні особливості говірок.

Емпірична база діалектології впродовж останніх років збагатилася чималою кількістю збірників діалектних текстів, що відображають діалектне мовлення всіх українських наріч: «Говірки Чорнобильської зони», Н. Глібчук «Українські говірки південно-західного наріччя», «Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти», Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів – з додатком CD «Говірки Черкащини», «Матеріали діалектологічної практики. Збірник текстів» та ін.

Діалектні тексти мають важливе значення для аналізу всіх рівнів народної мови [2, с. 316].

Упорядники Матеріалів діалектологічної практики орієнтувалися на такі зразки діалектного мовлення, які репрезентують його традиційний шар (записи зроблено в основному від людей старшого віку, переважно з початковою або неповною середньою освітою, які прожили все життя в одному населеному пункті й надовго нікуди не виїжджали). Наведені тексти супроводжуються паспортизацією, що охоплює такі дані про інформатора, як: прізвище, ім'я по батькові, рік народження, освіта, ким працював.

Пор.: на Р'ізд'во / йак ми були д'і'тисками / ўже го'нили / че^икали / не^имог'ли доче^икатис'е // а ўже на са'мий с'в'є'тій 'веч'ір / 'шестого 'с'ічн'є / 'баба і 'мама ўже ўста'вали ра'несе^ин'ко і р'е^ихту'вали два'найц'єт' страў // 'йісти не^идали / тра 'було 'пости'єти 'ц'ілу 'днину // 'вече^иром 'з'ірка на 'неб'і зас'і'йала / ўже йшли с'а'дати до ве^ичери // 'бат'ко при'єноси'єли со'лому / п'єли 'д'ідух // п'із'н'іше ми си пос'а'дали до ве^ичери / ве^ичєрєли / кол'іду'вали // кол'ідни'єки при'єходи'єли 'поп'ід 'в'ікна / х'лопц'і ви'єноси'єли 'йєблука / во'р'іхи / 'грош'і / пампуш'ки // ви'єноси'єли йім на'дв'ір // (с. Глушка Заліщицького району Тернопільської області. Інформатор: Петрушевич Ганна Іванівна, 1929 р. н., освіта 3 кл.) [1, с. 100].

Причому такі тексти, уміщені в збірнику, необов'язково записані в селах чи селищах, а й у невеликих містах. Порівняймо:

'мати // при^епомн'іт' / коли ви 'бачи^ели р'ідну не^н'ку без роботи // йа сво'йу / н'іколи^е // н'юднойі ми^нутки не^н дайучи од:и^ху / мати^{ре}н'ні 'руки зна'хожуйут ро^уботу // то во'на шос' виши^евайе / то го^утує 'тісто дл'а пи^ер'іж'к'іў чи^е х'л'іба / то шос' ст'ірайе або п'росто поправ'л'айе на сто'лі с'кат'ерку // так ба'гато ў жи'т':і пе^ре^нробиўши / 'мате^ри^ен'ні 'руки не^н зупи^ен'айуц':а н'і на ми'нутку / во'ни вс'іг'да ў ро'бот'і // 'мамин'ні 'руки ўс'іг'да 'пахнут' 'чимос' // чи^е 'т'іки^е 'вист'іранойу і 'т'іки 'ви^еглаже^но'йу б'і'лизнойу / 'або пше^нничнойу му'койу і га'р'ачим х'л'ібом / а то к'р'іпом чи^е пи^ет'рушкойу / 'або 'йаблуками / груш'ками / а то п'росто о'с'ін':ім 'поле^нм / або шпар'ким мороз^ецем і с'н'ігом / 'або 'пе^рши^еми ве^сн'ани^еми б'рун'ками // (Старокостянтинів Старокостянтинівського району Хмельницької області. *Інформатор*: Ретель Ганна Йосипівна, 1938 р. н., освіта 4 кл.) [1, с. 133].

До збірника увійшли тексти, що передають особливості лемківського говору. Наприклад: 'йака ж ти сої / 'моя 'мила / фал'ічна /

же ти 'мене отма'рила от 'серца //
'сама 'будеш про св'ії 'розум ба'новац /
же ти 'мене не^н хо'т'іла ми'ловац //
пов'ідаў м'і / пов'ідаў м'і 'йеден д'ід /
же ў т'ім 'Уст'у / же ў т'ім 'Уст'у 'д'івок н'іт //
б'решеш / 'д'іду / б'решеш / 'д'іду / 'йако пес /
бо ў т'ім 'Уст'у / бо ў т'ім 'Уст'у 'д'івок йест //

(с. Устя-Руське (тепер с. Устя-Горлицьке) Горлицького повіту Краківського воєводства на Лемківщині. *Інформатор*: Кушнір Марія Михайлівна, 1931 р.н., освіта 4 кл., переселена в Україну 1946 року, зараз проживає в м. Тернополі) [1, с. 137].

'Уст'а 'биво 'таке роз'винене 'сево // 'бива чи'тал'н'а / г'раўи вис'таўи // йа пам'йатам же 'бива на т'ії вис'таві // м'ій ст'рійко граў Пе'руна // 'ц'іле 'сево 'биво так йак ро'дина / 'дуже роди'чалис'а / же^нилис'а 'межи 'собом // найб'лижчи 'сева 'биви Кв'я'тон'а / Кле^нм'к'іўка / Ган'чова / Ви'сова / 'Чарна // ў 'Уст'у 'биви 'кожного м'іс'ац'а 'йармаки // м'ії 'н'ан'о з'бираў тор'гове 'мито з тих / шо приво'зили 'товар // 'така ў нас 'бива с'купа Тек'л'ус'а // йак приї'хави до неї ро'дичи на 'йармак / а 'йармак биў 'ц'ілий ден' / то п'ришли до неї ў 'гост'і / а 'она по'в'іва же йак 'биви 'дали з'нати / то 'бива хоч гер'батки зва'рила // (с. Устя-Руське (тепер с. Устя-Горлицьке) Горлицького повіту Краківського воєводства на Лемківщині. *Інформатор*: Кушнір Марія Михайлівна, 1931 р.н., освіта 4 кл., переселена в Україну 1946 року, зараз проживає в м. Тернополі) [1, с. 137].

Отже, Матеріали діалектологічної практики містять цінні діалектні матеріали, що відображають риси сучасного діалектного мовлення носіїв говірок південно-західного наріччя.

Список літератури

1. Матеріали діалектологічної практики : збірник текстів / Укл. Панцьо С. Є., Наливайко М. Я., Свистун Н. О., Вільчинська Т. П., Бабій І. М.,

- Миколенко Т. М., Кость І. Я. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2013. 160 с.
2. Наливайко М. Я. Українські говори в сучасних умовах державотворення в Україні. *Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Країни Балтії–Україна: єдність, підтримка, перемога: збірник наукових праць* [Електронний ресурс]. Україна, Київ: КНЕУ, 2023. С. 78-81.

МЕДІАТИЗОВАНА БІОГРАФІЯ: АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРАТИВ МАРСЕЛЯ-РАЙХА РАНІЦКІ У ТЕКСТІ, ФОТОГРАФІЇ ТА КІНО

Шевців Галина Михайлівна

канд. філол. наук., ст. викладач кафедри
німецької та французької мов і методики їх навчання
ДДПУ ім. Івана Франка

Марсель Райх-Раніцкі (1920-2013) – відомий німецький літературний критик та публіцист. Його називають найвпливовішим німецьким літературним критиком. Судження цього літератора про той чи інший художній твір були настільки важливі, що він удостоївся звання «папи» сучасного німецького літературознавства. Автобіографічна книга Марселя Райх-Раніцкі «Моє життя» («Mein Leben») була видана у 1999 році більше ніж півмільйонним тиражем і довгий час залишалася однією з найпопулярніших публіцистичних книг Німеччини. Літературні критики вважають її одним з найкращих мемуарних творів ХХ-го століття [1].

Історія літературної критики – і не лише німецької – навчає, що ті, хто багато нищівно критикує, особливо часто самі зазнають нападок і, своєю чергою, стають об'єктом різкої критики. У цьому можна вбачати певну глибшу справедливість. У будь-якому разі літературна діяльність із давніх-давен була небезпечною: той, хто займається нею серйозно, багато чим ризикує, а хто сіє вітер, мусить рахуватися з тим, що пожне бурю. Отже, жодних скарг, жодних нарікань з мого боку. Водночас я не хочу приховувати, що мене здивувала жорстокість деяких висловлювань, спрямованих проти мене [1, с. 447].

Марсель Райх-Раніцкі, як, мабуть, жодна інша постать німецькомовного літературного середовища, перебував у центрі уваги медійної публіки. Його вважають полемічним і пристрасним захисником німецької культури. З його ім'ям пов'язані не лише численні книги та есеї з історії літератури, а насамперед популяризація літературної критики на телебаченні. Передача «Літературний квартет», започаткована 1988 року як відгалуження літературної рубрики програми Aspekte на німецькому телеканалі ZDF, захоплювала глядачів до 2001 року. У 2005 і 2006 роках, завдяки високим показникам популярності, з'явилися подальші передачі, присвячені Фрідріху Шиллеру, Томасу Манну, Бертольту Брехту та Гайнріху Гайне. Загалом на цих передачах було обговорено 385 різних книг. Саме ця передача повернула тоді дуже багатьох німців до читання книг. Багато влучних фраз Марселя Райх-Раніцкі запам'ятовувалися та ставали афоризмами.

Крім того, з 2001 року Райх-Раніцкі брав участь в іншій літературній програмі під назвою «Самі лише складні пацієнти» («Alles nur Kranke?»), у якій він звертався до ключових письменників ХХ-го століття (від Томаса Манна і Франца Кафки до Генріха Бьолля й Інґеборґ Бахман). До речі, пацієнтами він

називав саме письменників. Його полеміка та ототожнення з німецькою й європейською сучасною літературою мали не лише професійний вимір, а й тісно пов'язані з життєвим та історичним досвідом Райх-Раніцкі – досвідом життя у ХХ столітті. У цьому проекті він відігравав роль літературного психоаналітика, що розширює уявлення читача про нього як лише про простого літературного критика. У фіналі програми «Літературний квартет» Марсель Райх-Раніцкі любив цитувати слова з акторського епілогу п'єси Бертольта Брехта «Добра людина із Сичуаня»: *Der Vorhang zu und alle Fragen offen*. Ця фраза передає завершеність дії та зберігає сенс фінальної відкритості та рефлексії, що була так важлива для Марселя Райх-Раніцкі.

Як значна частина його публіки, так і автори, яких він обговорював у суперечливий спосіб, зокрема Гюнтер Грасс, Мартін Вальзер та інші, пов'язані з ним складним історичним досвідним простором. Цей простір значною мірою сформований злочинами та наслідками націонал-соціалістичного німецького терору, післявоєнними спробами осмислення минулого, а також історією дискурсів пам'яті. Його прагнення служити німецькій культурі перебуває у прямому зв'язку з його життєвою історією як жертви переслідувань націонал-соціалізму.

Публічний імідж Райха-Раніцкі формувався насамперед завдяки його мас-медійній присутності. Кожен глядач добре знав його мову тіла, жести та міміку, а також його спосіб розмірковувати про літературу. Його довголітня кар'єра літературного критика не завадила йому навіть на той час 88-річному відхилити нагороду за життєві досягнення в рамках церемонії вручення Німецької телевізійної премії (*Der Deutsche Fernsehpreis*) в Кьольні такими словами: «Чесно кажучи, я не приймаю цю премію. Я не належу до цього ряду». Навряд чи хтось забуде кадри, що потім розійшлися всіма телеканалами, із знімками збентеженої телевізійної знаті, в той час як явно обурений Раніцкі у своїй знаковій манері висловлював нищівну критику про «нісенітниці» програм, відзначених там нагородами [2, с. 166].

Нагадаємо, що Німецька телевізійна премія це одна з найпрестижніших нагород в галузі телебачення. Заснована вона була в 1999 році та вручається щорічно. До складу незалежного журі входять представники телеіндустрії, культури та медійні експерти. Премія охоплює широкий аспект жанрів, серед яких окремо виділені спеціальні нагороди. Таку нагороду за життєві досягнення відхилив Марсель Райх-Раніцкі. Ця скандальна відмова у 2008 році була гучним жестом, який підкреслив його репутацію незалежного та принципового літературного критика.

Так само незабутнім залишилось і рішуче втручання ведучого Томаса Готшалка, який не гаючи часу призначив позапланове дискусійне шоу про інтелектуальний стан німецького телебачення на тиждень пізніше на популярному каналі RTL. Своїм категоричним виступом цей літературний критик знову привернув до себе увагу; цього разу з усією рішучістю він виступив проти саме тієї сцени, що зробила його широко відомим – аудіовізуальних телевізійних медіа.

Однак з ім'ям Райха-Раніцкі пов'язано значно більше, ніж просто безпрецедентна кар'єра літературного критика: у 1999 році вийшло перше видання його автобіографії «Mein Leben» («Мое життя»). Вона потрапила на хвилю суспільного інтересу до «єврейської тематики», що зріс з 1990-х років, зокрема до оповідей жертв-вцілілих Шоа [3, с. 148]. Майже паралельно з його автобіографією у 2000 році вийшла фото-біографія «Sein Leben in Bildern» («Його життя в картинах»), видана головним редактором «Frankfurter Allgemeine Zeitung» Франком Шіррмахером [4]. У цій фото-біографії ключові етапи життєвої історії візуалізовано за допомогою різних тематичних знімків і супроводжено коментарями з автобіографії, а також висловлюваннями третіх осіб. У 2009 році виникає фільм «Mein Leben» [5], знятий режисером Дрором Загаві, який виріс в Ізраїлі. Це не документальна стрічка, заснована на архівних матеріалах, а вільна екранізація, основою для якої стала автобіографія «Mein Leben». Роль Марселя Райха-Раніцкі зіграв відомий німецький актор Маттіас Брандт (нар. 1961 р., син федерального канцлера Віллі Брандта). Автори фільму зосереджуються на ключових моментах життєвого шляху відомого критика: роки дитинства, втеча з Варшавського гетто, повоєнна діяльність у Польщі та, зрештою, втеча до Західної Німеччини та його зростання там до статусу «папи» німецької літературної критики.

Авто-біографічне оповідання є важливою частиною публічної та приватної комунікації в межах (пост-)сучасних суспільств, через яку відбуваються міжгенераційні процеси самовизначення. Воно виконує низку соціально-комунікативних функцій, що охоплюють центральні процеси обміну щодо біографічних аспектів у соціальних, культурних, політичних та історичних системах відліку. У біографічних оповідях опрацьовується та передається не лише індивідуальний досвід, але перш за все – колективні уявлення про минуле. Таким чином, (авто-)біографічне оповідання не є одиничним та автономним актом, а становить частину практик та дискурсів культури пам'яті, які передбачають спільні горизонти знань для свого розуміння [2, с. 167].

Хоча приватний біографічний обмін у найрізноманітніших ситуаціях найчастіше відбувається в усних комунікаціях віч-на-віч, то публічні презентації життєписів, як правило, опосередковані мас-медіа. Читач, глядач або спостерігач через медійне представлення отримує не стільки прямий чи безпосередній вплив від людини, що рефлексує над власною біографією, скільки його уявлення про відповідну особу формується на основі ментальних образів (у разі засвоєння через читання), фотографічних зображень (у разі засвоєння через розгляд фотографій чи картин) або ж складних аудіовізуальних проєкцій (у разі засвоєння через перегляд біографічного фільму).

Авто-біографічні форми комунікації завжди прив'язані до своїх медійних обрамлень і до перформансів, що здійснюються за їх допомогою. Можливості репрезентації та рецепції життєвої історії обов'язково обумовлені використанням медіумом. Крім того, (авто-)біографічні формати, створені мас-медіа, є культурними (культурноідустріально виробленими та придатними для

комерційного використання) продуктами, які залежно від шляху поширення та каналу передачі апелюють до специфічних публік [2, с. 168].

У (авто)біографічному контексті фільми привертають все більшу увагу за межами кінознавства [6]. У біографічному фільмі, як і в писемній автобіографії, історія часу та життя перебувають у змістовному та формально-естетичному напруженні, однак ефекти аудіовізуальних репрезентацій ґрунтуються насамперед на сутєвості та емоційності рухомого зображення. Спосіб кінематографічної репрезентації отримує свою гостроту на тлі сучасних історичних горизонтів з питання про те, якими саме образами та схемами конструюються історичний контекст та історичні персонажі (як типізовані протагоністи фільму чи книги). Біографічні фільми також мають специфічні контексти рецепції та спираються на попередні знання глядачів [2, с. 175].

Біографічні фільми, також відомі як байопіки, належать до постійного репертуару жанрової історії кіно з моменту його виникнення в кінці XIX-го століття. Вони поділяються на художні ігрові фільми з референційним зв'язком [7] та нехудожні документальні фільми [8]. Байопік (від англ. *biographical picture*) – це художній фільм, оснований на реальному житті відомої історичної особи, що зображує ключові моменти її біографії для розкриття її характеру, впливу на історію та драматичних подій. Це гібридний жанр, що поєднує історичні факти з художньою інтерпретацією для посилення емоційного ефекту, не будучи суто документальним.

На відміну від «стрічки, заснованої на реальній події» або «історичних фільмів», фільм-біографія намагається всебічно передати життєпис особистості або хоча б роки, які зіграли найважливішу роль у житті людини, про котру йдеться у фільмі [9]. Спеціалізованої школи дослідження саме біопіків як окремого жанру в Україні поки що не сформовано. Найчастіше це питання розглядають у ширшому контексті історичного кіно, екранізацій або медійних репрезентацій історії. Їх розглядають як явища культури, механізм конструювання історичної пам'яті та національної ідентичності.

Розглядуваний нами фільм зосереджується переважно на періоді приблизно з середини 1920-х років до відставки Райха-Раніцькі з посади консула в Лондоні або ж до його ув'язнення у Варшаві наприкінці 1940-х. Народження, раннє дитинство або родинне походження батьків не розкриваються; історичний контекст також подано імпліцитно та фрагментарно: фільм розраховує на попередні знання глядача. Він завершується втечею з Польщі 1958 року. Хронометраж відповідає стандартному телеформату – приблизно 90 хвилин.

Центральним структуротворчим принципом фільму є (вигадана) сцена допиту між ув'язненим Райхом-Раніцькі та офіцером польської секретної служби у Варшаві. Подібні судові або допитні форми мізансцену відомі з інших біопіків, оскільки вони дають головному герою можливість виправдатися чи самоствердитися через свою біографію, а одночасно продемонструвати індивідуальне відокремлення від оточуючого суспільства – у цьому випадку польсько-комуністичного [6, с. 508]. Польського офіцера під час допиту цікавить передусім історія переслідувань Райха-Раніцькі.

Тема літератури, яка, за словами кінематографістів, є ключовим мотивом (як і в автобіографії), що вказує на майбутню діяльність літературного критика, залишається постійно видимою та чутною, будучи вплетеною в наративний сюжет. Між допитом та біографічною рефлексією відбувається регулярне перемикання, хронологія рухається до сцени допиту, проходить крізь неї в часі та завершується в останній третині описом польської життєвої реальності в ролі літературного критика. Історичні часові стрибки практично непомітні завдяки цілісності наративної лінії [2, с. 190].

У різних епізодах, що стосуються періоду нацизму, використовується низка відомих стереотипних шаблонів (наприклад, далекоглядна оцінка політичної ситуації євреїв щодо їхньої майбутньої долі). Сцени, які мають підкреслити жорстокість німецьких окупантів у Варшаві, з'являються досить близько до тексту автобіографії, однак у їхній реалізації вони сильно індивідуалізовані та зводяться до стереотипу «злого нациста». Фільм скорочено інтегрує окремі описані в автобіографії сцени та прив'язує їх у своєрідній історично «порожній» формі до окремих націонал-соціалістичних персонажів. За словами сценариста Гутмана, ці прогалини мають заповнюватися глядачем асоціативно. Томас Анц також звертав увагу на ці наративні абстракції націонал-соціалізму навіть у самій автобіографії [10, с. 40].

При цьому біографічні фільми орієнтуються на життя так званих «особистостей», очима яких глядачеві передаються історичні зв'язки: «Більше століття наш погляд на історичні життєві шляхи формується кінематографічними образами. Це означає не лише те, що фільм як джерело для опису життя осіб, які жили в цей період, набуває все більшого значення. Кінематографічне відтворення в епоху мас-медіа бере вирішальну участь у формуванні образу так званих «знаменитих особистостей». І також художній фільм як біографічний медіум став важливим посередником у публічному сприйнятті історичних постатей та їхніх життєвих історій – які можуть бути розташовані значно раніше ХХ-го століття» [6, с. 501]. Націонал-соціалізм (а також колишня НДР) у німецькому контексті пам'яті становлять важливий історичний фон, на якому розгортаються біографічні фільми ХХ-го століття. Таким чином, біографічний фільм поряд із писемною автобіографією стає складовою частиною колективної пам'яті та меморіальних суперечок у повсякденній комунікації; крім того, він порушує ґносеологічне питання щодо медіатизованої репрезентативності сучасної історії в кіно.

Медійні формати виступають тими основами, завдяки яким історія життя набуває форми та стає доступною для публіки. Коли ми читаємо текст, слова будують у нашій уяві власні, внутрішні образи, які кожен тлумачить через призму свого досвіду. Фотографії, навпаки, здаються об'єктивним відбиттям реальності, але їхній справжній зміст розкривається лише через контекст, коментарі та певний порядок, що об'єднує окремі кадри в єдину оповідь. Зрештою, біографічний фільм поєднує силу сучасного монтажу, музики та акторської гри, щоб створити емоційне та захоплююче враження, що часто відповідає законам масової культури та розваг. Таким чином, будь-яке

розповідання про життя неминуче фільтрується через технічні та художні можливості того медіа, яке його передає, формуючи наш підсвідомий образ людини та її шляху.

Список літератури

1. Reich-Ranicki Marcel. Mein Leben. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt. 1999. 565 S.
2. Heinze Carsten. Autobiographische Darstellung und mediale Repräsentationen in Schrift, Bild und Film: am Beispiel Marcel Reich Ranickis „Mein Leben“. *BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen*, 2009. 22(2), S. 165-196.
3. Bodemann Michal Y. Gedächtnistheater: Die jüdische Gemeinschaft und ihre deutsche Erfindung, Hamburg: Rotbuch Verlag. 2001. 211 S.
4. Schirmacher Frank. Marcel Reich-Ranicki – Sein Leben in Bildern, München: Deutsche Verlags-Anstalt. 2000. 288 S.
5. <https://www.youtube.com/watch?v=puuHLAqyXX0>
6. Mittermayer Manfred. Darstellungsformen des Schöpferischen in biographischen Filmen. Beobachtungen an einer Untergattung des Biopics, in: Bernhard Fetz (Hg.): Die Biographie – Zur Grundlegung ihrer Theorie, Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2009. S. 501-536.
7. Klein Christian und Lukas Werner): Biographische Erzählungen in audiovisuellen Medien: Spielfilm, in: Christian Klein (Hg.): Handbuch Biographie: Methoden, Traditionen, Theorien, Stuttgart/Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2010. S. 154-163.
8. Weilepp, Diana. Biographische Erzählungen in audiovisuellen Medien: Dokumentarfilm, in: :Christian Klein (Hg.): Handbuch Biographie: Methoden, Traditionen, Theorien, Stuttgart/Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2010. S. 164-167.
9. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC
10. Anz Thomas. Marcel Reich-Ranicki, Deutscher Taschenbuch Verlag, München. 2004. 192 S.

ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ КВАЛІФІКОВАНИХ СПОРТСМЕНОК 14 – 15 РОКІВ, ЯКІ СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ У АРТИСТИЧНОМУ ПЛАВАННІ

Пилипко Ольга Олександрівна

к. пед. н., професор, завідувачка кафедри
Харківська державна академія фізичної культури

Пилипко Аліна Вікторівна

викладачка
Харківська державна академія фізичної культури

Федіна Марта Вадимівна

студентка
Харківська державна академія фізичної культури

Вступ. У сучасній спортивній практиці питання відбору та орієнтації атлетів не втрачають своєї гостроти. Якісне визначення відповідності спортсменів обраному виду діяльності є запорукою ефективного управління тренувальним процесом і, як наслідок, виховання з визначеного контингенту висококласних атлетів [2; 3].

Відбір та орієнтація спортсменок артистичного плавання здійснюється на підставі багатьох критеріїв і складових, одними з найважливіших серед яких є морфологічні особливості [4; 5].

На підставі проведених фахівцями наукових досліджень можна стверджувати, що існують пріоритетні типи конституції і особливості статури атлеток, які дозволяють досягти високих результатів в обраному виді діяльності [1]. Проте питання визначення еталонних величин морфологічних параметрів спортсменок артистичного плавання різного віку та кваліфікації на сьогоднішній день залишаються недостатньо розглянутими і потребують більш поглибленого вивчення.

Метою роботи стало визначення особливостей морфологічного профілю кваліфікованих спортсменок 14 – 15 років, що спеціалізуються у артистичному плаванні.

Матеріал і методи: аналіз та узагальнення літературних джерел, антропометричні вимірювання, методи математичної статистики.

У дослідженні взяли участь атлетки артистичного плавання у віці 14 – 15 років, які мали рівень спортивної кваліфікації «Кандидат у Майстри спорту України» і «Майстер спорту України».

Результати дослідження та їх обговорення. Конституційні типи та морфологічні особливості статури кваліфікованих атлеток 14 – 15 років, які займаються артистичним плаванням, були визначені шляхом вимірів 20

показників, що відображали повздовжні, поперечні та обхватні розміри ланок тіла.

На підставі отриманих цифрових значень нами був побудований морфологічний профіль спортсменок артистичного плавання віком 14 – 15 років, що можна використовувати у якості еталону для атлеток означеного вікового діапазону (рис. 1).

Рис. 1. Морфологічний профіль кваліфікованих атлеток артистичного плавання 14 – 15 років

Як видно з наведеного рисунку спортсменки 14 – 15 років, що спеціалізуються у артистичному плаванні відрізняються великим зростом ($168,00 \pm 3,86$ см), відносно широкими плечима ($40,50 \pm 2,45$ см), довгими нижніми кінцівками ($98,00 \pm 4,04$ см) і їхніми сегментами (довжина стегна дорівнює $50,50 \pm 2,18$ см, гомілки – $41,50 \pm 2,01$ см, стопи – $24,70 \pm 0,95$ см), вузьким тазом ($30,50 \pm 2,09$ см) та невеликими обхватними розмірами плеча ($24,00 \pm 1,03$ см), стегна ($46,80 \pm 2,48$) і гомілки ($29,50 \pm 0,71$ см).

Представницям цього виду спорту притаманні значні величини експерсії грудної клітини, що опосередковано свідчить про гарний рівень функціонального стану дихальної системи.

Визначення варіативності розглянутих морфологічних параметрів свідчить про те, що у атлеток обстежуваної групи найбільші коливання мали місце у величинах параметрів зросту, довжини тулуба, ноги та руки (рис. 2).

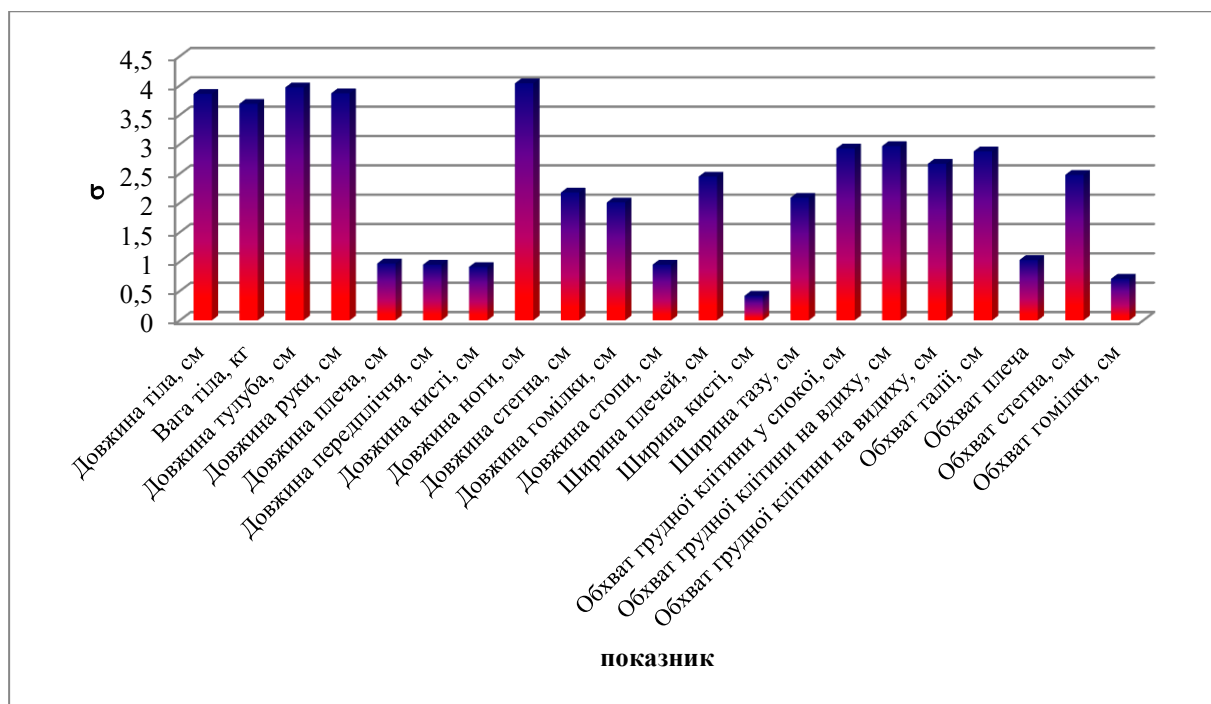

Рис. 2. Розкид величин показників морфологічного профілю кваліфікованих атлеток артистичного плавання віком 14 – 15 років

Найменший розкид значень був зафіксований у показників довжини і ширини кисті, довжини плеча, передпліччя та стопи, обхвату гомілки.

Отримані дані дозволяють зробити **висновок** про те, що морфологічний профіль кваліфікованих спортсменок артистичного плавання у віці 14 – 15 відрізняється характерними особливостями. Атлетки переважно мають гігантоїдний або парагармоїдний тип статури.

Список літератури

1. Гришко В. І., Політько О. В. Особливості морфо-функціональних характеристик спортсменок високої кваліфікації групових команд у артистичному плаванні. *Збірник наукових праць Харківської державної академії фізичної культури*. Харків : ХДАФК, 2023. № 9. С. 59 – 63.
2. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування. Київ : Перша друкарня, 2020. 704 с.
3. Шинкарук О. А. Теорія і методика підготовки спортсменів: управління, контроль, відбір, моделювання та прогнозування в олімпійському спорті. Київ, 2013. 136 с.
4. Šajber D., Perić M., Spasić M., Zenić N., & Sekulić D. Sport-specific and anthropometric predictors of synchronised swimming performance. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 2013. 13, P. 23 – 37.
5. Međedović, Mia Perić. Morphological characteristics and functional abilities in predicting performance in synchronized swimming. *Physical Education and Sport*. Vol. 15, № 1, 2017. P. 93 – 101.

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Бужина Ірина Вячеславівна

доктор педагогічних наук, професор
Одеський державний університет внутрішніх справ

Малик Іван Михайлович

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Одеський державний університет внутрішніх справ

Проблема психологічного благополуччя особистості в сучасних умовах набула особливої гостроти у зв'язку з тривалим станом соціальної напруженості та хронічного стресу, що супроводжує життя більшості людей. Підвищений рівень тривожності, емоційна нестійкість, відчуття невизначеності та втрати контролю над життєвими подіями істотно впливають на суб'єктивне самопочуття, життєву активність і здатність до самореалізації. У цьому контексті психологічне благополуччя розглядається не лише як індикатор психічного здоров'я, а як складний інтегральний показник позитивного функціонування особистості.

Особливу увагу в наукових дослідженнях привертає студентський вік як період інтенсивного особистісного і професійного становлення. Саме на цьому етапі відбувається формування стійких ціннісно-сміслових орієнтацій, професійної ідентичності, життєвих цілей і стратегій. Водночас студентство є віковою групою, чутливою до соціальних викликів, змін і кризових явищ, що посилює актуальність вивчення психологічного благополуччя саме в цій категорії.

У науковій психології поняття психологічного благополуччя має багату історію осмислення та розкривається через різні дефініції, зокрема такі, як щастя, психічне здоров'я, якість життя, емоційний комфорт, задоволеність життям і суб'єктивне благополуччя. За даними сучасних досліджень, ці поняття перебувають у тісному взаємозв'язку, проте не є тотожними. Психологічне благополуччя охоплює ширший спектр характеристик і включає як емоційно-оцінні, так і когнітивно-сміслові компоненти.

У працях зарубіжних дослідників психологічне благополуччя часто пов'язується з позитивною емоційністю, задоволеністю життям і відсутністю дезадаптивної симптоматики. Такі підходи простежуються у роботах А. Мاستен, який розглядав благополуччя як баланс позитивних і негативних емоційних переживань. Водночас у сучасних концепціях акцент зміщується з емоційного комфорту до проблеми реалізації особистісного потенціалу, осмисленості життя та здатності долати труднощі [5].

Вагомий внесок у розвиток уявлень про психологічне благополуччя зроблено А. Харченко, яка наголошувала, що задоволеність життям не завжди є достатньою умовою благополуччя. У її концепції психологічне благополуччя розглядається як багатовимірний феномен, що включає самоприйняття, позитивні стосунки з іншими, автономію, здатність управляти життєвим середовищем, наявність життєвих цілей і безперервне особистісне зростання. Особливої уваги заслуговує положення про те, що складний життєвий досвід, у тому числі кризовий і травматичний, може за певних умов сприяти глибшому усвідомленню себе і власних життєвих смислів [4].

У вітчизняній психології проблема психологічного благополуччя також отримала ґрунтовне теоретичне осмислення. Л. Сердюк визначає психологічне благополуччя як інтегральний показник спрямованості особистості на позитивне функціонування та ступеня реалізованості цієї спрямованості, що суб'єктивно переживається як щастя, задоволеність собою і власним життям. У цьому підході наголошується на активній ролі самої особистості у формуванні благополуччя та його залежності від життєвих цілей, цінностей і мотиваційної сфери [3].

А. Коваленко розглядає психологічне благополуччя як форму позитивного функціонування особистості, що передбачає оптимальне поєднання внутрішніх ресурсів і зовнішніх умов життя. Авторка підкреслює, що благополуччя включає не лише емоційний комфорт, а й відчуття безперервного розвитку, наявність життєвих орієнтирів, здатність до автономних рішень і конструктивної взаємодії з соціальним середовищем. Такий підхід дозволяє розглядати психологічне благополуччя як динамічне утворення, чутливе до змін життєвого контексту [1].

Значний інтерес для аналізу студентського віку становлять дослідження, присвячені особистісній зрілості та професійному становленню. Г. Меднікова зазначає, що період навчання у закладі вищої освіти супроводжується зміною провідної діяльності – від навчально-пізнавальної до навчально-дослідницької та навчально-професійної. Саме ця трансформація діяльності створює умови для включення студента в нові соціальні ролі, формування професійної самосвідомості та розширення життєвого простору. Водночас така динаміка потребує значних психологічних ресурсів і може супроводжуватися внутрішньою напругою та зростанням тривожності [2].

Проблема психологічного благополуччя студентів активно досліджується і в емпіричних роботах. За даними Л. Сердюк, важливими факторами благополуччя студентської молоді виступають рівень усвідомленості життєвих цілей, задоволеність міжособистісними стосунками, відчуття особистісної компетентності та перспективи професійного розвитку. Харченко А. підкреслює, що особливості психологічного благополуччя можуть варіюватися залежно від профілю підготовки студентів, що зумовлює різний рівень емоційної напруги, відповідальності та професійних очікувань [3].

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділено феномену резиліентності як ресурсу психологічного благополуччя. У працях А. Мастен резиліентність розглядається як здатність системи розвитку зберігати відносну стабільність і адаптивність в умовах тривалого стресу. У контексті студентського

віку резилієнтність пов'язується зі здатністю мобілізувати внутрішні ресурси, знаходити смисл у складних обставинах і підтримувати відчуття цілісності особистості [5].

Розглядаючи психологічне благополуччя студентів, доцільно враховувати вікові особливості юнацького періоду. Саме в цей час відбувається відкриття власного «Я», формування стійкого світогляду, моральної самосвідомості та життєвих ідеалів. Особистість функціонує як відкрита система, активно взаємодіючи з соціальним середовищем, засвоюючи нові смисли й цінності. Найвищий рівень системної організації особистості у цей період представлений ціннісно-сисловою сферою, яка визначає напрям подальшої самореалізації.

Для студентів-психологів питання психологічного благополуччя набуває особливої значущості, оскільки майбутня професійна діяльність пов'язана з високим рівнем емоційної залученості, відповідальності та постійною взаємодією з переживаннями інших людей. Недостатній рівень власного благополуччя може ускладнювати професійне становлення, знижувати ефективність навчальної діяльності та формувати ризик емоційного виснаження вже на ранніх етапах професійного шляху.

Узагальнення наукових підходів дозволяє розглядати психологічне благополуччя студентської молоді як інтегральне особистісне утворення, що формується у взаємодії індивідуальних ресурсів, соціальних умов і життєвого досвіду. Воно характеризується динамічністю, чутливістю до зовнішніх викликів і водночас здатністю до відновлення за наявності внутрішніх смислових опор. У цьому контексті дослідження психологічного благополуччя студентів набуває не лише теоретичного, а й значного практичного значення, оскільки створює підґрунтя для розробки ефективних психолого-педагогічних підходів до підтримки особистісного розвитку майбутніх фахівців.

Список літератури:

1. Коваленко А. Б. Психологічне благополуччя особистості: сутність, чинники та структура : Гуманітарний корпус, 2018. С. 80–83.
2. Меднікова Г. І. Концептуальні основи системної детермінації становлення особистісної зрілості в студентському віці. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Сер. Психологія*. 2018. №. 55. С. 143–152.
3. Сердюк Л. З. Фактори психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2018. Т. 6. С. 51–59.
4. Харченко А. Особливості психологічного благополуччя студентів різних профілів підготовки. *Молодий вчений*. 2021. № 4(92). С. 175–178.
5. Masten, A.S. Resilience in developing systems: The promise of integrated approaches. *European Journal of Developmental Psychology*. 2016. Vol 13(3). P. 297–312.

ПСИХОЕМОЦІЙНА СФЕРА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК РЕСУРС ОСОБИСТІСНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Бужина Ірина Вячеславівна

доктор педагогічних наук, професор
Одеський державний університет внутрішніх справ

Комар Олена Петрівна

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Одеський державний університет внутрішніх справ

Проблема психоемоційної сфери особистості посідає важливе місце в сучасних психологічних дослідженнях, оскільки саме вона визначає здатність людини до адаптації, саморегуляції та збереження внутрішньої рівноваги в умовах соціальних і професійних викликів. Як зазначає Т. Кириленко, емоційна сфера особистості не може розглядатися фрагментарно, адже вона охоплює широкий спектр переживань, регулятивних механізмів і смислових утворень, що формуються в процесі життєдіяльності та взаємодії з соціальним середовищем [1].

У працях Т. Титаренко психоемоційна сфера трактується як інтегративна система, що поєднує емоційні стани, життєві смисли та суб'єктивний досвід особистості. Дослідниця наголошує, що саме психоемоційна сфера забезпечує внутрішню цілісність особистості, особливо в умовах тривалої травматизації та нестабільності, які є характерними для сучасного суспільства [5, с. 78].

Таким чином, психоемоційна сфера виступає не лише показником емоційного благополуччя, а й важливим ресурсом психологічного здоров'я, що визначає якість життєдіяльності людини.

Особливої актуальності проблема психоемоційної сфери набуває у контексті професійної підготовки майбутніх психологів. Навчання у закладі вищої освіти збігається з періодом зрілої юності, для якого характерні пошук ідентичності, формування професійних цінностей та інтенсивні психоемоційні переживання.

А. Кічук у своїх дослідженнях підкреслює, що психоемоційне здоров'я студентів є складним багаторівневим утворенням, яке охоплює когнітивні, емоційні, регулятивні та соціальні компоненти. Науковиця наголошує, що саме в період професійної підготовки закладаються основи здатності майбутнього психолога до емоційної саморегуляції, емпатійної взаємодії та збереження психологічної стійкості у професійній діяльності [2, с. 9].

Водночас результати сучасних досліджень свідчать про наявність у студентів-психологів підвищеної тривожності, емоційної нестабільності та труднощів у саморегуляції, що зумовлено як навчальним навантаженням, так і

загальною соціальною нестабільністю. Це підтверджує необхідність цілеспрямованого розвитку психоемоційної сфери в процесі професійної підготовки.

Важливим компонентом психоемоційної сфери майбутніх психологів є емоційна стабільність, яка забезпечує здатність зберігати внутрішню рівновагу в умовах стресу та кризових ситуацій. Н. Кузьменко розглядає емоційну стабільність як психологічну властивість, що дозволяє особистості ефективно протистояти деструктивному впливу стресових факторів, зберігати продуктивність діяльності та адаптивність поведінки [3].

Для студентів-психологів емоційна стабільність є не лише умовою особистісного благополуччя, а й професійною необхідністю, оскільки майбутня діяльність передбачає постійний контакт із переживаннями інших людей. Недостатній рівень емоційної стабільності може призводити до професійного виснаження, емоційного вигорання та зниження якості психологічної допомоги.

Професійне становлення практичного психолога нерозривно пов'язане з розвитком його психоемоційної сфери. У науковій монографії Н. Пророк підкреслюється, що особистісна зрілість, емоційна врівноваженість і здатність до саморефлексії є ключовими умовами ефективної професійної діяльності психолога [4, с. 129].

Формування психоемоційної сфери майбутнього психолога відбувається у взаємодії навчального процесу, професійної ідентифікації та особистісного досвіду. Саме в цей період закладаються основи професійної відповідальності, емпатійності та здатності до усвідомленого керування власними емоційними станами. У цьому контексті психоемоційна сфера постає як системоутворювальний чинник професійної готовності.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що психоемоційна сфера студентів-психологів є складним інтегративним утворенням, яке поєднує емоційні, регулятивні, когнітивні та смислові компоненти. Її сформованість виступає важливою передумовою психологічного благополуччя та успішного професійного становлення майбутніх фахівців.

Опора на концепції емоційної сфери особистості, психоемоційного здоров'я та професійного розвитку, представлені у працях Т. Кириленко, А. Кічук, Н. Кузьменко, Н. Пророк, Т. Титаренко, дозволяє зробити висновок про необхідність цілеспрямованого розвитку психоемоційної сфери в системі підготовки майбутніх психологів. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку та впровадження ефективних психопрофілактичних і формувальних програм, орієнтованих на зміцнення психоемоційного здоров'я студентської молоді.

Список літератури:

1. Кириленко Т. С. Емоційна сфера особистості: вектори вивчення. *Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Психологія*. 2018. Вип. №8. С. 26–29.

2. Кічук А. В. Основи психоемоційного здоров'я студентів: автореф. дис. ... доктор психол. наук: 19.00.07 / Одеса, ун-т К. Д. Ушинського. Одеса, 2021. 38 с.
3. Кузьменко Н. М. Психологічні засади емоційної стабільності особистості в кризових ситуаціях *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Сер. Психологія*. 2021. Вип. 71. С. 81–86.
4. Пророк Н.В. Професійне становлення практичного психолога: наук. монографія. Київ : П.П. «Канцлер», 2012. 476 с.
5. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби допомоги в умовах тривалої травматизації. Кропивницький : Імекс, 2018. 160 с.

ЗЦІЛЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА МИРУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Кравченко Вікторія Юріївна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри суспільних наук,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Американка, докторка наук з конфліктології Енджі Йодер-Майна має великий досвід роботи в гарячих точках світу. Наразі пані Йодер-Майна працює директоркою Інституту Стійкості при Університеті штату Флорида (США). У своїй книжці «Зцілення як запорука миру» авторка дає гарні поради щодо того, що ми можемо зробити одне для одного в нинішні складні часи [1].

Дослідження присвячене проблемі відновлення ментального здоров'я суспільств, які зазнали масштабних травматичних впливів і тривалий час перебувають у стані колективних травматичних реакцій. Перевантажене соціальне середовище функціонує за логікою індивідуальної психотравми, активуючи реакції боротьби, втечі або замирання. У такому стані як окремі люди, так і соціальні спільноти втрачають здатність до ефективного мислення, прийняття рішень і довгострокового планування.

Суспільства, що змушені існувати в режимі виживання протягом тривалого часу, характеризуються підвищеним рівнем напруження, що зумовлює сприйняття більшості подій крізь призму загрози. Така реактивність підриває соціальну стабільність і відтворює цикли насильства та деструктивної поведінки. У цьому контексті процес суспільного відновлення розглядається як зцілення — комплексний і тривалий процес, спрямований на відновлення внутрішніх ресурсів спільноти.

Ключовим механізмом як індивідуального, так і колективного зцілення виступає відновлення зв'язків. Йдеться про формування соціальних, інституційних та культурних умов, які забезпечують відчуття безпеки, сприяють поверненню здатності до рефлексивного мислення та підтримують відповідальну дію. У цьому сенсі травма постає не лише наслідком насильства, а й чинником, що відтворює нестабільність у соціальних системах.

Зцілення окремих людей і суспільств загалом розглядається як базова умова сталого розвитку, соціального миру та ефективного функціонування держави. Особлива увага приділяється досвіду українського суспільства, яке демонструє високий рівень стійкості та використовує інтуїтивні практики відновлення, закорінені в історичній і культурній пам'яті. Поширення знань про механізми колективної травми та шляхи подолання її наслідків розглядається як важливий крок у процесі загоєння суспільних ран, спричинених війною.

Авторка рекомендує [1; С.198 - 204]:

- Розробляти програми по відновленню від травм, використовуючи культурні традиції, досвід нації, історичний контекст.

- Подолання «синдрому жертви» українського народу та переорієнтація на сильні сторони громади (досвід виживання, нездолання, непохитності, незламності, підтримки через український контекст).
- Розробка втручань на основі зцілення – рівноцінне психоемоційне відновлення на рівні держави та громадянських процесів.
- Інтеграція міждисциплінарних і міжсекторальних команд, об'єднуючи зусилля фахівців з ментального здоров'я, екології, культури та державного управління.
- Пріоритетність доказових методик, що включають відповідні інструменти та методології (і власного виробництва в процесі війни).
- Значущість доказової бази та інструменти, методи оцінювання – формувати інтегровані індекси показників суспільства.
- Приклади реальної практики – обмін досвідом, просвіта, адаптація досвіду.
- Співпраця з екологічним рухом – що поєднує потреби і запити переселених людей під час війни.
- Відновлення всіх сфер життя в Україні [1; с. 194].

На нашу думку, всі рекомендації важливо апробувати в контексті психолого-педагогічних процесів в освіті, де ми працюємо, використовуючи культурний досвід, патріотичне виховання, культурно-мистецькі особливості супроводу навчання [2]. А також адаптувати різні запозичені методики в контексті навчання і виховання. Визначити власні, нові вироблені традиції і обряди вшанування героїв, культивування пам'яті героїв та загиблих у війні за незалежність, започатковуючи новий психолого-педагогічний вектор зцілення як запоруку миру. У вищій школі важливо робити моніторинг запропонованих видів освітніх заходів, верифіковувати та описувати з наукової точки зору.

Ми опираємось на досвід клієнтів, студентів, викладачів, з якими проводимо тренінги та психологічні консультації, в процесі яких акцентуємось на культурний аспект (традиції, обряди, звички) в усій різноманітності [2]. На нашу думку, зцілення відбувається у двох напрямках: органічно (здобуємо досвід зцілення в процесі переживання, горювання, просвіти, новин, військових реалій тощо) та спеціально, працюючи психологічно та педагогічно. Тому потрібно бути більш уважним до цих процесів, як індивідуально, так і на груповому рівні, на прикладі викладання, публічних виступах, розмовах, в пабліках, в педагогічних стратегіях підтримки тощо).

Отже, зцілення є запорукою миру, стабільності в світосприйнятті, аксіопсихології людини, психолого-педагогічний аспект якого здійснюється через освіту, реалізацію освітніх завдань, що розширюються до психоемоційних процесів, програм та форм інтеграції особистості в час війни.

Список літератури:

1. Енджі Йодер-Майна. Зцілення як запорука миру: підхід до миротворення у травмованих суспільствах [за ред. та перекладом з англ. Романової А.А.]. Київ: UA VETERANS. 2025. 224 с.

2. Кравченко В.Ю. Вітагенні педагогічні технології. *The XII International Scientific and Practical Conference "Modern education – accessibility, quality, recognition and problems"*, March 25-27, 2024, Helsinki, Finland. С. 209-210.

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Малик Лілія Сергіївна

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Одеський державний університет внутрішніх справ

У сучасному психологічному дискурсі креативність дедалі частіше осмислюється не лише як здатність до продукування нового, оригінального результату діяльності, а як глибинний ресурс особистості, що забезпечує її розвиток, внутрішню стійкість та здатність до самореалізації. Такий підхід є особливо значущим у контексті дорослого віку, коли актуалізуються завдання переосмислення життєвого досвіду, пошуку сенсів, подолання професійних і особистісних криз. Саме креативність у цьому віковому періоді постає як внутрішній механізм активізації потенціалу, що дозволяє людині не лише адаптуватися до змін, а й трансформувати власну життєву реальність відповідно до ціннісних орієнтацій.

У працях Н. Гузик і С. Максименка креативність розглядається як цілісна психологічна властивість, інтегрована у структуру особистості та пов'язана з її здатністю до саморозвитку. Автори підкреслюють, що креативність не зводиться до окремої інтелектуальної здібності, а функціонує як ресурс, який активізується в ситуаціях невизначеності, внутрішнього запиту на зміни, потреби у виході за межі усталених схем мислення і поведінки. У цьому розумінні креативність забезпечує гнучкість психіки, сприяє збереженню цілісності «Я» та підтримує психологічну рівновагу в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів [1, с. 67].

Проблематика ресурсного потенціалу особистості тісно пов'язана з аналізом індивідуально-психологічних властивостей, які забезпечують ефективне функціонування людини в різних сферах життя. Ресурсний підхід у психології дозволяє розглядати креативність як один із ключових внутрішніх чинників, що підтримує саморегуляцію, суб'єктність і здатність до самостійного вибору. У дорослому віці цей ресурс набуває особливої ваги, оскільки саме в цей період особистість стикається з необхідністю прийняття відповідальних рішень, переоцінки життєвих орієнтирів і побудови довгострокових стратегій [2].

Теоретико-методологічний аналіз креативності, здійснений Т. Яценко та Н. Чепелевою, дозволяє розкрити її місце у структурі особистості як інтегрального утворення. Дослідниці наголошують, що креативність пов'язана з рефлексивністю, відкритістю до нового досвіду, здатністю до внутрішньої трансформації. Вона виступає механізмом, який поєднує минулий досвід, актуальні потреби та уявлення про майбутнє, забезпечуючи динаміку особистісного розвитку. У дорослому віці креативність усе більше інтегрується з ціннісно-сисловою сферою, що надає їй не лише адаптивного, а й екзистенційного значення [5, с. 128].

Ціннісно-смісловий вимір креативності ґрунтовно проаналізований у роботах І. Зязюна. Автор підкреслює, що творча самореалізація особистості нерозривно пов'язана з формуванням індивідуальної системи цінностей і життєвих смислів. Креативна активність у цьому контексті постає як спосіб усвідомленого вибору, конструювання власної життєвої позиції та відповідального ставлення до власного буття. У дорослому віці, коли зростає потреба в осмисленні прожитого та визначенні подальших життєвих орієнтирів, креативність дозволяє побачити життя як відкритий процес, здатний до переосмислення і внутрішнього оновлення [2].

Психологічні засади розвитку креативності дорослої особистості детально розкриті в дослідженнях О. Коваленко. Авторка зазначає, що креативність у зрілому віці не лише зберігається, а й набуває нових якісних характеристик. Вона стає більш усвідомленою, цілеспрямованою, пов'язаною з особистісною відповідальністю та життєвим досвідом. Креативні прояви дорослої людини характеризуються вищим рівнем саморегуляції, здатністю до стратегічного мислення та інтеграції емоційного й когнітивного компонентів діяльності. Це дозволяє розглядати креативність як ресурс, що підтримує не лише інноваційність, а й психологічну зрілість [3].

У навчальному посібнику В. Павленка креативність аналізується в контексті психології творчості як універсальний механізм розвитку особистості. Автор підкреслює, що творчий процес у дорослому віці значною мірою залежить від внутрішньої мотивації, рівня усвідомлення власних потреб і можливостей, а також від готовності до подолання внутрішніх бар'єрів. Креативність у цьому розумінні виступає не лише результатом діяльності, а процесом постійного самоперетворення, що сприяє збереженню життєвої активності та відчуття повноти буття [4, с. 78].

Розгляд креативності як ресурсного потенціалу дозволяє по-новому осмислити її роль у формуванні самодостатності дорослої особистості. Самодостатність у психологічному вимірі пов'язується зі здатністю спиратися на власні внутрішні ресурси, діяти автономно, зберігаючи водночас відкритість до світу. Креативність підтримує ці характеристики, оскільки забезпечує можливість генерувати альтернативні способи дії, знаходити нестандартні рішення та конструктивно переосмислювати життєві труднощі [1, с. 54].

У монографії Н. Гузик і С. Максименка наголошується, що у дорослому віці креативність часто активізується як відповідь на внутрішній запит до самореалізації та подолання шаблонів. Здатність виходити за межі звичних уявлень про себе і світ стає підґрунтям для формування нових моделей поведінки, що відповідають актуальним потребам і цінностям особистості. Це, у свою чергу, сприяє зміцненню суб'єктної позиції та відчуттю життєвої реалізованості [1, с. 67].

Особливе значення креативності як ресурсу проявляється у кризові періоди дорослого життя. У такі моменти вона виконує не лише адаптивну, а й трансформаційну функцію, дозволяючи особистості переосмислити досвід, інтегрувати суперечливі переживання та знайти нові смисли. Креативність стає

внутрішнім простором, у якому можливе конструювання альтернативних життєвих сценаріїв, що відповідають зміненим умовам і внутрішнім запитам.

Узагальнюючи викладене, креативність постає як багатовимірний психологічний ресурс, що відіграє ключову роль у розвитку дорослої особистості. Вона інтегрує когнітивні, емоційно-вольові та ціннісно-сміслові компоненти, забезпечуючи здатність до саморозвитку, саморегуляції та самодостатності. Внаслідок цього креативність дозволяє дорослій людині не лише адаптуватися до реальності, а й активно формувати власний життєвий шлях, зберігаючи внутрішню цілісність і відчуття психологічного благополуччя.

Список літератури:

1. Гузик Н. М., Максименко С.Д. Креативність як ресурс психологічного розвитку особистості: монографія. Київ: Довіра, 2020. 232 с.
2. Зязюн І. А. Ціннісно-смістова сфера особистості у процесі творчої самореалізації. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 3 (86). С. 103–107.
3. Коваленко О. Г. Психологічні засади розвитку креативності дорослої особистості. *Психологія і суспільство*. 2021. № 1. С. 47–56.
4. Павленко В. В. Психологія творчості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
5. Яценко Т. С., Чепелева Н. В. Креативність у структурі особистості: теоретико-методологічний контекст. Київ: Логос, 2019. 280 с.

СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУТНОСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Репринцева Ірина Зенов'ївна

здобувач вищої освіти (магістр)
спеціальності 053 «Психологія»

Одеського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Пасько Ольга Миколаївна

професор кафедри психології та педагогіки

доктор юридичних наук, професор

Війна в Україні значно вплинула на різноманітні складові мирного життя, докорінно порушила відчуття безпеки і призвела до постійного життя в стресовому стані, психологічні наслідки якого можуть бути небезпечними для здорового майбутнього і дорослих, і дітей, та мати своє відображення як на психічному, так і фізичному здоров'ї нашої нації.

Тому виклики сьогодення суттєво впливають на ментальне здоров'я українців. Досвід воєнного стану, в якому перебувають наші громадяни безумовно є травмувальним для психіки. Пережитий травмувальний досвід може стати причиною розвитку посттравматичного стресового розладу (надалі – ПТСР).

У науковій праці А.В. Михальського та Ю.О. Царьов визначено, що ПТСР – це психічний розлад, що виникає після переживання або спостереження травмуючої події (війни, насильства, катастрофи) і проявляється нав'язливими спогадами (флешбеками, кошмарами), уникненням того, що нагадує про травму, негативними емоціями, тривогою, труднощами у концентрації та соціальній взаємодії, і може суттєво впливати на повсякденне життя, якщо його не лікувати.

Термін ПТСР був запропонований М.І. Horowitz, який розробив діагностичні критерії ПТСР, прийняті за основу при складанні американської класифікації хвороб DSM-III (1976-1980). Пізніше ці критерії зазнали деяких змін і в 1995 році були внесені в Міжнародну класифікацію хвороб.

За визначенням МКХ-10, ПТСР називається «відстрочена і/ або затяжна реакція на стресову подію... (короткочасну або затяжну) виключно загрожуючого або катастрофічного характеру, яка в принципі може викликати дистрес практично у будь-якої людини». Термін «розлад» був використаний усвідомлено, оскільки це не хвороба в повному розумінні цього слова: по суті, це – нормальна реакція психіки на ненормальні обставини. На жаль, ці симптоми і поведінкові ознаки в більшості випадків викликають страждання і заважають особистісному функціонуванню потерпілих [1].

ПТСР може розвиватися у 12-20% людей, які пережили або стали свідками травматичних подій. Симптоми можуть проявлятися як невдовзі після події, так і через тривалий час, зазвичай протягом перших трьох місяців.

У навчальному посібнику Л.О. Герасименко, А.М. Скрипнікова та Р.І. Ісакова чітко визначені основні прояви ПТСР: гіперзбудженість у вигляді підвищеної тривожності, дратівливості, проблем зі сном; перепроживання травми як нав'язливі спогади, флеш-беки, емоційні реакції на нагадування про минулу подію; уникання, а саме прагнення уникати місць, людей або ситуацій, що нагадують про травму; проблеми з пам'яттю та емоціями, труднощі з концентрацією, почуття відчуженості, інколи емоційна оніміння [2].

Як і в кого може розвинутися ПТСР:

- ПТСР розвивається в людей, що пережили неординарну, загрозливу для життя чи гідності ситуацію:

- ветерани війни
- цивільні, що перебувають в зоні бойових дій
- жертви сексуального чи/та фізичного насильства
- полонені та жертви катування
- жертви торгівлі людьми, сексуального рабства
- жертви чи свідки постійного домашнього насильства
- жертви булінгу, в тому числі у школі
- діти, що зазнають неглекту (ними не займаються, навіть не годують, занапащені батьками діти), фізичного та сексуального насильства
- свідки терактів
- люди, що перебували в зоні стихійного лиха
- жінки, що пережили травматичні пологи і зазнали жорстокого ставлення медичного персоналу.

Дослідження свідчать, що індивідуальна вразливість або стійкість – це ключові фактори в розвитку ПТСР. Цей розлад наразі розглядають як наслідок провокації зовнішніми стресовими чинниками уже існуючої схильності до травматизації [3].

Що стосовно основних симптомів ПТСР то, на нашу думку, більш точно їх описали колектив авторів Н.В. Яцук та О.С. Говоруха у їх науковій статті, а саме [4]:

1. Повторні, нав'язливі спогади про події, які включають образи, думки чи відчуття. Травмуюча подія переживається знов і знов. Людина намагається забути про пережите, але спогади постійно виникають без будь-яких зовнішніх стимулів. Виникає відчуття реальності події. Вони можуть виникати наяву, при просинанні, при інтоксикації (алкогольній, під дією ліків). До цієї групи відносяться дитячі ігри, що повторюються, в яких помітні елементи травмуючої події.

2. Сновидіння про пережиту подію, які повторюються та викликають тривогу. Сни викликають глибокі переживання психотравмуючих подій з відчуттям їх реальності.

3. Такі дії та відчуття, начебто психотравмуючі події відбуваються знову. Відчуття відновлення пережитого, ілюзії, галюцинації, дисоціативні епізоди.

4. Значний психологічний дистрес під впливом зовнішніх та внутрішніх подразників, які символізують будь-який аспект травмуючої події чи нагадує про неї.

5. Фізіологічна реактивність під впливом зовнішніх чи внутрішніх подразників, які символізують будь-який аспект травмуючої події чи нагадують про неї. При зіткненні з ситуацією, яка нагадує психотравмуючу, проявляються фізіологічні реакції: пітливість, оніміння кінцівок, відчуття слабкості, відчуття тиску в горлі...

6. Намагання уникнути думок, відчуттів чи розмов, пов'язаних з травмою. Спроби уникнути дій, місць, людей, які викликають спогади про травму. Людина наполегливо уникає всього, що нагадує про травму.

7. Часткова чи повна амнезія важливих аспектів травми. Людина не може пригадати деякі епізоди того, що з ним відбувалося.

8. Втрата інтересу до раніш значимих видів діяльності чи участі в них. Людина стає байдужою до всього, чим раніше захоплювалася.

9. Відчуття відгородженості від оточуючих, виникає відчуття самотності навіть в коли родини, дітей.

10. Звуження діапазону афективної реакції. Знижений настрій, постійне незадоволення собою та оточуючими, роздратованість, апатія, втрата інтересу до оточуючої дійсності, зниження реагування на сенсорні подразники.

11. Нездатність орієнтуватися на тривалу життєву перспективу. Формується коротка життєва перспектива, людина планує своє життя на короткий час, виникає відчуття «неперспективного майбутнього».

12. Ускладнення при засинанні та розлади тривалості сну.

13. Роздратованість та спалахи гніву. У учасників бойових дій виникають бурхливі реакції агресії при найменших неочікуваних подіях, які нагадують травматичні ситуації бойових дій (різкі звуки, крики, шум). Людина стає конфліктною, в суперечках застосовує насилля.

14. Труднощі при концентрації уваги. Людина не може зосередитися на чомусь, що необхідно пригадати. В деяких моментах концентрація уваги може бути достатньою, але тільки виникає стресовий фактор, як втрачається здатність зосередження. У дітей достатньо помітно знижуються успіхи в навчанні, відмінники стають посередніми учнями.

15. Немотивована пильність. Хворий слідкує за всім, що відбувається, відчуваючи небезпеку. Але ця небезпека не зовнішня, а внутрішня, часто вона проявляється в постійній фізичній напрузі, готовності в будь-який момент відбити зовнішню чи подолати внутрішню загрозу.

16. Посилена реакція переляку. Незначний шум, стук призводить до того, що людина починає бігти, сильно кричати. Різні звуки, запахи чи ситуації можуть легко стимулювати у особи спогади про травмуючі події, відчуття безпомічності та незахищеності [4].

В умовах війни ПТСР є типовим як для військових, так і для цивільних. Категоріями ризику є військові, діти, жінки, люди літнього віку. При цьому розлад більше характерний для людей чутливих та емоційних, тож чим більш травматичною була ситуація, тим більший ризик появи розладу [5].

Так, науковець О.М. Пасько визначає, що стресовий фактор являється єдиною універсальною реакцією організму на загрозу як фізичну, так і психічну. Саме стрес призводить до дисбалансу гомеостазу в організмі, в результаті чого формується складна взаємодія нейрофізіологічних механізмів головного мозку і відповідна реакція тіла. Нейрофізіологічна інтеграція забезпечується складною скоординованою діяльністю центральної та вегетативної нервової системи, гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі, ретикулярної формації, середнього мозку, а також сенсорних і моторних систем. У контексті стресу ці компоненти взаємодіють у межах адаптивних реакцій, які охоплюють як когнітивно-емоційні, так і соматичні прояви. Під впливом тривалого або хронічного стресу, особливо в умовах воєнного стану серед українців спостерігаються порушення цих механізмів, що проявляється у вигляді зниження стресостійкості, виснаження нейроендокринної регуляції, порушенні сну, уваги, реакціях тіла та ін. [6].

Запропоновано досліджувати змін у мозкових ключових структурах, які задіяні під час стресу (мигдалеподібне тіло, гіпоталамус, гіпофіз (передня доля), гіпокамп, префронтальна кора, середній мозок і ретикулярна формація) з метою прогнозування та попередження психічних захворювань, особливо розвитку ПТСР. Ефективне функціонування цих структур забезпечує адаптацію до стресу, тоді як їх дисфункція може лежати в основі розвитку тривожних, депресивних та психосоматичних розладів. Подальше дослідження механізмів їх взаємодії має важливе значення для розробки нових підходів до діагностики та лікування стрес-індукованих порушень [6].

Таким чином, у сучасних умовах воєнного стану ПТСР постає як складне, багатовимірне психічне явище, що виходить за межі класичних клінічних уявлень і потребує міждисциплінарного осмислення. Проведений аналіз сучасних інтерпретацій сутності ПТСР засвідчує трансформацію наукових підходів її розуміння, враховуючи досвід життя українців в умовах воєнного стану.

Встановлено, що в умовах війни ПТСР набуває специфічних рис, зумовлених пролонгованістю стресових факторів, повторюваністю травматичного досвіду, невизначеністю майбутнього та порушенням базового відчуття безпеки. Це ускладнює процес діагностики, оскільки симптоматика ПТСР часто поєднується з проявами депресивних, тривожних, соматоформних розладів, а також з феноменами моральної травми та комплексного ПТСР.

Отже, перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленому вивченні довготривалих наслідків воєнної травматизації, уточненні діагностичних критеріїв ПТСР у контексті масових травм та обґрунтуванні ефективних психотерапевтичних і психосоціальних інтервенцій.

Список використаних джерел

1. Михальський А.В., Царьов Ю.О. Посттравматичний стресовий розлад: історичний огляд. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України*. № 10. 2019. С. 688-697. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-12>.
2. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад: навчальний посібник / Л.О.Герасименко, А.М.Скрипніков, Р.І.Ісаков. Київ: ВСВ «Медицина». 2023. 120 с
3. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад URL: <https://www.if.gov.ua/news/shcho-treba-znaty-pro-posttravmatychnyi-stresovyi-rozlad> (дата звернення: 20.12.2025).
4. Яцук Н., Говоруха О. Теоретичні аспекти про посттравматичні стресові розлади, як наслідок війни. Методики надання психологічної допомоги, особливості діагностики. *SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF»* № 124. 2024. С. 78-90.
5. Мазур О.В., Ткаченко І.В., Чепурна В.О. Посттравматичний стресовий розлад в умовах військового стану. *Наукові перспективи*. № 5(35). 2023. С.825-834. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5\(35\)-825-834](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5(35)-825-834).
6. Пасько О.М. Нейрофізіологічні аспекти функціональної інтеграції мозку і тіла в умовах стресу під час воєнного стану. *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*. № 7 (61). 2025. С. 1307-1321. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7\(61\)-1307-1321](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7(61)-1307-1321)

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА SOFT SKILLS У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Савченкова Марія Савченкова

аспірантка 2 року навчання, третій (освітньо-науковий) рівень
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Сарапанюк Юлія Олексіївна

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Одеський державний університет внутрішніх справ

Сучасні соціальні та освітні трансформації зумовлюють підвищення вимог до професійної підготовки фахівців психологічної галузі, зокрема до рівня сформованості їхніх професійних компетентностей та універсальних навичок взаємодії. Професійна діяльність психолога передбачає постійний міжособистісний контакт, роботу з емоційно напруженими ситуаціями, необхідність швидкої адаптації до індивідуальних особливостей клієнтів та професійного середовища. За цих умов саме якість комунікації виступає одним із визначальних чинників ефективності психологічної допомоги.

У науковому просторі все більше утверджується позиція, відповідно до якої успішність професійної діяльності психолога залежить не лише від рівня його теоретичної підготовки, а й від розвиненості комунікативної компетентності та soft skills як комплексу надпрофесійних умінь. Комунікативна компетентність у цьому контексті розглядається як базова складова професійної компетентності, що забезпечує здатність фахівця будувати продуктивну взаємодію, встановлювати довірчі стосунки та досягати психологічно значущих результатів у роботі з людьми.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень засвідчує відсутність єдиного підходу до трактування феномену комунікативної компетентності. Водночас науковці одностайні у визнанні її ключової ролі для професій типу «людина – людина». Значний внесок у вивчення цієї проблематики здійснили як зарубіжні, так і українські дослідники, які розглядали комунікативну компетентність з позицій здібностей, особистісних якостей, культури спілкування та професійної свідомості.

Дослідник І. Гоян наголошував, що психолог у своїй діяльності повинен уміти входити у діловий контакт з клієнтом, використовуючи механізми соціально-контактної взаємодії, що забезпечують довіру та ефективність професійного впливу [1]. У цьому контексті комунікативна компетентність розглядається як внутрішній ресурс фахівця, який забезпечує здатність до професійної взаємодії у складних міжособистісних ситуаціях.

У працях О. Низовець комунікативна компетентність трактується як інтегральна особистісна якість, що виявляється у здатності до адекватної орієнтації в собі, партнері по спілкуванню та ситуації комунікації. Науковиця підкреслювала значення гнучкості психологічних позицій, уміння змінювати стратегії взаємодії відповідно до умов спілкування та професійних завдань [2]. Такий підхід дозволяє розглядати комунікативну компетентність не як набір окремих умінь, а як цілісну систему, що формується у процесі професійної соціалізації.

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що комунікативна компетентність є складовою ширшої системи професійних та надпрофесійних умінь, які у сучасній психології дедалі частіше об'єднуються поняттям *soft skills*. До таких навичок належать емпатія, емоційний інтелект, здатність до активного слухання, навички міжособистісної взаємодії, саморегуляція, гнучкість мислення та вміння працювати з конфліктами. Саме ці характеристики забезпечують психологові можливість ефективно реалізовувати свої професійні функції в умовах мінливого соціального середовища.

У зарубіжних дослідженнях *soft skills* розглядаються як універсальні навички, що визначають конкурентоспроможність фахівця на ринку праці та його професійну адаптивність. Зокрема, у праці М. Ластіга та Дж. Кестера комунікативна компетентність аналізується в контексті міжкультурної та міжособистісної взаємодії, де особлива увага приділяється здатності фахівця розуміти емоційні й культурні особливості співрозмовника [3, с. 89]. Такий підхід актуалізує значення *soft skills* як основи ефективної професійної комунікації.

Сучасні дослідження у сфері психології освіти також підтверджують, що розвиток комунікативної компетентності та *soft skills* має бути системною складовою професійної підготовки майбутніх психологів. Науковці наголошують, що ці якості не формуються автоматично в процесі засвоєння теоретичних знань, а потребують спеціально організованого навчального середовища, активних методів навчання та рефлексивної практики [4-6].

Професійна компетентність майбутнього психолога постає як багатовимірне особистісне утворення, що поєднує знання, уміння, навички та особистісні якості. У цій структурі комунікативна компетентність виконує системоутворювальну функцію, оскільки забезпечує інтеграцію професійних знань у реальну практику взаємодії з людьми. Високий рівень її сформованості сприяє становленню професійної ідентичності, полегшує процес професійної соціалізації та підвищує ефективність психологічної допомоги.

Водночас комунікативна компетентність тісно пов'язана з розвитком *soft skills*, які забезпечують психологові здатність діяти в умовах невизначеності, будувати партнерські стосунки, управляти власними емоційними станами та підтримувати психологічний баланс у професійній діяльності. Саме інтеграція комунікативної компетентності та *soft skills* дозволяє розглядати підготовку майбутнього психолога як цілісний процес особистісно-професійного розвитку.

Отже, комунікативна компетентність як невід’ємна складова професійної компетентності сучасного психолога виявляється у синтезі особистісного та професійного досвіду, а також виступає важливою умовою успішності його професійної діяльності. Розвиток цієї компетентності у поєднанні з формуванням soft skills є стратегічним завданням сучасної психологічної освіти, оскільки саме вони забезпечують фахівцеві здатність ефективно взаємодіяти з людьми, адаптуватися до професійних викликів і досягати високого рівня професійної майстерності.

Список літератури:

1. Гоян І. М. До питання про професійно значущі якості психолога. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : Плай, 2005. Вип. 10, ч. 1. С. 80–86.
2. Низовець О. А. Комунікативна компетентність студентів-психологів як умова успішності професійної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер.Психологічні науки*. 2010. № 30(54). С. 129–134.
3. Lustig M., Koester J. *Intercultural Communication: Interpersonal Communication Across Cultures*. Boston : Pearson Education, 2010. 395 p.
4. OECD. *The Future of Education and Skills: Education 2030*. Paris : OECD Publishing, 2018.
5. Robles M. M. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today’s Workplace. *Business Communication Quarterly*. 2012. Vol. 75(4). P. 453–465.
6. Heckman J., Kautz T. Hard Evidence on Soft Skills. *Labour Economics*. 2012. Vol. 19(4). P. 451–464.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПІДЛІТКАМ ІЗ ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕРВЕНЦІЙ

Ситняківська Світлана Михайлівна

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри психології
Поліський національний університет

Краснобока Анастасія Сергіївна

студентка
Поліський національний університет

Вступ. Проблема надання психологічної підтримки підліткам, що зазнали травми, сьогодні дійсно виходить на перший план. У підлітковому віці в організмі та психіці відбувається безліч змін, тому серйозні стреси можуть надолужитися на все подальше життя. Військовий стан, соціальна нестабільність, насильство або раптова втрата рідних – часто створюють підліткам такі випробування, з якими важко впоратися навіть дорослому.

Сучасні психологи, працюючи з такою молоддю, вже не обмежуються якимось одним підходом. Так, класична когнітивно-поведінкова терапія часто поєднується з творчими методами, як от арт-терапія, або з груповими заняттями, де підлітки можуть відчувати, що вони не самотні [1]. Дуже великий акцент робиться на роботу з родиною, адже безпека та розуміння вдома – це фундамент. Не можна забувати і про роль школи чи різних молодіжних центрів, які можуть стати тим самим «безпечним портом», де підлітка вислухають і підтримають без зайвих оцінок.

Виходить, що питання психологічної реабілітації травмованих підлітків залишається надзвичайно важливим і для дослідників, і для практикуючих фахівців. Методики потребують постійного оновлення, а психологам, соціальним працівникам та педагогам варто працювати разом. Підтримка держави та суспільної свідомості тут також незамінна. Адже вкладання сил у допомогу нашим підліткам зараз – це, по суті, інвестиція в їхнє здорове майбутнє і в стабільність усього суспільства завтра.

Ціль роботи – детально розглянути та проаналізувати особливості психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом та визначити й чітко окреслити сучасні підходи та ефективність інтервенцій.

Матеріали та методи. В ході аналізу були використані сучасні україномовні та англomовні дослідження відповідно тематиці роботи, матеріали яких були ретельно проаналізовані та узагальнені.

Результати та обговорення. Загалом, психологічна допомога підліткам із травматичним досвідом сьогодні розглядається як комплексний процес, що поєднує різні підходи та методи, спрямовані на відновлення емоційної рівноваги,

формування навичок подолання стресу та підтримку соціальної адаптації. Сучасні інтервенції включають когнітивно-поведінкову терапію, яка допомагає підліткам усвідомити й змінити деструктивні переконання, методи арттерапії та тілесно-орієнтовані практики, що дозволяють виразити переживання через творчість і рух, а також групові програми підтримки, де важливу роль відіграє спільний досвід і відчуття приналежності [2]. Ефективність таких підходів підтверджується дослідженнями, які показують зниження рівня тривожності, депресивних симптомів та проявів посттравматичного стресового розладу, а також покращення комунікативних навичок і здатності до саморегуляції. Важливим чинником успіху є залучення сім'ї та школи, адже саме підтримка найближчого оточення створює умови для стабільності й поступового відновлення внутрішніх ресурсів підлітка.

Окрім безпосередньої терапевтичної роботи з підлітками, важливим напрямом сучасної психологічної допомоги є профілактика повторної травматизації та створення безпечного середовища, де дитина може відчувати підтримку й довіру [3]. Значну роль відіграють програми розвитку емоційної грамотності, які навчають підлітків розпізнавати власні почуття, говорити про них та знаходити здорові способи їх вираження. Ефективними вважаються також інтегровані підходи, що поєднують індивідуальні консультації з груповими заняттями, роботою з батьками та педагогами, адже саме системна взаємодія дозволяє закріпити позитивні зміни [4]. Дослідження показують, що підлітки, які отримують комплексну підтримку, швидше відновлюють здатність до навчання, формують більш стійкі соціальні зв'язки та демонструють зниження ризику девіантної поведінки.

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, важливо наголосити: робота з психікою травмованого підлітка – це завжди комплекс. Тут не обійтися якимось одним методом. Насправді ефект дає лише поєднання різних підходів – від когнітивно-поведінкової терапії до арт-терапії і групових занять. Але ще важливіша, на нашу думку, спільна робота всіх, хто оточує дитину: психолога, вчителів, соціальних працівників і, звичайно ж, сім'ї.

Ми переконані, що основа основ – це створення того самого безпечного простору, де підліток нарешті може розслабитися і відчувати, що його приймають. Без цієї довіри будь-які техніки будуть малоефективними. Наша головна задача – допомогти йому розібратися у своїх емоціях і навчитися ними керувати, тобто розвинути емоційну грамотність і навички саморегуляції. Це той фундамент, на якому вже можна поступово відбудовувати внутрішні ресурси і здатність до здорового спілкування.

Список використаних джерел

1. Веріго Н. М., Дроботько І. Д. Вплив воєнних подій на рівень тривожності у підлітків. Виклики та перспективи розвитку психологічних знань в умовах воєнного стану. 2025. С. 118.
2. Мітакі К. В. Психологічні особливості підлітків, які пережили травматичні події : дис. ... д-ра психол. наук. 2024.

3. Солоненко О. Особливості прояву тривалого травматичного стресу у підлітків під час війни. Психологічні перспективи. 2025. Вип. 45. С. 152–160.
4. Чернова В. Психологічна підтримка дітей і підлітків в умовах війни. Development of innovation systems: trends, challenges, prospects : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (04–07 берез. 2025 р., Гамбург, Німеччина). Hamburg : International Science Group, 2025. С. 279.

УБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я: ІНТЕГРАТИВНІ МОДЕЛІ РОЗБУДОВИ СТІЙКОСТІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Тлустенко Алла,
психолог IRC, проєкту BMZ
м. Миколаїв

Сучасний світ характеризується станом полікризи — ситуації, коли численні глобальні виклики (пандемії, війни, економічна нестабільність, кліматичні зміни) відбуваються одночасно, підсилюючи один одного. У такому контексті психологічна безпека перестає бути лише питанням комфорту, вона стає стратегічним ресурсом виживання.

Концепція системного безпечного простору

У традиційній психології «безпечний простір» асоціювався з фізичним кабінетом терапевта. Сьогодні ця концепція трансформується у системну модель, де безпека будується на декількох рівнях:

- Біологічний рівень (нейроцепція): наше тіло постійно сканує середовище на наявність сигналів загрози або безпеки. Відчуття безпеки є біологічним імперативом, що дозволяє нервовій системі перейти з режиму «виживання» (биття або втеча) у режим «соціального залучення» та відновлення.
- Соціально-політичний рівень: в умовах нестабільності безпечний простір — це наявність підтримуючих спільнот (колективне лідерство) та прозорих соціальних інститутів, які зменшують відчуття невизначеності.
- Інтегративна модель: Дослідники (накшталт, Мамфорд та ін.) визначають безпеку через сім доменів: середовище, соціальний клімат, стосунки, тіло, внутрішній досвід, самосприйняття та сенси [1].

Превенція ретравматизації при роботі з масовою травмою

Робота з людьми, що пережили катастрофічні події, вимагає особливої обережності, щоб не спровокувати повторне переживання жаху під час надання допомоги.

- Принцип «Тіло пам'ятає все»: Бессель ван дер Колк (Bessel van der Kolk) у своїй праці *The Body Keeps the Score* доводить, що травма «застрягає» в лімбічній системі та тілі. Тому протоколи убезпечення мають базуватися не лише на розмові (talking cure), а й на стабілізації фізіологічного стану через дихання, йогу або соматичні практики.
- П'ять основних елементів: згідно з дослідженнями Стівена Хобфолла (Stevan Hobfoll), втручання після масових травм мають базуватися на п'яти стовпах: відчуття безпеки, спокій, ефективність (особиста та групова), зв'язок з іншими та надія.
- Лагідна експозиція: сучасні протоколи рекомендують уникати методів «занурення» у спогади без попередньої стабілізації. Використання технік

розповіді (story-telling) та поступової інтеграції досвіду допомагає уникнути гіперзбудження та гіперреактивності нервової системи.

«Травма — це досвід, який залишає глибоке почуття безпорадності. Наша мета — відновити у людини відчуття контролю над власним тілом та життям» (Бессель ван дер Колк).

Стійкість — це не «броня», яку ми маємо або не маємо від народження, а навичка, яку можна і потрібно розвивати системно [1].

2. Стійкість (Resilience) як динамічний процес, а не риса характеру

Сучасна психологія відходить від статичного визначення стійкості як «вродженої незламності». Натомість наукова спільнота розглядає її як динамічний процес адаптації, що залежить від взаємодії індивіда, його оточення та біологічних факторів.

Однією з найвпливовіших праць у цій галузі є дослідження Енн Мастен. Вона ввела термін «ordinary magic» (звичайна магія), щоб підкреслити: стійкість не є результатом екстраординарних якостей людини.

Суть: стійкість виникає завдяки злагодженій роботі звичайних адаптивних систем людини — від нейробиологічних процесів до підтримки в сім'ї та громаді.

Отже, для убезпечення особистості важливо зміцнювати ці «звичайні» системи (стабільний режим, соціальні зв'язки), а не шукати «супергероїв».

Професор Колумбійського університету Джордж Бонанно провів масштабні дослідження людей, які пережили втрати та катастрофи.

Гнучкість як основа: Бонанно довів, що стійкість — це здатність використовувати різні регуляторні стратегії залежно від ситуації (regulatory flexibility).

Його роботи показують, що стійкість є найпоширенішою реакцією на травму, а не винятком, що дає підстави для оптимістичного прогнозу в роботі з пацієнтами [2].

Річард Тедеші (Richard Tedeschi) та Лоуренс Калхун (Lawrence Calhoun) змінили уявлення про наслідки стресу, запропонували концепцію посттравматичного зростання [3].

Трансформація через біль: стійкість у цій моделі — це не просто «повернення до норми», а вихід на новий рівень функціонування.

Компоненти зростання: посилення особистої сили, відкриття нових можливостей, глибші стосунки з іншими, духовна зміна та вища цінність життя.

Важливо виділити, що стратегія стійкості має бути багаторівневою.

1. Біологічний рівень: нейропластичність мозку (здатність створювати нові зв'язки після стресу).

2. Психологічний рівень: когнітивний рефреймінг (здатність змінювати сприйняття події) та пошук сенсів (Віктор Франкл).

3. Соціальний рівень: соціальний капітал — наявність «безпечних людей» поруч.

Цифрова трансформація психології створила нові можливості для доступності допомоги, але водночас висунула безпрецедентні вимоги до етики та безпеки взаємодії «терапевт-клієнт».

Кіберпсихолог Джон Сулер (John Suler) описав феномен «Online Disinhibition Effect», який безпосередньо впливає на забезпечення процесу терапії [4].

Суть: в онлайн-середовищі люди схильні швидше «відкриватися», але водночас легше виявляють агресію або порушують межі.

Стратегія забезпечення: психолог має володіти навичками управління дистанцією та чітко встановлювати «цифрові кордони» ще до початку роботи (контрактування).

З появою чат-ботів та діагностичних алгоритмів виникає питання: чи може ІІІ бути безпечним помічником?

Алгоритмічна упередженість: дослідження показують, що ІІІ може відображати стереотипи, закладені в даних для його навчання.

Відповідальність: Європейська федерація психологічних асоціацій (EFPA) наголошує, що ІІІ не може нести етичну відповідальність — вона завжди залишається на фахівцеві, який використовує ці інструменти.

Забезпечення клієнта в цифрову епоху — це не лише мовчання психолога, а й технічна грамотність.

Захист даних: використання платформ, що відповідають стандартам GDPR (в ЄС) або HIPAA (в США). Це включає наскрізне шифрування та безпечне зберігання записів.

Кібергігієна фахівця: Робота над власною «цифровою тінню» (інформацією про психолога в мережі), що впливає на терапевтичний альянс та безпеку особистого життя фахівця.

Дослідження Джеремі Бейленсона (Jeremy Bailenson) зі Стенфордського університету висвітлюють проблему виснаження від відеоконференцій [5].

Вплив на стійкість: постійний інтенсивний зоровий контакт та обмеження невербальних сигналів перевантажують мозок, що веде до швидшого вигорання фахівця.

Рекомендація: впровадження протоколів «цифрових пауз» та чергування форматів роботи як частина стратегії збереження ресурсу.

На конференціях тема Self-Care та Professional Wellbeing зараз розглядається не як «бонус», а як етичний обов'язок терапевта.

Ефективність психологічної допомоги прямо пропорційна стану ментального здоров'я того, хто її надає. У професійному середовищі стратегія «забезпечення» фахівця передбачає захист від вторинної травматизації та професійної деформації.

Професор Чарльз Фіглі (Charles Figley), один із засновників сучасної травматології, визначив термін «Compassion Fatigue» (втома від співчуття). Це «ціна турботи» — специфічний вид вигорання, що виникає через постійне поглинання емоційного болю інших.

Стратегія забезпечення: Чарльз Фіглі наголошує, що усвідомлення цього ризику є першим кроком до захисту. Фахівець повинен мати інституційну підтримку, щоб не залишатися наодинці з «чужим» болем [7].

Дослідниця Лорі Енн Перлман (Laurie Anne Pearlman) розробила теорію вікарної травматизації, яка описує, як робота з травмою змінює внутрішній світ самого терапевта [8].

Когнітивне зміщення: слухаючи про жахливі події, терапевт може почати сприймати світ як виключно небезпечне місце, втрачаючи базову довіру до соціуму.

Протокол стійкості: використання методів «дебрифінгу» та регулярної супервізії для розмежування власного досвіду та досвіду клієнта.

Бет Стемм (Beth Stamm) запропонувала інтегративну модель ProQOL, яка балансує негативні наслідки (вигорання, вторинний стрес) та позитивні — «Compassion Satisfaction» (задоволення від співчуття) [9].

Суть стійкості: стійкість фахівця — це здатність знаходити сенс і радість у своїй роботі навіть за складних обставин.

Практичне впровадження: психологічне убезпечення фахівця включає регулярний моніторинг власного стану за шкалою ProQOL.

У європейській практиці відсутність супервізії вважається порушенням етичного кодексу.

Функція безпеки: супервізія дозволяє виявити ознаки контрпереносу та запобігти професійному цинізму.

Колективна підтримка: створення груп інтервізії (рівний рівному) забезпечує емоційну вентиляцію та знижує рівень ізоляції фахівця.

«Ви не можете полити сад із порожньої лійки. Турбота про себе — це не егоїзм, це професійна відповідальність перед вашими клієнтами». Убезпечення суспільства в умовах тривалого стресу вимагає переходу від індивідуальної терапії до стратегій побудови колективної стійкості. Це означає, що ментальне здоров'я має стати частиною всіх державних політик (Mental Health in All Policies).

Теорія збереження ресурсів. Стеван Хобфолл (Stevan Hobfoll) розробив теорію Conservation of Resources, яка є фундаментальною для розуміння стійкості громад [10].

Суть: люди прагнуть здобувати, зберігати та захищати свої ресурси (як матеріальні, так і психологічні). Втрата ресурсів під час кризи має каскадний ефект.

Громадська стратегія: убезпечення громади полягає не лише в психологічних консультаціях, а й у відновленні «ресурсних караванів» — соціальних зв'язків, доступу до інформації та економічної стабільності.

Екологічна модель систем Урі Бронфенбреннера. Для розробки ефективних стратегій впровадження використовується модель Урі Бронфенбреннера (Urie Bronfenbrenner) [11].

Рівні впливу: стійкість дитини або дорослого неможлива без стійкості мікросистеми (сім'я), екзосистеми (місце роботи, школа) та макросистеми (державні інституції та культура).

Практичний підхід: програми ментального здоров'я мають впроваджуватися «горизонтально» — у школах, поліції, офісах та волонтерських центрах.

Соціальний капітал як «клей» стійкості. Дослідження Роберта Патнема (Robert Putnam) та Даніеля Олдріча (Daniel Aldrich) доводять, що громади з високим рівнем соціального капіталу (довіри та взаємодопомоги) відновлюються після катастроф набагато швидше [12].

Типи зв'язків: для безпеки громади однаково важливі як «зв'язуючі» (bonding) зв'язки всередині груп, так і «з'єднуючі» (bridging) — між різними соціальними верствами.

Роль психолога: виступати фасилітатором соціальної згуртованості та медіатором у громадах.

Культурна адаптація та «Культурна смиренність». Впровадження міжнародних протоколів (наприклад, ВООЗ) вимагає врахування локального контексту.

Концепція Cultural Humility (Hook et al.): це підхід, за якого фахівець визнає обмеженість своїх знань про культуру іншого і готовий вчитися у громади [13].

Український кейс: адаптація західних моделей стійкості до українського досвіду війни стає унікальним внеском у світову психологію.

Завершуючи нашу подорож крізь стратегії убезпечення та стійкості, ми маємо визнати одну фундаментальну істину: у світі «полікризи» безпека більше не є статичним станом. Це динамічна навичка. Із нашої дискусії можна винести три головні уроки:

1. Стійкість — це не індивідуальна «суперсила», а системний процес. Вона починається з біології нашої нервової системи, підкріплюється етичними цифровими кордонами і завершується міцністю наших громад.

2. Ми не можемо гарантувати безпеку іншим, якщо ігноруємо власну. Професійне «убезпечення» фахівця — це не розкіш, а етичний імператив. Тільки стійкий психолог може стати надійною опорою для людини, що пережила травму.

3. Травма не повинна бути кінцевою точкою. Посттравматичне зростання доводить, що через інтеграцію найважливішого досвіду ми можемо вибудувати нову, глибшу ідентичність — як особисту, так і професійну.

Ми живемо в часи, коли психологія стала «новою безпекою». Наше завдання як професійної спільноти — не просто допомагати людям виживати, а створювати архітектуру стійкості, де кожен елемент (від алгоритму ШІ до простої людської підтримки) працює на захист людської гідності.

Стійкість — це «звичайна магія», як казала Енн Мастен. Але сьогодні ми з вами — ті самі люди, які мають зробити цю магію системною, науковою та доступною для кожного [1].

Дякую всім колегам і кожному особисто за невтомну роботу на варті людської душі!

Література

1. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development.

2. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience.
3. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma.
4. Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*.
5. Bailenson, J. N. (2021). Nonverbal overload: A theoretical argument for the causes of Zoom fatigue. *Technology, Mind, and Behavior*.
6. Luxton, D. D. (2016). Artificial Intelligence in Behavioral and Mental Health Care.
7. Figley, C. R. (1995). Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat the Traumatized.
8. Pearlman, L. A., & Saakvitne, K. W. (1995). Trauma and the Therapist: Countertransference and Vicarious Traumatization.
9. Stamm, B. H. (2010). The Concise ProQOL Manual.
10. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress.
11. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*.
12. Aldrich, D. P. (2012). Building Resilience: Social Capital in Post-Disaster Recovery.
13. Hook, J. N., et al. (2013). Cultural Humility: Measuring openness to culturally diverse clients.

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ

Чернякова Олеся Володимирівна

канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри філософії та психології
Київський університет інтелектуальної власності та права

Лопатинська Марія Олегівна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Спеціальності: 053 Психологія
Факультету інформаційних технологій та соціально – гуманітарних наук
Київський університет інтелектуальної власності та права

В умовах мінливості соціального середовища, підвищених вимог до академічної продуктивності, необхідності швидкого професійного самовизначення та зростаючої ролі саморефлексії, суттєво зростає значення такого індивідуально-психологічного утворення, як самооцінка.

Соціальна напруга, невизначеність та висока динаміка освітніх змін актуалізують важливість навички адекватно оцінювати себе, усвідомлювати власні можливості та межі, формувати стійку Я-концепцію. Особливо важливою ця навичка стає в контексті навчання у вищому навчальному закладі, де перед здобувачем висувуються високі вимоги щодо академічної успішності.

У класичних зарубіжних концепціях самооцінка переважно інтерпретується як когнітивна оцінка індивідом самого себе, з акцентом на раціональному усвідомленні особистісних характеристик. Як зазначає А.В. Бахвалова, ці підходи формувалися під впливом гуманістичної та когнітивної психології, де провідним було уявлення про внутрішню автономію особистості й здатність до саморефлексії [2, с. 466].

У вітчизняній психології, згідно з позицією О.Є. Гуменюк, самооцінка визначається не лише як когнітивне уявлення, а й як емоційно-забарвлене утворення, що поєднує у собі оцінку значущості власного «Я» в системі цінностей індивіда та соціального контексту [3, с. 89]. Це свідчить про інтеграцію гуманістичних, соціально-когнітивних і культурно-історичних підходів, характерних для української наукової школи. Додатково, міждисциплінарні трактування самооцінки, як зазначає Є.В. Дядюкіна, відкривають можливості її розгляду як конструкції, що формується на перетині психології, соціології, педагогіки та філософії [4, с. 2], що є особливо цінним у контексті дослідження академічної успішності.

Загалом, наукове поле дослідження самооцінки охоплює широкий спектр підходів, від раціонально-когнітивних до інтегративно-семантичних. Як слушно зазначає Н.А. Лебедева, класичні моделі залишаються теоретичним підґрунтям сучасних пошуків, однак нині спостерігається тенденція до переорієнтації на контекстуалізоване та динамічне осмислення цього феномену [7, с. 234]. Ми

вважаємо, що у межах сучасної психології особливої актуальності набувають такі підходи, які дозволяють враховувати не лише структуру, але й процеси формування самооцінки, її ситуативну мінливість і залежність від освітнього та соціального контексту.

Академічна ж успішність розглядається не лише як продукт інтелектуальних здібностей чи зовнішніх оцінок, але як складне психологічне явище, що формується у взаємодії особистості з навчальним середовищем.

На думку Т. Апостолової та О. Петрунько, академічна успішність виступає багатофакторним психологічним феноменом, у структурі якого поєднуються когнітивні компетенції, самоорганізація, рівень мотивації та соціальна включеність студента в освітній процес [1, с. 578].

Особливої уваги заслуговує позиція О. Козьменко, яка у своїх роботах розглядає академічну успішність не як стабільну якість особистості, а як динамічну систему, що змінюється залежно від навчального контексту, типу викладацької взаємодії, рівня емоційної підтримки тощо [5;6]. Такий підхід дозволяє по-новому подивитися на проблему неуспішності: не як на ознаку нездатності чи недоуміння, а як на результат неадекватного співпадіння між особистісними ресурсами студента та вимогами середовища. Це відкриває перспективу для подальшого аналізу взаємозв'язку самооцінки й навчальної ефективності.

З метою виявлення особливостей зв'язку між рівнем самооцінки студентів і їхньою академічною успішністю, нами було проведено емпіричне дослідження на базі Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія». Вибірка дослідження становила 60 студентів 3-4 курсів спеціальності «Психологія» (в середньому 20-22 роки). Такий вік відповідає періоду завершення юності, який характеризується формуванням зрілої Я-концепції, стабілізацією самооцінки та активною самореалізацією в освітньому просторі.

Серед респондентів 43 дівчини та 17 юнаків. Академічна успішність учасників варіювалася в межах від 3.2 до 5.0 за п'ятибальною системою оцінювання (відповідно від задовільного до відмінного рівня). Вибірка є репрезентативною в межах одного освітнього закладу, що дозволяє виявити стійкі закономірності у межах конкретної соціально-академічної групи.

В рамках реалізації емпіричного дослідження нами було підібрано наступний комплекс психодіагностичних методик: Шкала самооцінки Розенберга, Шкала впевненості в собі Ф. Зімбардо, а також аналіз академічної успішності.

Для оцінки академічної успішності студентів було використано сукупність показників поточної та підсумкової навчальної діяльності, які включають: середній бал за результатами семестрового контролю, оцінки за екзаменаційні сесії, а також результати виконання науково-дослідницьких робіт. Усі дані отримано зі згоди респондентів, на основі відкритих академічних відомостей. Успішність інтерпретувалася за трикомпонентною шкалою:

- високий рівень – середній бал 4.6-5.0;
- середній рівень – 3.8-4.5;

– низький рівень – 3.2-3.7.

З метою виявлення характеру взаємозв'язку між самооцінкою, впевненістю в собі та академічною успішністю студентів було проведено кореляційний аналіз за критерієм Спірмена. Результати кореляційного аналізу подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між рівнем академічної успішності, самооцінкою та впевненістю в собі студентів

Змінні	1	2	3
1. Академічна успішність	-	$\rho = 0,49^*$	$\rho = 0,41^*$
2. Самооцінка (шкала Розенберга)	$\rho = 0,49^*$	-	$\rho = 0,58^{**}$
3. Впевненість у собі (шкала Зімбардо)	$\rho = 0,41^*$	$\rho = 0,58^{**}$	-

*Примітка: $p < 0,05$; $^{**}p < 0,01$

Аналіз даних у таблиці свідчить про наявність помірного позитивного кореляційного зв'язку між рівнем самооцінки та академічною успішністю студентів ($\rho = 0,49$; $p < 0,05$). Цей результат підтверджує гіпотезу дослідження про те, що чим вищий рівень самооцінки, тим вища академічна успішність. Вочевидь, студенти з адекватним або високим рівнем самооцінки демонструють кращу мотиваційну структуру, здатність до саморегуляції та більш продуктивне включення в навчальну діяльність.

Також встановлено статистично значущий зв'язок між впевненістю в собі та академічною успішністю ($\rho = 0,41$; $p < 0,05$). Цей показник є дещо нижчим за попередній, однак також свідчить про позитивний внесок впевненості в собі як внутрішнього ресурсу, що підвищує ефективність когнітивної діяльності та знижує ризики академічного стресу.

Найвищий показник взаємозв'язку встановлено між самооцінкою та впевненістю в собі ($\rho = 0,58$; $p < 0,01$). Ця кореляція є індикатором функціональної взаємозалежності двох конструктів, які спільно формують цілісну Я-концепцію особистості. Високий рівень впевненості, як складова інтегральної самосвідомості, може сприяти розвитку конструктивної самооцінки, що, у свою чергу, позитивно позначається на навчальних результатах.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що усі три досліджувані змінні виявляють статистично значущу позитивну взаємодію, що має істотне практичне значення для розроблення програм психологічного супроводу студентів у межах академічного середовища.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розширенні вибірки, а також в організації експериментальних досліджень, що спрямовані на дослідження впливу інтервенцій на самооцінку студентів, а також довгостроковий ефект цього впливу на академічну успішність.

Список літератури:

1. Апостолова Т., Петрунько О. Академічна успішність як психологічний феномен. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-*

- правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : матеріали V міжнародної конференції, 07 грудня 2023 р. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2023. С. 578-580.
2. Бахвалова А. В. Структура самооцінки та професійної самооцінки у зарубіжних теоріях. *Perspectives of science and education : 12th International youth conference*, 27 September 2019. New York, 2019. P. 465-470.
 3. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. Посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 310 с.
 4. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_21 (дата звернення: 28.10. 2024).
 5. Козьменко О. І. Характеристика факторів успішності навчання студентів. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання*. 2017. № 22. С. 32-39.
 6. Козьменко О. Сучасні теоретичні погляди на успіх студентів. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 23. Т. 2. С. 123-127.
 7. Лебедєва Н. А. Основні підходи до поняття самооцінки: класичні зарубіжні теорії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2018. № 53. С. 233-237.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Завдов'єва Анастасія Євгенівна,
здобувачка вищої освіти, спеціальність 231 «Соціальна робота»,
Сумський державний університет

Опанасюк Валентина Володимирівна,
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та
соціокультурних технологій, Сумський державний університет

Соціальна адаптація ветеранів війни в українському суспільстві пов'язана з викликами, що зумовлені недостатнім рівнем розуміння та задоволення специфічних потреб ветеранів. Триваючі бойові дії ускладнюють процес адаптації, формують нові виклики, що виявляються у відсутності сприятливого середовища, невизначеності майбутнього, змінах звичного способу життя. Військовослужбовці та їх родини є особливо вразливими з огляду на зростання звернень до профільних установ і організацій, які забезпечують соціальну адаптацію в цілому та соціально-психологічну підтримку, зокрема.

Процеси соціальної адаптації ветеранів до цивільного життя охоплюють фізичний, психоемоційний та соціальний рівні. Після фізичної реабілітації ветеран потребує відновлення соціальних ролей, інтеграції в родину, працевлаштування, а також підтримки психічного здоров'я. Незважаючи на наявність традиційних програм соціальної підтримки, такі програми повноцінно не враховують усієї складності сучасних трансформаційних викликів. Переважно поза увагою традиційних програм соціальної адаптації залишаються структурні бар'єри доступу до соціальних послуг, стигматизація звернень за психологічною допомогою, недостатня координація між сферою охорони здоров'я, соціальними службами та громадськими ініціативами. У цьому контексті інноваційні технології є значимим елементом прикладних міждисциплінарних досліджень, що поєднують соціологічний, психологічний підходи, соціальну роботу та інформаційні технології.

Теоретичне підґрунтя дослідження стану та перспектив застосування інноваційних технологій соціальної адаптації ветеранів війни в Україні формується на основі теорії соціальної адаптації (Р. Парк, Т. Парсонс). Ця теорія пояснює процес пристосування особистості до нових соціальних умов через зміну її поведінкових моделей, ціннісних орієнтацій і соціальних ролей. Додатково використовуємо ідеї гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс), у межах якої центральне місце займає потреба особистості в самореалізації, підтримці, визнанні та безпеці. Теоретичні основи дослідження дозволяють зрозуміти, яким чином соціально-психологічна підтримка сприяє

подоланню стресу, підвищенню рівня внутрішніх ресурсів і формуванню позитивної самооцінки ветеранів війни.

Соціальна адаптація ветеранів війни використовує соціальну підтримку як ресурс підвищення соціальної стійкості, завершення інтеграції в цивільне життя. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2019), соціальна підтримка – це сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин. Серед критичних факторів, які можуть спричинити такі обставини та потребують втручання є шкода, завдана внаслідок бойових дій, збройних конфліктів, терористичних актів або тимчасової окупації. Механізм соціальної підтримки реалізується через застосування широкого переліку загальних і спеціалізованих послуг, що забезпечують всебічне сприяння у подоланні складних життєвих обставин. Саме тому, як правило, соціальна підтримка носить комплексний характер і спрямована на забезпечення соціального благополуччя отримувача послуги [2].

Соціальна підтримка сприяє повноцінній життєдіяльності ветеранів, створенню умов для соціальної адаптації та гармонізації їх взаємозв'язків із соціальним середовищем. Відтак, соціальна підтримка зміцнює соціальну стабільність сімей, сприяє посиленню потенціалу відновлення, підтриманню активної життєвої позиції [3, с.107].

Враховуючи зазначене, констатуємо, що проблема інноваційних технологій соціальної адаптації ґрунтується на трьох базових протиріччях, що потребують вирішення та є значимими для суспільства. Перше протиріччя дане дослідження вирішує шляхом узгодження впливів суспільства на процес соціальної адаптації на макрорівні з механізмами особистісної адаптації на мікрорівні. Друге протиріччя базується на обмеженому доступі ветеранів до інноваційних форм, методів і інструментів соціальної підтримки та адаптації, що виникає внаслідок стигматизації, нерівного доступу до технологічних ресурсів, роз'єднаності традиційних служб надання медичної допомоги, соціальних сервісів і психологічних служб тощо. Нарешті, третє протиріччя пов'язане із недостатньою кількістю прикладних досліджень в Україні для оцінювання результативності застосування інноваційних технологій у реальних контекстах адаптації, що поєднують соціологічні підходи з практичним їх застосуванням у соціальній роботі.

Інноваційні технології соціально-психологічної підтримки охоплюють цифрові платформи психологічного консультування, телепсихологію, мобільні застосунки для саморегуляції емоційного стану, віртуальну та доповнену реальність у психотерапії, групові онлайн-інтервенції, а також міждисциплінарні моделі супроводу ветеранів. Використання цих інноваційних технологій дозволяє підвищити доступність допомоги, забезпечити індивідуалізацію підтримки та зменшити бар'єри звернення за психологічною допомогою.

Важливим напрямом є розвиток соціально орієнтованих інновацій, зокрема програм менторства, рівневої підтримки (наприклад, по типу «рівний – рівному»), сімейно-орієнтованих технологій, а також інтеграція психологічної допомоги у сферу освіти, зайнятості та громадської активності ветеранів. Такі

інноваційні підходи та технології сприяють відновленню соціального капіталу та формуванню стійких адаптаційних стратегій.

Постановка проблеми інноваційних технологій соціальної адаптації ветеранів потребує наукового осмислення критеріїв їх результативності, етичних аспектів застосування, рівня готовності фахівців до використання новітніх методів, а також адаптації зарубіжного досвіду до національного соціокультурного контексту.

Таким чином, дослідження інноваційних технологій соціальної адаптації ветеранів є значимим науково-практичним завданням, спрямованим на підвищення якості життя ветеранів, їх успішну соціальну інтеграцію та зміцнення психічного здоров'я суспільства загалом.

Отже, із огляду на значимість для українського суспільства завдання соціальної адаптації ветеранів, виникає значима потреба в розробленні, оцінюванні та систематичному удосконаленні технологій їх соціальної адаптації. В умовах війни та повоєнної відбудови ця проблема стосується широкого кола травмованих осіб і охоплює як військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей [1, с. 28], так само і цивільне населення, яке зазнало травматичного досвіду та руйнування звичних умов життя. Виявлену проблему доцільно розглядати з огляду на стан підготовки висококваліфікованих фахівців, спроможних ефективно втілювати програми соціальної адаптації, використовувати та розробляти нові технології соціальної адаптації та інструменти соціальної підтримки ветеранів війни.

Список літератури

1. Главінська О., Главінська Е. Стратегії психологічного відновлення військовослужбовців та ветеранів бойових дій // Соціально-психологічна реабілітація ветеранів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., проведеної в межах Форуму з підтримки ветеранів, ветеранок та членів їх сімей «Рівненська єдність» (27–28 лютого 2025 р.) / упоряд. Р. Павелків, Н. Корчакова, В. Безлюдна. Рівне: РДГУ, 2025. С. 26–28.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
3. Фера С. В. Інновації в соціальній підтримці учасників бойових дій у процесі їх адаптації до мирного життя. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 4 (6). С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-4-15>

АЛГОРИТМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ БУЛЬБАШОК ТА ЇХНІЙ СОЦІАЛЬНИЙ ВПЛИВ

Рибальченко Анастасія
студент

Абросімов Євгеній
Викладач
факультет управління, адміністрування
та інформаційної діяльності
Ізмаїльський гуманітарний університет
Ізмаїл, Україна

Сучасний розвиток інформаційних технологій та глобальне поширення соціальних мереж докорінно змінили способи спілкування, обміну інформацією та формування громадської думки. Цифрові платформи стали невід'ємною частиною повсякденного життя мільйонів людей, перетворившись на основні джерела новин, знань та соціальної взаємодії. Поряд із цим зросла сила інформаційного впливу, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для індивідуального та колективного мислення. [3]

Однією з ключових особливостей сучасного інформаційного простору є алгоритмічна персоналізація контенту. Хоча вона спрямована на покращення користувацького досвіду, її побічним ефектом стала поява інформаційних бульбашок, які суттєво впливають на соціальні процеси та світогляд людей. [4] Термін «інформаційна бульбашка» описує стан інформаційної ізоляції, за якого користувачі отримують переважно новини, думки та інтерпретації подій, що відповідають їхнім уже сформованим переконанням. Інформація, що суперечить цим поглядам, майже ніколи не потрапляє в їхнє інформаційне поле. Сучасні цифрові платформи використовують складні алгоритми, які аналізують великі обсяги даних про поведінку користувачів. Зокрема, вони враховують: історію переглядів та пошукових запитів; лайки, коментарі та репости; тривалість взаємодії з контентом; соціальні зв'язки; геолокацію та мовні налаштування. [1] Головна мета алгоритмів – утримувати увагу користувача. Для цього система пропонує контент, який викликає найбільший інтерес або емоційну реакцію. В результаті утворюється замкнене коло: людина споживає певний тип інформації, активно взаємодіє з нею, і алгоритм робить висновок, що цей контент є найбільш актуальним. Інформаційні бульбашки формуються поступово. На початковому етапі користувач стикається з різноманітним контентом, але з часом алгоритм починає фільтрувати матеріал, який не викликає активної реакції. В результаті різноманітність інформації зменшується. Особливу роль у цьому процесі відіграє емоційно заряджений контент. Різкі, спрощені або маніпулятивні повідомлення поширюються швидше, ніж збалансовані аналітичні матеріали, що сприяє закріпленню одностороннього погляду на реальність. [1]

Потенційними ризиками є : поляризація суспільства - люди починають сприймати власну позицію як єдино правильну, а альтернативні погляди – як хибні або ворожі. Це ускладнює публічний діалог та підриває демократичні процеси.

Поширення дезінформації, тобто інформаційні бульбашки створюють сприятливе середовище для фейкових новин. У закритих спільнотах неправдива інформація рідко перевіряється, оскільки не зустрічає критичного опору.

Вплив на індивідуальне мислення. Обмежений інформаційний простір знижує рівень критичного мислення. Люди менш схильні аналізувати джерела, не звикли порівнювати різні позиції та можуть втратити здатність робити власні висновки. [2]

Незважаючи на численні ризики, алгоритмічна персоналізація має й позитивні аспекти. Вона полегшує доступ до відповідної інформації; підтримує освітні та професійні спільноти; сприяє індивідуалізованому навчанню; та надає голос малим або маргіналізованим групам. Тому проблема полягає не в самих алгоритмах, а у відсутності балансу між зручністю користувача та різноманітністю інформації.

Шляхи зменшення негативного впливу:

Роль користувача. Відповідальне споживання інформації є важливим фактором. Користувачі повинні звертатися до різних джерел, перевіряти факти та усвідомлювати вплив алгоритмів на власний інформаційний простір.

Роль освіти та суспільства. Розвиток медіаграмотності, критичного мислення та цифрової культури є необхідною умовою для подолання негативного впливу інформаційних бульбашок.

Роль технологічних компаній. Цифрові платформи повинні забезпечувати прозорість алгоритмів, дозволяти користувачам контролювати рекомендації та підтримувати високоякісний інформаційний контент.

На завершення, інформаційні бульбашки – це складне та багатовимірне явище, що виникло в результаті поєднання технологічного розвитку та психологічних особливостей людини. Вони можуть як полегшувати доступ до інформації, так і створювати серйозні соціальні ризики. Свідоме використання цифрових платформ, розвиток критичного мислення та відповідальна інформаційна політика є ключовими факторами формування здорового інформаційного простору в сучасному суспільстві.

Список літератури:

1. Авраменко М. ВПЛИВ АЛГОРИТМІВ РЕКОМЕНДАЦІЙ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ БУЛЬБАШОК ПІД ЧАС КРИЗОВИХ ПОДІЙ/ Бюлетень Національного університету оборони України, 1 (83) / 2025.

2. Авраменко М. МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ БУЛЬБАШКАМ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ / Бюлетень Національного університету оборони України 3 (85) / 2025.

3. Губаркова К. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ/ збірка Всеукраїнської науково-практичної конференції/ 2024.
4. Пуцята І. АНАЛІЗ ВПЛИВУ «ІНФОРМАЦІЙНОЇ БУЛЬБАШКИ» НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В КОНТЕКСТІ ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ОДИНИ НОВИНИ»

THE ORGANIZATION'S INTENTION TO TRAIN GROUND-BASED AVIATION SPECIALISTS

Drovnin Serhii,

Candidate of Technical Sciences,
Head of the Research Laboratory,
Ukraine Kyiv State University «Kyiv Aviation Institute»

Stebunov Herman,

Research Lab Employee,
Ukraine Kyiv State University «Kyiv Aviation Institute»

Kulbashevskiy Viktor,

Head of the Department,
Ukraine Kyiv State University «Kyiv Aviation Institute»

The measures of the organization's intention to train ground aviation specialists in aerodrome technical support of aircraft flights for the state aviation of Ukraine are presented.

In international practice, the main principles of certification of aviation training organizations are voluntariness and consistency of the certification process [1-3].

The State Aviation Authority of Ukraine (ASA) implements the policy in the field of state aviation of Ukraine. One of the priorities of the ASA is the certification of aviation personnel training organizations that ensure the safety of aviation flights [4].

Certification of organizations is the process of implementing measures and procedures with the issuance of a Certificate of Approval for the training of ground aviation specialists (GAS) in aerodrome technical support for aircraft flights by the ASA to the organization [5].

Certification of the organization is a complex process of performing the necessary activities, which complicates the organization's obtaining of the Certificate of Approval for the training of GAS in aerodrome technical support of aircraft flights.

Thus, there is a need to develop an algorithm for performing certain operations and procedures regarding the organization's intention to train aviation personnel in order to obtain a Certificate of Approval to conduct activities related to the training of the GAS in airfield technical support of aircraft operations.

The process of certification of an organization for the training of GAS for airfield technical support of aircraft flights can be conditionally divided into 7 stages [6], namely:

- organization's activities before the start of the certification process;
- the organization's intention to carry out the training of GAS for aerodrome technical support of aircraft flights;
- application for obtaining the Certificate of Approval of the organization for the training of GAS in aerodrome technical support of aircraft operations;

- certification inspection of the organization;
- ASA review of the results of the organization's certification inspection;
- receipt of the Certificate of Approval by the organization;
- conducting audits of the organization by ASA.

Measures of the organization's intention to prepare the GAS are mandatory and shall be carried out prior to the start of the certification procedure. The organization's management should conduct a thorough analysis of the organization's capabilities and resources to provide training for the ATC of airfield operations and identify responsible persons to participate in the development of the certification file.

The organization's capability to conduct GAS training should be assessed.

The organization shall determine the availability of experienced personnel to conduct theoretical and practical training for the training of the GAS in aerodrome technical support of aircraft flights in certain areas.

The analysis of the organization's material and technical base for GAS training assesses the availability of: classroom facilities, laboratories, training grounds, technical training equipment, libraries, infrastructure complex for accommodation, student support and training process.

The certification file determines the formation of documents, namely:

- a letter of intent to be approved for the preparation of the GAS;

The letter shall specify the name, location (actual and legal address) of the organization, references to documents confirming the authority of the responsible head of the organization, the authorized person of the organization responsible for supporting the approval procedure on the part of the organization, its contact information, information on the state registration of the organization as a legal entity, information on the management personnel of the organization (responsible head of the organization, authorized

- correspondence with organizations involved in the certification process (ASA, subcontractors, top management of the organization, central executive authorities, etc;)
- planned areas of training as an GAS training organization;

In Figure 1 shows a list of preparatory activities before starting the certification of an organization.

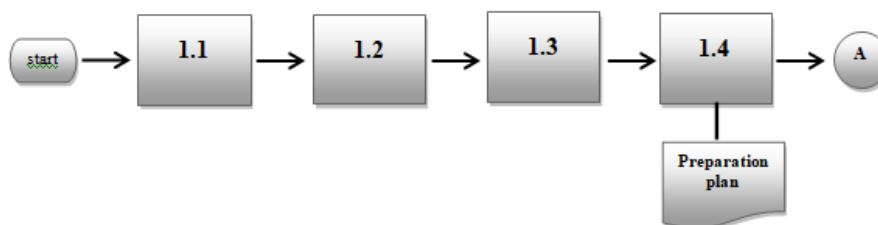

Figure 1. List of preparatory activities before starting the certification of an organization (Stage 1): start - beginning of the organization certification process; 1.1-1.4 – operations and procedures of Stage 1; A - completion of preparatory steps before beginning the certification process of the organization (Stage 2)

It is proposed to carry out activities before the start of the GAS training organization certification process (Stage 1) in the following sequence:

- study of the guiding documents regulating the training of GAS for airfield technical support of aircraft flights (1.1) [5];
- a working meeting with representatives of the ASA on issues of interaction in the certification process of the organization (1.2);
- holding a meeting of the organization on the possibility of conducting training in certain areas of GAS training in aerodrome technical support of aircraft flights (1.3);
- development of a plan for the preparation of the certification file of the organization for the training of GAS, which identifies the responsible persons and deadlines for the implementation of the planned activities (1.4).

Prior to passing Stage 2, the organization's management must verify the implementation of Stage 1 certification activities, namely: completeness of the study of the governing documents governing the training of GAS, determination of the possibility of organizing the training of GAS for aerodrome technical support of aircraft flights in certain areas, development of a plan for preparing the certification file of the organization for the training of GAS.

In Figure 2 shows an algorithm for performing certain operations and procedures to declare the organization's intention to conduct GAS training for airfield technical support of aircraft flights (Stage 2).

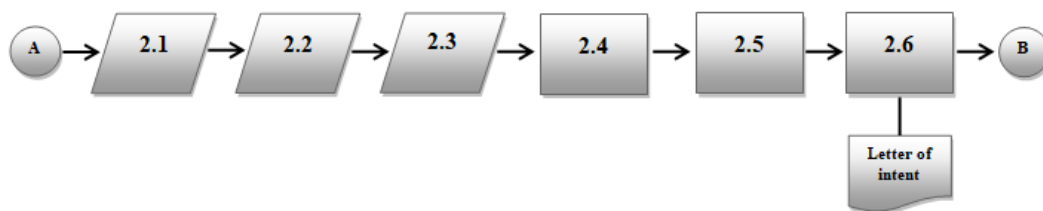

Figure 2. Algorithm for performing individual operations and procedures on the organization's intention to carry out the preparation of the GAS (Stage 2): A - completion of activities prior to the start of the organization certification process (Stage 1); B - start of preparation of the application for the Certificate of Approval of the organization for the preparation of GAS (Stage 3); 2.1-2.6 - operations and procedures of Stage 2

It is proposed to describe individual operations and procedures of the 2nd stage of certification of the organization for training of GAS in aerodrome technical support of aircraft flights in the following sequence:

- preparation of information on the organizational and staffing structure of the organization (2.1);
- availability of the material and technical base of the organization;
- preparation of information on the organization's management personnel and identification of the responsible manager, authorized persons for training quality and managers for GAS training (2.2);
- Preparation of a list of planned areas of training of the GAS in aerodrome technical support of aircraft flights (2.3);

- working meeting with representatives of the ASA (2.4);

The purpose of the meeting is:

to meet the responsible manager, authorized training manager, authorized quality officer of the organization, to obtain confirmation that the organization's management personnel have sufficient knowledge of these guidelines, are able to implement them in practice during the development and implementation of relevant procedures by the organization, to introduce the ASA responsible person to the organization's management personnel and to agree on the approximate timing of the organization's approval procedure.

- determination of the authorized person responsible for support at the stages of certification by the organization (2.5);
- submission to the ASA of a letter of intent to be approved for the training of GAS (2.6).

The letter of intent shall be in any form and signed by the head of the organization.

The letter of intent shall be accompanied by [6]:

- information on the name and location of the organization;
- references to documents confirming the authority of the head of the organization;
- information on the state registration of the organization as a legal entity;
- information about the organization's management personnel (responsible head of the organization, authorized training manager, authorized quality person);
- planned areas of training of the GAS in aerodrome technical support of aircraft flights.

Thus, the sequence of activities regarding the intention of the organization to carry out activities for the training of GAS for airfield technical support of aircraft flights is presented and an algorithm for performing certain operations and procedures regarding the intention of approving the organization to carry out GAS training is developed.

References:

1) International Civil Aviation Organization, Convention on International Civil Aviation, Doc 7300/9. Available at: https://www.icao.int/publications/Documents/7300_cons.pdf

2) ANNEX 1 to the Convention on International Civil Aviation, Personnel Licensing. Order Number: AN 1, ISBN 978-92-9231-851-2.

Available at: https://www.icao.int/documents/annexes_booklet.pdf

3) International Civil Aviation Organization, Doc 9868, Procedures for Air Navigation Services – Training, Order Number: 9868, ISBN 978-92-9249-874-0. Available at: <https://www.icao.int/sam/documents/2016-cbt/module%204-3%20doc%209868.alltext.incl%20amdt%204.pdf>

4) Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 08.10.2014 № 520. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/520-2014-%D0%BF#Text>

5) Допуск авіаційного персоналу до проведення робіт з аеродромно-технічного, радіотехнічного та радіолокаційного забезпечення польотів

державних повітряних суден у державної авіації України. Наказ МО України від 07.09.2020 № 318.

Available at: https://zakononline.com.ua/documents/show/490444___760537

6) Методичні рекомендації державної авіації щодо адміністративних процедур Головного управління державної авіації України зі схвалення організацій з підготовки наземних авіаційних спеціалістів з аеродромно-технічного, радіотехнічного та радіолокаційного забезпечення польотів державної авіації України (МРДА 28/23). Наказ начальника Головного управління державної авіації України № 48 від 18.05.2023– К: Варта. 2023– 40 с.

ELECTROCHEMICAL ACTIVATION OF WATER AS FACTOR OF POSITIVE INFLUENCE ON THE RHEOLOGICAL PROPERTIES OF FOOD SUSPENSIONS

Shpak Vladyslav

PhD, Assistant of the Department of electrical power supply and energy management
National university of food technologies, Kyiv, Ukraine

Romaniuk Volodymyr

PhD, Assistant of the Department of electrical power supply and energy management
National university of food technologies, Kyiv, Ukraine

Zinkevych Petro

PhD, Senior lecturer of the Department of electrical power supply and energy
management
National university of food technologies, Kyiv, Ukraine

Nowadays, there are promising technologies for using electric current to enrich water with oxygen, give special properties aimed at maintaining health. Water is used not only in its pure form, but also for the preparation of various food products and semi-finished products. Electrochemical activation allows to influence the structure of food systems by changing the properties of water.

For electrochemical activation of water, tap water was used, which was passed through a diaphragm electrolyzer. The rational water flow rate in the electrolyzer was set at 18 g/h. The use of a diaphragm electrolyzer allows softening water without adding chemical reagents. Ions accumulate in the cathode zone, which precipitate hardness salts (calcium and magnesium) in forms that are easily filtered. Under the action of an electric field, metal ions migrate from the anode chamber to the cathode chamber [1]. Electrochemically activated water was obtained with the following indicators: anolyte with pH 3.0 and redox potential of 767 mV, and catholyte pH 10 and redox potential of -542 mV.

In forming the structure of many food products corn starch is used due to its swelling, gelatinization and emulsifying properties. The rheological parameters of corn starch suspensions prepared in a starch:electrochemically activated water ratio of 1:10 were investigated due to the dependence of the change in the complex shear stress σ^* of corn starch suspensions on the sweep frequency. The suspensions were investigated at temperatures of 25 °C and 68 °C - room temperature and starch gelatinization temperature.

It was found (Fig. 1) that at zero frequency the initial values of the samples were different: the suspensions on catholyte and anolyte at 25 °C were 0.02 Pa, the other samples had a zero value.

Over the entire frequency range, the complex shear stress of the suspensions increased, with the control values at both 25°C and 68°C being lower than the

corresponding values for the suspensions on catholyte and anolyte. This is explained by the increase in the strength of the starch gel due to the fact that during the preparation of the suspension, during the interaction of activated water and starch grains, a rearrangement of amylose units occurred on the surface of the starch granules.

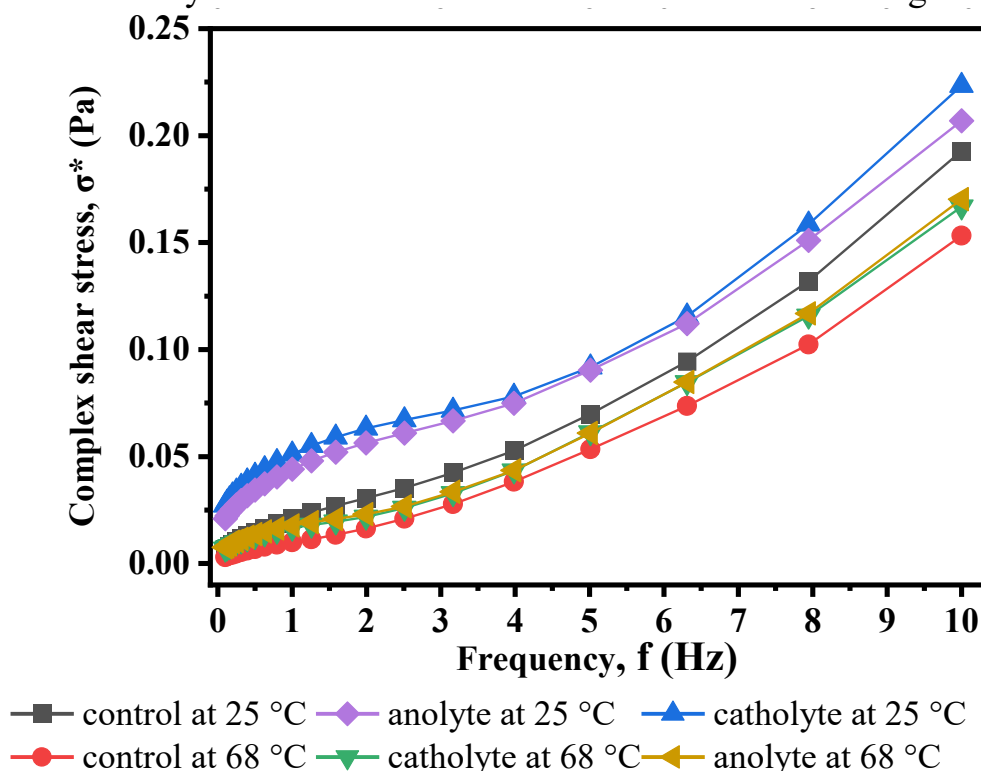

Fig. 1. Dependence of the complex shear stress σ^* of corn starch suspensions at temperatures of 25 °C and 68 °C, prepared in water with different redox potentials, on the frequency (f)

The results obtained allow to conclude about changes in the rheological properties of starch suspensions when using the electrochemical activation method for water, which in turn allows to predict the influence of such suspensions on the structural and mechanical properties of products containing them.

References

1. Українець А.І., Большак Ю.В., Маринін А.І., Святненко Р.С. (2018). Окисно – відновний баланс питної води - показник її якості та фізіологічної повноцінності. Харчова промисловість, 24, 6 - 15.
2. Marynin A., Svyatnenko R., Shevchenko O., Mukoliv I., Shpak V. (2023). A structural paradigm in the generalization of intermolecular interactions regularities in water under the influence of external non-reagent factors. Prospective directions of scientific and practical activity: collective monograph. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 193–213

INŽENÝRSKÁ GRAFIKA JAKO NÁSTROJ MODERNÍHO INŽENÝRSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V OBLASTI ZDVIHACÍCH, DOPRAVNÍCH A STAVEBNÍCH STROJŮ

Vasylyshyn Vitalii

kandidát technických věd, docent
Ivano-Frankivsk národní technický
University of Oil and Gas
Ukrajina, Ivano-Frankivsk

Vasylyshyn Olga

student vysoké školy
Ivano-Frankivská národní technická
univerzita ropy a plynu
Ukrajina, Ivano-Frankivsk

Dovgan Sofia

student vysoké školy
Ivano-Frankivská národní technická
univerzita ropy a plynu
Ukrajina, Ivano-Frankivsk

Abstrakt

Článek zkoumá roli inženýrské grafiky ve vzdělávání specialistů ve vzdělávacím a profesním programu (EPP) „Zvedací a dopravní a stavební stroje a zařízení“. Jsou zvažovány metody formování grafických a designérských kompetencí, integrace klasických a digitálních vzdělávacích technologií, jakož i význam inženýrské grafiky pro rozvoj prostorového myšlení, technické kreativity a designérských dovedností studentů. Zvláštní pozornost je věnována moderním CAD systémům, trojrozměrnému modelování a projektově orientovanému vzdělávacímu procesu.

Klíčová slova: inženýrská grafika, vzdělávací a profesní program, zdvihací a dopravní stroje, stavební stroje, CAD, prostorové myšlení, konstrukční kompetence.

Úvod

Inženýrská grafika je základní disciplínou ve vzdělávání inženýrů jakéhokoli profilu. Formuje základní grafické, analytické a konstrukční kompetence nezbytné pro návrh složitých mechanismů, strojů a zařízení [1].

Pro studenty OPP „Zvedací a dopravní a stavební stroje a zařízení“ hraje inženýrská grafika klíčovou roli, protože:

1. Zajišťuje rozvoj prostorového myšlení a technické představivosti;
2. Formuje grafickou kulturu a standardizované kreslířské dovednosti;
3. Slouží jako základ pro zvládnutí odborných disciplín a navrhování strojů;
4. Podporuje integraci tradičních a digitálních technologií.

Účelem článku je zkoumat roli inženýrské grafiky ve vzdělávání specialistů tohoto OPP, ukázat metody její výuky a integrace s moderními digitálními nástroji.

1. Teoretické základy inženýrské grafiky

1.1. Pojem inženýrské grafiky

Inženýrská grafika je systém znalostí a metod pro zobrazování technických objektů ve formě výkresů, diagramů a modelů. Zahrnuje:

- geometrii náčrtu;
- standardizované kreslení;
- počítačové modelování;
- 3D vizualizaci.

1.2. Cíle oboru

Hlavní cíle inženýrské grafiky:

- rozvoj prostorového myšlení;
- formování technické a grafické kompetence;
- příprava na projekční a konstrukční činnost;
- zvládnutí moderních digitálních technologií.

1.3. Význam pro studenty OPP

Pro vzdělávání specialistů v oblasti zdvihacích a dopravních a stavebních strojů poskytuje inženýrská grafika:

- schopnost vytvářet a analyzovat výkresy součástí a sestav;
- pochopení interakce mechanismů;
- příprava na projekční a výrobní činnost.

2. Rozvoj prostorového myšlení a inženýrské představivosti

2.1. Psychologický aspekt

Prostorové myšlení je schopnost představovat si objekty ve třech rozměrech, analyzovat jejich tvar a vztahy. Inženýrská grafika formuje tuto kompetenci prostřednictvím:

- kreslení a konstrukce řezů;
- práce s perspektivními obrazy;
- trojrozměrného modelování a rozvržení.

2.2. Technická kreativita

Technická kreativita je schopnost generovat konstrukční a projektová řešení. Inženýrská grafika stimuluje [2]:

- analýzu a optimalizaci konstrukcí;
- tvorbu nových forem a mechanismů;
- komplexní vizi funkčních vztahů uzlů.

3. Metody výuky inženýrské grafiky

3.1. Tradiční metody

- Ruční kreslení na základě geometrie náčrtu;
- Konstrukce projekcí, řezů, průřezů;
- Provádění grafických úkolů na papíře.

3.2. Digitální metody [2]

- CAD systémy: AutoCAD, SolidWorks, Inventor;
- 3D modelování a virtuální laboratoře;

- Projektově orientované učení;
- VR/AR technologie pro interaktivní učení konstrukcí.

3.3. Kombinovaný přístup

Kombinace tradičních a digitálních metod poskytuje:

- hluboké pochopení prostorových vztahů;
- rozvoj analytických a tvůrčích kompetencí;
- přípravu na moderní profesionální design.

4. Inženýrská grafika jako základ pro odborné obory

4.1. Konstrukce zdvihacích a dopravních strojů

- Konstrukce výkresů součástí a sestav;
- Analýza interakce mechanismů;
- Konstrukce konstrukcí a hodnocení jejich účinnosti.

4.2. Stavební stroje a zařízení

- Vizualizace složitých konstrukcí;
- Modelování pohybu a funkční interakce prvků;
- Vývoj technických řešení s ohledem na prostorová omezení.

4.3. Integrace s dalšími obory [2,3]:

- Teorie mechanismů;
- Odpor materiálů;
- Výrobní technologie;
- Konstrukce strojů a zařízení.

5. Digitální technologie a moderní trendy

5.1. CAD a 3D modelování[3,4]

- Trojrozměrné modelování součástí a sestav;
- Montáž mechanismů ve virtuálním prostředí;
- Výpočet funkční interakce prvků.

5.2. VR/AR technologie

- Interaktivní vizualizace objektů;
- Simulace pohybu mechanismů;
- Zvyšování motivace a zájmu studentů.

5.3. Výhody digitalizace

- Zrychlené učení látky;
- Zvýšení kreativity a inženýrské představivosti;
- Příprava na moderní profesionální design.

6. Projektově orientované učení

- Realizace složitých grafických a designových projektů;
- Integrace znalostí z různých oborů;
- Rozvoj kreativního a analytického myšlení;
- Týmová práce na projektech a příprava na reálnou výrobu.

7. Příklady praktické realizace [4,5]

1. Grafické workshopy - konstrukce projekcí, řezů, perspektiv.

2. Konstrukční práce - tvorba trojrozměrných modelů zdvihacích a stavebních strojů.

3. Integrace s CAD - modelování celků, kontrola funkční interakce součástí.

4. Modelování a 3D tisk - hodnocení reálných konstrukcí a učení se prostřednictvím praxe.

8. Výzvy a perspektivy

8.1. Výzvy

- Různé úrovně vstupních znalostí studentů;
- Potřeba modernizace laboratorního vybavení;
- Zavádění moderních digitálních technologií;
- Integrace mezi obory a učebními osnovami.

8.2. Perspektivy

- Využití VR/AR a interaktivních platforem;
- Distanční a kombinované vzdělávání;
- Rozvoj projektově orientovaného přístupu;
- Formování vysoce kvalifikovaných inženýrů schopných pracovat s digitálními technologiemi[5].

Závěry

Inženýrská grafika je základem pro vzdělávání specialistů v oboru Zvedací a dopravní a stavební stroje a zařízení. Formuje:

1. Prostorové myšlení a grafickou kulturu;
2. Konstrukční a konstrukční kompetence;
3. Technickou kreativitu a analytické myšlení;
4. Přípravu pro práci s moderními CAD technologiemi;
5. Schopnost integrovat znalosti z odborných disciplín.

Zavádění digitálních nástrojů a projektově orientovaného učení zlepšuje kvalitu vzdělávání studentů a zajišťuje soulad s moderními požadavky inženýrského vzdělávání.

Seznam použité literatury

1. Vasylyshyn V.Ya., Vasylyshyn Ya.V. Vliv duálního vzdělávání na formování profesních kompetencí budoucích inženýrů na Ukrajině. Pedagogická akademie: Vědecké poznámky č. 20(2025) str. 1-22, 24. 7. 2025

2. Vasylyshyn V.Ya., Vasylyshyn Ya.V. Role inženýrské grafiky ve vzdělávání studentů strojírenských oborů. 10. mezinárodní vědecko-praktická konference „Budoucnost vědy: inovace a perspektivy“ (11.–13. srpna 2025) SSPG Publish, Stockholm, Švédsko. 2025. 148 s. (str. 45–50)

3. Vasylyshyn V.Ya., Vasylyshyn Ya.V. Architektonická materiálová věda. Architektonická materiálová věda. Sbírká testových úloh – Ivano-Frankivsk: IFNTUNG-2025.-73 s.

4. Vasylyshyn V.Ya., Vasylyshyn Ya.V. Konstrukce budov a konstrukcí. Výpočet pevnostních železobetonových konstrukcí. Workshop. Ivano-Frankivsk. IFNTUNG, 2025-65s.

5. Vasylyshyn V.Ya. Deskriptivní geometrie - základ technického rozvoje studentů architektů a stavitelů „ScientificWorldJournal“ Bulharsko, Svishtov, číslo 33, září 2025. Ref. BG33-097 22. září 2025

АНАЛІЗ ОБ'ЄКТІВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК ЧАСТИНИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ОБ'ЄКТІВ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Каспирська В.О.

Здобувачка вищої освіти Національного університету цивільного захисту
України

Афанасенко К.А.

к.т.н., доцент; заступник начальника кафедри, НУЦЗ України

Відповідно до Закону України «Про критичну інфраструктуру» (Закон № 1882-IX від 16 листопада 2021 року), хімічна промисловість визначена як один із секторів критичної інфраструктури.

Це означає, що життєво важливі функції та/або послуги, які надає цей сектор, є критично важливими для життєдіяльності суспільства, економіки та національної безпеки.

Сектор хімічної промисловості, як частина критичної інфраструктури, охоплює підприємства та об'єкти, збої або порушення діяльності яких можуть призвести до значних негативних наслідків.

До критично важливих функцій хімічної промисловості, як правило, відносяться:

Виробництво критичних хімічних реагентів: Наприклад, виробництво хлору та каустичної соди, які є незамінними для водопостачання та водовідведення (очищення питної води та стічних вод).

Виробництво добрив: Виробництво азотних та фосфорних добрив, без яких неможливе стале функціонування продовольчого забезпечення (сільського господарства).

Виробництво спеціальних хімікатів: Речовини, необхідні для забезпечення оборони та національної безпеки (наприклад, вибухові речовини, спеціальні палива).

Виробництво фармацевтичних субстанцій: Об'єкти, що забезпечують сировиною фармацевтичну промисловість (яка також є окремим сектором критичної інфраструктури).

Виробництво промислових газів: Гази, необхідні для функціонування охорони здоров'я (медичний кисень) та промислових процесів.

У відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України № 1109 підсектор «Хімічна промисловість» входить до сектору «Промисловість» (табл. 1).

Таблиця . Підсектор «Хімічна промисловість» та тип основної послуги у відповідності до ПКМУ №1109

Сектор	Підсектор	Тип основної послуги
11. Промисловість	1) хімічна промисловість	виробництво промислового газу
		виробництво добрив або азотистих сполук
		виробництво пестицидів або інших агрохімічних продуктів
		виробництво вибухових речовин
		виробництво основних органічних хімічних речовин
		виробництво основних неорганічних речовин зберігання небезпечних (особливо небезпечних) хімічних/вибухових речовин

Ринок хімічної промисловості України характеризується олігопольною структурою у сегменті базової хімії та високою конкуренцією у сегменті переробки.

При цьому, розуміння структури галузі критичне для оцінки ризиків. Найбільшу частку займає виробництво агрохімікатів та добрив, що передбачає масштабне використання аміаку та селітри – речовин з високою вибухо- та пожежонебезпекою (рис. 2.1).

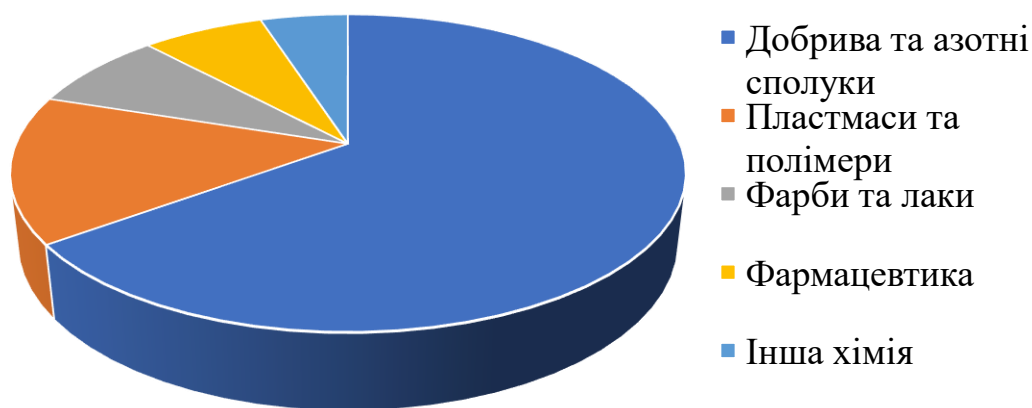

Рисунок 1. Розподіл хімічних речовин за відсотками в хімічному секторі України (власна розробка авторів)

При цьому, аналіз небезпечних властивостей речовин показує наступний негативний вплив за їх групами.

Добрива та азотні сполуки: найвищий ризик великомасштабних викидів.
Пластмаси та полімери: Ризик пожеж з виділенням токсичних продуктів горіння.

Побутова хімія: ризики локальних вибухів та отруєнь.

Найвагоміші підприємства хімічної промисловості представлені переліком, наведеним нижче та розподілені за групами.

Азотна група (виробництво добрив):

Безумовним лідером залишається група Ostchem (входить до Group DF Дмитра Фірташа).

До складу групи входять працюючі активи:

- ключовий виробник аміачної селітри, карбаміду та КАС. Виручка у 2024 році перевищила 6,1 млрд грн [1]. Підприємство є критично важливим для забезпечення посівної кампанії.

- другий за потужністю працюючий актив групи. Забезпечує добривами західні регіони. Виручка понад 2,2 млрд грн [2].

Примітка: Деякі об'єкти знаходяться на окупованих територіях і фактично втрачені для економіки України на даному етапі.

Державний сектор та приватизація:

- стратегічне підприємство з перевалки аміаку та виробництва карбаміду. Його робота нестабільна через загрозу ракетних ударів та зупинку аміакопроводу Тольятті-Одеса.

- Виробник двоокису титану та комплексних добрив. Знаходиться в зоні підвищеного ризику (прикордоння з РФ), зазнавав обстрілів.

- У 2024 році Фонд державного майна України (ФДМУ) відновив підготовку до приватизації цих активів ("Велика приватизація"), а також менших підприємств.

Сектор вибухових речовин та спецхімії:

Лідером за виручкою у 2024 році став хімічний завод (майже 29 млрд грн).

Це пояснюється різким зростанням державного оборонного замовлення на виробництво вибухівки, ракетного палива та утилізацію боєприпасів. Підприємство розташоване у Дніпропетровській області, що створює додаткові ризики.

Сектор пластмас та полімерів, тут домінують приватні компанії середнього розміру:

- виробництво тари.
- будівельні вироби з пластмас.
- побутова хімія та будівельні суміші.

Список літератури:

1. Аналітична оцінка ситуації у хімічній промисловості України та на внутрішньому товарному ринку хімічної продукції станом на січень-вересень 2024 року. Аналітична записка : Черкаський НДІТЕХІМ, 2024. 51 с.

2. Хімічна промисловість України, аналіз ринку. *YouControl Market*. URL: <https://catalog.youcontrol.market/khimichna-promyslovist> (дата звернення: 28.11.2025).

АЛЬТЕРНАТИВНІ ВИДИ БОРОШНА ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ

Коркач Ганна Володимирівна,
Д.т.н., професор кафедри ТЗПХ і КВ
Одеський національний технологічний університет

Іванов Владислав Володимирович
Аспірант кафедри ТЗПХ і КВ
Одеський національний технологічний університет

Сучасна стратегія розвитку харчової промисловості спрямована на створення продуктів функціонального призначення, що дозволяє коригувати раціон харчування людини відповідно до фізіологічних потреб. Борошняні кондитерські вироби належать до продуктів масового споживання та користуються великим споживчим попитом, проте традиційно характеризуються високою енергетичною цінністю та мають обмежений вміст есенціальних мікронутрієнтів. Одним із перспективних шляхів підвищення біологічної цінності таких виробів є повна або часткова заміна пшеничного борошна на альтернативні види рослинної сировини, що мають виражені лікувально-профілактичні властивості.

Однією з перспективних сировинних складових для покращення харчової та біологічної цінності є борошно розторопші плямистої. Розторопша плямиста (*Silybum marianum*) є унікальним джерелом біологічно активних сполук. Борошно з насіння розторопші містить комплекс флаволіданів, відомий під загальною назвою силімарин, що виявляє потужну гепатопротекторну, антиоксидантну та протизапальну дію. Крім того, ця сировина є багатим джерелом рослинного білка (близько 24%), поліненасичених жирних кислот (омега-6 та омега-9), харчових волокон (16–27%) та важливих мінеральних елементів, таких як магній, кальцій та цинк [1].

Основним сировинним інгредієнтом борошняних кондитерських виробів є пшеничне борошно вищого та першого ґатунків. Як відомо, ці сорти пшеничного борошна, внаслідок очищення від периферійних оболонок та зародку, характеризуються низьким вмістом нутрієнтів та високою енергетичною цінністю за рахунок крохмалю. Заміна частини борошна на продукти переробки розторопші дозволяє збагатити печиво повноцінним білком та значною кількістю харчових волокон [2]. Окрім цього, розторопша є природним концентратом дефіцитних мінеральних елементів, таких як Se, Zn, Mg та K, що суттєво дозволить підвищити вміст мінеральних речовин у готовому виробі [3].

Борошняні кондитерські вироби, зокрема, цукрове та здобне печиво, містять велику кількість жирів. Тому використання борошна розторопші у рецептурі печива є технологічно виправданим кроком для нівелювання негативного впливу

високого вмісту ліпідів на організм споживача. Силімарин, що міститься у розторопші, проявляє виражені антиоксидантні властивості, захищаючи гепатоцити від перекисного окиснення ліпідів та сприяючи регенерації клітинних мембран печінки [4,5].

Додавання борошна розторопші в рецептуру цукрового та здобного печива є технологічно доцільним, оскільки відсутність глютену в його складі сприяє послабленню клейковинного каркаса пшеничного борошна. Це запобігає небажаному процесу «затягування» тіста, забезпечуючи його високу пластичність та здатність до якісного формування (для отримання цукрового печива з чітким відбитком штампа) [6]. Крім того, наявність білків та полісахаридів у розторопші покращує жирутримувальну здатність системи, сприяючи ефективній емульгації жирів і формуванню дрібнопористої структури готового продукту [7].

Зазвичай борошно розторопші отримують як шрот після віджиму олії, який є доступним побічним продуктом переробки насіння на олію, дозволяє не лише збагатити продукт функціональними компонентами, але й оптимізувати собівартість за рахунок раціонального використання недорогої вітчизняної сировини. Отже, ця сировина є відносно недорогою та доступною в Україні, що дозволяє знизити собівартість готового інноваційного продукту при значному підвищенні його якості.

Таким чином, внесення борошна розторопші в рецептуру борошняних кондитерських виробів, зокрема до цукрового та здобного печива, дозволить отримати виріб з підвищеною біологічною цінністю та цілеспрямованими функціональними властивостями.

Список літератури:

1. Kolesárová, A., et al. (2025). Application of milk thistle (*Silybum marianum*) in functional biscuits formulation. *Journal of Food and Nutrition Research*.
2. Bártová, V., et al. (2025). Milk thistle (*Silybum marianum* L. Gaertner) oilseed cake flour functional, nutritional and antioxidant characteristics as effect of cultivar and preparation process. *Food Science*, 63, 105735. <https://doi.org/10.1016/j.fbio.2024.105735>.
3. Karkanis, A., Bilalis, D., & Efthimiadou, A. (2011). Cultivation of milk thistle (*Silybum marianum* L. Gaertn.), a medicinal weed. *Industrial Crops and Products*, 34(1), 825-830. <https://doi.org/10.1016/j.indcrop.2011.03.027>.
4. Gillessen, A., & Schmidt, H. H. (2020). Silymarin as Supportive Treatment in Liver Diseases: A Narrative Review. *Advances in therapy*, 37(4), 1279–1301. <https://doi.org/10.1007/s12325-020-01251-y>.
5. Surai, P. F. (2015). Silymarin as a Natural Antioxidant: An Overview of the Current Evidence and Perspectives. *Antioxidants*, 4(1), 204-247. <https://doi.org/10.3390/antiox4010204>.
6. Krystjjan, M., Gumul, D., & Adamczyk, G. (2022). The Effect of Milk Thistle (*Silybum marianum* L.) Fortification, Rich in Dietary Fibre and Antioxidants, on

Structure and Physicochemical Properties of Biscuits. *Applied Sciences*, 12(23), 12501. <https://doi.org/10.3390/app122312501>.

7. Melnyk, O., & Marenkova, T. (2023). The use of milk thistle seed flour in the composition of yeast dough for cheese pastry. *Grain Products and Mixed Fodder's*, 22(3), 45-50. doi:10.15673/gpmf.v22i3.2460.

8. Рибак, О.М. (2020). Використання продуктів переробки насіння розторопші плямистої у технології борошняних кондитерських виробів. *Наукові праці НУХТ*, 26(1), 188–197.

АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Кормило С.О.

Здобувачка вищої освіти Національного університету цивільного захисту
України

Афанасенко К.А.

к.т.н., доцент; заступник начальника кафедри, НУЦЗ України

Інженерний захист став відповіддю на неможливість 100% прикриття всіх об'єктів ППО. Концепція трьох рівнів захисту об'єктів критичної інфраструктури (ОКІ) в Україні, особливо у контексті захисту від обстрілів та інженерно-технічних заходів, є комплексною і ґрунтується на кількох ключових нормативно-правових актах та галузевих стандартах.

Формально система захисту ОКІ базується на Законі та пов'язаних з ним постановах Кабінету Міністрів України.

Закон України «Про критичну інфраструктуру та її захист» (2021 р.) [1] встановлює правові та організаційні засади створення національної системи захисту КІ, Визначає терміни, такі як безпека критичної інфраструктури, що включає забезпечення функціональності, безперервності роботи, відновлюваності, цілісності та стійкості.

Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 1109 «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури» [2], зокрема у редакції після початку повномасштабного вторгнення (Постанова КМУ № 1384 від 16.12.2022), встановлює категоризацію об'єктів КІ (I, II, III, IV категорії критичності).

Категорія I (найвища) та II вимагають найвищого рівня захисту, що і є підставою для диференціації та ешелонування захисних заходів.

Виділяються такі рівні захисту:

1. I рівень (Захист від уламків та ударної хвилі). Створення тимчасових огорожень з габіонів, біг-бегів та бетонних блоків. Цей захист є ефективним проти уламків від вибуху неподалік або вторинної детонації.

2. II рівень (Захист від прямого влучання легких засобів ураження). Будівництво капітальних залізобетонних саркофагів (стін і перекриттів) навколо особливо критичного та дорогого обладнання – малих та середніх трансформаторів, комутаційних апаратів та пунктів управління. Мета – зберегти обладнання від повного руйнування, дозволяючи швидкий ремонт.

3. III рівень (Захист великогабаритного обладнання). Спорудження масштабних, багатошарових бетонних конструкцій навколо найбільших автотрансформаторів. Це найбільш дорогий, але і найбільш надійний захід. Він призначений для поглинання значної частини кінетичної енергії та запобігання виходу з ладу критичного вузла.

Станом на сьогодні проведено роботу щодо облаштування захисту об'єктів критично інфраструктури (рис. 1).

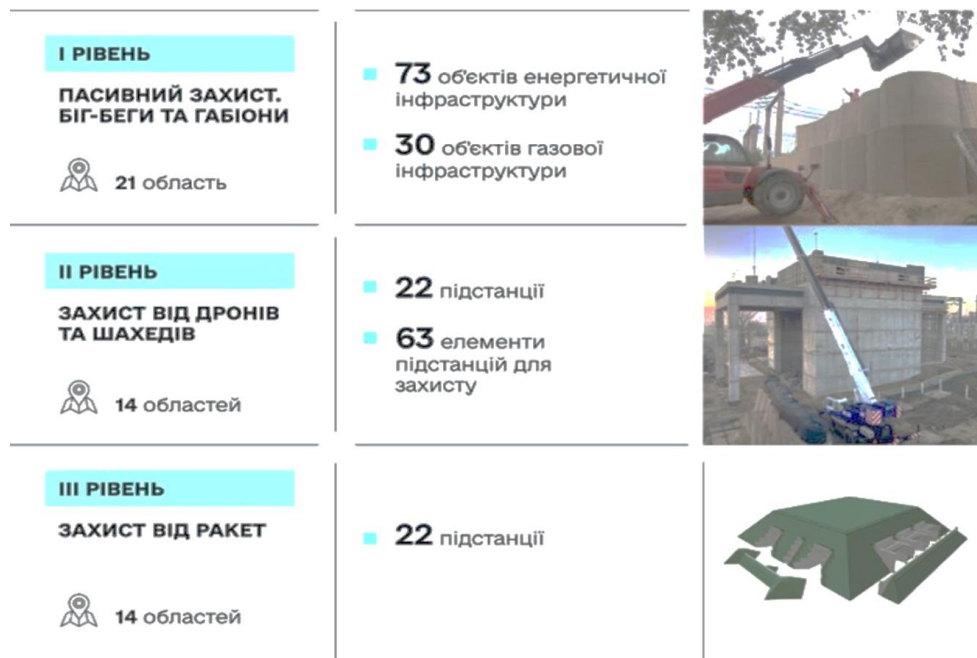

Рисунок 1. Інженерно-технічні заходи щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури промислового характеру [3]

Візуально, захист об'єктів критичної інфраструктури за допомогою біг-бегів та габіонів наведений на рис. 2.

Рисунок 2. Захист об'єктів критичної інфраструктури промислового характеру за допомогою біг-бегів та габіонів (власна розробка авторів)

Окрім заходів, передбачених трьома ступенями захисту в рамках реалізації проекту «Країна Фортеця» використовуються сітчасті перешкоди (екрани, бар'єри) є елементом пасивного захисту критичної інфраструктури (КІ) та військових об'єктів. Вони належать до класу конструкцій для передчасної детонації або захоплення. Хоча сітки не здатні зупинити потужні крилаті чи балістичні ракети, вони ефективні проти певних типів низькошвидкісних та кумулятивних засобів ураження.

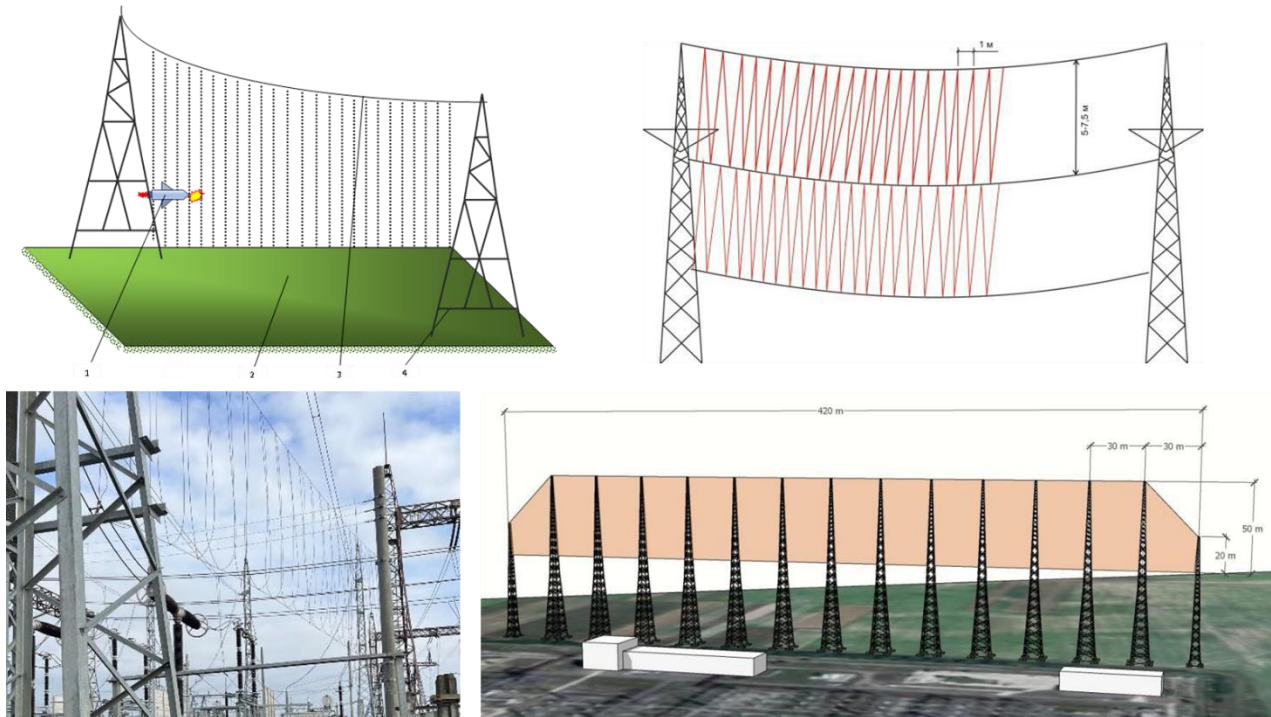

Рисунок 3. Сітчасті протиракетні та протидронові перешкоди (власна розробка авторів)

Сітчасті перешкоди в Україні є важливим додатковим ешелonom захисту для КІ. Вони ефективно борються з дешевими та поширеними загрозами (дрони, прості кумулятивні боеприпаси), звільняючи дорогі ресурси ППО для боротьби з високоцінними ракетами. Однак, вони завжди мають використовуватися лише в комплексі з капітальним бетонуванням та військовим прикриттям.

Список літератури:

1. Про критичну інфраструктуру: Закон України 16.11.2021 року № 1882-IX станом на 05 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>.
2. Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки: Постанова Каб. Міністрів України від 13.09.2022 № 1030.
3. Шмигаль назвав винних в тому, що захист енергооб'єктів не збудували. URL: <https://informator.ua/uk/shmigal-nazvav-vinnih-v-tomu-shcho-zahist-energoob-yektiv-ne-zbuduvali> (дата звернення: 05.01.2026).

РОЗРАХУНКОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ УТВОРЕННЯ ГОРЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА У РАМКАХ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОСТІ ОБ'ЄКТІВ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Овдієнко О.М.

фахівець відділення персоналу 2 державного пожежно-рятувального загону
Головного управління ДСНС України у Черкаській області

Афанасенко К.А.

к.т.н., доцент; заступник начальника кафедри, НУЦЗ України

Можливість утворення горючого середовища при найгірших умовах обертання ЛЗР та ГР на об'єктах нафтопереробного комплексу можливо оцінити за допомогою формул 1 та 2. У цих формулах, лінійні розміри розповсюдження вибухонебезпечних концентрацій нафтопродуктів в залежності від їх характеристик.

$$X_{\text{виб}} = Y_{\text{виб}} = 3,2\sqrt{K} \cdot \left(\frac{P_{\text{н}}}{C_{\text{НКМПП}}}\right)^{0,8} \cdot \left(\frac{m_{\text{п}}}{P_{\text{н}} \cdot \rho_{\text{п}}}\right)^{0,33}, \text{ м} \quad (1)$$

$$Z_{\text{виб}} = 0,12\sqrt{K} \cdot \left(\frac{P_{\text{н}}}{C_{\text{НКМПП}}}\right)^{0,8} \cdot \left(\frac{m_{\text{п}}}{P_{\text{н}} \cdot \rho_{\text{п}}}\right)^{0,33}, \text{ м} \quad (2)$$

де $m_{\text{п}}$ – маса парів ЛЗР, що надійшли у відкритий простір за час повного випаровування, але не більше 3600 с, кг; $P_{\text{н}}$ – тиск насичених парів ЛЗР при розрахунковій температурі; кПа; $C_{\text{виб}}$ – нижня концентраційна межа поширення полум'я ГР або парів ЛЗ; $\rho_{\text{п}}$ – густина парів ЛЗР при розрахунковій температурі і атмосферному тиску, кг/м³; K – коефіцієнт, що залежить від часу випаровування.

При цьому, при зберігання нафтопродуктів можливі два сценарії з огляду на розвиток надзвичайної ситуації, а саме [1, 2]:

1) Зони вибухонебезпечних концентрацій відокремлені одна від одної, тобто каскадний розвиток горіння має низьку ймовірність (рис. 1).

2) Зони вибухонебезпечних концентрацій перехрещуються, тобто каскадний розвиток горіння має високу ймовірність (рис. 2), що значно збільшує негативні наслідки пожежі.

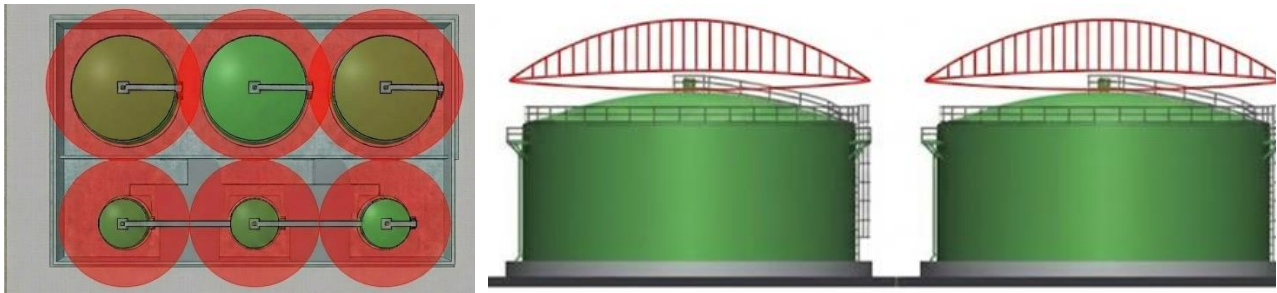

Рисунок 1 – Розташування відокремлених вибухонебезпечних зон (власна розробка авторів)

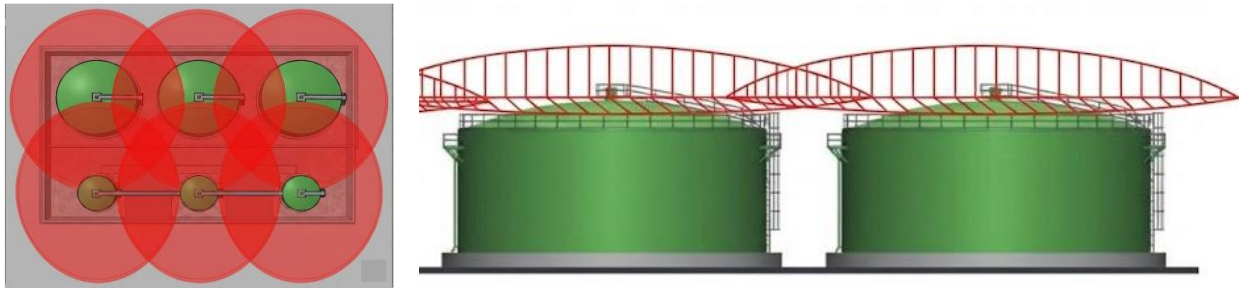

Рисунок 2 – Розташування вибухонебезпечних зон, що перетинаються (власна розробка авторів)

Схематичне зображення розмірів вибухонебезпечної навколо резервуарів зони показано на рис. 3.

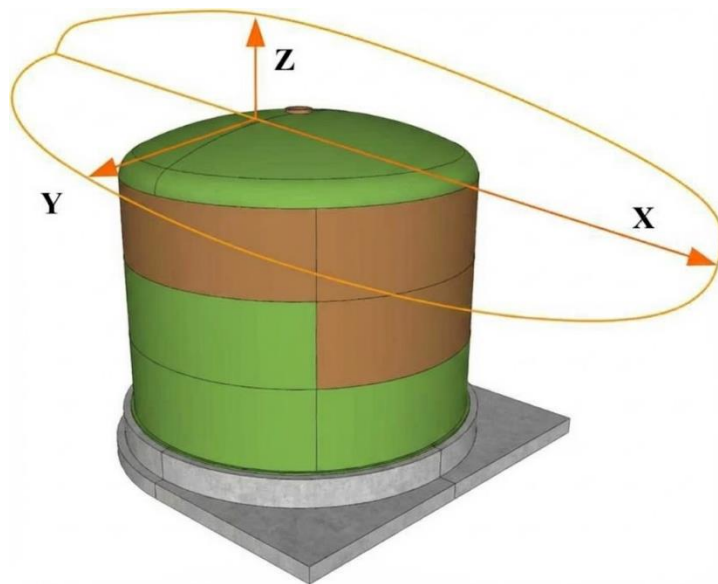

Рисунок 3 – Геометричні параметри вибухонебезпечних зон навколо резервуарів (власна розробка авторів)

Аналіз даних, наведених на рис. 1-4 показує необхідність розрахунку параметрів вибухонебезпечного середовища для оцінки безпеки та стійкості об'єктів нафтопереробної промисловості.

Проведемо параметрів вибухонебезпечних зон для резервуару з нафтопродуктами. Розглянемо найгірші з точки зору утворення

вибухонебезпечних зон умови навколишнього середовища, що визначають результат аварійної ситуації.

За вихідні дані приймемо обертання трьох найтиповіших ЛЗР: бензинів А-92, А-95 та дизельного палива. Властивості ЛЗР наведено в табл. 1.

Таблиця 1 – Фізичні характеристики нафтопродуктів

Марка нафтопродукту	Густина, кг/м ³	Молекулярна маса, кг/кмоль	T _{сп} , °C	Нижня концентраційна межа поширення полум'я, % об.	Константи рівняння Антуана
Бензин А-92	730	98,2	-38	1,06	A=4,12311; B=664,976; C _a = 221,695.
Бензин А-95	738	95	-37	1,1	A=4,26511; B=695,019; C _a = 223,220.
Дизельне паливо марки З	804	172	48	0,61	A=5,07818; B=1255,73; C _a = 199,529.

Приймемо за вихідні положення температури навколишнього середовища, які характерні для України для зимового та літнього періоду та розрахуємо тиск насичених парів для наведених ЛЗР. Розрахункові дані наведено на рис. 4.

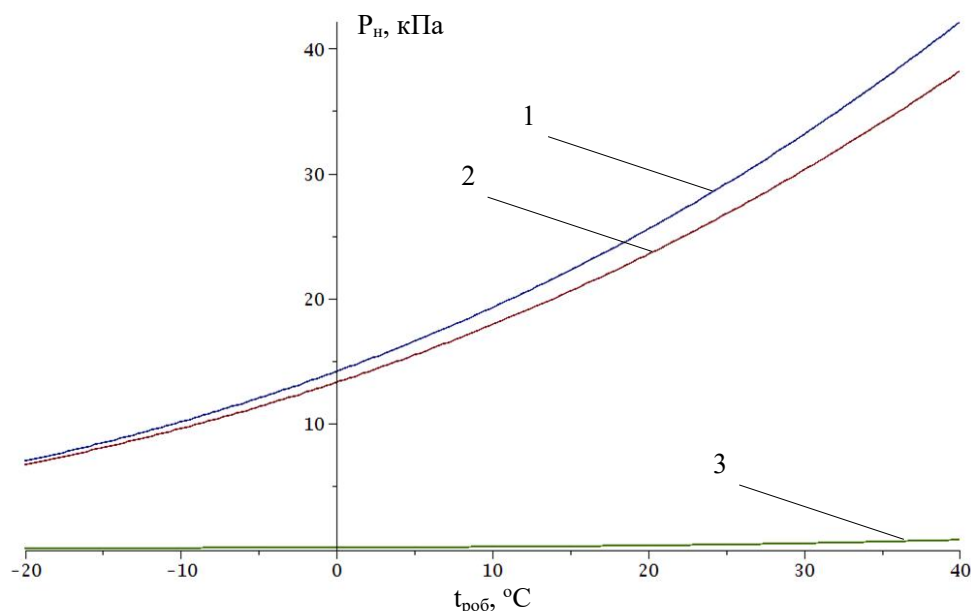

Рисунок 4 – Залежність тиску насичених парів від температури: 1 – Бензин А-95, 2 – бензин А-92, 3 – дизельне паливо (власна розробка авторів)

Аналіз даних, що наведені на рис. 4. показує, що тиск насичених парів може змінюватися в межах 0,5-43 кПа в межах наведених температур.

На основі отриманих даних щодо тиску насичених парів можливо провести розрахунок інтенсивності випаровування даних рідин. Розрахункові дані наведено на рис. 5.

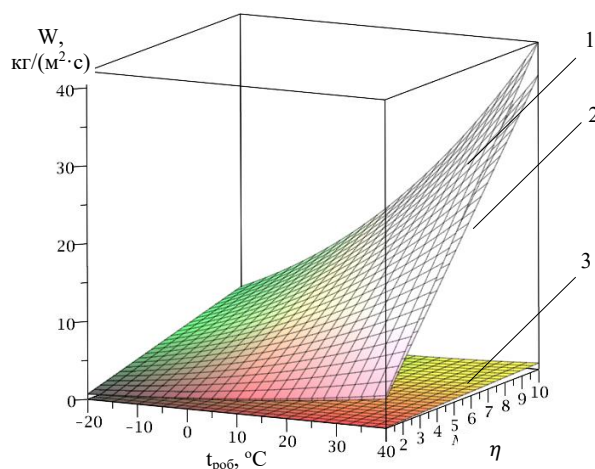

Рисунок 5 – Залежність інтенсивності випаровування нафтопродуктів від температури навколишнього середовища та швидкості повітря: 1 – Бензин А-95, 2 – бензин А-92, 3 – дизельне паливо (власна розробка авторів)

Використовуючи формули (1, 2) і враховуючі геометричні параметри випаровування, фізичні властивості рідин та характеристики навколишнього середовища проведемо розрахунок геометричних параметрів областей загазованості. На рис. 6 показано залежності горизонтальних та вертикальних зон, у яких перевищуються нижні концентраційні межі поширення полум'я для заданих нафтопродуктів.

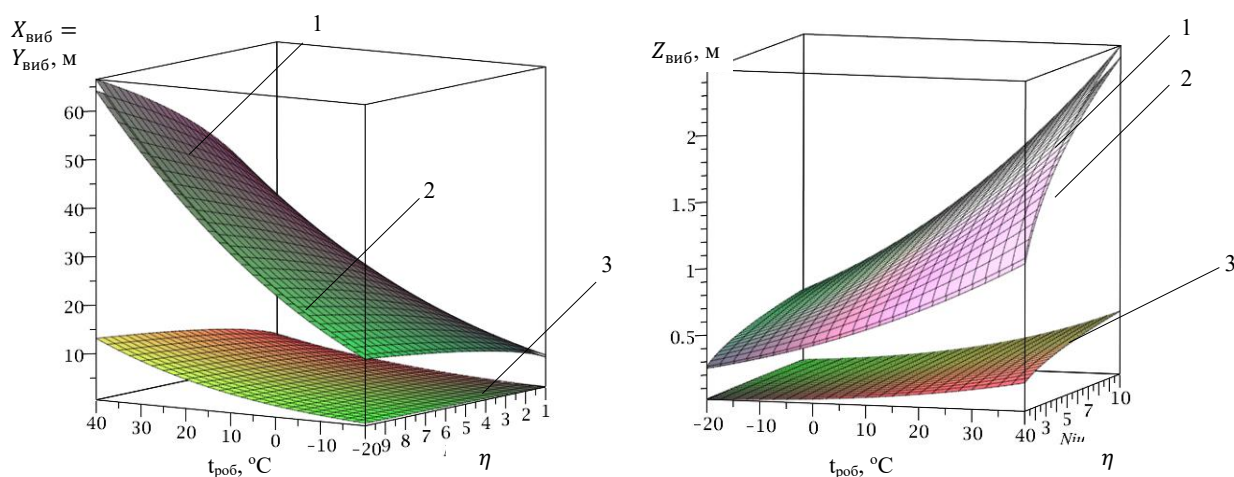

Рисунок 6 – Горизонтальний (ліворуч) та вертикальний (праворуч) розміри зони із перевищенням нижньої концентраційної межі поширення полум'я нафтопродуктів в залежності від температури навколишнього середовища та швидкості повітря: 1 – бензин А-95, 2 – бензин А-92, 3 – дизельне паливо (власна розробка авторів)

Враховуючи інші фактори, такі як відсутність руху повітря та геометричні розміри (площу) випаровування розливу легкозаймистих рідин, можливо також провести прогнозування геометричних параметрів їх випаровування (рис. 7).

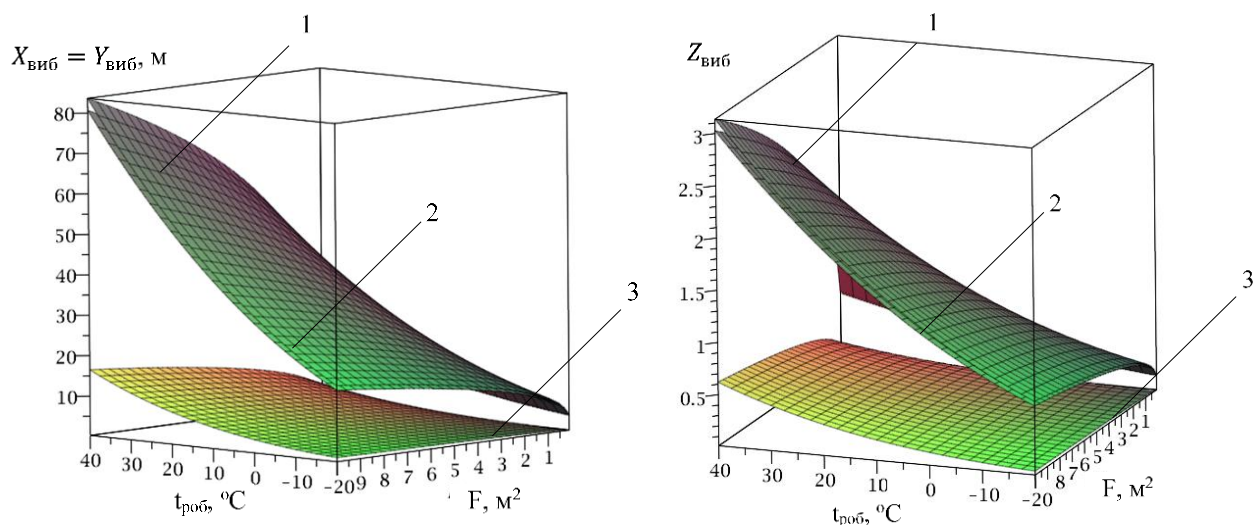

Рисунок 7 – Горизонтальний (ліворуч) та вертикальний (праворуч) розміри зон із перевищенням НКМПП нафтопродуктів в залежності від температури навколишнього середовища та площі випаровування: 1 – Бензин А-95, 2 – бензин А-92, 3 – дизельне паливо (власна розробка авторів)

Аналіз розрахункових даних, які наведені на рис. 5-7 показує, що на геометричні розміри зон перевищення нижньої концентраційної межі поширення полум'я при всіх інших рівних вихідних даних мають вплив швидкість руху повітря, площа та час випаровування. З урахуванням вимог нормативних документів, таких як ДСТУ Б.В.1.1.36:2016 [3], які регламентують максимальний розрахунковий час випаровування, показано, що площа випаровування має вплив на 22-24% більший, ніж швидкість руху повітря.

Список літератури:

1. Hong S. Naphtha Cracking Center Scheduling Optimization using Multi-Agent Reinforcement Learning. *Proceedings of the International Joint Conference on Autonomous Agents and Multiagent Systems, AAMAS* ISSN: Vol. 15: (2024). P. 2806-2808.
2. Nikisha K., Shah Zukui, Li Marianthi G. Ierapetritou. Petroleum Refining Operations: Key Issues, Advances, and Opportunities. *Industrial & Engineering Chemistry Research*. Vol. 50 (3). 2010. P. 131-138.
3. ДСТУ Б В.1.1-36:2016. Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою. чинний від 2016-01-01. Вид. офіц. Київ: Мінрегіон України, 2016. 31 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ ПЕРЕРОБКИ ЯБЛУК У ТЕХНОЛОГІЇ НАПОЇВ ТИПУ СМУЗІ

Суткович Тетяна

кандидат технічних наук, доцент, доцент ПУЕТ
Полтавський університет економіки і торгівлі

Паламарчук Костянтин

магістр
Полтавський університет економіки і торгівлі

Сучасні вимоги оздоровчого та функціонального харчування орієнтовані на збагачення раціону природними джерелами харчових волокон, антиоксидантів і біологічно активних сполук за одночасного зниження харчових втрат та раціонального використання сировинних ресурсів. У цьому контексті особливої уваги набуває вторинна рослинна сировина переробки плодів, яка з позицій сучасної харчової науки розглядається як цінний інгредієнт із високим функціональним потенціалом. [1].

Серед таких ресурсів яблучні вичавки, що утворюються після вилучення соку, характеризуються високим вмістом харчових волокон (переважно пектинових речовин), поліфенолів та органічних кислот, що обумовлює доцільність їх використання у складі продуктів оздоровчого спрямування.

Наукові дослідження підтверджують, що інгредієнти на основі яблучних вичавок здатні підвищувати харчову та біологічну цінність продуктів, формувати антиоксидантний потенціал і позитивно впливати на фізіологічні функції організму людини [1, 2].

Напої типу смузі є перспективною харчовою матрицею для реалізації концепції функціонального та clean label-харчування, оскільки поєднують мінімальну технологічну обробку з можливістю цілеспрямованого збагачення натуральними інгредієнтами.

Дослідження останніх років демонструють ефективність використання фруктові м'якоті та структуроутворюючих компонентів рослинного походження для формування смузі з підвищеним вмістом антиоксидантів і харчових волокон [3].

Вітчизняні наукові роботи підтверджують доцільність залучення продуктів переробки яблук у технології напоїв як джерела природних біоактивних компонентів, що узгоджується з сучасними підходами до ресурсозбереження та розширення асортименту оздоровчих продуктів [4].

Водночас, попри наявність наукових напрацювань у сфері використання вторинної сировини переробки яблук, питання її застосування у складі напоїв типу смузі потребує подальшого комплексного вивчення з урахуванням

особливостей рецептурного складу та споживчих характеристик готового продукту.

Недостатньо дослідженими залишаються аспекти впливу яблучних вичавок на органолептичні показники, стабільність структури та фізико-хімічні властивості смузі.

Таким чином, розробка технології смузі з використанням яблучних вичавок є актуальним науково-практичним напрямом, що ґрунтується на принципах оздоровчого харчування, безвідходного використання сировини та впровадження інноваційних харчових технологій.

Метою роботи є дослідження можливості розширення асортименту смузі за рахунок використання вторинної сировини переробки яблук.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі завдання:

- провести літературний пошук з обраної теми;
- обґрунтувати вибір обраної для досліджень сировини;
- дослідити органолептичні показники розроблених напоїв.

Для вирішення поставлених завдань – дослідження проводили поетапно.

На першому етапі визначали органолептичні та фізико-хімічні показники рецептурних компонентів смузі. Одним із них є журавлина та банан. Результати досліджень наведені в таблиці 1 та 2.

Таблиця 1.

Органолептичні показники журавлини та банану

Вид показника	Характеристика
Журавлина	
Зовнішній вигляд	Темно-червоного кольору, характерний для даного сорту
Запах	Без сторонніх запахів
Смак	Кислий, властивий свіжим ягодам журавлини
Банан	
Зовнішній вигляд	Плоди цілі, чисті, без механічних пошкоджень
Запах	Властивий для бананів аромат
Смак	М'якоть плодів солодка, без стороннього присмаку

Формування органолептичних властивостей плодово-ягідної сировини визначається не лише сортовими особливостями, а й моментом збирання, який має відповідати біологічній зрілості плодів у конкретних ґрунтово-кліматичних умовах. Недотримання оптимальних строків збирання призводить до погіршення показників якості та скорочення можливого періоду безпечного зберігання готової продукції.

Таблиця 2.

Фізико-хімічні показники якості журавлини та банану

Сировина	Масова частка, г/100г			Вміст, мг/100г		
	сухих речовин	титрованих кислот*	пектинових речовин	L-аскорбінової кислоти	фенольних речовин	β -каротину
Журавлина	7,60	1,20	0,84	14,50	215,00	0,1
Банан	30,00	0,30	0,50	3,60	-	0,12

* - в перерахунку на яблучну кислоту

Результати експериментальних досліджень (табл. 2) свідчать про те, що журавлина має високий вміст вітаміну С і фенольних сполук, що визначають її значну антиоксидантну та біологічну активність. Саме ці компоненти становлять цінну частину фітонутрієнтів, які сприяють підтримці імунних реакцій організму та зниженню окиснювального стресу під час патологічних станів, включно з інфекційними процесами та запальними реакціями [5, 6].

Фенольні сполуки журавлини, такі як антоціани, флавоноїди та фенольні кислоти, відомі своєю здатністю нейтралізувати вільні радикали та уповільнювати процеси окиснення, що сприяє захисту клітинних структур від ушкоджень. Це розглядається як один із можливих механізмів профілактики розвитку різних хронічних захворювань і підтримки загального антиоксидантного статусу організму [5–7].

Також журавлина містить значну кількість пектинових речовин та інших клітковинних компонентів, які за даними досліджень сприяють виведенню з організму певних токсичних сполук і підтримують функціонування травної та сечовивідної системи [6]. Це обґрунтовує доцільність включення журавлини до складу продуктів харчування, зокрема напоїв, що мають оздоровчий характер і підсилюють антиоксидантний захист клітин організму [5–7].

Одним із напрямків розроблення технології смузі є його рецептура. Рецептура - кількісне співвідношення складових компонентів, що визначає харчову цінність, органолептичні властивості і вихід готового продукту.

Особливості складання рецептур на продукцію ресторанного господарства зумовлені, з одного боку, невеликими обсягами виробництва на окремому підприємстві, а з іншого – обмеженими термінами зберігання готової продукції, організацією споживання на місці її виробництва й необхідністю більш гнучкого реагування на запити споживачів.

З метою отримання смузі, збагаченого легкозасвоюваним білком і кальцієм, як базовий компонент рецептури використано класичний йогурт. До складу смузі також входили яблучні вичавки, кількість яких варіювала від 25 до 100 г на порцію напою, банан - кількість його комплементарно зменшувалась із

збільшенням яблучних вичавок і лежала в межах від 10 до 85 г на порцію, мед та журавлина, вміст яких у всіх дослідних зразках залишався незмінним.

Оптимальну кількість яблучних вичавок визначали органолептичним методом, формуючи чотири варіанти смузі з масою вичавок 25, 50, 75 та 100 г відповідно. За результатами органолептичної оцінки встановлено, що найбільш збалансованими за показниками смаку, консистенції та загального сприйняття були зразки 2 та 3 з вмістом яблучних вичавок 50 та 75 г відповідно.

Для підтвердження доцільності використання яблучних вичавок як вторинної рослинної сировини з високим функціональним потенціалом у технології напоїв типу смузі проводили розрахункові методи визначення вмісту харчових волокон та пектинових речовин в зразках 2 та 3.

Встановлено, що вміст харчових волокон у зразках смузі становив 7,56 г та 9,91 г на порцію, що забезпечує відповідно близько 30 % та 40 % добової фізіологічної потреби людини у харчових волокнах.

Таким чином, споживання одного стакану розробленого смузі дозволяє суттєво наблизити раціон до рекомендованого рівня споживання харчових волокон. З урахуванням того, що недостатнє надходження харчових волокон з раціоном розглядається сучасною нутриціологією як один із поширених дисбалансів харчування. Включення таких напоїв до щоденного раціону може розглядатися як ефективний спосіб корекції дефіциту клітковини без істотної зміни харчових звичок.

Вміст пектинових речовин у зразках смузі становив 2,25 г та 3,38 г на порцію, що відповідає приблизно 23 % та 34 % орієнтовної добової потреби в пектинових речовинах та додатково підсилює функціональну спрямованість напою.

Отримані значення свідчать про суттєвий внесок яблучних вичавок у формування функціональних властивостей напою та можуть пояснювати покращення консистенції і структурної стабільності смузі.

Водночас встановлено, що збільшення частки яблучних вичавок у рецептурі супроводжується зменшенням кількості банану без погіршення органолептичних показників, що дозволяє оптимізувати рецептурний склад продукту. Такий підхід сприяє підвищенню вмісту харчових волокон і пектинових речовин у смузі та водночас зменшенню частки високовуглеводного компоненту.

Таким чином, яблучні вичавки виступають не лише джерелом харчових волокон, а й значущим носієм пектинових речовин, що обумовлює їх функціональне та технологічне значення у складі смузі та підтверджує доцільність їх використання для часткової заміни фруктових компонентів у рецептурі.

Отримані результати комплексно відображають взаємозв'язок між рецептурним складом, харчовою цінністю та органолептичними властивостями напою. У сукупності це дозволяє сформулювати узагальнені висновки щодо перспективності застосування яблучних вичавок у технології смузі оздоровчого спрямування:

1. Обґрунтовано доцільність використання яблучних вичавок як вторинної рослинної сировини з високим функціональним потенціалом у технології напоїв

типу смузі, що відповідає сучасним підходам до оздоровчого харчування, раціонального використання сировинних ресурсів та принципам сталого розвитку харчових технологій.

2. Розроблено рецептурний склад смузі на основі класичного йогурту як джерела легкозасвоюваного білка та кальцію з додаванням яблучних вичавок, банана, журавлини та меду, при цьому оптимізація рецептури передбачала часткову заміну банану яблучними вичавками без погіршення органолептичних показників готового продукту.

3. Експериментально досліджено вплив кількості яблучних вичавок (25, 50, 75 та 100 г на порцію напою) за сталої кількості інших компонентів на органолептичні показники смузі, що дало змогу оцінити зміни смаку, консистенції та загального сенсорного сприйняття продукту.

4. За результатами органолептичної оцінки встановлено, що оптимальними за сукупністю сенсорних показників є зразки смузі з вмістом яблучних вичавок 50 та 75 г, які характеризувалися найбільш збалансованим смаком, приємною текстурою та високою споживчою привабливістю.

5. Встановлено, що надмірне підвищення частки яблучних вичавок до 100 г призводить до погіршення органолептичних властивостей напою, зокрема надмірної густини та менш гармонійного смакового профілю, що обмежує доцільність їх використання у такій кількості.

6. Розрахунковий вміст харчових волокон у зразках смузі з 50 та 75 г яблучних вичавок становив 7,56 г та 9,91 г на порцію, що забезпечує відповідно 30 % та 40 % добової фізіологічної потреби людини у харчових волокнах. Вміст пектинових речовин при цьому становив 2,25 г та 3,38 г на порцію, що відповідає 23 % та 34 % орієнтовної добової потреби, підтверджуючи функціональну спрямованість розроблених напоїв.

7. Отримані результати свідчать про перспективність використання яблучних вичавок у технології смузі як функціонального інгредієнта, що дозволяє не лише розширити асортимент напоїв оздоровчого спрямування без застосування синтетичних добавок, а й частково замінювати фруктові компоненти рецептури, знижуючи вуглеводне навантаження та підвищуючи харчову цінність продукту. Запропонований підхід може бути рекомендований для подальших досліджень з оцінки фізико-хімічних показників, харчової цінності та стабільності смузі під час зберігання.

Список літератури

1. Bindon K. Compositional characterization and valorisation potential of apple pomace dietary fibre // *Molecules*. 2023. Vol. 28, Iss. 14.
2. Cheliabieva V., Buialska N., Denysova N. Екстракт вторинної яблучної сировини у технології льодяникової карамелі // *Food Science and Technology*. 2022. Vol. 16, № 2.
3. Viegas Â., Raio M., Alegria M. J. Upcycling apple and pear pulp into functional smoothies: A sustainable approach // *Food Bioscience*. 2025. Vol. 71.

4. Хомич Г. П., Наконечна Ю. Г., Чоні І. В. Використання екстрактів з вичавок сокового виробництва в технології напоїв // *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Технічні науки»*. 2023. № 1.

5. Дмитренко А. Ягоди журавлини у харчуванні і народній медицині Правобережного Полісся України // *Народознавчі зошити*. 2022. № 4 (166). С. 837–844.

6. Міністерство освіти і науки України. *Фізико-хімічні показники та фенольні сполуки журавлини* // навчальний матеріал. 2025. — Виявлено загальний вміст фенольних сполук та їх структурні групи.

7. Nemzer B., Al-Taher F., Yashin A., Revelsky I., Yashin Y. Cranberry: Chemical composition, antioxidant activity and impact on human health: overview // *Molecules*. 2022. Vol. 27, Iss. 5. P. 1503. DOI:10.3390/molecules27051503. — Загальні біоактивні сполуки та механізми антиоксидантної дії журавлини.

АНАЛІЗ НЕБЕЗПЕЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА ВЛАСТИВОСТЕЙ ЗРІДЖЕНОГО НАФТОВОГО ГАЗУ І ЙОГО СКЛАДОВИХ ВУГЛЕВОДНЕВИХ ГАЗІВ

Шлома М.М.

Здобувач вищої освіти Національного університету цивільного захисту України

Афанасенко К.А.

к.т.н., доцент; заступник начальника кафедри, НУЦЗ України

Зріджений нафтовий газ (ЗНГ) – це газоподібний продукт переробки нафти або видобутку природного газу, що складається переважно з пропану, бутану та інших легких вуглеводнів. Таким чином, природний газ або інші гази очищаються від домішок води та сірки. Далі його перетворюють на синтез-газ шляхом парового риформінгу метану [1]. В середньому, 85% пропану отримують з природного газу та виробляють на заводах. Решта 15% отримують з переробки нафти на нафтопереробних заводах. Склад зрідженого нафтового газу (ЗНГ) може варіюватися в широкому діапазоні від чистого пропану, що проходить через різні співвідношення пропану/бутану, до чистого бутану, залежно від місця розташування [2]. Однак у Сполучених Штатах та Канаді ЗНГ складається переважно з пропану [3]. Таким чином, паливо 1-го класу за світовими стандартами повинно містити щонайменше 90% пропану для використання в двигунах внутрішнього згорання та загальнопромислового/комерційного застосування [4].

Незалежно від того, чи на нафтопереробному заводі, чи в процесі переробки природного газу, зріджений газ (ЗГ) містить забруднюючі речовини, в першу чергу воду та сполуки сірки, включаючи сірководень, карбонілсульфід та елементарну сірку. Залежно від типу та концентрації забруднюючих речовин у ЗГ, може бути використаний один або декілька процесів очищення, включаючи адсорбційне [5] та абсорбційне очищення [6], використовуються для відповідності вимогам якості ЗНГ. У цьому контексті міжнародна торгівля ЗНГ регулюється двома основними стандартами, встановленими Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO). ISO 8216-3 має вирішальне значення для класифікації нафтопродуктів, включаючи легкі дистиляти. Водночас, ISO 9162:2013 визначає характеристики пропану та бутану. Крім того, кілька стандартів регулюють торгівлю та використання зрідженого нафтового газу в різних регіонах. Наприклад, у Німеччині стандарт DIN 51622:2020-09 встановлює рекомендації щодо ЗНГ, тоді як Велика Британія дотримується стандарту BS 4250:2014. У Сполучених Штатах стандарт ASTM D 1835-22 визначає характеристики зріджених нафтових газів, призначених для різних цілей, включаючи опалення та паливо для двигунів у побутових, комерційних та промислових умовах [7]; стандарт EN 589:2024 визначає вимоги та методи випробувань, спеціально розроблені для автомобільного палива на зрідженому

газі (ЗНГ) у Європі [8]. Тим часом, стандарт CAN/CGSB-3.14-2023 регулює специфікації та використання в Канаді. Таблиця 1 порівнює властивості та вимоги деяких згаданих стандартів щодо зрідженого нафтового газу (ЗНГ).

Таблиця 1. Порівняння ключових властивостей та вимог до зрідженого нафтового палива, як зазначено в ISO 9162:2013, ASTM D 1835-Пропан спеціального призначення, та CAN/CGSB-3.14-2023 1-й клас.

Компонент	ISO 9162:2013 Комерційний пропан ISO-F-LP	ASTM D 1835-Пропан спеціального призначення	CAN/CGSB-3.14- 2023 1 клас
Пропан	-	-	90% мін. за об'ємом
Бутанові вуглеводні C ₄	7,5% макс. % (молярний)	2,5% макс. за об'ємом	2,5% макс. за об'ємом
Сірка	50 мг/кг макс.	123 мг/кг макс.	123 мг/кг макс.
Залишок від випаровування	60 мг/кг макс.	0,05 мл макс. на 100 мл	0,05 мл максимум на 100 мл
Тиск насиченої пари	1550 кПа макс. при 40 °C	1435 кПа макс. при 37,8 °C	1435 кПа макс. при 37,8 °C

Рисунок 1 ілюструє процес виробництва зрідженого нафтового газу (ЗНГ) та його кінцеве застосування, які обговорюються в наступному розділі.

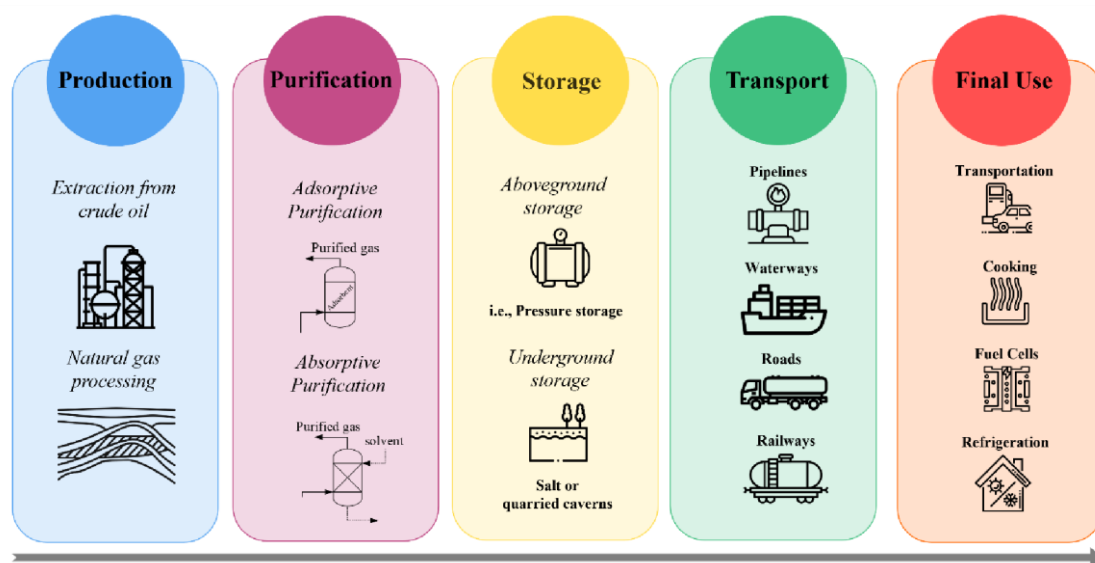

Рисунок 1. ЗНГ: від виробництва до кінцевого застосування [3].

Щодо зберігання, ЗНГ може зберігатися як над землею, так і під землею. Для першого типу зберігання ЗНГ може зберігатися в резервуарах під тиском,

охолоджених та напівоохолоджених резервуарах, враховуючи, що температура кипіння ЗНГ приблизно коливається від $-44\text{ }^{\circ}\text{C}$ до $-0,5\text{ }^{\circ}\text{C}$ та що тиск пари (P_s) його основних компонентів, пропану та бутану, при $25\text{ }^{\circ}\text{C}$ становить 951 кПа та 243 кПа відповідно. Щодо підземного зберігання, ЗНГ можна зберігати в соляних печерах або кавернах, що витримують тиск його пари. Що стосується транспортування, то переміщення зрідженого нафтового газу можливе трубопроводами, водними шляхами, дорогами та залізницями.

Щодо своїх властивостей, ЗНГ – це газ без запаху та кольору, який є легкозаймистим і важчим за повітря. За кімнатних умов ЗНГ є газоподібним, але його можна зрідити та підтримувати під тиском для полегшення його зберігання та транспортування. Основні властивості зрідженого нафтового газу (ЗНГ) представлені в таблиці 2, а також порівняльну оцінку зрідженого нафтового газу (ЗНГ), бензину та дизельного палива, яка підкреслює чистіші характеристики згоряння ЗНГ.

Таблиця 2. Фізико-хімічні та пожежовибухонебезпечні властивості основних компонентів зрідженого нафтового газу (ЗНГ) порівняно з бензином та дизельним паливом [8].

Компонент	Пропан	Пропен	н-бутан	Бензин	Дизель
Температура кипіння при 101,3 кПа ($^{\circ}\text{C}$)	-42,1	-47,7	-0,5	30–220	160–380
Тиск пари при $37,8\text{ }^{\circ}\text{C}$ (кПа)	1310	1561	356	~64	~2
Густина при $15\text{ }^{\circ}\text{C}$ (кг/м ³)	506,0*	520,4*	583,0*	~730	~840
Вища теплотворна здатність при $25\text{ }^{\circ}\text{C}$ (кДж/кг)	50 014	48 954	49 155	~44 300	~45 500
Нижня межа поширення полум'я, LFL (% об. у повітрі)	2,3	2,2	1,9	1,4	0,7
Верхня межа поширення полум'я, UFL (% об. у повітрі)	9,5	9,6	8,5	7,6	5,0

* Густина рідини (при тиску насичення).

Список літератури:

1. Natural Resources Canada–NRCAN. Hydrogen Strategy for Canada–Seizing the Opportunities for Hydrogen; Natural Resources. Canada: Ottawa, ON, Canada, 2020.

2. Gouvernement du Quebec. Strategie Quebecoise sur l'Hydrogène Vert et les Bioenergies 2030; Government of Quebec: Quebec City, QC, Canada, 2022.
3. Rej, S.; Bandyopadhyay, A.; Mahmood, H.; Murshed, M.; Mahmud, S. The role of liquefied petroleum gas in decarbonizing India: Fresh evidence from wavelet–partial wavelet coherence approach. *Environ. Sci. Pollut. Res.* 2022, 29, 35862–35883.
4. Broadbent, G.H.; Allen, C.I.; Wiedmann, T.; Metternicht, G.I. Accelerating electric vehicle uptake: Modelling public policy options on prices and infrastructure. *Transp. Res. Part A Policy Pract.* 2022, 162, 155–174.
5. Kim, H.; Kim, D.W.; Kim, M.K. Economics of charging infrastructure for electric vehicles in Korea. *Energy Policy* 2022, 164, 112875.
6. Talib Hashem, G.; Al-Dawody, M.F.; Sarris, I.E. The characteristics of gasoline engines with the use of LPG: An experimental and numerical study. *Int. J. Thermofluids* 2023, 18, 100316.
7. Usman, M.; Ijaz Malik, M.A.; Ranjha, Q.A.; Arif, W.; Jamil, M.K.; Miran, S.; Siddiqui, S. Experimental assessment of performance, emission and lube oil deterioration using gasoline and LPG for a sustainable environment. *Case Stud. Therm. Eng.* 2023, 49, 103300.
8. Chun, K.W.; Kim, M.; Hur, J.-J. Development of a Marine LPG-Fueled High-Speed Engine for Electric Propulsion Systems. *J. Mar. Sci. Eng.* 2022, 10, 1498.

Scientific publications

MATERIALS

The II International Scientific and Practical Conference
«Innovation and modern technologies for the development of science»

Prague, Czech Republic
(January 12-14, 2026)